

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛАГНО АНАСТАСІЯ АНДРІЇВНА

УДК 336.71:351.863](477)(043.3)

**РОЗПІЗНАВАННЯ ЗАГРОЗ ТА УСУНЕННЯ РИЗИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ
СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

Д и с е р т а ц і я
на здобуття ступеня доктора філософії

Спеціальність 072 – фінанси, банківська справа та страхування

Галузь знань: 07 – Управління та адміністрування

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ А. А. Лагно

Науковий керівник: Барановський Олександр Іванович, Заслужений економіст
України, доктор економічних наук, професор

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Лагно А. А. Розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 07 «Управління та адміністрування», за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2023.

У дисертації вирішено важливе наукове завдання з поглиблення теоретико-методологічних засад, удосконалення методичних підходів і розробки практичних рекомендацій з розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки (ФБ) банківської системи України.

Поглиблено обґрунтування теоретико-методологічних засад розпізнавання загроз та усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи.

Уточнено тлумачення сутності понять «небезпека», «виклик», «загроза», «ризик» і з'ясований їхній взаємозв'язок і взаємозумовленість та їхній вплив на безпечність функціонування банківської системи, визначення фінансової надійності банківської системи, трактування кредитного ризику.

Удосконалено класифікацію різновидів загроз ФБ банківської системи за рахунок виокремлення, крім усталених, таких класифікаційних ознак (з наведенням відповідних різновидів), як: економічний характер, природа, наявність, можливість усунення / реалізації, інтереси, повторюваність, прогнозованість, а також таких різновидів загроз за ознаками «характер виникнення», як об'єктивно-суб'єктивні; «вид» – воєнні, «ступінь небезпеки» – значущі, істотні, допустимі, критичні, катастрофічні; «рівень управління» – загрози ФБ банківської інфраструктури; «просторовий розмах» – загальнодержавні. Уточнено класифікацію різновидів ризиків банківської системи завдяки виокремленню таких нових класифікаційних ознак (з наведенням відповідних різновидів), як: об'єкт виникнення, ризик-ситуації, ступінь невизначеності середовища, зумовленість, прийнятність, тривалість, етап вирішення проблеми, наявність аналогів рішень, систематичність, тип збитків,

розподіл збитків, можливість хеджування, можливість впливу економічного агента, динаміка дії, характер впливу, передбачуваність, відомість, контрольованість, а також таких нових різновидів ризиків за класифікаційними ознаками «рівень впливу» як катастрофічні, високі, мінімальні, значні; екзистенціальні (спричиняють постійні серйозні негативні наслідки); такі, що спричиняють незворотні наслідки; «тип» – фінансової кризи, інфраструктурні, трансляційні; «характер» – акціонерний, андеррайтингу, «форми прояву» – односторонні, двосторонні; «можливість протидії» – ризики, від яких можливий повний захист / частковий захист чи дія яких може бути пом'якшена / від яких практично не можна захиститися.

З'ясовано перелік загроз ФБ банківської системи внаслідок акцентування на існуванні за їхньою спрямованістю, поряд із загальновизнаними, таких, як: загрози порушення спроможності банківської системи функціонувати в режимі розширеного відтворення; загрози необґрунтованої зміни функцій центрального банку (ЦБ); загрози стабільності національної грошової одиниці; загрози насильницької втрати ФБ банківської системи; загрози навмисних протиправних дій і доступу до системи електронних грошей недобросовісних суб'єктів, її зламу, фальсифікації електронних грошей; загрози деструкції, що уможливорює розробку й реалізацію комплексу заходів з їхнього попередження / протидії / локалізації.

Дістало подальшого розвитку трактування сутності ФБ банківської системи завдяки її комплексному розумінню як стану її функціонування й економічних / фінансових відносин, який відрізняється відсутністю конфліктів грошово-кредитної, валютної, антиінфляційної, банківської і макроекономічної політики, уможливорює досягнення нею фінансових стійкості / стабільності / надійності, соціально-економічної ефективності використання фінансових ресурсів та нарощування фінансового потенціалу за наявних й потенційно можливих викликів, загроз і ризиків; системи поліаспектних і збалансованих заходів зі сприяння фінансовій стабільності КБ, ЦБ, БС і банківської / фінансової системи загалом й інших економічних агентів, дотримання їхніх фінансових інтересів; умов забезпечення виконання банківською системою притаманних їй функцій, її фінансової

незалежності, ліквідності, плато- і конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості, збалансованості фінансових потоків і фінансового суверенітету держави.

Подальший розвиток отримало обґрунтування складових ФБ банківської системи з огляду на виокремлення серед них, поряд із загально визнаними, й таких, як: безпека фінансових стійкості / стабільності як стану банківської системи, що характеризується фінансовою стійкістю / стабільністю, захищеністю від викликів і загроз, здатністю до відбиття негативних / небезпечних впливів, максимального зменшення / уникнення ризиків і компенсації завданих збитків, збереження банківської системи в рівновазі; безпека розвитку як стану банківської системи, що уможливорює реалізацію змін без втрати фінансової стійкості / стабільності, вдосконалення функціонування, спроможність виведення системи з рівноваги, свідомого прийняття контрольованих ризиків, що не загрожують її існуванню для якісної зміни фінансового становища банківської системи.

Обґрунтовано перелік принципів систем забезпечення різновидів ФБ банківської системи, серед яких, поряд з іншими, обов'язково мають враховуватися принципи: розумної достатності / адекватності заходів із забезпечення безпеки характеру і серйозності загроз; конкретності; своєчасності й адекватності заходів, пов'язаних із відверненням загроз; пріоритетності заходів із запобігання потенційним загрозам; системності, що сприятиме підвищенню рівня ФБ.

Оцінено практику забезпечення виявлення загроз ФБ банківської системи України і усунення ризиків у цій сфері; охарактеризовано наявні та потенційні загрози і ризикогенні чинники у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України; визначено вплив загроз і ризиків на ФБ банківської системи України загалом та її різновиди.

Удосконалено систематизацію індикаторів ФБ банківської системи внаслідок виокремлення таких їхніх груп, як: інституціональні / структурно-інституціональні, монетарні індикатори, індикатори ресурсної, депозитної, кредитної, валютної, боргової, інвестиційної, інфляційної безпеки, фінансового стану, фінансової

незалежності, фінансової рівноваги, фінансової стабільності, фінансової гнучкості, індикатори фінансової надійності, платіжних систем.

Вперше розроблено модель оцінки ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі, що складається з оцінок ефективності: розробки паспортів / реєстрів / процедур виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і політики і досконалих методів управління ризиками у цій сфері; виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення ризиків у цій сфері; моніторингу загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері; аналізу і оцінки загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері; з'ясування наявних і потенційних загроз ФБ й прийнятих, нових / непередбачуваних і залишкових ризиків функціонування ланок банківської системи; вибору стратегій попередження / протидії / локалізації загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків (критеріїв їхнього прийняття, передавання / поділу, пом'якшення, уникнення) у цій сфері та їхнього застосування; інструментів управління ризиками; розподілу ресурсів для оптимізації співвідношення фінансових ризиків та прибутковості КБ, а також ефективності управління активами та пасивами КБ відповідно до їхніх стратегічних планів; вживаних попереджувальних заходів для запобігання / протидії / локалізації загроз і рішень з усунення / мінімізації / пом'якшення ризиків, які можуть негативно вплинути на забезпечення ФБ банківської системи; забезпечення оптимальної структури фінансово-господарських операцій КБ; внутрішнього контролю і діяльності дотичних до виявлення / розпізнавання загроз і усунення / мінімізації ризиків структур і осіб; визначення втрат і вигід від виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері; застосування КБ напрямів самооздоровлення (продажу частини бізнесу / активів); аутсорсингу ризиків; застосування управлінського / бухгалтерського й податкового обліку, інформаційного забезпечення розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в КБ; гарантування банківських вкладів / страхування ризиків; вдосконалення вживаних заходів; дотримання принципів безпекозабезпечувальної діяльності для гарантування належного рівня ФБ банківської діяльності.

Запропоновано модель можливостей (обмежень) управління КБ притаманними їм ризиками, що базується на оцінці КБ рівнів можливостей / складності / відповідальності управління ризиками за профілями ідентифікованих ризиків; визначенні обмежень застосування КБ методів регулювання ризиків / лімітів можливостей і відповідальності за рівнями рішень, що приймаються; інформуванні про доцільність виділення ресурсів за виявленими ризиками чи спрямування їх для усунення інших прогалин / покращення можливостей у ключових сферах управління ризиками; оцінці результативності і ефективності системи управління ризиками КБ.

Ключові слова: комерційний банк, банківська система, небезпека, виклики, загрози, ризики, фінансова безпека, фінансова безпека банківської системи, розпізнавання загроз, усунення ризиків, забезпечення фінансової безпеки банківської системи.

ABSTRACT

Lagno A. Recognition of threats and elimination of risks in ensuring the financial security of the banking system of Ukraine . – Qualification scientific work. – Manuscript.

Qualification and scientific thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 07 «Management and administration», specialty 072 – «Finance, Banking and Insurance». – Ivan Franko National University of Lviv. Lviv, 2023.

The dissertation solves an important scientific task of deepening the theoretical and methodological foundations, improving methodological approaches and developing practical recommendations for recognizing threats and eliminating risks in ensuring the financial security (FS) of the banking system of Ukraine.

The substantiation of the theoretical and methodological principles of threat recognition and risk elimination in the provision of FS of the banking system has been deepened.

The interpretation of the essence of the concepts «danger», «challenge», «threat», «risk» was clarified and their interrelationship and interdependence and their impact on the safety of the functioning of the banking system, determination of the financial reliability of the banking system, interpretation of credit risk were clarified.

The classification of types of threats to the FS of the banking system has been improved by distinguishing, in addition to the established ones, such classification features (with the indication of the corresponding types), such as: economic nature, nature, presence, possibility of elimination / implementation, interests, repeatability, predictability, as well as such types of threats by signs «nature of occurrence», as objective-subjective; «type» - military, «degree of danger» - significant, essential, permissible, critical, catastrophic; «management level» - threats to FS banking infrastructure; «spatial extent» - nationwide. The classification of the types of risks of the banking system has been clarified thanks to the identification of such new classification features (with the indication of the corresponding types), such as: the object of occurrence, risk-situations, the degree of uncertainty of the environment, conditionality, acceptability, duration, the stage of solving the problem, the presence of analogues of solutions, systematicity, the type of losses, the distribution of losses, the possibility of hedging, the possibility of the influence of an economic agent, the dynamics of action, the nature of the impact, predictability, notoriety, controllability, as well as such new types of risks according to the classification features of the «level of impact» as catastrophic, high, minimal, significant; existential (causing permanent serious negative consequences); those that cause irreversible consequences; «type» - financial crisis, infrastructural, broadcasting; «character» - equity, underwriting, «forms of manifestation» - unilateral, bilateral; «possibility of counteraction» - risks against which full protection is possible / partial protection or the effect of which can be mitigated / against which it is practically impossible to protect.

The list of threats to the FS of the banking system due to the emphasis on the existence of their orientation, along with the generally recognized ones, such as: threats of violation of the ability of the banking system to function in the mode of extended reproduction, has been clarified; threats of unjustified changes in the functions of the central bank; threats to the stability of the national currency; threats of violent loss of the FS of the banking system; threats of intentional illegal actions and access to the system of electronic money by unscrupulous entities, its hacking, falsification of electronic money;

threats of destruction, which enables the development and implementation of a set of measures for their prevention / counteraction / localization.

The interpretation of the essence of the FS banking system was further developed thanks to its comprehensive understanding as the state of its functioning and economic / financial relations, which is characterized by the absence of conflicts of monetary, currency, anti-inflationary, banking and macroeconomic policies, enables it to achieve financial stability / stability / reliability, social - the economic efficiency of using financial resources and increasing financial potential under existing and potentially possible challenges, threats and risks; a system of multi-aspect and balanced measures to promote the financial stability of Central Bank (CB), BS and the banking / financial system in general and other economic agents, compliance with their financial interests; conditions for ensuring the banking system performs its inherent functions, its financial independence, liquidity, plateau and competitiveness and investment attractiveness, balanced financial flows and financial sovereignty of the state.

The substantiation of the components of the FS of the banking system received further development in view of distinguishing among them, along with the generally recognized, such as: the security of financial stability / stability as a state of the banking system, which is characterized by financial stability / stability, protection from challenges and threats, the ability to repel negative / dangerous influences, maximum reduction / avoidance of risks and compensation for losses, keeping the banking system in balance; security of development as a state of the banking system, which enables the implementation of changes without loss of financial stability / stability, improvement of functioning, ability to bring the system out of balance, conscious acceptance of controlled risks that do not threaten its existence for a qualitative change in the financial situation of the banking system.

The list of principles of systems for ensuring the types of FS of the banking system is substantiated, among which, along with others, the principles of: reasonable sufficiency / adequacy of measures to ensure the security of the nature and seriousness of threats must be taken into account; concreteness; timeliness and adequacy of measures related to averting threats; prioritization of measures to prevent potential threats; system, which will

contribute to increasing the level of FS. The list of principles of systems for ensuring the types of FS of the banking system is substantiated, among which, along with others, the principles of: reasonable sufficiency / adequacy of measures to ensure the security of the nature and seriousness of threats must be taken into account; concreteness; timeliness and adequacy of measures related to averting threats; prioritization of measures to prevent potential threats; system, which will contribute to increase the level of FS.

The practice of ensuring identification of FS threats to the banking system of Ukraine and elimination of risks in this area was assessed; existing and potential threats and risk factors in ensuring the financial security of the banking system of Ukraine are characterized; the influence of threats and risks on the FS of the banking system of Ukraine in general and its varieties are determined.

The systematization of indicators of the FS of the banking system has been improved due to the separation of their groups, such as: institutional / structural-institutional, monetary indicators, indicators of resource, deposit, credit, currency, debt, investment, inflation security, financial condition, financial independence, financial balance, financial stability, financial flexibility, indicators of financial reliability, payment systems.

For the first time, a model for evaluating the effectiveness of detection/recognition of FS threats and risk management in the banking system was developed, consisting of performance evaluations: development of passports / registers / procedures for detection / recognition of FS threats of the banking system and policies and advanced methods of risk management in this area; detection / recognition of threats to the FS banking system and elimination of risks in this area; monitoring of threats to the FS banking system and risks in this area; analysis and assessment of threats to the FS banking system and risks in this area; elucidation of existing and potential threats to the FS and accepted, new / unforeseen and residual risks of the functioning of the banking system; the selection of strategies for prevention / counteraction / localization of threats to the FS of the banking system and elimination / minimization of risks (criteria for their acceptance, transfer / division, mitigation, avoidance) in this area and their application; risk management tools; allocation of resources to optimize the ratio of financial risks and profitability of CB, as well as the

efficiency of management of assets and liabilities of CB in accordance with their strategic plans; preventive measures taken to prevent / counteract / localize threats and solutions to eliminate / minimize / mitigate risks that may negatively affect the security of the FS of the banking system; ensuring the optimal structure of financial and economic operations of the CB; internal control and activities related to detection / recognition of threats and elimination / minimization of risks of structures and persons; determination of losses and benefits from detection / recognition of threats to the FS banking system and elimination / minimization of risks in this area; application of the CB in the areas of self-improvement (sale of part of the business / assets); risk outsourcing; application of management / accounting and tax accounting, information support for FS threat recognition and risk management in CB; guarantee of bank deposits / risk insurance; improvement of the measures taken; compliance with the principles of security activities to guarantee the proper level of FS banking activity.

A model of the possibilities (limitations) of the management of the CB of the risks inherent in them is proposed, which is based on the assessment of the CB of the levels of opportunities / complexity / responsibility of risk management according to the profiles of the identified risks; determining the limits of the application of the CB methods of risk regulation / limits of possibilities and responsibility according to the levels of decisions made; informing about the expediency of allocating resources according to identified risks or directing them to eliminate other gaps / improve capabilities in key areas of risk management; assessment of the effectiveness and efficiency of the CB risk management system.

Keywords: commercial bank, banking system, danger, challenges, threats, risks, financial security, financial security of the banking system, recognition of threats, elimination of risks, ensuring the financial security of the banking system

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Лагно А. А. Сутність загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері. *Фінансовий простір*. 2022. № 3. С.26-43 (1,25 д.а.) (Index Copernicus) DOI:

[https://doi.org/10.18371/fp.3\(47\).2022.264344](https://doi.org/10.18371/fp.3(47).2022.264344). URL: <http://fnpnu.cibs.ubs.edu.ua/article/view/271373>

2. Лагно А., Барановський О. Природа фінансової безпеки банківської системи. *Світ фінансів*. 2022. № 3. С.141–155 (1,05 д.а.) (Index Copernicus) DOI: 10.35774/SF2022.03.141 URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/issue/view/98>
Особистий внесок: визначено рівні дослідження безпеки банківської сфери, компоненти ФБ банківської сфери, значущість дотримання й сутність ФБ банківської системи та наведено її авторське визначення; охарактеризовано аспекти розгляду ФБ банківської системи загалом та її окремих складових; з'ясовано основні складові ФБ банківської системи; наведено класифікацію різновидів ФБ банківської системи; виявлено чинники ФБ банківської системи та підходи до оцінки її рівня.

3. Лагно А. А. Напрями забезпечення банківської системи України від загроз її фінансовій безпеці й усунення ризиків у цій сфері. *Соціальна економіка*. 2022. № 64. С.103-116 (1,08 д.а.) (Index Copernicus). DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2022-64-09>. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socconom/article/view/21159>

Публікації апробаційного характеру:

4. Лагно А. А. Внутрішні загрози фінансовій безпеці комерційних банків. Сучасні тренди у розвитку фінансів, банківської справи та страхування: збірник тез III Всеукраїнської наукової конференції, 05 листопада 2021 року. Львів. 2021. С. 102-104 (0,15 д.а.).

5. Лагно А. А. Загрози у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України. «Банківська система: стійкість і перспективи розвитку»: збірник наукових статей XII міжнародної науково-практичної конференції з питань банківської економіки (м. Пінськ, 29 жовтня 2021 р.). С. 107-110. (0,22 д.а.)

6. Лагно А. А. Проблематика досліджень розпізнання загроз та усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України. Розвиток банківських систем світу в умовах глобалізації фінансових ринків: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси: Навчально-наукове відділення ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. С.95-97 (0,26 д. а.).

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗПІЗНАВАННЯ ЗАГРОЗ ТА УСУНЕННЯ РИЗИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ	25
1.1. Сутність загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері..	25
1.2. Природа фінансової безпеки банківської системи.....	46
1.3. Місце і роль розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи.....	65
Висновки до розділу 1.....	93
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПРАКТИКИ ВИЯВЛЕННЯ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ І УСУНЕННЯ РИЗИКІВ У ЦІЙ СФЕРІ.....	97
2.1. Складові забезпечення виявлення / розпізнавання загроз фінансовій безпеці банківської системи України і усунення ризиків у цій сфері.....	97
2.2. Виявлені та потенційні загрози і ризикогенні чинники у забезпеченні фінансової безпеки вітчизняної банківської системи.....	119
2.3. Вплив загроз і ризиків на забезпечення складових фінансової безпеки банківської системи України.....	137
Висновки до розділу 2.....	172
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ЗАГРОЗ ТА УСУНЕННЯ РИЗИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	177
3.1. Поліпшення забезпечувальних складових розпізнавання загроз та усунення ризиків у дотриманні фінансової безпеки банківської системи.....	177
3.2. Удосконалення виявлення загроз і усунення ризиків у підвищенні рівнів складових фінансової безпеки банківської системи України.....	197
3.3. Підходи до оцінки і підвищення ефективності виявлення / розпізнавання загроз фінансовій безпеці і ризик-менеджменту в банківській системі.....	221

Висновки до розділу 3.....	237
ВИСНОВКИ.....	242
Список використаних джерел.....	248
Додатки.....	272

Перелік умовних скорочень

- АУБ – Асоціація українських банків
- БС – банківський сектор
- ВВП – валовий внутрішній продукт
- ВГ – відмивання грошей
- ГКП – грошово-кредитна політика
- ДС – депозитні сертифікати
- ЕБ – економічна безпека
- ЄЦБ – Європейський центральний банк
- ІФС – Індекс фінансового стресу
- КБ – комерційний (і) банк (и)
- МФО – міжнародні фінансові організації
- НАБУ – Незалежна асоціація банків України
- НБУ – Національний банк України
- ОВДП – облігації внутрішньої державної позики
- ОР – операційний (і) ризик (и)
- РОП – ризик-орієнтований підхід
- РФС – Рада з фінансової стабільності
- СЕП – система електронних платежів
- ФАТФ – Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей
- ФБ – фінансова безпека
- ФББС – фінансова безпека банківського сектору
- ФБКБ – фінансова безпека комерційного (их) банку (ів)
- ФГВФО – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
- ФК – фінансові компанії
- ФПГ – фінансово-промислова група
- ФС – фінансовий сектор
- ФТ – фінансування тероризму
- ЦБ – центральний банк
- ЦП – цінні папери

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Убезпечення функціонування будь-якого економічного агента, в т.ч. комерційного банку (КБ), банківського сектору (БС) і банківської системи загалом можливе великою мірою за безперервного, повного і своєчасного виявлення / розпізнавання викликів і загроз, усунення ризиків у цій сфері, позаяк їхній поглиблений аналіз уможливорює формування концептуальних засад подальшої розробки обґрунтованої стратегії забезпечення фінансової безпеки (ФБ) банківської системи.

У зв'язку з цим особливої уваги набувають питання розпізнавання, оцінки, попередження / локалізації / мінімізації / ліквідації загроз та управління (усунення / мінімізації) ризиками у забезпеченні ФБ банківської системи України. Утім, у реалізації цих питань у вітчизняній банківській системі існують численні проблеми, недоліки і невирішені питання.

Проблематиці виявлення / розпізнавання загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері присвячено праці таких дослідників, як: Е. Альтман (E. Altman), Д. Бернхардт (D. Bernhard), І. Білько, В. Вітлінський, Т. Головач, Н. Гребенюк, О. Гриценко, Я. Жарій, Дж. Кауєтт (J. Cauoette), Р. Квасницька, О. Кириченко, В. Лук'янова, М. Маккарті (M. McCarthy), С. Макуха, Ф. Найт (F. Knight), П. Нараянан (P. Narayanan), М. Онг (M. Ong), Л. Перехрест, Н. Різник, К. Савка (K. Sawka), З. Сороківська, М. Сунгуровський, Т. Флін (T. Flynn), Н. Циганова, Л. Шевченко, В. Шлемко, С. Яременко.

Питання фінансової безпеки комерційних банків (ФБКБ), банківського сектору (ФББС) і банківської системи загалом досліджували: О. Барановський, М. Барилюк, А. Беспалько, Т. Болгар, Є. Бондар, О. Васильчишин, В. Вовк, Р. Вовченко, В. Гапоненко, В. Гіжевський, О. Дубровін, М. Єрмошенко, Н. Зачосова, В. Коваленко, І. Крупка, А. Лісняк, Т. Путінцева, А. Соловаров, Л. Стрельбицька, М. Стрельбицький, Б. Федорущенко, О. Хитрін.

Утім, висвітлення питань визначення сутності, систематизації й класифікації викликів і загроз ФБ банківської системи, їхнього повного і своєчасного виявлення /

розпізнавання / діагностики / однозначної оцінки, усунення / мінімізації ризиків у цій сфері для підвищення рівня ФБ банківської системи є логічно незавершеними.

Отже, значущість і логічно незавершене опрацювання даної проблематики в економічній літературі зумовили актуальність цього дослідження, визначили його мету і завдання, логіку побудови дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з планом НДР Львівського національного університету імені Івана Франка. Зокрема, при виконанні теми «Забезпечення фінансової стабільності фінансового сектору економіки України на засадах сталого розвитку та в умовах новітніх епідеміологічних викликів» (номер ДР 0121U113271) використані напрацювання дисертанта щодо визначення сутності загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері, переліку загроз ФБ банківської системи.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертації є поглиблення теоретико-методологічних засад, удосконалення методичних підходів і розробка практичних рекомендацій з розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки (ФБ) банківської системи України.

З огляду на це у дисертації поставлені і вирішені такі завдання:

уточнити сутність загроз безпечному функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері й удосконалити класифікацію ризиків банківської системи;

розкрити природу ФБ банківської системи та удосконалити класифікацію різновидів загроз ФБ банківської системи;

з'ясувати місце і роль розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи;

оцінити практику забезпечення виявлення загроз ФБ банківської системи України і усунення ризиків у цій сфері;

охарактеризувати наявні та потенційні загрози і ризикогенні чинники у забезпеченні ФБ банківської системи України;

визначити вплив загроз і ризиків на ФБ банківської системи України загалом та її різновиди;

запропонувати напрями вдосконалення забезпечувальних складових розпізнавання загроз та усунення ризиків у дотриманні ФБ вітчизняної банківської системи;

підготувати пропозиції з удосконалення виявлення загроз і усунення ризиків у підвищенні рівнів складових ФБ банківської системи України;

розробити підходи до оцінки і підвищення ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі.

Об'єктом дослідження є розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади, методичні підходи та практика розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи.

Теоретико-методологічною основою дослідження є теорії фінансів, банківської справи, портфелів, ризиків, фінансової нестабільності, фінансової безпеки, розпізнавання.

Методи дослідження. Дослідження базується на *діалектиці пізнання і системному підході до вивчення явищ і процесів, загальнонаукових і спеціальних методах*. Теоретико-методологічні засади розпізнання загроз та усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи, зокрема, сутність загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері, природа ФБ банківської системи, місце і роль розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи досліджені з використанням *монографічного методу, методів аналізу, синтезу, індукції, дедуції, абстрагування, узагальнення, аналогії, систематизації, декомпозиції, класифікації*. Оцінка практики виявлення загроз ФБ банківської системи України і усунення ризиків у цій сфері, зокрема, складових забезпечення виявлення загроз ФБ банківської системи України і усунення ризиків у цій сфері, виявлення наявних і потенційних загроз і ризикогенних чинників у забезпеченні ФБ банківської системи України, визначення їхнього впливу на ФБ банківської системи загалом та її окремих різновидів здійснювалася із застосуванням *історичного і економіко-статистичного (вибірки, динамічних рядів, коефіцієнтний) методів*,

групування, емпіричних методів (спостереження, опису; кількісного, структурного, факторного, трендового, компаративного й якісного аналізів, аналізу чутливості; табличного, графічного, експертних оцінок). При підготовці пропозицій з удосконалення виявлення загроз і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері для підвищення рівня ФБ банківської системи загалом та її різновидів використані сценарний підхід, методи ситуаційного аналізу, концептуального моделювання, апперципування (доповнення дослідження новими відомостями із інших джерел),

Інформаційною базою дослідження є закони і підзаконні акти України, що регламентують забезпечення ФБ банківської системи, керівництва ФАТФ (FATF), статистичні матеріали Держстатслужби, НБУ, ФГВФО, матеріали Світового економічного форуму, Світового банку, ЄБРР, монографії і періодичні видання з проблематики дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в такому:

вперше:

розроблено концептуальну модель оцінки ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі, що складається з оцінок ефективності: *розробки паспортів / реєстрів / процедур виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи, політики і досконалих методів управління ризиками; виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення ризиків; їхнього моніторингу, аналізу і оцінки загроз ФБ банківської системи і ризиків; з'ясування наявних і потенційних загроз ФБ й прийнятих, нових / непередбачуваних і залишкових ризиків функціонування ланок банківської системи; вибору стратегій попередження / протидії / локалізації загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків та їхнього застосування; інструментів управління ризиками; розподілу ресурсів для оптимізації співвідношення фінансових ризиків та прибутковості КБ, а також управління активами та пасивами КБ відповідно до їхніх стратегічних планів; вживаних попереджувальних заходів для запобігання / протидії / локалізації загроз і рішень з усунення / мінімізації / пом'якшення ризиків, які можуть негативно вплинути на забезпечення ФБ банківської системи; забезпечення оптимальної структури фінансово-*

господарських операцій КБ; внутрішнього контролю і діяльності дотичних до виявлення / розпізнавання загроз і усунення / мінімізації ризиків структур і осіб; визначення втрат і вигід від виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків; застосування КБ напрямів самооздоровлення; аутсорсингу ризиків; застосування управлінського / бухгалтерського й податкового обліку, інформаційного забезпечення розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в КБ; гарантування банківських вкладів / страхування ризиків; вдосконалення вживаних заходів; дотримання принципів безпекозабезпечувальної діяльності для гарантування належного рівня ФБ банківської діяльності. Це унеможливить виникнення проблем / перешкод досягненню цілей і підвищить ефективність вживаних суб'єктами системи забезпечення ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом заходів;

запропоновано концептуальну модель можливостей (обмежень) управління КБ притаманними їм ризиками, що базується на оцінці КБ рівнів можливостей / складності / відповідальності управління ризиками за профілями ідентифікованих ризиків; визначенні обмежень застосування КБ методів регулювання ризиків / лімітів можливостей і відповідальності за рівнями рішень, що приймаються; інформуванні про доцільність виділення ресурсів за виявленими ризиками чи спрямування їх для усунення інших прогалів / покращення можливостей у ключових сферах управління ризиками; оцінці результативності і ефективності системи управління ризиками КБ. Модель уможлиблює мінімізацію наслідків невизначеності;

удосконалено:

класифікацію різновидів загроз ФБ банківської системи за рахунок виокремлення, крім усталених, таких класифікаційних ознак (з наведенням відповідних різновидів), як: економічний характер, природа, наявність, можливість усунення / реалізації, інтереси, повторюваність, прогнозованість, а також таких різновидів загроз за ознаками «характер виникнення», як об'єктивно-суб'єктивні; «вид» – воєнні, «ступінь небезпеки» – значущі, істотні, допустимі, критичні, катастрофічні; «рівень управління» – загрози ФБ банківської інфраструктури; «просторовий розмах» – загальнодержавні. Це уможлиблює підвищення

обґрунтованості вжиття заходів з виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи;

класифікацію різновидів ризиків банківської системи завдяки виокремленню таких нових класифікаційних ознак (з наведенням відповідних різновидів), як: *об'єкт виникнення, ризик-ситуації, ступінь невизначеності середовища, зумовленість, прийнятність, тривалість, етап вирішення проблеми, наявність аналогів рішень, систематичність, тип збитків, розподіл збитків, можливість хеджування, можливість впливу економічного агента, динаміка дії, характер впливу, передбачуваність, відомість, контрольованість*, а також таких нових різновидів ризиків за класифікаційними ознаками *«рівень впливу»*, як *катастрофічні, високі, мінімальні, значні; екзистенціальні (спричиняють постійні серйозні негативні наслідки); такі, що спричиняють незворотні наслідки; «тип» – фінансової кризи, інфраструктурні, трансляційні;* «характер» – *акціонерні, андерайтингу, «форми прояву» – односторонні, двосторонні; «можливість протидії» – ризики, від яких можливий повний захист / частковий захист чи дія яких може бути пом'якшена / від яких практично не можна захиститися*. Такий підхід дозволяє покращити ризик-менеджмент для забезпечення ФБ банківської сфери;

систематизацію індикаторів ФБ банківської системи внаслідок виокремлення таких їхніх груп, як: *інституціональні / структурно-інституціональні, монетарні індикатори, індикатори ресурсної, депозитної, кредитної, валютної, боргової, інвестиційної, інфляційної, капіталотвореної безпеки, фінансового стану, фінансової незалежності, фінансової рівноваги, фінансової стабільності, фінансової гнучкості, індикатори фінансової надійності, платіжних систем*, що дає змогу підвищити дієвість підвищення рівня ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом;

дістало подальшого розвитку:

трактування сутності ФБ банківської системи завдяки її комплексному розумінню як стану її функціонування й економічних / фінансових відносин, який відрізняється відсутністю конфліктів грошово-кредитної, валютної,

антиінфляційної, банківської і макроекономічної політики, уможлиблює досягнення нею фінансових стійкості / стабільності / надійності, соціально-економічної ефективності використання фінансових ресурсів та нарощування фінансового потенціалу за наявних й потенційно можливих викликів, загроз і ризиків; системи поліаспектних і збалансованих заходів зі сприяння фінансовій стабільності КБ, ЦБ, БС і банківської / фінансової системи загалом й інших економічних агентів, дотримання їхніх фінансових інтересів; умов забезпечення виконання банківською системою притаманних їй функцій, її фінансової незалежності, ліквідності, плато- і конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості, збалансованості фінансових потоків і фінансового суверенітету держави. Такий погляд поглиблює з'ясування природи ФБ банківської системи;

обґрунтування складових ФБ банківської системи з огляду на виокремлення серед них, поряд із загальноновизнаними, й таких, як: безпека фінансових стійкості / стабільності як стану банківської системи, що характеризується фінансовою стійкістю / стабільністю, захищеністю від викликів і загроз, здатністю до відбиття негативних / небезпечних впливів, максимального зменшення / уникнення ризиків і компенсації завданих збитків, збереженням рівноваги банківської системи; безпека розвитку як стану банківської системи, що уможлиблює реалізацію змін без втрати фінансової стійкості / стабільності, вдосконалення функціонування, спроможність виведення системи з рівноваги, свідомого прийняття контрольованих ризиків, що не загрожують її існуванню для якісної зміни фінансового становища банківської системи. Це дозволяє формувати дієву систему забезпечення ФБ банківської системи;

визначення фінансової надійності банківської системи як комплексної характеристики її здатності ефективно функціонувати; ознаки достатності її капіталу, якості активів, ліквідності, прибутковості, безумовного виконання нею своїх функцій / зобов'язань перед усіма економічними агентами / не порушення їхніх інтересів, її конкурентоспроможності, несхильності до надмірних ризиків, довіри / впевненості клієнтів / контрагентів / держави, що дозволяє поглибити теоретико-

методологічні засади виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері;

з'ясування переліку загроз ФБ банківської системи внаслідок акцентування на існуванні за їхньою спрямованістю, поряд із загальноновизнаними, таких, як: *загрози порушення спроможності банківської системи функціонувати в режимі розширеного відтворення; загрози необґрунтованої зміни функцій ЦБ; загрози стабільності національної грошової одиниці; загрози насильницької втрати ФБ банківської системи; загрози навмисних протиправних дій і доступу до системи електронних грошей недобросовісних суб'єктів, її зламу, фальсифікації електронних грошей; форс-мажорні загрози; загрози деструкції*, що уможливорює розробку й реалізацію комплексу заходів з їхнього попередження / протидії / локалізації;

тлумачення кредитного ризику завдяки наголосу, поряд із загальноновживаними різновидами, й на *ймовірності неотримання очікуваного доходу внаслідок дострокового погашення кредиту, недооцінки кредиту порівняно з рівнем ризику, не вибірки / або лише часткової вибірки кредиту чи зміни строків вибірки*, що розвиває теоретичне обґрунтування ризик-менеджменту ланок банківської системи;

обґрунтування переліку принципів систем забезпечення різновидів ФБ банківської системи, серед яких, поряд з іншими, обов'язково мають враховуватися принципи: *розумної достатності / адекватності заходів із забезпечення безпеки характеру і серйозності загроз; конкретності; своєчасності й адекватності заходів, пов'язаних із відверненням загроз; пріоритетності заходів із запобігання потенційним загрозам (тобто профілактичних заходів); системності*, що сприятиме підвищенню рівня ФБ банківської системи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у їхньому застосуванні саморегулювальними організаціями і професійними об'єднаннями на ринку банківських послуг України, вітчизняних КБ і в навчальному процесі ЗВО.

Пропозиції з удосконалення виявлення / розпізнавання / попередження / протидії / локалізації загроз ФБ банківської системи України і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері завдяки вжиттю пропонованих дисертантом аналітичних, моніторингових, організаційних, управлінських, ресурсозабезпечувальних заходів з

убезпечення банківської системи від загроз її ФБ й ризиків у цій сфері, а також поліпшенню їхнього наукового, нормативно-правового, регуляторного, методичного, інформаційного забезпечення використані Асоціацією українських банків у підготовці програмних документів і для покращення координації дій усіх ланок вітчизняної банківської системи у вирішенні цього дуже важливого питання (довідка від 1.03.2023 № 07.01.21).

Підходи до оцінки і підвищення ефективності виявлення / розпізнавання / попередження загроз ФБ банківської системи України і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері, зокрема: щодо з'ясування різновидів, критеріїв і показників зазначеної ефективності, використання схем і методів її оцінки використані АТ «Комерційний індустріальний банк» для підготовки рекомендацій з побудови системи забезпечення і підвищення рівня його ФБ (довідка від 23.02.2023 № 04/1200).

Представлені в дисертаційній роботі теоретико-методологічні засади, методичні підходи і практичні рекомендації з розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи України використані в навчальному процесі Навчально-наукового інституту «Каразінський банківський інститут» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна при складанні навчальних програм і підготовці методичного забезпечення з дисциплін «Безпека банківської діяльності» (освітня програма «Банківська справа та фінансовий консалтинг»), «Фінансова стабільність суб'єктів господарювання» (освітня програма «Фінансові технології та банківський менеджмент») і «Управління фінансовою стабільністю банку» (довідка від 23.02.2023 № 4601-62).

Особистий внесок здобувача. Дисертація – одноосібно виконана наукова праця. Теоретичні узагальнення, висновки й пропозиції, винесені на захист, отримані автором самостійно. Внесок автора в колективні публікації конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації оприлюднені на 3 міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: XII Міжнародній науково-практичній конференції з питань

фінансової і банківської економіки «Банківська система: стійкість і перспективи розвитку» (м. Пінськ, 29 жовтня 2021 р.), III Всеукраїнській науковій конференції «Сучасні тренди у розвитку фінансів, банківської справи та страхування» (м. Львів, 5 листопада 2021 р.), XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток банківських систем світу в умовах глобалізації фінансових ринків» (м. Черкаси, 24 листопада 2022 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 6 наукових праць загальним обсягом 4,0 д.а., у т.ч. 3 статті у наукових фахових виданнях України, індексованих у міжнародних наукометричних базах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 289 сторінок, у т.ч. 8 таблиць, 53 рисунки, 14 додатків (на 18 сторінках) і список літератури з 276 джерел (на 24 сторінках).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗПІЗНАВАННЯ ЗАГРОЗ ТА УСУНЕННЯ РИЗИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1. Сутність загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері

Убезпечення функціонування будь-якого економічного агента, в т.ч. КБ, БС і банківської системи загалом можливе великою мірою за повного і своєчасного виявлення / розпізнавання викликів і загроз, усунення / оптимізації / мінімізації / уникнення ризиків у цій сфері, позаяк їхній поглиблений аналіз уможливило формування концептуальних засад подальшої розробки обґрунтованої стратегії забезпечення ФБ банківської системи. При цьому необхідність акцентування, поряд з оптимізацією / мінімізацією / уникненням, на усуненні ризиків зумовлюється природою ФБ банківської системи.

Для цього необхідне чітке однозначне тлумачення сутності понять «небезпека», «виклик», «загроза», «ризик» і з'ясування їхнього взаємозв'язку і взаємозумовленості та їхнього впливу на безпечність функціонування банківської системи.

Якщо апріорі під *безпекою* розуміють відсутність небезпеки, захист від неї *стан, за якого не загрожує небезпека, захист від небезпеки*, то під **небезпекою**:

процеси, явища, властивості об'єктів, предметів, що здатні в певних умовах завдати шкоди[17, с.24; 196, с.49];

загроза завдання певному суб'єкту чи об'єкту шкоди, імовірність якої близька до здійснення, у зв'язку з чим вона сприймається особою як небезпечне[17];

можливість спричинення шкоди, загрози руйнування, появи небажаних негативних наслідків для розвитку явищ чи процесів[214, с.14].

Отже *небезпека* – це ймовірність завдання шкоди, зумовлена об'єктивними й суб'єктивними негативними чинниками, а в результаті її реалізації виникнення загрози.

Застосування термінів «*небезпека*» і «*загроза*» зумовлюється використовуваними парадигмами, позаяк обов'язковою передумовою розвитку (а не забезпечення безпеки) в рамках *парадигми самоствердження є визначення конкретних небезпек, а не загроз безпеці, як у парадигмі захищеності*. При цьому в основі діяльності лежить необхідність не «*захищеності*» інтересів, а їхньої *реалізації*[132, с.94-95].

О. Барановський зазначає, що терміни «*загроза*» і «*виклик*» вельми часто використовуються в дослідженнях проблем національної безпеки. Водночас аналіз сучасної наукової літератури показав, що багато авторів не бачать між ними особливої різниці і часто використовують їх як синоніми[14, с.53].

Виклик в різних джерелах тлумачиться, як:

проблема, яка з певних причин і в певний час набула сильного звучання і загострено сприймається політичною елітою, має, з її погляду, важливе, пріоритетне значення[22, с.25];

протидія здійсненню захисту, перешкода на шляху до безпечного розвитку[173, с.120];

вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин; заклик до змагання, до участі в будь-чому; категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок[31, с.136].

За своєю сутністю *виклик* – це сукупність певних обставин не обов'язково загрозливого характеру, зародковий ступінь формування загрози, поточні явища, процеси, зміни зовнішнього середовища, що безпосередньо не впливають на рівень забезпечення ФБ банківської системи.

Визначаючи ***виклик ФБКБ*** як *сукупність обставин, які не обов'язково мають конкретно загрозливий характер, але, безумовно, потребують реагування на них (за відсутності реакції КБ можливі як сприятливі, так і несприятливі для нього*

наслідки)[13, с.164], О. Барановський наводить такий перелік викликів функціонуванню і розвитку БС[13, с.156-164]:

дестабілізація політичної ситуації; суттєвий вплив на діяльність і клієнтську базу якогось КБ перегрупування яких-небудь політичних / бізнесових альянсів у період парламентських чи президентських виборів;

використання БС в протизаконних цілях, зокрема, для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, і приховування інших злочинів;

низька прозорість діяльності КБ; недостатній рівень ринкової дисципліни, самодисципліни банківського співтовариства;

недостатня взаємна довіра КБ і населення до КБ;

неповне розуміння механізму, через який фінансова нестійкість поширюється від одного КБ, породжуючи справжню епідемію;

недостатній рівень упровадження сучасних принципів управління; розробки й затвердження стандартів якості управління в КБ;

брак чіткої державної економічної стратегії, конкретизації очікувань держави від банківської системи (як банки повинні сприяти економічному розвитку?), мотивацій до розвитку й структурування БС;

зростання залежності КБ від найбільших позичальників;

швидке зростання і висока концентрація кредитних портфелів КБ у поєднанні з низькою платіжною культурою і неперевіреною ефективністю процедур кредитного захисту;

випереджальне зростання роздрібного банківського бізнесу;

недостатній рівень індивідуалізації споживання банківських продуктів і послуг, підвищення ролі їхньої якості;

високий рівень доларизації;

зниження частки високоліквідних активів у загальних активах БС;

сумнівна здатність багатьох невеликих КБ протистояти зовнішнім потрясінням;

«запізнювання регулювання», зумовлене недостатньою ефективністю системи раннього реагування;

правова, організаційна, інституційна незавершеність реформування фінансово-кредитної сфери.

Поняття «*загроза*» має цілу низку значень. Одні автори ототожнюють його з поняттям «*небезпека*» або вважають, що різниця між ними настільки незначна, що нею можна знехтувати. Інші ж – протиставляють їх одне одному. Ближчою до істини, мабуть, є думка, що *загроза є найвищим ступенем імовірності перетворення небезпеки з можливості на дійсність, висловленим наміром одних суб'єктів завдати шкоди іншим, демонстрацією готовності здійснити насилля для заподіяння шкоди*[14, с.326].

Інтерпретації сутності поняття «*загроза*» також різняться. Це:

одна з форм небезпеки[76, с.65];

явище, чинник (сукупність чинників), що здатні реально створити умови чи стати причиною повної або часткової неможливості реалізації інтересів[196, с.49];

зовнішні і внутрішні потенційно можливі або реальні події, процеси, обставини або дії осіб, навмисні або ненавмисні, які призводять до втрати власного капіталу підприємства або виникнення умов його банкрутства[98, с.61];

потенційно можливе заподіяння шкоди суб'єкту господарювання окремими чинниками, зумовленими характером економічної діяльності й оточенням[144, с.15];

потенційно можлива або реальна дія (бездіяльність), процес, явище, здатні порушити нормальне функціонування банківських установ з огляду на їхні інтереси і завдання та завдати їм моральних або матеріальних збитків[223].

Відтак, на наш погляд, **загроза ФБ банківської системи** – це перехід *небезпеки з рівня можливості на рівень дійсності; конкретна форма небезпеки, здатна завдати шкоди наявним інтересам суб'єктів банківської системи (як форми прояву їхніх економічних / фінансових потреб); наявні економічні / фінансові й інші умови й чинники, спроможні прямо чи опосередковано негативно вплинути на ФБ банківської системи. Суспільні ж інтереси в банківській сфері полягають у забезпеченні фінансової стабільності банківської системи загалом і системно*

важливих КБ зокрема; підвищенні монетизації національної економіки; стабільності платіжної системи і національної валюти; захисті кредиторів і позичальників; зменшенні злочинів. При цьому слід ураховувати, що інтереси цих суб'єктів можуть як не співпадати, так і вступати у протиріччя, що в свою чергу уможливорює підвищення / зниження рівня ФБ банківської системи.

Утім, *загрозою може бути не будь-яка діяльність з негативними наслідками*, оскільки, по-перше, ризикованість і негативні наслідки певних управлінських рішень зумовлені значними коливаннями кон'юнктури ринку банківських послуг, застосуванням новітніх технологій, а, по-друге, загрози свідомо спрямовані на одержання якоїсь вигоди від дестабілізації і посягань на ФБ банківської системи.

Відтак, *характерними ознаками загроз ФБ банківської безпеки є: неодноразовість виникнення, свідомий, зисковий і протиправний характер; спрямованість на завдання шкоди банківській системі.*

В свою чергу загрози ФБ банківської системи можуть бути *економічними* (недосконалість структури національної економіки; високий рівень її монополізації, розвитку інфляційних процесів, відсутність належного інвестиційного клімату), *фінансовими* (нестабільність грошового обігу, висока доларизація банківської діяльності, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом) й *інституціональними* (вимушеність суб'єктів банківської системи застосовувати у своїй діяльності формальні правила і неформальні норми).

З огляду на тему нашого дослідження необхідно чітко визначити сутність загроз ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи. Так, О. Барановський під *загрозою ФБКБ* розуміє[13, с.184]:

сукупність умов, процесів, наявних і потенційно можливих явищ і чинників, що перешкоджають реалізації інтересів КБ чи створюють їм небезпеку; найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки, коли для КБ обов'язково настануть несприятливі наслідки, якщо не застосовувати ніяких запобіжних заходів;

усвідомлені дії або прагнення до них в усіх сферах банківської діяльності і на

всіх рівнях управління, що мають на меті завдання шкоди шляхом відкритих і завуальованих розкрадань, зловживань, прорахунки і помилки через некомпетентність, недбалість і бездіяльність керівництва і персоналу КБ.

А в запропонованій ним Концепції фінансової безпеки КБ в Україні під загрозою ФБКБ він розуміє наявні і потенційно можливі дії (бездіяльність), явища і процеси (чи їх сукупність), що перешкоджають реалізації життєво важливих фінансових інтересів КБ, БС національної економіки, банківської системи, суспільства і держави[13, с.332].

Натомість Н. Гребенюк загрози ФБКБ визначає як будь-які явища чи дії, настання яких може нанести банку шкоду фінансового (збитки, недоотримання доходів, втрата капіталу, пошкодження майна) й нефінансового (втрата довіри, зниження кредитного рейтингу, втрата клієнтів, контрагентів та ключових співробітників) характеру, сукупна дія яких може призвести до банкрутства КБ. Специфіка загроз ФБКБ, на її думку, в тому, що ці явища можуть бути як реальними, що реалізуються з певною вірогідністю, тобто стають ризиком і можуть бути кількісно оцінені, так і потенційними, що не відбуваються в дійсності (наприклад: чутки про злиття, введення державного нагляду до КБ або новий жорсткий законопроект), але провокують паніку, коливання на ринку капіталів й призводять до тих самих негативних наслідків, що й реальні. Таким чином виявляється *ефект ірраціональних очікувань*, що є наслідком зменшення довіри[50, с.62]. На наш погляд, у такому погляді дещо порушений причинно-наслідковий зв'язок між ризиками і загрозами, не враховується трансформація перших у другі.

Аналіз літератури, на думку О. Барановського, дозволяє зробити висновок, що *виклики* відрізняються від *загроз* низкою важливих характеристик. Суб'єкти забезпечення безпеки мають *менше можливостей протидіяти загрозам, ніж викликам*. Це пов'язано з тим, що в *загрозах* протиріччя сторін значно *більше загострені*, оскільки стосовно них не були своєчасно вжиті необхідні заходи. Ще одна відмінність полягає в тому, що *загрози нерідко пов'язані з умовами діяльності, які значною мірою не залежать від волі людини*[120, с.60]. Якщо виклик і ризик становлять *потенційну небезпеку*, то *загроза є реальною небезпекою*[13, с.184].

При цьому зміст загрози, небезпеки залежить від інтересів різних груп населення, інститутів суспільства і держави і конкретно проявляється лише на рівні забезпечення безпеки країни в усіх сферах життя суспільства[14, с.87].

Значущість класифікації загроз ФБ полягає в тому, що вона дозволяє тверезо оцінити наявну ситуацію, її негативні моменти і тенденції їх розвитку, згрупувати чинники за їхньою негативною і позитивною дією і на цій основі розробити обґрунтовані рекомендації для прийняття конкретних рішень із забезпечення належного рівня безпеки[13, с.335].

С. Яременко вважає, що класифікація загроз дозволяє зробити висновок про направленість загрози, джерела її виникнення, ступінь і рівень впливу на банківську діяльність, можливість прогнозування, попередження, управління, обсяги можливих збитків, наслідки та масштаби реалізації загрози. При цьому, на її думку, найбільш важливою є класифікація загроз ФБ банківської діяльності за класифікаційною ознакою «об'єкт посягань»[223].

І. Крупка зазначає, що найбільш вдалим є їхній поділ на загрози зовнішнього середовища (з боку клієнтів, партнерів, конкурентів, криміналу, держави в особі різних державних установ, громадян) і загрози з боку внутрішнього середовища (з боку власників, адміністрації, менеджерів підрозділів, спеціалістів, неформальних груп)[109, с.170].

Загрози ФБ банківської системи, на наш погляд, за спрямованістю поділяються на:

загрози порушення спроможності банківської системи функціонувати в режимі розширеного відтворення (внаслідок зростання кількості неплатоспроможних КБ, зумовленого нестабільністю їхнього фінансового стану);

загрози необґрунтованої зміни функцій ЦБ (внаслідок покладання на ЦБ відповідальності за сферу державних фінансів і управління державним боргом, що спричиняє зростання небезпеки домінування фіскальної політики уряду над монетарною політикою);

загрози стабільності національної грошової одиниці (внаслідок стрімкого зростання грошової бази ЦБ, що провокує «валютні війни», небезпек інфляційних

або дефляційних процесів, зниження об'єктивності оцінки купівельної спроможності валют);

загрози насильницької втрати ФБ банківської системи (внаслідок зовнішньої експансії / експансії впливу, екстремальної криміналізації економіки і суспільства, деформованої соціальної диференціації суспільства, розвитку територіальних диспропорцій);

загрози ослаблення потенціалу фінансової стійкості банківської системи;

загрози навмисних протиправних дій і доступу до системи електронних грошей недобросовісних суб'єктів, її зламу, фальсифікації електронних грошей;

форс-мажорні загрози (спричинені бойовими діями на території держави, світовими пандеміями, фінансовими / банківськими кризами);

загрози деструкції (порушення структури усталених економічних / фінансових зв'язків в банківській системі, корупція, залучення банківської системи до відмивання брудних грошей, фінансування тероризму й поширення зброї масового знищення, непродуктивного відпливу капіталу за межі країни).

Загалом **класифікація різновидів загроз ФБ банківської системи виглядає таким чином** (табл. 1.1).

Великого значення у попередженні / нівелюванні / мінімізації загроз ФБ банківської системи набуває їхнє чітке визначення. Відтак, аналізу мають підлягати погляди дослідників на такі загрози. Наприклад, З. Сороківська *основними внутрішніми загрозами ФБКБ вважає*[189, с.407]: *некваліфіковане керівництво, помилки в розробленні і впровадженні стратегії КБ; недостатній рівень капіталізації КБ; недотримання економічних нормативів ЦБ; недостатнє маркетингове дослідження ринкового середовища, а іноді – його відсутність; низьку кваліфікацію працівників КБ; розголошення інформації, яка є банківською таємницею; недосконалість організації основних банківських операцій, зокрема кредитних, що призводить до зростання проблемних кредитів, а відтак – до порушення виконання КБ своїх зобов'язань перед вкладниками.*

Натомість серед зовнішніх загроз ФБКБ дослідниця називає: *недосконалість нормативно-правової бази; високий рівень інфляції; недовіру до банківської*

Таблиця 1.1

Класифікація різновидів загроз ФБ банківської системи

Класифікаційні ознаки	Різновиди загроз ФБ банківської системи
Відношення до аналізованого об'єкта	внутрішні, зовнішні, транснаціональні, глобальні
Ризик-ситуації	ризик-загрози, ризик-можливості
Джерела виникнення	загрози від органів законодавчої та виконавчої влади, суб'єктів господарювання, фізичних осіб, недержавних і неформальних структур
Суб'єкти агресії	загрози з боку: конкурентів (вітчизняних і зарубіжних КБ), кримінальних структур і окремих зловмисників, нелояльних співробітників КБ
Особливість прояву	загальні, специфічні (одиночні)
Вид	економічні, соціальні, фінансові, політичні, демографічні, управлінські, правові, кримінальні, адміністративні, кадрові, інформаційні, науково-технологічні, маркетингові, ідеологічні, екологічні, катастрофічні (природні і техногенні), конкурентні, інтелектуальні, психологічні, воєнні
Характер впливу	активні, пасивні
Спрямованість	загрози порушення спроможності банківської системи функціонувати в режимі розширеного відтворення; загрози необґрунтованої зміни функцій ЦБ; загрози стабільності національної грошової одиниці; загрози насильницької втрати ФБ банківської системи; загрози ослаблення потенціалу фінансової стійкості банківської системи; загрози навмисних протиправних дій і доступу до системи електронних грошей недобросовісних суб'єктів, її зламу, фальсифікації електронних грошей; загрози деструкції
Особли, причетні до реалізації загроз	загрози від засновників і співробітників КБ, загрози від клієнтів КБ, загрози від партнерів КБ, загрози від конкурентів КБ, загрози від сторонніх осіб
Умотивованість	спонтанні, навмисні
Економічний характер	загрози майнового характеру, загрози немайнового характеру
Види діяльності	загрози операційній діяльності, загрози неопераційній діяльності; загрози у сфері банківської діяльності, загрози у сфері інноваційної діяльності, загрози у сфері консалтингової діяльності, загрози у сфері трастової діяльності; загрози безпеці розрахунково-платіжних операцій;
Термін дії	довгострокові, середньострокові, короткострокові; поточні; перспективні; тимчасові, постійні; нетривалі, тривалі, швидкоплинні
Реальність	реальні; ті, що формуються; потенційні; очікувані; примарні
Характер виникнення	об'єктивні, суб'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні
Природа	фундаментальні, стратегічні
Ступінь небезпеки	значущі, істотні, допустимі, особливо небезпечні, небезпечні, підвищені, екстремальні, близькі до межі, надлишкові, критичні, катастрофічні, екзистенціальні (спричиняють постійні серйозні негативні наслідки)
Наявність	наявні, потенційно можливі
Характер впливу	прямі, безпосередні, опосередковані, домінуючі
Характер прояву	виявлені, явні, приховані / латентні
Можливість усунення / реалізації	усунені в повному обсязі / ліквідовані, усунені частково, негативно реалізовані в повному обсязі
Інтереси	загрози національним інтересам в банківській сфері; інтересам КБ, їхніх власників, топ-менеджерів, персоналу, клієнтів, контрагентів
Причинно-наслідкові зв'язки	первинні, вторинні
Рівень управління	загрози ФБКБ, загрози ФББС, загрози ФБ банківської системи, загрози ФБ банківської інфраструктури
Просторовий розмах	глобальні, загальнодержавні, регіональні, місцеві, локальні; індивідуальні, групові
Тривалість дії	постійні, тимчасові (короткострокові, довгострокові)
Повторюваність	традиційні, нові, хронічні, постійні, раптові, миттєві
Прогнозованість	прогнозовані, непрогнозовані
Стадія	виникаючі, наростаючі, затухаючі; ті, що розвиваються; ті, що загострюються; ті, що стабілізувалися, убутні, зникаючі
Зумовленість	інспіровані загальною соціально-економічною кризою, специфічні
Імовірність	імовірні, малоімовірні, досить імовірні, цілком імовірні, неможливі
Характер зіткнення	паралельні, конфронтаційні, розбіжні, спільні
Ступінь реалізації	не реалізовані, частково реалізовані, реалізовані
Можливість управління	керовані, некеровані; загрози, що можуть бути усунені КБ самостійно; загрози, що важко усуваються; загрози, що не піддаються усуненню

Джерело: складено автором на основі [13, с.189-190; 14, с.330] та власних напрацювань

системи; мінливість обов'язкових нормативів; урядові та економічні кризи; недобросовісну конкуренцію на ринку.

В особливу групу дослідника виокремлює загрози ФБКБ в умовах фінансової кризи: недостатність власних коштів; неповернення виданих кредитів; правова неврегульованість цього напряму банківської діяльності, а також недосконалі оцінка кредитних ризиків; маніпулювання з кредитними картками, банкоматами; проблеми з добором кадрів для роботи з ними; надання фіктивної інформації клієнтами; вторгнення до банківських комп'ютерних мереж; витік ділової інформації; недосконалість структур забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки КБ.

Джерелом потенційних загроз на поточні потреби в ліквідних засобах є чутливість КБ до зміни процентних ставок. Коли на ринку відбувається зростання процентних ставок, власники можуть вилучати свої кошти з КБ в пошуках більш дохідних їх розміщень. Клієнти-позичальники можуть призупинити звернення за новими кредитами або прискорити використання кредитних ліній за більш низькими, ніж на ринку, процентними ставками[77, с.246].

Р. Квасницька, І. Доценко і Д. Приступа у результаті ранжування загроз, визначають, що основними загрозами зовнішнього середовища впливу на діяльність окремих КБ є: глобальні або локальні фінансові кризи; падіння попиту на кредити й банківські послуги; рівень недовіри з боку юридичних та фізичних осіб до банківської системи; обсяги рефінансування й розмір облікової ставки; низький рівень інвестиційної активності в країні, а відповідно і брак інвестиційних коштів. У результаті ранжування внутрішніх загроз, які впливають на ФБ банківської системи, ними визначено основні з них, які впливають на безпеку окремих КБ, а саме: помилковості в стратегічному плануванні і прогнозуванні; нераціональне використання потенціалу КБ; низький рівень прибутковості активів[97, с.75-76].

На думку О. Барановського, ФБКБ загрожують[13, с.184-185]: недосконалість соціально-економічної політики; негативна зміна фінансової ситуації у країні; втрата КБ своєї ніші на ринку банківських послуг; розбалансованість грошових потоків; недостатність власних коштів КБ;

цілеспрямований підрив ділової репутації КБ; неповернення виданих кредитів, правова неврегульованість цього напряму банківської діяльності, а також недосконала оцінка кредитних ризиків; відсутність банків даних про недобросовісних позичальників; маніпулювання з кредитними картками, зокрема «перевищення рахунку» (*floor limit*), операції з викраденою, загубленою картою, так звана «подвійна прокатка» (виготовлення продавцем кількох копій сліпу, які використовуються згодом для оплати товару) і банкоматами; недосконалість у доборі кадрів для роботи в КБ; надання фіктивної інформації клієнтами; використання фальшивих векселів, ЦП і гарантійних листів; вторгнення до банківських комп'ютерних мереж; витік ділової інформації; недосконалість структур забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки КБ; підвищений ризик для життя і здоров'я зайнятих у банківській сфері внаслідок зростання кримінальної активності; недостатність висококваліфікованих фахівців у банківсько-кредитній сфері у правоохоронних органах; відсутність ретельного аналізу ситуації, невміння обирати партнерів і перевіряти їхню надійність, прогнозувати динаміку розвитку подій на фінансовому ринку; слабкий захист державою фінансово-кредитної сфери, і відсутність міжбанківського інформаційно-аналітичного центру.

До зовнішніх загроз ФБКБ вчений відносить: недосконалість законодавства, підзаконних актів, інструкцій, стандартів; загострення загальної криміногенної обстановки; відкритість ринку банківських послуг для іноземного капіталу; подорожчання ресурсів, що залучаються; конкуренцію; здійснення кредитних рестрикцій, що створюють напруженість у міжнародних валютних і розрахункових відносинах; порушення режиму міжнародної міграції капіталу, що склався, у формі прямих приватних інвестицій; підтримання зовні неконтрольованого вивезення капіталу за межі країни; залежність фінансування дефіциту платіжного балансу та інвестицій для структурної перебудови економіки від надання кредитів, іншої фінансової допомоги МФО, окремими іноземними державами або їх угрупованнями; небезпечне зростання частки іноземного капіталу в БС.

В. Т. Шлемко та І. Ф. Бінько серед внутрішніх загроз ФБ держави виокремлюють такі, які можна вважати загрозами ФБ банківської системи[218, с.118-120]: *недосконалість і незавершеність національного законодавства у фінансово-кредитній сфері; відсутність достатніх золотовалютних резервів; високий рівень інфляції; зростання тіньової економіки, посилення її криміналізації, нелегальний вплив валютних коштів вітчизняних підприємців за кордон; штучність курсу національної грошової одиниці. На їхню думку, до зовнішніх загроз у цій сфері належать: значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо; зростання зовнішнього боргу і нераціональне використання зарубіжних кредитів; втручання міжнародних фінансових організацій (МФО) у національну фінансово-кредитну сферу; залежність вітчизняного фінансового ринку від світового; дефіцит платіжного балансу країни.*

О. Махмудов доповнює цей перелік такими внутрішніми загрозами[119]: *надмірне кредитування КБ комерційних фірм; фінансове шахрайство; Т. Ковальчук – мінізація грошового обігу; відсутність інтегрованої стратегії розвитку фінансових ринків України; незавершеність системи протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом[105]; М. Єрмошенко – невідповідність національних і регіональних інтересів у фінансово-кредитній сфері; невідповідність національних фінансових інтересів та фінансових інтересів первинних ланок народного господарства; невідповідність між національними інтересами у фінансово-кредитній сфері і міжнародними фінансовими інтересами та фінансовими інтересами інших країн[75, с.102-103].*

О. Васильчишин наводить такі загрози ФБ банківської системи, як[29, с.76, 80]:

високий рівень розвитку тіньових економічних відносин, зокрема тіньового валютного ринку (формування альтернативного до банківських депозитів напряму заощадження, що в умовах погіршення економічної кон'юнктури призводить до відтоку валютних депозитів; недоотримання прибутку від конверсійних операцій з іноземною валютою; недоотримання фінансових ресурсів у вигляді депозитів юридичних осіб та населення);

офшоризація банківської системи.

М. Єрмошенко основними загрозами БС вважає[75, с.212-216]: *низький рівень капіталізації БС; наявність внутрішніх негативних причин, притаманних банківській діяльності; слабкість КБ, їхню роботу в основному з грошовими ресурсами, дефіцит фінансових послуг та інструментів; участь БС в тіньовій діяльності та його криміналізацію; недостатнє законодавче врегулювання банківської діяльності; недостатній контроль за діяльністю КБ з боку ЦБ; характер спрямованості кредитної діяльності БС; низький рівень залучення іноземної валюти і готівки в національній валюті, що на руках у населення; відсутність достатнього золотовалютного запасу; практична відсутність системи страхування депозитів підприємств у КБ; відсутність довіри населення і юридичних осіб до КБ; платіжну кризу і пов'язане з нею використання грошових сурогатів; невідповідність вимог до зростання темпів розвитку БС обсягам реального грошового капіталу для формування коштів КБ; невиправдано високі обсяги коштів КБ, заморожених у формі куплених у держави ОВДП, у т. ч. й реструктурованих урядом у конвертовані ОВДП.*

Зазначається й, що *нестійкість формування ресурсної бази КБ в Україні на сьогодні слід розглядати як одну з основних загроз їхньої стресостійкості, а надмірну концентрацію кредитного ризику за операціями з пов'язаними особами – ключових загроз стресостійкості вітчизняної банківської системи. Реалізація ж ризиків на рівні регулятора створює серйозні загрози для функціонування й стабільності банківської системи*[93, с.101, 104, 248].

О. Барановський звертає увагу на існування загроз *ФБ банківської системи, які остання може сама продукувати*[14, с. 532, 751, 794-795]:

загрозою стійкості національної грошової одиниці може бути домінування кредитів і позик у загальному обсязі іноземних інвестицій, оскільки позикові кошти підуть у повному обсязі, збільшившись на суму відсотків за користування кредитами. Крім того, з огляду на невеликий обсяг внутрішнього фінансового ринку, брак інструментів законодавчого регулювання капітальних валютних операцій може стати реальною загрозою стійкості національної грошової одиниці і

фінансової системи в довгостроковому періоді за рахунок додаткового припливу коштів з-за рубежу. Загроза істотного знецінення національної грошової одиниці негативно впливає на стійкість БС;

зі збільшенням державного боргу та гарантованого державою боргу загрозою безпеці у фінансовій сфері є нарощення валового зовнішнього боргу, насамперед, боргів банківського та інших секторів економіки, збільшення обсягів яких у докризовий період було зумовлене недооцінюванням позичальниками ризиків та високою вартістю кредитних ресурсів на внутрішньому ринку;

до наявних і потенційних загроз інвестиційній безпеці слід віднести: недосконалу валютну і курсову політику; підтримання високої дохідності фінансових операцій; відсутність ефективних механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиції; погану організацію контролю за структурою вкладень, співвідношенням інвестиційного портфеля за ризикованістю і дохідністю.

Зважаючи на виняткове суспільне значення банківської галузі, надмірне концентрування її ресурсів та ринкової влади створює суттєві загрози – від зниження ефективності банківського обслуговування до втрати ЕБ держави[208, с.174].

Загрозами ФБ банківської системи є й: фінансова глобалізація, нестійкість міжнародних фінансів, зростання тіньової економіки й економічних злочинів, низька довіра до банківської сфери.

О. Васильчишин заявляє, що з позиції банківської безпеки необхідним стає планування можливих загроз та дій системи в момент кризових явищ[28, с.78]. Проте, на наше переконання, якщо дії слід планувати, то планування можливих загроз є недоречним.

С. Яременко зазначає, що в економічній літературі та банківській діяльності досить часто поняття «ризик», «небезпека» та «загроза» вживаються як синоніми, утім вони є відмінними. Так, термін «ризик» означає можливість виникнення ситуації, яка може призвести до збитків, втрат або негативних наслідків у результаті неправильних рішень або дій. Однак з погляду заподіяння збитків, поняття «ризик» і «загроза» мають відмінності. Ризикуючи, банк не завжди зазнає втрат або збитків,

навпаки, якщо ризик виправданий, то він супроводжується отриманням доходів і прибутків. Реалізація загрози ніколи не призводить до отримання доходів і прибутків. Термін «небезпека» прийнято ототожнювати з можливими чи реальними умовами, явищами або процесами, в результаті дії яких існує ймовірність заподіяння шкоди банку чи перспективам його розвитку. Це дозволило дійти висновку, що різниця між небезпекою та загрозою визначається перетворенням потенційної можливості заподіяння збитків у реальну дійсність[223].

Від чіткості та обґрунтованості визначення поняття «ризик» і ризикогенних / ризикоутворюючих чинників залежать вибір підходів, фактів і аналітичного інструментарію у процесі оцінки ризиків, а відтак – рекомендації за її підсумками. Утім, в економічній літературі не вироблено єдиного бачення сутності, трактування рис, ознак і елементів ризику, розуміння його змісту, співвідношення його об'єктивних і суб'єктивних сторін між собою, а також співвідношення змістових понять «ризик-невизначеність», «ризик-загроза»[13, с.402].

З погляду семантики в європейських мовах ризик інтерпретується як невизначеність і небезпека в різних сферах. Натомість Вольф-Рудігер Гейльман (*Wolf-Rudinger Heilman*) наголошує, що китайський аналог ризику «*WEI – LI*» поєднує два слова «*WEI*» – «нещастя» і «*LI*» – «шанс», тоді як ієрогліфічний знак китайського «*WEI*» майже повністю відповідає значенню японського «*KI*» з виразу «*KI-KEN*» – «випадок, шанс». Відтак, як китайський, так і японський ієрогліфічні знаки означають *небезпеку, нещастя*[248, с.761; 249, с.141].

За І. Бернардом та Ж-К. Коллі, ризик – це елемент невизначеності, який може відобразитися на діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання або на проведенні якої-небудь економічної операції[19, с. 500], А. Маршаллом і А. Пігу – можливість відхилення від мети / амплітуда коливань можливого прибутку[117, с. 21], П. Беристайном – це радше вибір, ніж жереб; дії, які ми маємо здійснити залежно від наявної у нас свободи вибору[18, с.26], Й. Шумпетером – оцінка ймовірності очікуваної події, господарська діяльність пов'язана з ризиком відхилень від здійснених оцінок і розрахунків, з ризиком невдач, утрат, неочікуваної зміни кон'юнктури[219, с. 384], У. Шарпом, Г. Александером, Г. Бейлі – ступінь

можливого відхилення дійсного результату від очікуваного, а стандартне відхилення – міра, що дозволяє це зробити[212, с.318], Т. Бачкаї, Д. Мессеном – *можливість відхилення фактичного результату від встановленої мети, для досягнення якої було прийнято рішення*[15, с.82], Дж. Шортедом, Л. Крейгом та С. Макколлом – *комбінації ймовірності настання події та її наслідків*[273].

Існують різні погляди на *послідовність розміщення елементів у системі діагностики інтенсивності дії негативних чинників впливу на стан безпеки*. Так, Н.Нижник, Г. Ситник і В. Білоус розташовують їх у такій послідовності: *ризик-загроза-виклик-небезпека*[135, с.33-34]. Утім, з такою позицією важко погодитися з огляду на вищездійснений аналіз співвідношення понять «виклик», «небезпека» і «загроза».

Більш обґрунтованим, на наш погляд, є думка, що поняття «*ризик*» і «*загроза*» пов'язані таким чином[152]:

ризик стосовно загрози є первинним, тоді як загроза вторинна і впливає з ризику;

ризикуючи, КБ може отримати як збитки, так і доходи, тоді як реалізація загрози ніколи не приносить доходів чи прибутків;

ризик – неминучий супутник банківської діяльності, тоді як загроза може виникати тільки за наявності певних умов;

залежність між рівнями ризику і ФБ обернена: що вищий рівень фінансового ризику, то нижчий рівень ФБ, і навпаки.

В умовах фінансових криз / у посткризовий період недостатньо уважне ставлення ризик- і топ-менеджменту КБ до факторів, які збільшують *ризик нестачі / незбалансованості ліквідності*, може негативно вплинути на фінансовий стан установи та її здатність своєчасно виконувати зобов'язання перед клієнтами. Результатом таких недоліків в управлінні ліквідністю окремими КБ може, за ефектом «доміно», стати низька ліквідність усієї банківської системи[77, с.245].

В економічній літературі *ризик* тлумачиться як:

певна невизначеність (*ризик* і *невизначеність* часто використовуються як синоніми); об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності[112, с.22];

невизначеність будь-якого виду, пов'язана з непередбачуваними обставинами несприятливого характеру[126, с.225];

загроза, небезпека, дія, причина, можливість появи обставин, рушійна сила, імовірність фінансових втрат і банкрутства, ступінь відхилення фактичного результату від очікуваного[113, с.28];

економічна категорія, яка відображає особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями[35, с.5].

В свою чергу Ф. Найт наголошував, що аби «розходження між *вимірною* і *невимірною* невизначеністю не стиралася, першу слід позначати терміном «*ризик*», а другу – терміном «*невизначеність*». Термін «*невизначеність*» має на увазі сприятливий результат. Ми говоримо про *ризик збитків* і про *невизначеність виграшу*. Але в такому вживанні термінів закладена згубна двозначність, якої необхідно позбутися. Якоюсь мірою виправданням запропонованої спеціалізації термінів може слугувати вживання слова «*ризик*» у зв'язку з *вимірюваними невизначеностями чи ймовірностями*. Для позначення ризику і невизначеності відповідно можна також використовувати терміни «*об'єктивна*» і «*суб'єктивна*» *ймовірність*. Практична ж відмінність між категоріями *ризик* і *невизначеності* полягає в тому, що коли йдеться про *ризик*, розподіл результатів у групі випадків відомий або завдяки апріорним розрахункам, або зі статистичних даних минулого досвіду, тоді як в умовах невизначеності це не так з тієї загальної причини, що ситуація, з якою доводиться мати справу, досить унікальна і немає можливості сформулювати якусь групу випадків. Найліпше невизначеність можна проілюструвати у зв'язку з винесенням судження чи формуванням думок з приводу майбутнього ходу подій; саме такі думки, а аж ніяк не наукове знання, найчастіше реально

управляють нашою цілеспрямованою поведінкою. Якщо ж відомий розподіл різних можливих результатів у групі випадків, то можна позбутися від будь-якої реальної невизначеності, вдавшись до групування чи «об'єднання» випадків»[126, с.225-226].

Отже ризик, в основному, тлумачиться в економічній літературі, як *імовірність виникнення втрат / втрат і можливих позитивних результатів / відхилення фактичного результату від очікуваного*. Водночас, будь-який ризик дає змогу економічним агентам виявити точки потенційного зростання.

Основними ознаками ризиків є їхня *невизначеність, альтернативність, імовірність, суперечливість*.

Водночас, при вивченні природи ризиків слід брати до уваги й такі поняття, як *«ризик-фактори» / «фактори ризику», «витрати ризику»*.

Я. Жарій і В. Куфаєв виокремлюють різноманітні за сутністю (економічною, юридичною, моральною) ризики: *кредитний, незбалансованої ліквідності, зміни процентної ставки, ринковий, валютний, операційно-технологічний, репутації, юридичний, зловживань, стратегічний*[77, с.244].

Кредитний ризик тлумачиться як:

можливість втрат унаслідок нездатності контрагента виконати свої контрактні зобов'язання, наслідки чого вимірюються втратою основної суми заборгованості і невиплачених відсотків за відрахуванням суми відновлених грошових коштів[237]; *схильність до втрат, якщо контрагент по угоді не виконує своїх зобов'язань у належний строк*[266];

елемент невизначеності при виконанні контрагентом своїх договірних зобов'язань, пов'язаних із поверненням позикових коштів[259];

непередбачувані обставини, що можуть виникнути до кінця погашення позики[19, с.502].

Кредитний ризик – це ймовірність того, що позичальник чи контрагент КБ не виконає свої зобов'язання на узгоджених умовах / обіцяні грошові потоки від кредитів та ЦП КБ не будуть сплачені повністю / неотримання очікуваного доходу внаслідок дострокового погашення кредиту, недооцінки кредиту порівняно з рівнем ризику, не вибірки / або лише часткової вибірки кредиту чи зміни строків вибірки.

Г. Забчук і О. Іващук[78, с.102] наголошують на важливості оцінки і необхідності управління *валютним ризиком КБ* як найважливішим ризиком банківської діяльності, від якого залежать всі інші ризики. З такою точкою зору не можна погодитися, оскільки, на наш погляд, найвагомим є все ж таки *кредитний ризик*.

Валютний ризик є ризиком інтегрального характеру, який слід розглядати як[77, с.250]:

ризик трансакції, коли несприятливі коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій КБ. Оскільки він, як правило, впливає з операцій маркетмейкерства, дилінгу та прийняття позицій в іноземних валютах, цей ризик тісно пов'язаний з ринковим ризиком;

трансляційний ризик, пов'язаний з перерахунком однієї валюти в іншу (величина еквівалента валютної позиції у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахунку залишків в іноземних валютах у національну валюту);

економічний валютний ризик, що полягає в змінах конкурентоспроможності КБ або його структур, що входять у консолідовану групу і працюють на зовнішньому ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

О. Васильчишин наголошує на існуванні таких *специфічних ризиків*, як: *ризик виведення кредитів рефінансування, отриманих від ЦБ, за кордон або використання їх для фінансування діяльності підприємств, які зареєстровані в офшорних юрисдикціях; ризик виведення КБ, частка капіталу яких належить компаніям чи фізичним особам, що зареєстровані в офшорних юрисдикціях, проведення операцій з метою виведення коштів за кордон та відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом*[29, с.77].

Класифікація ризиків необхідна для їхньої комплексної ідентифікації, оскільки для розробки їхнього реєстру слід проаналізувати всі існуючі різновиди ризиків, щоб усвідомити, що кожний із них означає для ланок банківської системи.

Класифікація різновидів ризиків банківської системи має такий вигляд (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація різновидів ризиків банківської системи

Класифікаційні ознаки	Різновиди ризиків
Оцінка	теоретичні (що базуються на наукових і технічних оцінках), ефективні (залежать від людського сприйняття)
Зумовленість	ризики кількості / якості / адекватності / випадковості
Тип	універсальні (загальні), систематичні (властиві великій кількості суб'єктів господарювання), специфічні (пов'язані з конкретним ринковим сектором, локальним ринком, сферою, галуззю, компанією, підприємством, професійною діяльністю, центром відповідальності), залишкові
Ступінь невизначеності середовища	детерміновані, стохастичні
Характер впливу	адитивні, мультиплікативні
Рівень управління	мегаризики (глобальні), метаризики (міждержавних утворень, союзів), макроризики, мезоризики (міжгалузеві, галузеві, регіональні), мікроризики
Сфера виникнення	виробничі, комерційні, фінансові, функціональні, технологічні
Реалізованість	реалізовані, нереалізовані, потенційно можливі
Динаміка дії	зростаючі, стабільні, спадаючі
Етап вирішення проблеми	ризики прийняття рішень / реалізації рішень
Характер наслідків	чисті ¹ (прості чи статистичні), спекулятивні ² (динамічні чи комерційні); фундаментальні (з тотальними наслідками), особливі (з локальними наслідками)
Значущість	основні, додаткові, синергетичні
Системність	системні (комплексні), одиничні (несистемні)
Характер виникнення	об'єктивні, суб'єктивні
Форма прояву	явні (видимі), латентні (приховані)
Наявність аналогів рішень	ординарні, неординарні
Середовище виникнення	внутрішні, зовнішні
Об'єкт виникнення	ризики окремих банківських послуг / операцій, бізнес-процесів, банківської діяльності
Тип збитків	матеріальні, моральні, іміджеві
Розподіл збитків	односторонні, двосторонні, багатосторонні
Ступінь залежності від КБ	ризики, залежні від діяльності банків; ризики, не залежні від діяльності банків
Природа виникнення	суб'єктивні, об'єктивні
Причини виникнення	ризики, зумовлені невизначеністю майбутнього; ризики, викликані нестачею інформації; ризики, викликані суб'єктивними чинниками
Час виникнення	ретроспективні, поточні, перспективні
Етап розв'язання проблеми	ризики на етапі прийняття рішення, ризики на етапі реалізації рішення
Ступінь обґрунтованості прийняття ризиків	обґрунтовані, частково обґрунтовані, авантюрні
Характер прийняття рішення про поведінку	ризики, рішення про поведінку за яких приймається індивідуально; ризики, рішення про поведінку за яких ухвалюється колегіально
Обґрунтованість заходів зі зменшення негативних наслідків	виправдані, невикордані
Характер обліку операцій	ризики за балансовими операціями, ризики за позабалансовими операціями
Рівень впливу	катастрофічні, критичні, надмірні, високі, підвищені, помірні, мінімальні, виправдані; малозначущі, значні, масштабні; що спричиняють незворотні наслідки
Прогнозованість	прогнозовані, непрогнозовані
Прийнятність	прийнятні, неприйнятні / неприпустимі (пов'язані з можливістю завдати збитків)
Тривалість	довгострокові, середньострокові, короткострокові
Систематичність	разові, систематичні
Тип	політичні, економічні, соціальні, фінансові / фінансової кризи, юридичні, інституційні, регуляторні, інфраструктурні, інноваційні, стратегічні, конкурентні, трансляційні (за консолідації активів і пасивів), репутаційні, системні, ризики країни, форс-мажорні (природні, техногенні), психологічні

Продовження табл. 1.2.

Вид операцій	ризики активних операцій, ризики пасивних операцій
Характер ризиків	макроекономічні, операцій з готівкою, потоків грошових коштів, вкладання депозитів,

¹ Чисті ризики характеризуються тим, що вони практично завжди несуть у собі втрати для підприємницької діяльності

² Спекулятивні ризики характеризуються тим, що вони можуть нести в собі як втрати, так і додатковий прибуток для підприємця стосовно очікуваного результату.

	кредитні(ризик збитків через неспроможність позичальників і контрагентів виконати свої зобов'язання з повернення; ризик погіршення якості кредитів, наданих позичальниками, що знижує ринкову вартість кредиту), розрахункові/гарантій розрахунків, відсоткові, валютні, боргові, інвестиційні/неодержання інвестицій/прямих фінансових втрат, акціонерні, андерайтингу, дефолту, податкові, операційні, цінові, інфляційні, втрати/незбалансованої ліквідності, втрати дохідності, лізингових операцій, факторингових операцій, впливу капіталу, ринкових коливань/виникнення ланцюгових реакцій, зниження зростання, неочікуваних(раптових) зовнішніх шоків, втрати конкурентоспроможності, маркетингові/збутові/взаємодії з контрагентами і партнерами у наданні банківських послуг, ризики аутсорсингу, стратегічні (внаслідок ухвалених/не ухвалених управлінських рішень)
Можливість оцінки	кількісно оцінювані, кількісно не оцінювані
Можливість протидії	усувні, неусувні; ризики, від яких можливий повний захист / частковий захист чи дія яких може бути пом'якшена / від яких практично не можна захиститися
Можливість впливу економічного агента	диверсифіковані (ймовірність і фінансові наслідки яких можна змінювати), недиверсифіковані (усунути диверсифікацією неможливо)
Вплив диверсифікації	ризики, які можна ліквідувати диверсифікацією; ризики, які неможна ліквідувати диверсифікацією
Ситуація	стохастичні (в умовах невизначеності), конкуруючі (в умовах конфлікту)
Мінливість	динамічні, статичні
Ступінь допустимості	ризики, які можна дозволити; ризики, яких не можна допускати і яких не можна дозволити
Можливість хеджування	ринкові (можуть хеджуватися), неринкові (хеджування неможливе)
Ступінь імовірності	малоймовірні, імовірні, вельми ймовірні, цілком імовірні
Концентрація	концентровані, неконцентровані
Банківська безпека	безпеки; здійснення операцій із легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом
Передбачуваність	передбачувані, непередбачувані
Форми прояву	позитивні, нейтральні (нульові), негативні; односторонні, двосторонні (відхилення в обидві сторони)
Можливість страхування	застраховані, незастраховані
Відомість	відомі, невідомі
Контрольованість	контрольовані, частково контрольовані, неконтрольовані

Джерело: складено автором на основі [13, с.441-442] та власних напрацювань

Схильність КБ до ризиків (ступінь ризикогенності) зумовлюється:

їхньою реакцією на імпульси грошово-кредитної політики ЦБ, позаяк більш жорстка політика спричиняє зниження такої схильності, а більш ліберальна – її підвищення;

станом кредитування, оскільки випереджальне скорочення кредитування більш ризикованих галузей за більш жорсткої грошово-кредитної політики пояснюється зниженням схильності КБ до ризиків внаслідок подорожчання фондування за зростання ринкових ставок;

досконалістю нормативно-правової бази, що регламентує управління ризиками, наявністю досконалих внутрішньобанківських документів у цій сфері;

станом державного регулювання, пруденційного нагляду і рівнем ризик-менеджменту в усіх ланках банківської системи.

І. Г. Мішина обґрунтувала доцільність використання поняття **«ризик безпеки»**, сутність якого може бути визначена як *оцінка ймовірності зниження рівня*

економічної безпеки держави або як збитки, яких зазнає економічний потенціал держави за певний проміжок часу, що буде заважати реалізації інтересів суб'єктів економічної безпеки. Складність і багатогранність категорії «економічна безпека» стала передумовою необхідності розроблення критеріїв класифікації видів економічної безпеки, що забезпечує детальне дослідження ризиків, які на неї впливають. Такий підхід дозволив дослідниці зробити два концептуальні висновки: 1) на зміну *традиційної категоріальної структури економічної безпеки, яка базується на понятті «небезпека»,* має прийти нова – *на основі концепції ризику;* 2) *концепція ризику у стратегії економічної безпеки містить два аспекти: оцінку та управління ризиком*[121].

Для управління ризиками у банківській системі необхідні: їхнє чітке визначення, усвідомлення суб'єктами ринку банківських послуг, однозначне вимірювання, моніторинг, аналіз, відповідна звітність.

Для визначення стратегії управління ризиками слід урахувувати періодичність їхнього виникнення, апетит КБ до ризиків і необхідні витрати на їхні мінімізацію і усунення.

1.2. Природа фінансової безпеки банківської системи

Дослідження банківської безпеки сьогодні є актуальним і архіважливим. Підвищення безпеки банківської сфери є дієвим методом превентивного антикризового управління національною економікою. Утім, усталена позиція щодо рівнів такого дослідження відсутня. Так, наприклад, О. Васильчишин наголошує, що дослідження банківської безпеки повинно відбуватися на трьох рівнях: перший рівень – безпека КБ; другий рівень – безпека ЦБ; третій рівень – безпека банківської системи[28, с.44].

Натомість О. Барановський вважає, що безпеку банківської сфери необхідно розглядати як багатоаспектне явище в різних площинах: по-перше, на рівні окремого КБ; по-друге, – на рівні сукупності комерційних (таких, що мають на меті

збільшення ринкової капіталізації / прибутку) *банківських інститутів, тобто БС національної економіки* як одного з найбільш значущих соціально-економічних утворень, що функціонує в умовах динамічності суспільних процесів; по-третє, – на рівні *«банку банків» / кредитора останньої інстанції / останнього шансу (lender of last resort) – НБУ*; по-четверте, – *вітчизняної дворівневої банківської системи, що складається з БС і регулятора – НБУ*[10, с.20].

Отже, на наш погляд, таке дослідження для комплексного відображення статус-кво у цій сфері в національній економіці має здійснюватися на *чотирьох* рівнях: 1) *КБ (мікрорівень)*, 2) *БС як сукупності КБ (мезорівень)*, 3) *ЦБ і 4) банківської системи загалом (макрорівень)*. Крім того, дослідженню мають підлягати *банківська безпека на рівні економічних / валютних союзів (метарівень)*, а також *глобальна банківська система – на світовому ринку банківських послуг (мегарівень)*. Тобто, загалом дослідження банківської безпеки має проводитися на *шести ієрархічних рівнях*.

Розгляд досліджуваного питання доцільно розпочати з характеристики поняття *«безпека банківської системи»*, яке в економічній літературі тлумачиться не однозначно (як певні якість / ознака / стан / забезпечення / система / умови).

За оцінкою Л. Стрельбицької, М. Стрельбицького, В. Гіжевського, *безпека банківської системи* розглядається як такий *стан чинних правових норм і відповідних їм інститутів безпеки*, який відображає рівень захищеності державою кредитно-фінансових відносин між суб'єктами банківської діяльності та гарантує стійке функціонування всієї банківської системи; забезпечує можливість повної реалізації та захист життєво важливих фінансових та економічних інтересів держави, суспільства й особи; виключає або максимально обмежує деструктивні наслідки від зовнішніх та внутрішніх загроз, недосконалості зовнішньоекономічної, бізнесової та внутрішньогосподарської діяльності[194, с.466]. Утім, на наш погляд, попри доволі широке визначення даного поняття, воно *містить певні неточні формулювання*, позаяк, по-перше, *безпека банківської системи не обмежується лише кредитно-фінансовими відносинами між суб'єктами банківської діяльності*; по-друге, *крім життєво важливих фінансових та економічних інтересів держави*,

суспільства й особи, обов'язково мають урахуватися інтереси й інших економічних агентів (банківських структур, їхніх клієнтів / контрагентів, суб'єктів господарювання реального сектору національної економіки); по-третє, неконкретизованою залишається суб'єктна приналежність згадуваних недосконалої зовнішньоекономічної, бізнесової та внутрішньогосподарської діяльності.

Є. Бондар під безпекою банківської системи розуміє забезпечення нею реалізації домінуючого впливу на відтворювальний процес в економіці як її органічної ланки, з урахуванням загальносвітових тенденцій і перспектив розвитку кредитно-банківської системи, за одночасного забезпечення виконання принципів відповідності основних орієнтирів банківської діяльності цільовим завданням розвитку економіки, стійкості банківської системи та її здатності впливати на економічне зростання, синхронності розвитку банківського та інших секторів економіки[24]. Проте, на нашу думку, неможна однозначно стверджувати про домінуючий вплив саме банківської системи на відтворювальний процес в економіці, оскільки на останній впливає безліч чинників.

Як вважає М. Зубок[89, с.10], безпека банківської системи – це такий її стан, що забезпечує умови для її стабільного і ефективного функціонування, максимізації прибутку, оптимального використання її ресурсів для соціально-економічного розвитку країни, за яких фінансова стабільність максимально захищена від цілеспрямованих дій певної групи осіб та організацій чи фінансової ситуації ззовні і всередині банківської системи. Водночас, на наше переконання, неправомірно ставити питання виключно про максимізацію прибутку за рахунок забезпечення безпеки банківської системи, позаяк, скажімо, діяльність ЦБ не має ставити за мету прибутковість його діяльності. Що ж стосується КБ, то вони в ринкових умовах, крім отримання прибутку, мають орієнтуватися на підвищення їхньої ринкової вартості. І, нарешті, некоректним є теза про захищеність фінансової стабільності банківської системи від цілеспрямованих дій певної групи осіб та організацій чи фінансової ситуації ззовні і всередині неї. У цьому разі радше слід вести мову про забезпечення такої стабільності.

В. Соловійов зазначає, що *банківська безпека держави – це такий стан діяльності банківської системи країни, за якого забезпечується: стабільне кредитування реального сектору економіки, висока доступність та ефективне використання кредитних ресурсів банків, незалежність банківського капіталу від учасників-нерезидентів*[188, с.80]. Проте, як вважає Р. Вовченко, *банківську безпеку держави, хоча й можна характеризувати певним станом діяльності банківської системи країни, але останній не визначається виключно станом кредитування й присутністю іноземного капіталу в ній*[37, с.33].

Загалом *безпеку банківської системи як комплексне поняття, на наш погляд, правомірно визначати як сукупність умов, за яких небезпечні для неї дії / обставини попереджені / нівельовані чи мінімізовані такою мірою, що вже не спроможні завдати шкоди стабільному функціонуванню банківської системи, відтворенню її функцій, збереженню її матеріальних, фінансових, трудових, інтелектуальних й інформаційних ресурсів й інфраструктури, забезпеченню національної економіки необхідними коштами.*

Вітчизняні дослідники тлумачать *економічну безпеку (ЕБ) банківської системи* як:

стан, за якого її фінансова стабільність чи репутація не може бути підірвана цілеспрямованими діями певної групи осіб і організацій або фінансовою ситуацією, що складається всередині і зовні банківської системи[52, с.27-28];

складову ФБ країни, такий стан, за якого, банки не можуть втрачати фінансову стабільність і ділову репутацію в результаті цілеспрямованих дій певної групи осіб чи організацій як усередині, так і за межами держави, а також – в результаті негативних макроекономічних та політичних чинників[27];

визначену сукупність умов, які роблять неможливим погіршення фінансового стану КБ, попереджають порушення відповідного порядку функціонування банківської системи, сприяють збереженню ліквідного стану активів, відтворенню капіталу[179, с. 187].

Зазначені формулювання також доволі обмежено тлумачать *ЕБ банківської системи*, оскільки остання, крім фінансового стану / фінансової стабільності і ділової репутації, містить й інші різнопланові складові.

На наш погляд, *ФБ банківської сфери* складається з таких компонентів (рис. 1.1).

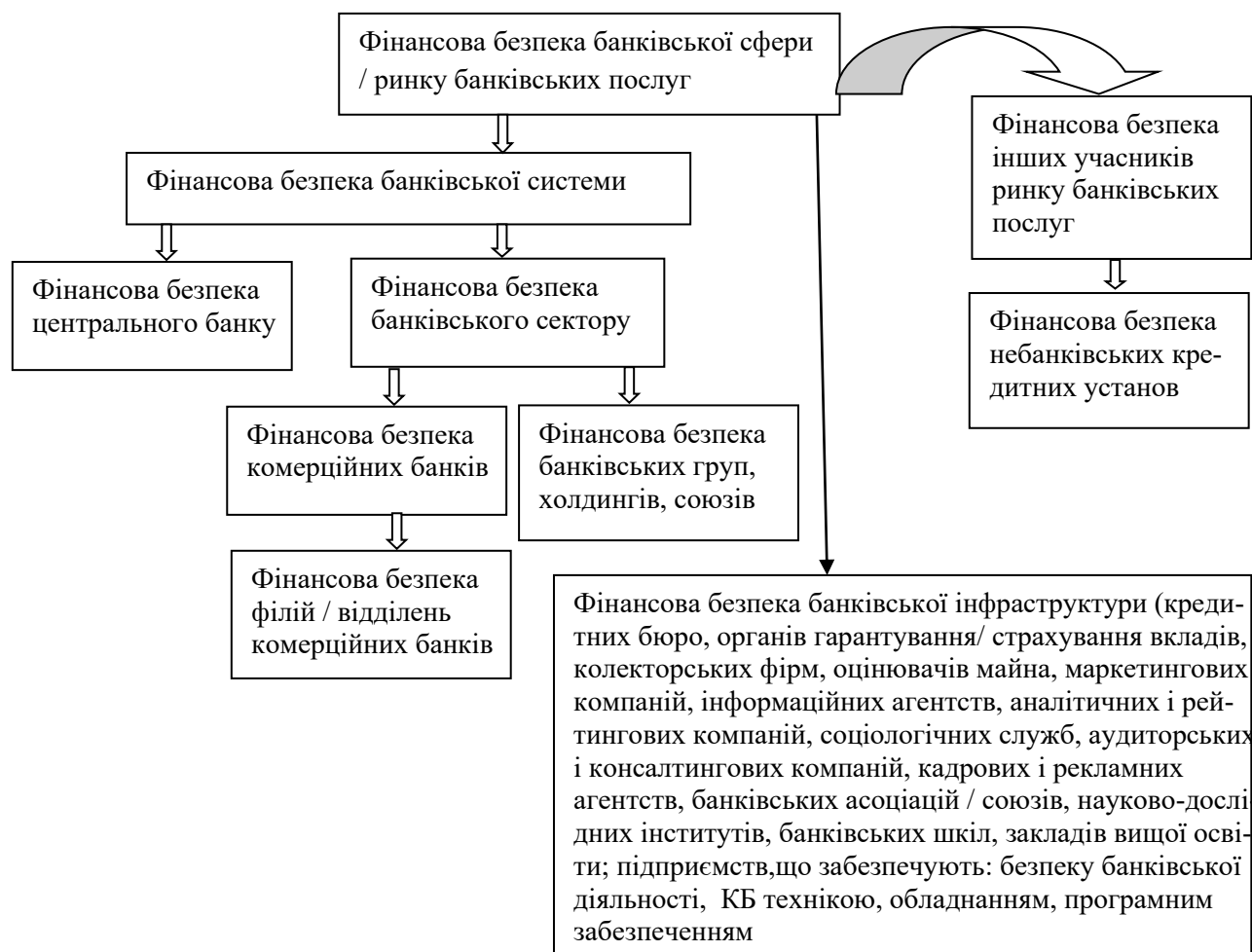

Рис. 1. 1. Фінансова безпека банківської сфери

Джерело: розробка автора

Окремими дослідниками висловлюється думка, що *ФБ банківської діяльності* виконує такі *функції*: 1) визначення потенційних проблем діяльності та основні фактори, що її спричинили; 2) застосування відповідних важелів впливу для вирішення ідентифікованої проблеми; 3) контроль, що передбачає аналіз ефективності застосованих заходів; 4) забезпечення ефективного управління через використання специфічних методів фінансового управління[204, с. 33]. Утім, на наше переконання, *сама по собі ФБ банківської діяльності не може виконувати будь-які функції, оскільки є результуючою категорією, що залежить від численних*

внутрішніх і зовнішніх, прогнозованих і непрогнозованих, об'єктивних і суб'єктивних, чинників (керуючих параметрів). А відтак у цьому плані правомірно вести мову про функції системи забезпечення ФБ банківської діяльності.

Погляди на підходи до забезпечення ФБ банківської системи також різняться. Так, зазначається, що *визнання важливості використання макропруденційного підходу в забезпеченні ФБ банківської системи загалом та на рівні окремої установи є основною інновацією в розвитку досліджуваної проблематики. Традиційний мікропруденційний підхід концентрується в основному на питаннях забезпечення безпеки та прозорості роботи окремих банківських установ, ринків і інфраструктур, а макропруденційний передбачає значно вищі вимоги до зібраної інформації і її більш складний аналіз. Однак забезпечення ФБ та фінансової стабільності можна досягти тільки за умов її досягнення та підтримання на двох рівнях: банківської системи та окремої банківської установи. Макропруденційний підхід не виключає потребу в мікропруденційному регулюванні, яке дозволяє вирішити численні питання в межах забезпечення банківської безпеки, зокрема, за рахунок ФБ операцій КБ з похідними фінансовими інструментами. Без опори на мікропруденційне регулювання неможливо вибудувати ефективну макропруденційну політику ЦБ та відповідну систему фінансової стабільності[154, с.95].*

Проте, наголошується, що, хоча такий підхід є вельми ефективним і корисним, його здійснення пов'язане з виникненням суттєвих концептуальних проблем і практичних труднощів, позаяк мета макропруденційних нагляду та регулювання полягає у зменшенні небезпеки різких коливань банківської системи та фінансової загалом, які можуть завдати значних втрат економіці[85, с. 171].

Водночас, формуванню системи забезпечення ФБ в банківській сфері в класичному розумінні цього поняття *перешкоджають такі чинники[11, с.30]:*

недостатній рівень наукового опрацювання цієї проблеми, відсутність усталеного тлумачення ФБ, визначення її різновидів на основі певної класифікації, а також складових;

численні наявні і потенційно можливі виклики та загрози, недостатній рівень з'ясування мети і завдань ФБ, принципів організації та чинників, котрі впливають на рівень її забезпечення, ступеня вразливості різних об'єктів і суб'єктів безпеки;

нерозробленість обґрунтованих підходів та індикаторів виміру ФБ, а також необхідних практичних заходів з її розбудови загалом та окремих підсистем в усьому розмаїтті їхнього прояву зокрема.

Окремі дослідники[43, с.102] неправомірно ототожнюють банківську безпеку з ФБ банківської системи, позаяк остання є складовою банківської безпеки.

В економічній літературі ФБ банківської системи визначається як:

1) захищеність фінансових інтересів банківської системи на усіх рівнях фінансових відносин; її забезпеченість фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення її потреб і виконання нею відповідних зобов'язань[75];

2) такий її стан, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і власне економічне зростання[30];

3) створення таких умов її функціонування, за яких, по-перше, фактично відсутня можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами банківської системи[7];

4) такий динамічний стан усіх банків країни (першого і другого рівня), який характерний стабільністю їх взаємозв'язків, безперерійною реалізацією основних функцій, збалансованістю фінансових показників та грошових потоків, що дозволяє без втрат протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам для її фінансової стійкості та забезпечувати реалізацію фінансових інтересів держави[28, с.70-71];

5) комплекс заходів з досягнення максимально можливої платоспроможності та фінансової стійкості КБ, ліквідності їх балансу, ефективної структури банківського капіталу і найбільш прибуткових напрямів капітальних вкладень, що досягається шляхом комплексного аналізу, чіткого тактичного та стратегічного планування, запобігання можливим загрозам фінансового характеру[199];

неодмінна і найважливіша складова ФБ держави[13, с. 84].

Однак, на наш погляд, визначаючи ФБ банківської системи як *складову економічної / фінансової безпеки, сукупність відносин, чинник стійкого розвитку, атрибутивну характеристику, захищеність, умови, стан, комплекс заходів*, дослідники акцентують увагу лише на кількох з численних аспектів цієї складної категорії. ***Тому формулювання сутності ФБ банківської системи має включати всі зазначені характеристики.***

Відтак, під ***ФБ банківської системи***, на наше переконання, слід розуміти:

такий стан її функціонування й економічних / фінансових відносин, який відрізняється відсутністю конфліктів грошово-кредитної, валютної, антиінфляційної, банківської і макроекономічної політики, уможлиблює досягнення нею фінансових стійкості / стабільності / надійності, соціально-економічної ефективності використання фінансових ресурсів та нарощування фінансового потенціалу за наявних й потенційно можливих викликів, загроз і ризиків;

систему поліаспектних і збалансованих заходів зі сприяння фінансовій стабільності КБ, ЦБ, БС і банківської / фінансової системи загалом й інших економічних агентів, дотримання їхніх фінансових інтересів;

умови забезпечення виконання банківською системою притаманних їй функцій, її фінансової незалежності, ліквідності, плато- і конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості, збалансованості фінансових потоків і фінансового суверенітету держави.

О. Барановський підкреслює, що *ФБ банківської системи* загалом та її окремих складових слід розглядати в трьох аспектах. По-перше, за фінансовими наслідками її (їхньої) діяльності для країни загалом та окремих клієнтів і контрагентів. По-друге, з погляду недопущення та відвернення явних і потенційних загроз фінансовому стану всієї банківської системи країни, НБУ та вітчизняних комерційних банків. По-третє, щодо забезпечення сукупності умов захисту стійкого розвитку БС загалом і окремих КБ зокрема[13, с.85].

О. Васильчишин вважає базовими основами ФБ банківської системи: довіру; ефективну реалізацію функцій; фінансову стійкість; фінансову стабільність[28, с.68], а Ж. Довгань – фінансову стійкість, фінансову стабільність, надійність, ефективність[67, с.13-14].

Для досягнення найвищого рівня ФБ банківська система має забезпечувати фінансову стабільність (лат. *stabilis* – стійкий стан, здатність до тривалого існування, збереження в часі.) загалом та її основних складових, оскільки фінансова стабільність є синергетичним наслідком сукупності заходів, спрямованих на забезпечення відтворювального, стійкого функціонування банківської системи, зростання її капіталізації, ліквідності, захист інтересів учасників ринку банківських послуг.

О. Барановський під фінансовою стабільністю банківської системи розуміє її здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім впливам, зберігаючи стійку рівновагу і надійність протягом часу[12]. Ми цілком поділяємо такий погляд.

Н. Приказюк, А. Погибіль визначають це явище як стан банківської системи, за якого вона здатна виконувати свої функції в економіці при цілісності елементів системи, бути стійкою до внутрішніх та зовнішніх викликів, що забезпечує в разі реалізації фінансових шоків швидке повернення в рівноважний стан та покриття можливих втрат за рахунок власних ресурсів[159, с.26]. Однак, на нашу думку, ознака стійкості до внутрішніх та зовнішніх викликів, що забезпечує в разі реалізації фінансових шоків швидке повернення в рівноважний стан та покриття можливих втрат за рахунок власних ресурсів, не вичерпує поняття «фінансова стабільність», оскільки таке повернення само собою вже є ознакою нестабільності.

В. Коваленко, Н. Радова тлумачать фінансову стабільність банківської системи як міру повноти та якості вирішення завдань, поставлених перед системою, виконання нею своєї місії, що забезпечує досягнення позитивного фінансового результату; спроможність максимально ефективно та з мінімальним ризиком трансформувати, розподіляти та використовувати ресурси задля виконання власних зобов'язань, збереження ефективності діяльності КБ в умовах

допустимого ризику та нівелювання наслідків кризи[102, с. 324]. Проте, і в цьому визначенні відсутня характеристика сталості функціонування банківської системи.

На думку Ж. Довгань, *фінансова стабільність банківської системи – це її здатність підтримувати необхідний рівень основних фінансових індикаторів, зберігати стійку рівновагу, покривати за рахунок власних коштів можливі банківські ризики та витрати, пов'язані із ними в умовах несприятливого зовнішнього середовища*[66, с. 32].

Ж. Шило наголошує, що досліджуване явище являє собою *здатність банківської системи забезпечувати та підтримувати рівноважний стан та оперативно адсорбувати несподівані дії і шоки фінансової системи та реальної економіки*[215, с. 193]. Однак, ми вважаємо, що в даному визначенні некоректною є теза про абсорбування банківською системою несподіваних дій і шоків фінансової системи та реальної економіки.

О. Дзюблюк, Р. Михайлюк акцентують, що *фінансова стабільність банківської системи – це спроможність з плином часу забезпечити зменшення можливих втрат, належну швидкість їх подолання, створюючи тим можливість для досягнення та підвищення рівня стійкості*[62, с. 29]. На наш погляд, погодитися з такою точкою зору не можна, позаяк фінансова стабільність не зводиться лише до забезпечення зменшення можливих втрат і належної швидкості їхнього подолання.

Л. Євтух, І. Швед зазначають, що це *відносне поняття, оскільки фінансова стабільність банківської системи не завжди передбачає постійність, сталість, незмінність, а відображає відповідність правовим нормам, ефективність функціонування, належне виконання своїх функцій*[72, с. 19]. Утім, у цьому визначенні дослідники нехтують основною ознакою фінансової стабільності – сталістю.

Існує й точка зору, що підтримка стабільності банківської системи залежить від форм, стану та повноважень установ, які і створюють *мережу ФБ*[49]. Проте, на наш погляд, по-перше, мережа ФБ не обмежується лише формами, станом і повноваженнями установ, які її створюють. По-друге, в вищезазначеному

твердженні порушено причинно-наслідковий зв'язок, позаяк у даному випадку саме стабільність банківської системи зумовлює її безпеку, а не навпаки.

В науковій літературі, поряд з вищезгаданими дефініціями, існує і поняття «*фінансова міцність*» як найважливіша характеристика фінансово-господарської діяльності підприємства, здатність генерувати прибуток і достатній грошовий потік для оплати рахунків і погашення боргів або інвесторам, зберігати певні характеристики та властивості цілком або майже незмінними[21].

Однією з неодмінних складових *ФБ банківської системи*, на наш погляд, має бути її *фінансова надійність*.

Дж. Шим і Дж. Стел убачають у *надійності* характеристику спроможності отримувати фінансування на фінансових ринках і ринках капіталу, а також здатність КБ відповідати за своїми зобов'язаннями[216].

Водночас, *фінансова надійність банківської системи*, на наш погляд, є комплексною характеристикою на основі фінансових і нефінансових показників її здатності ефективно функціонувати; ознакою достатності її капіталу, якості активів, ліквідності, прибутковості, безумовного виконання нею своїх функцій / зобов'язань за обсягами і строками перед усіма економічними агентами / не порушення їхніх інтересів, її конкурентоспроможності, несхильності до надмірних ризиків, довіри / впевненості клієнтів, контрагентів, держави. Водночас, *фінансова надійність банківської системи* є керованою, що спричиняє вибір оптимальних підходів, методів і інструментів до управління нею.

При цьому *зацікавленість стейкхолдерів у забезпеченні / підвищенні надійності банківської системи* полягає в такому (рис. 1.2).

Безумовно, інтереси зазначених стейкхолдерів можуть як співпадати, так і різнитися, тому *має бути забезпечене їхнє синхронне дотримання*.

Водночас, важливо з'ясувати і співвідношення понять «*фінансова безпека банківської системи*» і «*фінансова стабільність банківської системи*». Так, О. Петрук і А. Петрук зазначають, що наукове поняття «*фінансова безпека банківської діяльності*» та нормативне «*фінансова стабільність*» є синонімічними, хоча і не

тотожними[154, с.90]. Однак, на наш погляд, ці поняття не є синонімами, оскільки останні дають відмінну інтерпретацію одному й тому самому поняттю.

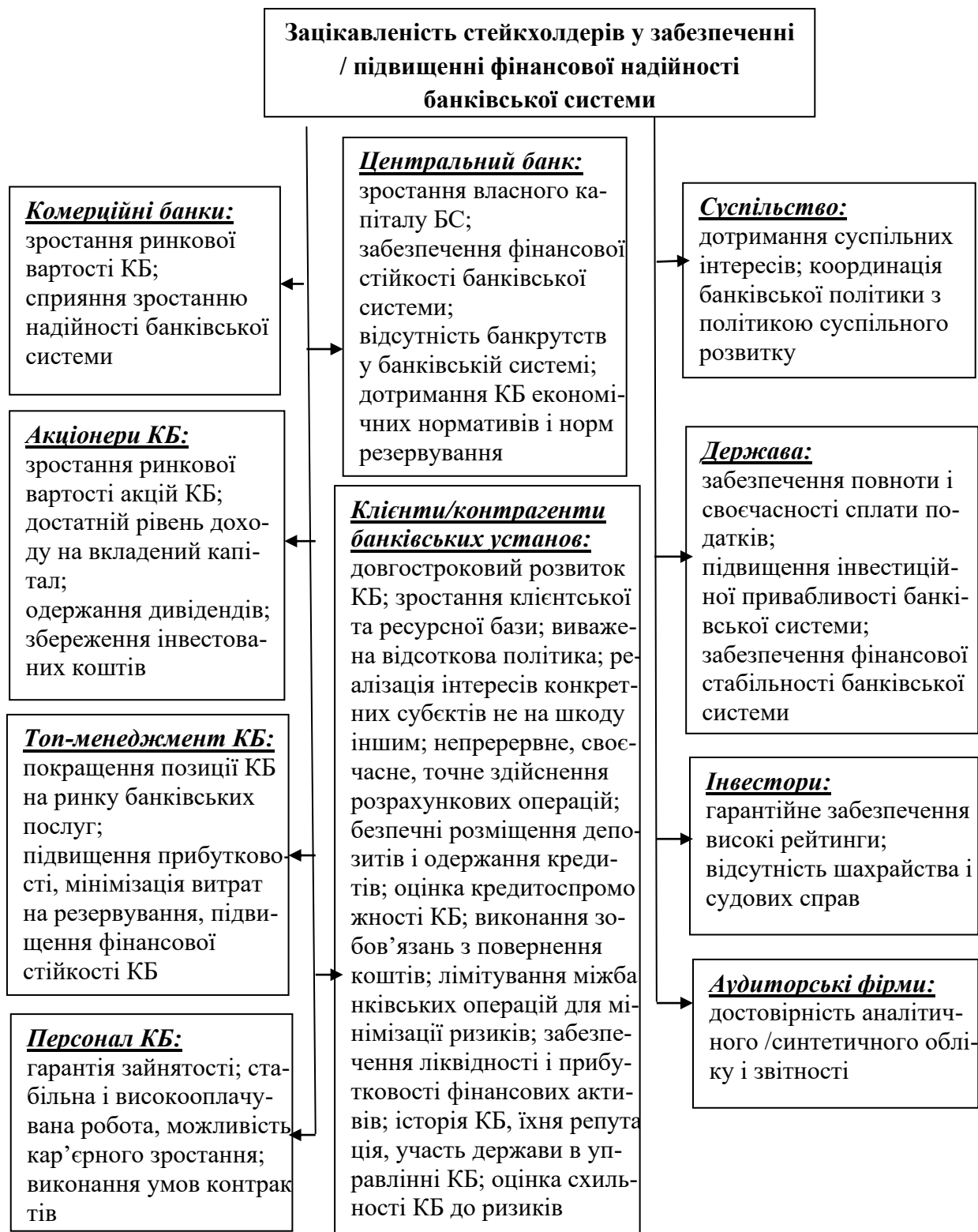

Рис. 1. 2. Зацікавленість стейкхолдерів у забезпеченні / підвищенні фінансової надійності банківської системи

Джерело: розробка автора

Ж. Довгань, науково обґрунтовуючи взаємозалежність понять: фінансова стійкість, фінансова стабільність, надійність, ефективність, ФБ відносно банківської системи, робить висновки, що[67, с.13-14]: 1) фінансову стійкість банківської системи слід розуміти як здатність до досягнення результату – ФБ; 2) стабільність – розглядати як характеристику динаміки відповідних процесів, а фінансову стабільність – вже не тільки динаміки, а й фінансової здатності підтримувати цю динаміку, що фактично наближує її за змістом до фінансової стійкості банківської системи; 3) надійність та ефективність слід вважати похідними від ФБ, які уточнюють різні її прояви: ефективність – результат функціонування банківської системи, який характеризується перевищенням доходів над видатками, а надійність – спроможністю виконати взяті на себе зобов'язання. Утім, на наш погляд, надійність і ефективність не можна вважати похідними від ФБ. Навпаки зазначені характеристики функціонування банківської системи зумовлюють її ФБ.

Фінансова стійкість банківської системи є первинною до її фінансової надійності. Якщо фінансово надійна банківська система не завжди фінансово стійка, то фінансово стійка банківська система – завжди надійна.

Крім того, відмінність між цими поняттями полягає в тому, що фінансова стійкість більшою мірою є об'єктивною, а надійність – суб'єктивною характеристиками банківської системи.

Взаємозв'язок фінансової стійкості, фінансової стабільності, фінансової надійності та ФБ банківської системи виглядає таким чином (рис. 1.3).

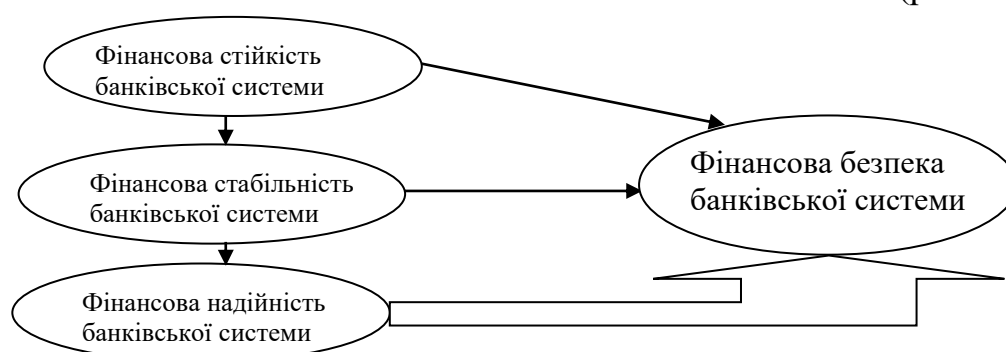

Рис. 1.3. Взаємозв'язок фінансової стійкості, фінансової стабільності, фінансової надійності та ФБ банківської системи

Джерело: розробка автора

Загалом *фінансова стійкість банківської системи* є її вагомим орієнтиром і системоутворюючим чинником.

Класифікація різновидів ФБ банківської системи, яка уможливорює підвищення обґрунтованості формування системи її забезпечення за рахунок застосування відповідних механізмів, представлена в табл. 1.3.

Крім того, на наш погляд, у *ФБ банківської системи* правомірно розглядати такі складові:

безпеку забезпечення фінансових стійкості / стабільності як стан банківської системи, що характеризується фінансовою стійкістю / стабільністю, захищеністю від викликів і загроз, здатністю до відбиття негативних / небезпечних впливів, максимального зменшення / уникнення ризиків і компенсації завданих збитків, збереження банківської системи в рівновазі;

безпеку розвитку як стан банківської системи, що уможливорює реалізацію змін без втрати фінансової стійкості / стабільності, вдосконалення функціонування, спроможність виведення системи з рівноваги, свідомого прийняття контрольованих ризиків, що не загрожують її існуванню для якісної зміни фінансового становища банківської системи.

При цьому *безпека забезпечення фінансової стійкості / стабільності банківської системи* є первинною / базовою відносно *безпеки її розвитку*.

При розгляді *ФБ банківської системи*, на наш погляд, правомірно вести мову й про *ФБ прямих і зустрічних платіжних потоків* як сукупності платежів певного типу за такими основними характеристиками: дата, сума, валюта, призначення платежу, адресата й відправника що зумовлено тим, що невраховані фінансові потоки в ринкових умовах є одним із елементів тіньової економічної активності.

У *ФБ банківської системи* певне місце належить і *ФБ електронних грошей* (за чинним вітчизняним законодавством – *одиниць вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента*) / *платформ електронних грошей / операцій з переказу електронних грошей*.

Варто вести мову і про *ФБ розміщення і використання коштів на банківських*

Таблиця 1.3

Класифікація різновидів ФБ банківської системи

Класифікаційні ознаки	Різновиди
Ступінь розвитку національної економіки	ФБ банківської системи розвинених країн / країн, що розвиваються / країн з перехідною економікою
Характер банківської системи	ФБ дворівневої / трирівневої банківської системи
Доктрини монетарної політики	ФБ за кількісної доктрини (таргетування грошових агрегатів), ФБ за доктрини інфляційного таргетування / інфляційного таргетування та скорочення безробіття, ФБ за таргетування курсу національної валюти
Відтворення	ресурсна (завдяки відтворенню фінансових ресурсів), споживацька (завдяки відтворенню потреби в безпеці економічних агентів)
Рівень управління	мега-, мета-, макро-, мезо-, мікро-, нанорівнів
Ресурсно-функціональна спрямованість	ресурсоутворююча недепозитного характеру, депозитна, кредитна, валютна, боргова, інвестиційна, капіталотворена, грошових переказів; податкова, ліквідності, інфляційна, прибуткотвореної діяльності; операцій БС з золотом та іншими дорогоцінними металами; касових операцій; розрахункових (включно з міжнародними) операцій; факторингових операцій; валютообмінних операцій; документарних операцій (акредитиви, інкасо); операцій з нерухомістю; операцій фінансового контролю (фінансового агрегування ³ , прямого управління грошовими коштами з головної компанії холдингу, попереднього контролю (акцепту) витратних операцій дочірніх підприємств головною компанією, контроль виконання бюджету); пулінгу (злиття грошових коштів для оптимізації розрахунку одержуваних/сплачуваних відсотків і поліпшення якості управління ліквідністю холдингу); позабалансових операцій; торгівлі банківськими послугами; надання лізингових/брокерських/дилерських послуг; клірингу (взаємозаліку вимог і зобов'язань); депозитарної діяльності; дистанційного обслуговування; банківських гарантій; цесії (переуступки прав власності); довірчого управління майном клієнтів; емісії банківських карток/акцій/облігацій; зберігання цінностей; інкасації; злиття/поглинання; технічного/фундаментального аналізу фондових ринків, розробки стратегій виходу на фондовий ринок, інвестиційних стратегій, механізмів фінансування через фондові ринки; андеррайтингу; ФБ банківських продуктів
Джерело фінансування	забезпечена фінансуванням за рахунок державних коштів / приватних коштів / змішаного фінансування з використанням державних і приватних коштів
Наявність	досягнута у попередні періоди, наявна, потенційно можлива; ретроспективна, поточна, перспективна
Прийнятність	прийнятна, неприйнятна
Стан банківської системи	передкризова, кризова, післякризова; звичайна, надзвичайна
Легальність	легальна, неофіційна / фіктивна / кримінальна
Способи досягнення	що досягається традиційними/консервативними/інноваційними методами
Форма прояву	внутрішня, зовнішня
Напрямок формування	ФБ операційної, комерційної, фінансової, інвестиційної, депозитарної, брокерської, консалтингової діяльності
Об'єкт управління	ФБ грошових / платіжних потоків, активів, пасивів, фінансових результатів
Бізнес-моделі	інтербанківська (значною мірою міжбанківська), інтрабанківська (переважно внутрішньобанківська)
Статичність	статична, динамічна; функціонування, розвитку
Географічна приналежність	національна, регіональна, ФБ міжнародної банківської системи
Період	ретроспективна, поточна, перспективна
Спрямованість	стратегічна, тактична
Формалізація	формалізована, неформалізована
Рівень	достатня, недостатня, прийнятна; висока, середня, низька, необхідна, гранична (порогова), надмірна
Динамічність	незмінна, зростаюча, знижувана, відновлювана
Реальність	дійсна, уявна
Стан безпеки	фактична, очікувана, потенційна
Рівень досягнення	базова, перехідна, підвищена

Джерело: Складено на основі [13; 37; 71] та напрацювань автора

³ Послуга зі збору і передачі головної компанії клієнта інформації про операції за всіма рахунками підприємств холдингу.

картках.

О. Васильчишин серед **чинників ФБ банківської системи** виокремлює[28, с.170, 191, 243, 252, 265, 283]: *ресурсну базу банків; конкуренцію і концентрацію банківської діяльності; присутність КБ з іноземним капіталом; інтеграційні процеси; тіньову економіку; фінансові інновації та експансію криптовалют.*

Водночас, трансформація банківської системи за переходу від планової економіки до ринкової має характеристики циклічного процесу, параметри якого залежать від її *первинного стану, співвідношення зовнішніх і внутрішніх рушійних сил інституційних трансформацій* – приросту частки глобального і національного фінансового капіталу в ній, а також від особливостей впливу держави як банківського регулятора і зміни частки державного банківського капіталу в системі[92, с.165].

На ФББС безумовно впливає *присутність в ньому КБ з іноземним капіталом.* При цьому в економічній літературі представлені не однозначні погляди щодо цього. Так, прихильниками думки, що відкриття / присутність КБ з іноземним капіталом *підвищують ефективність розподілу ресурсів, зміцнюють конкуренцію в банківській сфері, а відтак підвищують ефективність функціонування КБ приймаючої країни,* є Дж. Грей[245], Голдберг і Сандерс[244]. Разом з тим, К. Чо [239], Л. Росс[263] і П. Хонохан[250] виявили, що, хоча переконливі докази того, *що фінансова лібералізація спричиняє зниження граничного прибутку КБ, вона все одно вдосконалює БС і стимулює підвищення конкурентоспроможності КБ, підвищує операційну ефективність і фінансову стабільність КБ приймаючої країни.*

Натомість, на переконання Дж. Стігліца[274] і Я. Уїбуліна[276], відкриття КБ з іноземним капіталом у приймаючій країні, хоча й *значно підвищує конкурентоспроможність банківської галузі в цих країнах, не обов'язково підвищить ефективність її БС, збільшує експлуатаційні витрати вітчизняних КБ, підприємств і уряду, а конкуренція з боку «чужинців» спричиняє великі ризики й утрачений прибуток для КБ країни, а невідсоткові доходи, середня відсоткова ставка за кредитами істотно знижуються.*

Отже, для об'єктивної оцінки впливу відкриття КБ з іноземним капіталом на ефективність БС приймаючої країни слід урахувувати особливості соціально-економічного розвитку і розвитку й відкритості її КБ.

Поряд з цим, на рівень ФББС впливають шоки, зумовлені волатильністю фінансових ринків; раптової зупинки транскордонного кредитування глобальними КБ для внутрішньої пропозиції кредитів в країнах з ринками, що формуються; реалізацією економічної (зокрема, грошово-кредитної) політики розвинених країн; ступенем відкритості БС національної економіки, його залучення в міжнародні фінансові процеси; поширенням нових вірусних інфекцій. При цьому слід урахувувати гістерезис (несиметричність впливу позитивних і негативних шоків).

Так, висока і надто низька волатильність є попередником криз, позаяк за низької волатильності зростає оптимізм економічних агентів, що спричиняє у БС істотне зростання кредитування, зниження якості кредитів, зростання ризиків, а, відтак, може провокувати виникнення банківської кризи[240].

Значною мірою, поширюючи світову фінансово-економічну кризу на країни з ринками, що формуються, глобальні КБ провокують зменшення транскордонного і прямого кредитування; скорочення кредитування місцевих банків філіями іноземних КБ в країнах, що розвиваються, і національними КБ унаслідок обмеження міжбанківського транскордонного кредитування[238].

Здійснювана розвиненими країнами грошово-кредитна політика в змозі вплинути на країни з ринками, що формуються, за такими каналами[265]: потоки капіталу, відсоткова ставка ЦБ, ціни на активи.

При цьому вплив грошово-кредитної політики на стійкість банківської системи зумовлюється: рівнями попиту домогосподарств на кредити і відсоткових ставок; рівнем попиту на депозити юридичних осіб; фінансовою стабільністю КБ.

Рівень ФББС зумовлюється і ступенем державного втручання у функціонування БС. Причому слід зазначити, що значним таке втручання визнається за наявності трьох із шести таких умов [262, с. 4]: заморожування депозитів / банківські канікули; істотна націоналізація КБ; валові витрати на реструктуризацію КБ на рівні $\geq 3\%$ до ВВП; широка підтримка ліквідності БС;

надання суттєвих гарантій ЦБ і уряду; значне придбання державою активів КБ ($\geq 5\%$ до ВВП).

Отже, на ФББС впливає модель банківського регулювання, яка може бути з патерналістським і інтервенціоністським підходом до КБ чи більш ліберальна, жорстка, тобто така, що асоціюється з регулятивним тягарем для БС.

Питання загроз ФБ банківської системи детально розглянуті нами в п.1.1 дисертації.

О. Васильчишин зазначає, що вагоме місце в банківській діяльності займає проблематика забезпечення належного рівня ФБ банківської системи, рівень якої та загрози оцінюються на основі системного, функціонального, процесного та причинного (казуального) підходів, економічного і фінансового аналізу. Самі ж підходи до оцінки рівня фінансової та економічної безпеки банків і банківської системи переважно побудовані на основі економічного аналізу підприємницької діяльності, кон'юнктури ринків, монетарного аналізу[28, с.148, 150-151].

На наш погляд, поряд з вищезазначеними, з цією метою мають застосовуватися також: просторово-динамічний; дуалістичний (оцінка з огляду на антикризовий потенціал і потенціал зростання банківської системи); критеріальний; індикативний (порівняння обраних кількісних показників / індикаторів (макроекономічних, функціонального й галузевого рівнів, регіонів, темпів зростання, показників на 1 особу) з їхніми нормативним / пороговим значенням); ризик-орієнтований (оцінюється через систему показників банківських ризиків); пруденційний (оцінка встановлених обов'язкових пруденційних норм банківської діяльності і пруденційний нагляд на основі фінансової звітності КБ); рейтинговий (оцінка, здійснювана незалежними міжнародними і національними рейтинговими агентствами на основі своїх методик) підходи.

На думку О. Васильчишин, ефективний аналіз рівня ФБ банківської системи вимагає розробки інтегрального показника, який дозволить оцінити ФБ банківської системи в ретроспективі, в теперішньому часі, а також зробити певні прогнози на майбутнє. Побудова інтегрального показника ФБ, на її погляд, є одним із основних завдань ЦБ та дослідників, які займаються проблематикою безпеки банківської

системи, адже інтегральний показник дає уявлення про рівень ФБ банківської системи загалом, і, на відміну від коефіцієнтного аналізу, не розпорошує увагу на кілька десятків показників.

Розробка ж інтегрального показника ФБ банківської системи потребує обґрунтування *головних його компонентів-індикаторів*, які є значущими, вимірними та прогнозованими, зокрема: *ліквідність та фінансова стійкість, прибутковість та ризиковість банківської діяльності*, тобто ті фінансові показники, на які банківська система загалом чи окрема її ланка (ЦБ, КБ) можуть безпосередньо впливати, а також *кон'юнктура внутрішніх та зовнішніх ринків*.

Причому при виборі індикаторів ФБ банківської системи дослідниця зосереджує свою увагу на *абсолютних показниках банківської діяльності*. При цьому *ліквідність* вона оцінює за показниками *обсягів вільної ліквідності, кредитів рефінансування, депозитів і платоспроможності й регулятивного капіталу; прибутковість – фінансовим результатом діяльності; ризиковість – обсягами іноземного капіталу у статутному капіталі КБ, зовнішньої заборгованості банків, прострочених кредитів і відрахування до резервів за активними операціями; кон'юнктуру внутрішніх та зовнішніх ринків – показником ризику країни, ВВП, валютним курсом й інфляцією*[28, с.120-123].

Утім, на наш погляд, по-перше, *оцінка рівня ФБ банківської системи зазначеними головними компонентами-індикаторами явно не обмежується*. По-друге, *необґрунтованим є зосередження уваги за такої оцінки лише на абсолютних показниках банківської діяльності*. По-третє, *комплексна оцінка ліквідності банківської системи виходить далеко за межі оцінки лише вільної ліквідності, кредитів рефінансування, депозитів, платоспроможності й регулятивного капіталу*. По-четверте, *прибутковість як така є не абсолютним, а відносним показником банківської діяльності, а тому не може вимірюватися лише фінансовим результатом діяльності*. По-п'яте, *ризиковість банківської системи далеко не вичерпно зумовлюється обсягами іноземного капіталу у статутному капіталі КБ, зовнішньої заборгованості банків, прострочених кредитів і відрахування до резервів за активними операціями*. При цьому *обсяги іноземного капіталу, зовнішньої*

заборгованості банків (причому, незрозуміло, яких?), прострочених кредитів (незрозуміло, ким наданих?) як такі без порівняння їх часток в сукупних обсягах статутного капіталу КБ, заборгованості банків, наданих кредитів не характеризують ризикованість банківської системи. Більше того, відрахування до резервів за активними операціями свідчать радше про забезпечення КБ, ніж про ризикованість їхньої діяльності. По-шосте, навряд кон'юнктура внутрішніх і зовнішніх ринків (незрозуміло яких?) характеризується показником ризику (незрозуміло, якого?) країни, ВВП, валютним курсом й інфляцією. Це радше – не характеристики кон'юнктури ринків, а чинники, що її зумовлюють.

Крім того, на наш погляд, рівень ФБ банківської системи має визначатися з огляду на його відповідність критеріям і стратегії підвищення безпеки грошового обігу, бюджетної, податкової, валютної, боргової, інвестиційної, інфляційної безпек держави, безпек страхового і фондового ринків зокрема і ФБ держави загалом.

О. Стащук зазначає, що аналіз наукової літератури свідчить про те, що усі підходи до оцінювання ФБ підприємств (а відтак і КБ – А. Л.) можна згрупувати так: 1) індикаторний; 2) ресурсно-функціональний; 3) агрегатний (заснований на достатності власних і позикових обігових коштів); 4) на основі визначення ймовірності банкрутства; 5) на основі критерію мінімізації сукупного збитку; 6) на основі грошових потоків; 7) інтегральний; 8) ранжування; 9) вартісний [191, с.109].

На наш погляд, оцінки рівнів ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом має здійснюватися з урахуванням принципів: їхньої доцільності, спрямованості на досконале інформаційне забезпечення обґрунтованих управлінських рішень, придатності оціночних результатів для прогнозування рівня ФБ у перспективі, достовірності і комплексності оцінок, інституціональної компліментарності, методичної коректності використання результатів оцінок.

1.3. Місце і роль розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки фінансової безпеки банківської системи

Застосування сучасних методів і технологій оцінювання ризиків та ідентифікації загроз, моделювання кризових ситуацій, розроблення сценарних прогнозів – усе це дає змогу підвищити достовірність отриманих результатів, а також сформуванню широку доказову базу для подальшого аналізу. В умовах швидких і непередбачуваних змін безпекового середовища загальна картина загроз має значно меншу цінність, ніж розроблені на її основі типології, багатокритеріальні матриці, каталоги моделей і сценарних прогнозів. Саме вони необхідні для подальшого визначення протоколів узгоджених дій для реагування на загрози різного характеру та походження, а також планування відповідних заходів.

Для визначення найбільших ризиків для національної безпеки, ідентифікації загроз (англ. screening) необхідні:

оцінювання всіх наявних ризиків за критеріями ймовірності й тяжкості наслідків, для чого проводиться аналіз безпекового середовища в розрізі певних сфер (наприклад, економічної, соціальної, суспільно-політичної, екологічної тощо) за встановленими показниками (індикаторами) у динаміці, що уможливорює виявлення небезпечних тенденцій, наближення індикаторів до критичної межі, а також звуження переліку ризиків для подальшого аналізу за критеріями ймовірності й тяжкості наслідків; оцінюються й порівнюються ризики за допомогою різних логарифмічних шкал та спеціальних методів досліджень, що дає змогу визначити спектр ризиків, які потребують найбільшої уваги та мають найвищу ймовірність настання і найтяжчі наслідки. Для подальшого аналізу й розроблення сценарних прогнозів укладений перелік може бути доповнений ризиками, які найбільш негативно впливають, але є малоімовірними, а також високоімовірні, але впливають несуттєво [169, с.154, 156-157].

Визначення сьогоденних загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері за об'єктивних внутрішніх і зовнішніх умов, тенденцій виявлення і можливостей їхнього попередження / запобігання / усунення / мінімізації – вельми актуальне дослідницьке завдання, оскільки вони становлять потенційну небезпеку для всіх економічних агентів внаслідок акумулювання в банківській системі значного обсягу

фінансових ресурсів, а наявність / відсутність загроз зумовлює прийняття рішень про напрями забезпечення ФБ банківської системи.

Ефективне функціонування системи оцінювання ризиків є важливим елементом раннього виявлення та попередження загроз, стратегічного планування та забезпечення національної безпеки і стійкості[170]. **Неправильна оцінка банківських ризиків може спричинити серйозні збитки чи навіть банкрутство.** Таких прикладів достатньо у західній практиці. Midland Bank у Великій Британії збанкрутував унаслідок помилкового прогнозу стосовно відсоткових ризиків, а Bank of New England у США не зміг впоратися з кредитними утратами і перейшов у власність держави[202].

Зарубіжні банки для оцінки кредитного ризику застосовують спеціальні методики кредитного рейтингу, що становлять сукупність оцінних параметрів кредитоспроможності позичальника. Для них характерна комплексність і порівнянність усієї палітри факторів кредитного ризику. Так, англійські клірингові банки здійснюють оцінку потенційного ризику неплатежу за кредитом із використанням методик «PARSEL» і «CAMPARI». Методика «PARSEL» включає: P (Person) – інформацію про персону потенційного позичальника, його репутацію; A (Amount) – обґрунтування суми затребуваного кредиту; R (Repayment) – можливість погашення; S (Security) – оцінку забезпечення; E (Expediency) – доцільність кредиту; R (Remuneration) – винагороду банку (відсоткову ставку) за ризик надання кредиту. Натомість методика «CAMPARI» базується на оцінці: C (Character) – репутації позичальника; A (Ability) – оцінці його бізнесу; M (Means) – необхідності кредиту; P (Purpose) – мети кредиту; A (Amount) – обґрунтування мети кредиту; R (Repayment) – можливості погашення; I (Insurance) – способу страхування кредитного ризику.

Американські банки використовують «правило п'ятьох / шістьох С», що містить оцінку: 1 С (customer's character – характер позичальника) – репутації позичальника, ступеня відповідальності, готовності і бажання сплатити борг; 2 С (capacity to pay – фінансові можливості) – доходів і витрат позичальника і перспектив їхнього розвитку; 3 С (capital) – капіталу, майна; 4 С (collateral) –

забезпечення позики, достатності, якості і ступеня застави у разі непогашення позички; 5 C (current business conditions and goodwill – загальні економічні умови) – ділового клімату у країні, зазначених умов, що впливають на банк і позичальника; 6 C (control) – законодавчих основ діяльності позичальника і його відповідності стандартам КБ[136].

Водночас, за зміни економічного курсу держави, посилення невизначеності і волатильності, глобалізації і фінансових криз останніх десятиліть, нестійкості економічного розвитку суб'єкти ринку банківських послуг все частіше стикаються з новими загрозами, що не вкладаються в стандартні схеми управління ризиками в банківській сфері, які передбачають їхню ідентифікацію, своєчасне виявлення, визначення заходів реагування на них, а також єдині підходи до управління ними. Крім того, за кризових явищ відбувається посилення взаємозв'язку і взаємозумовленості різних загроз.

Свій негативний відбиток на рівень ФБ банківської системи накладають і різного роду пандемії. Так, зокрема, пандемія COVID-19 зумовила не лише зростання державного і приватного боргів, а й утрату особистісних і корпоративних доходів, що в свою чергу негативно позначається на депозитній і кредитній безпеках банківської системи. За оцінкою Світового банку, в разі втрати доходів понад половини домогосподарств у країнах з ринками, що формуються, і країнах з розвинутою економікою не в змозі підтримувати базовий рівень свого споживання протягом більш ніж трьох місяців. Аналогічно, для покриття витрат середньостатистичної компанії її грошових резервів вистачило б менш ніж на 55 днів[68]. Крім вищезазначеного, у Доповіді про світовий розвиток 2022 виокремлюються чотири найактуальніші чинники ризику для економіки, породжених пандемією COVID-19: зростання кількості необслуговуваних кредитів, затримки з урегулюванням проблеми неякісних кредитів, затримки, обмеження доступу до кредитних ресурсів і підвищений рівень суверенного боргу.

У другому розділі цієї доповіді «COVID-19 і балансові ризики банків: підвищення прозорості і полегшення роботи з проблемними позиками» зазначається, що непрозорість даних про необслуговувані кредити може послабити

довіру до фінансового сектору (ФС), а в найтяжчих випадках – спровокувати системну банківську кризу, здатну спричинити глибоку і тривалу рецесію, наслідки якої збільшать бідність і нерівність. А в четвертому розділі «Кредитування в період відновлення і після нього» йдеться про те, що в ситуації, коли відбувається встановлення жорсткіших умов кредитування, отримати кредит можуть лише найменш ризиковані позичальники. Внаслідок цього виникає порочне коло: через масштабне скорочення кредитування, в т. ч. мікро-, малих і середніх підприємств, що становлять у більшості країн основну частку всіх компаній, багато таких підприємств змушені припинити діяльність, не встигнувши відновитися і знову стати рушієм економічного зростання. В результаті можливе виникнення «ефекту доміно», коли зростання кількості банкрутств підвищує частку проблемних боргів і змушує кредиторів робити умови кредитування ще більш жорсткими[68].

Нові загрози виникають і за залучення банківських установ до легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму і поширення зброї масового знищення. Зокрема, доступ до точної, своєчасної й об'єктивної інформації про ризики відмивання грошей (ВГ) / фінансування тероризму (ФТ) є обов'язковою умовою ефективного застосування ризик-орієнтованого підходу (РОП). Від країн вимагається мати механізми для надання відповідної інформації про результати оцінок ризиків усім відповідним компетентним органам, фінансовим установам й іншим зацікавленим сторонам. Якщо така інформація є у вільному доступі, наприклад, якщо компетентні органи не мають достатніх даних для оцінки ризиків, не можуть надавати важливу інформацію (внаслідок її конфіденційного характеру) про ризики і загрози ВГ/ФТ, або, якщо доступ до такої інформації обмежений, наприклад, через цензуру чи вимоги про захист даних, КБ буде складно виявити (тобто визначити і скласти список) ризики ВГ/ФТ і, відтак, вони можуть не впоратися із завданням з їх належної оцінки і зниження.

Оцінка ризиків ВГ/ФТ передбачає, що країнам, компетентним органам і КБ необхідно визначити, як впливають на них виявлені ними загрози ВГ/ФТ. Вони мають проаналізувати отриману інформацію для розуміння ймовірності виникнення

ризиків і вплив цього на окремі КБ, БС і, можливо, на всю національну економіку і системні фінансові установи за виникнення таких ризиків.

КБ мають аналізувати і переглядати свої оцінки на регулярній основі, а також кожного разу, коли змінюються умови їхньої діяльності чи виникають нові загрози[178, с.12-13].

Загрози ФБ банківської системи, зумовлені інформатизацією життєдіяльності країни, пов'язані з тим, що КБ як фінансові посередники в таких умовах урухомлюють не лише фінансові, а й інформаційні та ризик-потіки, трансформуючи своє посередництво з фінансового в інформаційно-фінансове. При цьому передавання ризиків трансформує ризики учасників ринку банківських послуг в умови асиметричної інформації.

Вплив (як прямий, так і опосередкований) інформаційної економіки на перспективи розвитку банківської системи країни є дуальним: з одного боку – містить сприятливі можливості для такого розвитку, з іншого – призводить до появи ризиків та загроз функціонуванню та розвитку банківської системи[43, с.62].

Відносно нові загрози ФБ банківської системи зумовлює і цифровізація економіки загалом і банківської системи зокрема. Це – поява нових галузей, що перебувають поза банківським регулюванням; зниження ефективності грошово-кредитної політики ЦБ з огляду на можливість електронних операцій на національному ринку зарубіжних економічних агентів; зростання можливості транслювання зовнішніх шоків / припливу великих обсягів «гарячих» грошей у над короткі строки; інфляційність фінансових інновацій внаслідок зростання швидкості оборотності грошей; виклик для невеликих КБ; загроза комісійним доходам КБ унаслідок нових поведінкових звичок клієнтів і впровадження безкоштовних систем швидких переказів й оплати роздрібних покупок за допомогою сканування QR-коду, введення ЦБ цифрової валюти, що зберігатимуться в електронних гаманцях, оператором яких буде ЦБ; кібератаки і кібертероризм, шахрайства в ІТ-сфері, недосконале програмне забезпечення, збої в роботі використовуваних інформаційних систем, відставання технологій управління ризиками, що уможливають виявлення і запобігання шахрайству, від методів,

використовуваних зловмисниками; зростання тінізації економіки; побоювання щодо розподілу ризиків між КБ і фінтехкомпаніями; оманливе відчуття безпеки внаслідок надмірного використання штучного інтелекту.

Виокремлюються й такі ризики, пов'язані із технологіями електронного банкінгу, як [41; 96, с.82-84]: науково-технічні; ризики правового забезпечення патентного захисту проекту, помилкового вибору інноваційного проекту, незабезпечення інноваційного проекту фінансуванням; маркетингові ризики; ризики невиконання господарських договорів, посилення конкуренції; ризики, пов'язані з недостатнім рівнем кадрового забезпечення, з забезпеченням прав власності на інноваційний проект.

Загрози ФБ банківської системи становлять і численні диспропорції її функціонування і незавершеність системно-структурних реформ.

Банківське безпекознавство визначається як комплексна наукова система знань про теорію і практику діяльності суб'єктів забезпечення безпеки банківської системи шляхом виявлення, попередження і припинення загроз та небезпек у банківській діяльності. Воно вивчає, узагальнює і пояснює основні її поняття, принципи, цілі, методи, форми, зміст, засоби і закономірності розвитку цієї діяльності [194, с.5].

Необхідними елементами в забезпеченні комплексної банківської безпеки є:
обґрунтування методів економічної оцінки тих чи інших видів збитків від реалізації різного роду загроз, включаючи й аналіз **ризиків загроз** як такого; врахування ймовірних чинників загроз у визначенні витрат на забезпечення безпеки;
розробка комплексу економіко-математичних моделей, у т.ч. ранжирування видів загроз за ступенем значущості, ймовірнісні оцінки економічних наслідків прояву загроз; синтез і структурна оптимізація системи забезпечення банківської безпеки;

цільові функції й обмежувальні умови, що пов'язують вимоги до надійності проєктованих і діючих систем безпеки КБ зі стратегічними й поточними цілями їхньої діяльності і ресурсами [13, с.259-260].

При цьому, на наше переконання, *стратегія забезпечення ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом має орієнтуватися на усунення наявних чи запобігання виникненню можливих загроз і компенсацію збитків, завданих банківській сфері. А серед завдань формування систем забезпечення зазначених різновидів ФБ банківської системи неодмінно мають бути своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз; характеристика меж їхнього прояву / сфер їхньої локалізації; визначення основних суб'єктів загроз і механізмів їхнього функціонування, критеріїв їхнього впливу; розроблення методології прогнозування / виявлення / запобігання виникненню чинників, що зумовлюють виникнення загроз ФБ банківської системи; проведення заходів з нейтралізації (як системи поглядів на проблеми забезпечення ФБ банківської системи на різних рівнях і етапах реалізації) загроз та мінімізація всього спектра ризиків, притаманних банківській діяльності.*

При формуванні ж таких систем, поряд з іншими, обов'язково мають враховуватися принципи:

розумної достатності / адекватності заходів із забезпечення безпеки характеру і серйозності загроз;

конкретності (що убезпечить об'єкти, загроза яким може завдати шкоди КБ, БС і банківській системі загалом);

своєчасності й адекватності заходів, пов'язаних із відверненням загроз;

пріоритетності заходів із запобігання потенційним загрозам (тобто профілактичних заходів);

системності (унеможливлення зосередження зусиль на відбитті якогось одного чи кількох видів потенційних загроз на шкоду решті).

Ефективною можна вважати лише ту систему забезпечення комплексної безпеки КБ (так само як і БС і банківської системи загалом – А. Л.), яка виконує функції виявлення, відбиття і ліквідації загроз. При цьому протидія загрозам має відбуватися на стадії їх виникнення і формування, того чи іншого проникнення в КБ, а дії систем виявлення, відбиття і ліквідації мають бути узгоджені. Ефективність системи забезпечення комплексної безпеки КБ може бути досягнута шляхом

раціонального поєднання всього розмаїття засобів і методів. А її функціонування має плануватися й належним чином фінансуватися[13, с.275].

За Т. Ханаусеком, якщо існує можливість (хоча б спекулятивна), що мінімізує або елімінує загрози через цілеспрямовані, регульовані людські впливи, то керування безпекою – протиставлення небезпеки або загрози – стає можливим і рекомендованим (бажаним)⁴.

Визначення / виявлення загроз ФБ банківської системи / їхня локалізація / нейтралізація / запобігання їм і усунення / мінімізація ризиків у цій сфері необхідні для:

виконання банківською системою однієї з провідних ролей у забезпеченні ФБ держави загалом і ФС національної економіки зокрема, а також підвищення рівня національної безпеки;

оцінки кризових ситуацій в фінансовій сфері загалом і банківській зокрема, позаяк деструктивні процеси у фінансових відносинах багатоаспектні, що ускладнює виявлення й локалізацію загроз ФБ саме в банківській сфері;

унеможливлення вразливості банківської системи до неповного виконання нею своїх функцій і виконання зобов'язань й сприйнятливості шоків / кризових явищ, ефективного управління в ній фінансовими ресурсами, формування основних напрямів і ефективних механізмів забезпечення цього різновиду ФБ;

уточнення переліку інструментів управління загрозами і ризиками в управлінні ФБ банківської системи для попередження їх трансформації в негативні чинники її функціонування і підриву рівня її ФБ;

збільшення довгострокових активів, ліквідності, поліпшення якості кредитних портфелів і стратегічного планування, підвищення інвестиційної привабливості й активності, уникнення великих втрат; формування фінансово стійкої / стабільної банківської системи;

накопичення фінансового потенціалу та забезпечення ФБ ланок банківської системи;

⁴ Beck U. Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności. Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar 2002, s. 33.

убезпечення від залучення КБ до «відмивання брудних грошей», що, поряд з загальноновизнаними негативними наслідками, може супроводжуватися негативним впливом на відсоткові ставки в банківській системі і валютний ринок, позаяк за легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, кошти часто спрямовуються в сфери, де найменш вірогідне розкриття схем, зростає загроза валютної нестабільності;

уповільнення криміналізації / тінізації як безпосередньо банківської системи, так і національної економіки загалом;

недопущення зростання частки неплатоспроможних і недобросовісних позичальників;

здійснення аналізу діяльності КБ, функціонування БС і банківської системи загалом з урахуванням ризиків, що охоплює важливі якісні параметри й розглядає фінансові коефіцієнти в ширшому контексті оцінки ризиків, управління ними, змін і тенденцій їхньої динаміки, акцентуючи увагу на таких суттєвих інституціональних аспектах, як якість корпоративного управління і виконавчого менеджменту; адекватність, повнота і послідовність банківської політики; ефективність внутрішнього контролю; точність інформаційного забезпечення;

виявлення взаємозв'язків і взаємозумовленостей між різними типами ризиків у банківській системі, що може істотно підвищити загальний банківський профіль ризику;

розвитку партнерства органів банківського регулювання і нагляду, акціонерів, наглядових рад, правлінь і топ-менеджменту КБ, зовнішніх аудиторів, громадськості / споживачів банківських й інших послуг, що надаються банківськими установами в управлінні ризиками у сфері забезпечення ФБ банківської системи;

безпечного впровадження у банківництві фінансових інновацій, особливо стосовно позабалансових інструментів, позаяк вони можуть спричиняти концентрації ризиків (особливо відсоткового і валютного) і підвищення нестійкості банківської системи, ускладнення кореляції між різними типами

ризиків як в межах окремого КБ, так і банківської системи загалом, що підвищує потребу у вимірі, інтегрованому управлінні і контролі ризиків;

формування цілісного уявлення про систему забезпечення ФБ банківської системи і взаємозв'язків її різних елементів, виявлення пріоритетів і захисних заходів забезпечення ФБ банківської системи, усвідомлення гостроти реальних проблем, оцінки їх значення для функціонування банківської системи.

Тим більше, що виникнення загроз зумовлено несвоєчасним розпізнаванням негативних чинників функціонування банківської системи, відсутністю оцінки ризиків, невжиттям своєчасно заходів з їхньої нейтралізації, не використання стратегічних підходів до управління в банківській сфері.

Необхідність виявлення, а відтак, і запобігання загрозам утрати позицій КБ на ринку банківських послуг, порушення системної стабільності банківської системи зумовлена додатковими ризиками функціонування БС, що не завжди враховуються наглядовою практикою, неадекватними діями наглядових органів.

Якщо методика оцінки ризиків достатньо добре опрацьована в теорії і практиці фінансового аналізу і прогнозування, то інструментарій, що дозволяє виявити й охарактеризувати загрози, є порівняно новим і перспективним для розвитку наукових і практичних підходів напрямом[13, с.165]. Останнє може досягатися завдяки застосуванню, поряд з фінансово-економічними, зокрема, і соціально-психологічних (позаяк ризик має не лише економічну, а й психофізичну природу) й інфраструктурних методів.

При цьому *соціально-психологічні методи* базуються на мотивації інтересів і потреб регулятора ринку банківських послуг, топ-менеджменту і персоналу КБ, на їхніх професійному спілкуванні і зв'язках, ініціюючи їхню професійну й поведінкову активність. Сутність цих методів забезпечення ФБ ланок банківської системи полягає у впливі на комплекс неекономічних інтересів / емоційні й моральні стимули керівників і колективів КБ / їхніх контрагентів, поведінковий мікроклімат завдяки переконанню і задоволенню інтересів за застосування методик: навіювання, переконання, «інфікування ідеєю».

Інфраструктурні методи важливі для захисту учасників ринку банківських послуг з огляду на оптимізацію фінансової сфери, широке використання менеджменту фінансових потоків, фінансових планування / аутсорсингу і консультування, лобіювання фінансових преференцій й інших механізмів реалізації управлінських стратегій для потреб об'єктів ФБ ланок банківської системи. Ці методи забезпечення ФБ банківської системи *уможливляють ефективне вирішення питань залучення останньою фінансових ресурсів, модернізації процесів надання банківських послуг завдяки застосуванню активів інфраструктури банківської сфери.*

Виявлення суттєвих ризиків КБ здійснюється на основі визначення *ризик-апетиту*, що характеризує максимальний рівень ризику, який КБ готовий прийняти з огляду на свою бізнес-модель, стратегію і фінансовий план. Для моніторингу окремих ризиків застосовується *система лімітів*, за перевищення яких відбувається коригування дій / відповідні процедури для зниження ризиків.

Розвиток КБ систем управління ризиками має здійснюватися згідно з *характером і масштабами здійснюваних ними операцій, рівнем і поєднанням ризиків (принципом пропорційності)*. При цьому обов'язкового має враховуватися і дотримання *принципу безперервного поліпшення ризик-менеджменту.*

В управлінні ризиками важливе місце належить *стрес-тестам*, які оцінюють *потенційні ризики за гіпотетичних ринкових умов, різні сценарії,* *уможливляють розширення діапазону вимірювання ризику завдяки врахуванню чутливості до аномальних змін ринкових умов на відміну від наявних за нормального функціонування ринку банківських послуг.* Для цього важлива наявність *таксономії ризиків.*

В оцінці ризиків застосовуються *кількісні* (визначення числових значень величин окремих ризиків суб'єктів ринку банківських послуг й їхнього ризику загалом, з'ясування можливих збитків і вартості прояву ризиків) і *якісні* (за відсутності необхідної статистичної інформації з'ясування причин і джерел ризику, етапів і діяльності, за яких виникає ризик) методи. Поширеними методами є *статистичний, аналітичний* (визначення зон ризику з установленням його

оптимального рівня для кожної банківської операції), історичного моделювання, прогнозування, експертних оцінок (вивчення і класифікація оцінок, наданих експертами).

Для з'ясування ймовірності виникнення / появи загроз слід застосовувати методи спостереження, розпізнавання, порівняння, ймовірності, інтуїтивного дослідження, аналогові, стохастичного й імітаційного моделювання.

Загрози втрати фінансової самостійності банківської системи можуть виявлятися з використанням коефіцієнта автономності і величини плеча фінансового важеля (співвідношення запозиченого і власного капіталів), втрати ліквідності – коефіцієнтів ліквідності, зниження ефективності функціонування, здатності до розвитку і втрати доходності – показників рентабельності активів і власного капіталу, величини плеча фінансового важеля, зростання заборгованості – показників оборотності дебіторської заборгованості, величини плеча фінансового важеля, застосування неефективної кредитної політики – співвідношення оборотності дебіторської і кредиторської заборгованостей, зниження ринкової вартості КБ – показника доданої вартості, величини плеча фінансового важеля.

На наш погляд, у розкритті цього питання слід обов'язково застосувати здійснений О. Барановським аналіз визначення науки про управління безпекою в його фундаментальній монографії «Філософія безпеки»[14, с.5]. Так, наприклад, словацький дослідник Т. Ханаусек зазначає, що якщо існує можливість (принаймні теоретична) мінімізації або елімінації загрози за допомогою цільових, регуляційних людських впливів, то управління безпекою – противага небезпеці, тобто загрози – можливе і потрібне. Отже, якщо таке управління можливе, то воно повинно мати свою теоретичну базу, тобто мусить існувати і розвиватися наука про управління безпекою[247, с.37]. Цю позицію поділяють і його співвітчизники, які під управлінням безпекою розуміють специфічну активність (дію), інтелектуальну, скеровану на відвернення та мінімізацію ризику або загроз різного виду для життя і майна громадян, їх груп і суспільства, яка включає елементи управління безпекою, кризового управління, управління катастрофами, управління подіями[264].

Підвищенню ролі виявлення загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері сприяють розробка і впровадження механізмів ефективного реагування на загрози і ризики.

Д. Шиян на підставі аналізу економічної літератури акцентує, що найпоширенішим, універсальним (застосовуваним як до окремого КБ, підприємства, так і до держави загалом) є визначення механізму забезпечення ФБ як системи організаційних, фінансових та правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз[217, с.159]. Водночас, на наш погляд, забезпечення ФБ не обмежується лише запропонованими заходами, оскільки до них слід включати також правозастосовні, економічні, соціальні, управлінські, інформаційно-аналітичні, технологічні, освітні, режимні і контрольні заходи.

При цьому ця дослідниця зазначає, що об'єктом відносин забезпечення ФБ банківської системи є елементи її внутрішнього та зовнішнього середовищ, а предметом – загрози з боку внутрішнього та зовнішнього середовищ. Саме на їхнє виявлення, запобігання, нейтралізацію та протидію і спрямована дія суб'єктів забезпечення ФБ банківської системи[217, с.160]. Проте, ми вважаємо, що, по-перше, наведена характеристика об'єкта відносин забезпечення ФБ банківської системи є занадто загальною / абстрактною і не дає чіткого уявлення про необхідність уваги до конкретних об'єктів убезпечення, до яких слід віднести фінансові ресурси і майнові права; ліквідність, платоспроможність і рентабельність банківської системи; її фінансові стійкість / стабільність / надійність; довіру до банківської системи, фінансові інтереси учасників ринку банківських послуг. Предметом же є сукупність фінансових відносин задіяних у забезпеченні ФБ банківської системи суб'єктів.

По-друге, предмет забезпечення ФБ банківської системи не обмежується лише загрозами з боку внутрішнього та зовнішнього середовищ.

Д. Шиян визначає елементну структуру механізму забезпечення ФБ банківської системи, наголошуючи, що способами організації відносин безпеки є: банківські регулювання і нагляд, страхування банківських депозитів, банківський

аудит і фінансовий моніторинг[217, с.162]. Утім, на наш погляд, до таких способів слід віднести й стратегічне і тактичне планування, прогнозування збитків за реалізації деструктивного впливу загроз ФБ банківської системи, а фінансовий моніторинг розглядати не лише стосовно відмивання грошей і фінансування тероризму, оскільки він є важливою складовою регуляторного впливу на БС з боку держави в контексті забезпечення ФБ його функціонування, що реалізується через діагностику загроз ФББС, джерел їх виникнення та прогноз наслідків дії ідентифікованих ризиків. За результатами моніторингу можна передбачити трансформацію негативних впливів на функціонування БС та, на цій основі, обрати стратегію його розвитку з урахуванням комплексу заходів, спрямованих на попередження реалізації загроз ФББС[137, с.133, 135-136]. Фінансовий моніторинг зародження / появи / існування / розвитку загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері надає додаткову інформацію про джерела нестабільності банківської системи, що уможлиблює вжиття заходів з їхньої нейтралізації. Відтак, моніторинг загроз має здійснюватися постійно, ним мають бути охоплені і всі ризики.

Поряд з цим, зазначена дослідниця визначає лише загрози для нейтралізації за банківських регулювання і нагляду, а для решти пропонованих способів організації відносин безпеки наводить об'єкти і предмет забезпечення ФБ. Однак, на наше переконання, для підвищення рівня ФБ банківської системи й за іншими способами слід було визначити загрози, що підлягають нейтралізації.

На наш погляд, більшою мірою сутності поняття «фінансовий механізм» відповідає визначення його Д. Гладких, під яким він розуміє сукупність форм, методів, заходів, інструментів управлінського, регулюючого, фінансового впливу на банківську систему, метою діяльності яких є забезпечення її ФБ[43, с.86].

Завданнями механізму оцінки загроз є: класифікація загроз, їхні ранжування за характером і ступенем тієї небезпеки, яку вони становлять, кількісна оцінка й прогноз їхнього рівня, аналіз та оцінка взаємозв'язків між ними, визначення ступеня впливу окремих загроз на формування підсумкового показника рівня безпеки КБ. Підставою для оцінки загроз і збитків від їхнього впливу є критерії тих чи інших

аспектів банківської безпеки, які можуть бути кількісними чи якісними показниками – індикаторами безпеки. При цьому перелік загроз і система відповідних індикаторів повинні не просто констатувати диспаритети в розвитку БС, а виявляти генезис їх утворення, враховувати причинно-наслідкові залежності[13, с.172].

Систематизація загроз і ризиків за теоретичним, регулятивним (за нормативними документами ЦБ) і практичним (саморегулювальних організацій і професійних об'єднань на ринку банківських послуг) підходами як метод наукового пізнання за складної соціально-економічної динаміки є необхідним етапом корекції методології визначення рівня ФБ банківської системи.

Н. Гребенюк пропонує логіко-функціональну схему системи превентивного розпізнання потенційних загроз ФБКБ та усунення ризиків у цій сфері за рахунок виокремлення трьох рівнів досліджень: функціонального, методологічного та об'єктно-цільового, що дають змогу вчасно визначати загрози, не допускати їх практичної реалізації у вигляді ризиків, за рахунок чого можливо досягти та підтримувати ФБКБ[50, с. 62].

Оцінка рівня ФБ за допомогою певних ознак, сигналів і симптомів дозволяє завчасно з'ясувати характер, джерела, спрямованість, масштаби і можливі строки настання небезпек і загроз. При цьому слід враховувати, що кожний вид фінансових небезпек або загроз ФБ має свої специфічні, переважно індивідуальні ознаки, які динамічно змінюються залежно від стадії розвитку тієї чи іншої небезпеки або загрози.

При цьому така оцінка може базуватися на номінальному, порядковому, інтервальному та інтегрально-кореляційному типах виміру, бути попередньою і остаточною, документарною і бездокументарною, базуватися на статистичних даних, соціологічних опитуваннях (у цьому разі, крім іншого, отримані результати сигналізують про ступінь диференціації думок респондентів щодо тих чи інших елементів ФБ) і матеріалах спеціальних спостережень, будуватися на зіставленні абсолютних і відносних кількісних величин або на міжнародних порівняннях (наприклад, у країнах ЄС порогові значення визначаються порівнянням з

показниками принаймні трьох держав-членів, що мають найкращі показники, скажімо, у сфері цінової стабільності). У будь-якому разі вимір небезпеки чи загрози ФБ зводиться до визначення співвідношення величини, що вимірюється, стосовно іншої, що приймається за постійну (до одиниці виміру).

Номінальний вимір передбачає, що кількісні показники, які приписуються небезпекам чи загрозам ФБ за певною шкалою, свідчать про їхню відмінність або тотожність й уможливають провадити конкретне групування (класифікацію). **Порядковий вимір** розташовує зазначені кількісні показники за ознакою, яка оцінюється. Особливістю ж **інтервального виміру** є те, що обрані кількісні показники дають змогу оцінити як їхній порядок, так і дистанцію (що виражається в часі, величині поляризації) між ними і об'єктом (суб'єктом) ФБ, якому вони можуть завдати шкоди. В останньому випадку кожній небезпеці (загрозі) присвоюється умовний бал, що дозволяє порівнювати їх за ступенем першочерговості реагування на них. Більше того, порядковий вимір дозволяє за бальною шкалою дати експертну оцінку ступеню ймовірності тієї чи іншої небезпеки. **Інтегрально-кореляційний вимір** визначає величини, що відображають кількісні параметри певних ознак небезпек чи загроз ФБ і описуються формулами[14, с.341-342].

Оцінку загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері можна здійснювати на основі індикаторів, що характеризують її рівень, зони ризиків і загроз, позаяк наближення до їхнього порогового значення свідчить про нарощування загроз, і уможливають підготовку інформації для прийняття рішень з нейтралізації численних загроз і ризиків. Так, наприклад, О. Барановський наводить такий перелік цих індикаторів (табл. 1.4).

Банківська система повинна мати певний запас фінансової міцності для протидії загрозам її ФБ і ризикам у цій сфері.

У більшості країн банківське регулювання, орієнтоване на підтримку стабільності всієї системи, реалізується за рахунок створення так званої «мережі безпеки», що включає в себе такі елементи як: нагляд, гарантування депозитів,

вимоги до розміру капіталу КБ, функція ЦБ як кредитора останньої інстанції, налагоджена процедура проведення фінансової санації або ліквідації[65, с.34].

Таблиця 1.4

Індикатори ФБ банківської системи

Індикатори ФБ банківської системи	Величина сукупного статутного капіталу КБ; відношення активів БС до ВВП; частка іноземного капіталу в сукупному капіталі БС; розмір чистих внутрішніх активів НБУ (розмір грошової маси і розмір емісій); розмір чистих зовнішніх резервів ЦБ (різниця між зовнішніми кредитами і розміщенням валютних активів ЦБ за межами країни); питома вага проблемних кредитів у кредитному портфелі КБ; співвідношення високоліквідних коштів і поточних пасивів КБ; співвідношення власних і залучених коштів КБ; питома вага високоліквідних коштів в обсязі чистих активів КБ; обсяг прибутку КБ рівень прибутковості статутних капіталів КБ; рентабельність чистих активів; розмір банківських депозитів; питома вага залучених коштів громадян у загальному обсязі залучених КБ коштів; обсяг фонду страхування банківських ризиків; розмір позичкового відсотка; коефіцієнт покриття відсотка; масштаб банківських злиттів і поглинань
-----------------------------------	---

Джерело: [14, с.365]

При цьому в управлінні ФБ банківської системи мають застосовуватися *регуляторна* стратегія (за перевищення індикаторами ФБ порогових значень), *компенсаторна* (за втрати атрибутивних ознак банківської системи, зростання банкрутств банківських установ), *резервування* (за надлишкових власного капіталу і строкових депозитів), *захисна* (за наявності загроз, що не перевищують порогові значення безпеки).

Крім безпосереднього виявлення наявних і потенційно можливих загроз ФБ банківської системи, необхідне з'ясування причин їхнього виникнення, чинників порушення нормального функціонування всіх складових банківської системи. У цьому плані правомірним є зосередження уваги суб'єктів системи забезпечення ФБ банківської системи на відповідності її основних орієнтирів функціонування банківської системи завданням соціально-економічного розвитку держави, реального сектору національної економіки, підтриманню фінансових стійкості / стабільності КБ, БС і банківської системи загалом.

Поряд з цим слід виявляти причини, що підвищують актуальність тієї чи іншої загрози ФБ банківської системи, і формувати заходи з протидії їм.

Внутрішні загрози ФБ банківської системи зумовлюються: неадекватною грошово-кредитною політикою і прорахунками регуляторів ринку банківських послуг; помилками і зловживаннями власників / топ-менеджменту / персоналу КБ.

Натомість зовнішні загрози – глобалізаційними процесами, інтеграцією фінансових ринків; значною рухомістю і взаємопов'язаністю фінансових ринків; зростанням конкуренції з іншими сегментами ФС, що істотно ускладнює попередження і управління системними фінансовими ризиками.

Поряд з цим, рівень ФБ банківської системи визначається й тим, наскільки оперативного суб'єкти системи її забезпечення знижують різні загрози, зменшують банківські ризики, мінімізують та мають змогу усунути збитки від негативних впливів[157].

Відтак, великого значення набувають завчасне виявлення проблемних місць і загроз та ранніх стадій накопичення системних ризиків, швидка реакція на їх локалізацію / мінімізацію / нейтралізацію / запобігання / усунення суб'єктів системи забезпечення ФБ банківської системи, використання необхідних макропруденційних інструментів для протидії їм. Це дозволить своєчасно виявляти приховані загрози й уразливості в розвитку банківської системи і одержувати прогностичні значення рівня її ФБ за реалізації тієї чи іншої стратегії розвитку, їх коригування.

У системі раннього попередження за Д. Бернхардтом (D. Bernhard) мають відображатися[232, с.42]: характер загрози (що свідчить про потенційні загрози); імовірність події, пов'язаної із загрозою (дуже малоімовірна, малоімовірна, ймовірна, дуже ймовірна); час події, пов'язаної із загрозою.

Натомість К. Савка (K. Sawka) елементами системи раннього попередження вважає[272, с.33]: своєчасне попередження осіб, котрі приймають рішення про потенційні загрози; розкриття наслідків реалізації загроз; регулярне оновлення інформації у звітності для осіб, котрі приймають рішення про усунення загроз.

Для виявлення і ранжування загроз ФБ банківської системи доцільно використовувати SWOT-аналіз, що дозволяє визначати сильні і слабкі сторони банківської системи, а також загрози й можливі перспективи.

Необхідно враховувати, що перетворення, реформи банківської системи продукують нестабільність, що переростає в ризики. Методи й інструменти нейтралізації ризиків мають обиратися з огляду на порівняння можливих збитків і ресурсних можливостей БС. Крім того, необхідне дотримання компромісу між

ступенем ризику і очікуваними результатами / принципу виправданого ризику. Багатоваріантність розвитку подій пов'язана з ризиком, який зумовлений тим, що неможливо передбачити як всі варіанти розвитку подій, так і вірогідність їх виникнення (фактор невизначеності). Отже, існує вірогідність ухвалення неправильного рішення. При цьому орієнтація на інноваційний розвиток, на агресивну ринкову стратегію пов'язана з підвищеним ризиком. Однак виграш у разі успіху може бути значним, що компенсує високу ризикованість. У ринковій економіці спостерігається прямо пропорційна залежність між результатом і рівнем ризику. Іншими словами, з ряду можливих альтернативних варіантів результат з великим очікуваним доходом є найбільш ризикованим. Водночас необхідно зазначити, що ця залежність у загальному випадку має нелінійний характер і не завжди однозначна[204, с.35].

Поряд з цим, *ризик-менеджмент в КБ*, крім загальновідомих, має базуватися й на таких принципах, як:

унормування, що передбачає базування системи ризик-менеджменту на рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду і ЦБ країни, внутрішньобанківських документів і напрацюваннях міжнародної практики у цій сфері;

обізнаності про всі основні притаманні йому ризики, що передбачає й обізнаність персоналу КБ про діючу в ньому систему ризик-менеджменту та участь у цьому процесі з урахування посадових обов'язків;

розподілу відповідальності, що передбачає постійну участь керівних органів КБ у функціонуванні системи ризик-менеджменту, розподіл їхніх повноважень у цій сфері;

безперервності контролю, що передбачає оцінку ризиків на стадіях попереднього / поточного / наступного контролю;

інформованості, що передбачає формування системи управлінської звітності про функціонування системи ризик-менеджменту і рівень / величину ризиків для інформування керівних органів КБ.

За трансформаційних процесів в банківській системі спостерігається експоненціальне зростання ризиків, яке банкіри не встигають сприймати, що свідчить, що в більшості випадків інноваційний потенціал ринку перевищує здатність розуміння й адаптації до супутніх ризиків. Крім того, у традиційних банківських ризиків з'являється інформаційно-технологічна складова.

Ефективність кредитних операцій в умовах фінансової нестабільності залежить від методів їхнього регулювання, до яких відносяться[46, с.115]:

1) диверсифікація кредитного портфеля, що дозволяє КБ зменшити кредитний ризик, компенсувати можливі втрати від затримки повернення позики одним позичальником доходом від інших клієнтів, своєчасно виконують свої зобов'язання;

2) диференціація кредитування залежно від кредитного рейтингу позичальника, що передбачає неоднаковий підхід до клієнтів у наданні та погашенні позик;

3) пролонгація кредитів на термін до 6 місяців тимчасово некредитоспроможним клієнтам;

4) формування резервів за простроченими позиками, які можуть становити від 30% до 100% величини відповідного типу прострочених позичок;

5) реабілітація проблемних кредитів – здійснення спеціального плану заходів, що складається КБ спільно з позичальником з метою повернення прострочених боргів і сплати відсотків за користування позиною.

Виявлення ступеня кредитоспроможності позичальника для усунення / мінімізації кредитного ризику (основного ризику діяльності КБ) важливе як для кредитора, так і самого позичальника, оскільки уможливорює усунення / зменшення ризику утрат внаслідок фінансових ускладнень позичальника / утрати ним платоспроможності, ефективне управління фінансовою стійкістю (а, відтак, і ФБ) КБ. Для цього можуть використовуватися показники, що характеризують діяльність позичальника: ринкова капіталізація, прибуток на акцію, мінливість курсу акцій відносно курсів акцій інших економічних агентів, частка утримання прибутку; достатність власного капіталу; ліквідність балансу; здатність

генерування прибутку і грошових потоків для погашення заборгованості і нарощування капіталу, ступінь ринкового ризику. Оцінка кредитоспроможності може здійснюватися за допомогою *індикативного* (на основі системи коефіцієнтів, індикаторів кредитної безпеки), *логіт-регресії* (для оцінки ймовірності своєчасного повернення кредиту кредитоспроможними економічними агентами), *рейтингового* методів, методу *розпізнавання образів* (для відокремлення кредитоспроможних економічних агентів від некредитоспроможних).

Не можна оминати увагою і *ризик здирання з боку важливих для КБ клієнтів, котрі можуть диктувати йому свої більш пільгові умови, зокрема, не лише надання кредитів, а й оцінки ризиків.*

Крім цього, оцінці має підлягати й *імовірність дефолту потенційного позичальника, що може здійснюватися завдяки застосуванню моделі прогнозування банкрутств акціонерних товариств Альтмана.*

Водночас, усунення / мінімізацію кредитного ризику з огляду на діяльність безпосередньо КБ має спричинити *вибір ним виваженої кредитної політики / політики управління кредитним ризиком, визначення кредитної стелі, що уможливить використання регулюючих інструментів ресурсного забезпечення КБ, розробку рекомендацій з забезпечення його фінансової результативності за збереження його фінансової стійкості / ФБ.*

Поряд з цим зростання неплатежів за наданими кредитами зумовлюватиме *нестачу у КБ коштів для покриття зростаючих збитків, що за пом'якшення вимог і неналежного нагляду регулятора та відсутності у нього точної інформації щодо цього спричинить ризик недобросовісної поведінки КБ, бізнес яких залежить від стану певних галузей / підприємств, провокуватиме поглиблення банківської кризи.*

Уразливість банківської системи до валютного ризику має визначатися за допомогою аналізу чутливості як до підвищення курсу національної валюти, так і її знецінення. Предметом постійного аналізу мають бути і ризики розвитку ринку криптовалют для ФБ банківської системи, що зумовлюються: спекулятивним попитом на криптовалюти, що може спричиняти утворення фінансових «бульбашок»; високою ймовірністю втрати капіталу учасниками ринку і виведення

капіталу за кордон; анонімністю учасників операцій з криптовалютами через криптобіржі; дешевизною криптовалют порівняно з використовуваними банківською системою коштів з огляду на систему захисту останніх; властивістю криптовалют масштабуватися; участю в спекулятивних операціях з криптовалютами населення; високою волатильністю криптовалют; можливістю залучення криптовалют у схеми «відмивання» грошей, фінансування тероризму і поширення зброї масового знищення.

Поряд з цим, Т. Болгар наголошує на існуванні й таких ризиків, як[23]: відсутність гарантій збереження електронних криптогаманців; висока волатильність курсу внаслідок специфіки використання; можливість негативних дії щодо криптовалют з боку національних регуляторів; ризик безповоротної втрати всіх накопичених криптомонет унаслідок втрати паролю до електронного криптогаманця або його непрацездатність; ризик падіння рентабельності майнінгу криптомонет на обладнанні окремих користувачів унаслідок підвищенням рівня складності розрахунків.

Натомість Н. Пантелєєва акцентує увагу на таких ризиках і загрозах, як[148, с.30-31]: підриг монополії ЦБ на емісію грошей, послаблення національної грошової одиниці; експансійне проникнення на внутрішній ринок іноземних фінансових установ унаслідок загострення конкуренції та втрати ринкових позицій національними фінансовими установами, що провокує втрату монетарного суверенітету країни; зменшення сеньйоражу ЦБ; зниження попиту на національну валюту, що зумовлює її знецінення (а можливо, навіть відмову на користь іноземної) та зміну швидкості обігу, що ускладнює процес визначення швидкості обігу грошей та здійснення грошово-кредитного регулювання; неможливість проведення ефективної грошово-кредитної політики, оскільки істотна частка грошової маси перебуватиме поза контролем регулятора; зменшення рівня впливу або усунення фінансових посередників.

Крім того, у разі виведення великих сум у криптовалюту системи потенційних заходів і обмежень, моніторингу ризиків, сформованих ЦБ для підтримки БС, може одразу виявитися безглуздими, позаяк це будуть такі потоки капіталу і ризики, які

неможливо буде якось попередити. Утім, банкрутство однієї з найбільших криптобірж FTX засвідчило, що переваги криптовалюти стали її ж недоліками, оскільки відсутність належного регулювання призвела до надміру ризикованих трансакцій у гонитві за надприбутками.

Федеральна резервна система США, Федеральна корпорація страхування депозитів й Управління валютного контролера зробили спільну заяву, де наголосили на «ключових ризиках», пов'язаних з криптоактивами на фоні краху FTX, Luna, Three Arrow Capitals й різних інших протоколів крипто-кредитування. Регулятори хочуть гарантувати, що ризики, пов'язані з криптоактивами, не перейдуть у банківську систему. Для цього вони не лише слідкують за КБ, схильними до ризику криптографії, але й будуть ретельно розглядати майбутні їхні пропозиції про участь у послугах, пов'язаних з криптографією, і намагаються привести діяльність КБ, пов'язану з криптоактивами, відповідно до безпечної і надійної банківської практики. Криптопослуги, що надаються КБ, мають відповідати вимогам захисту споживачів, юридичній допустимості й іншим застосовуваним законам і правилам.

Згідно з заявою, випуск чи зберігання як основних криптоактивів, що випускаються, зберігаються чи передаються у відкритій, загальнодоступній і / або децентралізованій мережах чи аналогічній системі, **високо ймовірно несумісні з безпечною і надійною банківською практикою**[168].

При визначенні місця і ролі усунення / мінімізації ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи слід урахувувати, що у ринкових ризиків макроекономічна природа, а, відтак, їхня реалізація внаслідок знецінення банківських активів і національної валюти спричиняє зростання кредитного і валютного ризиків.

Оцінка уразливості ФБ банківської системи до фондового ризику має визначатися на основі виявлення можливих негативних наслідків падіння ринкових курсів ЦП у портфелях КБ і фондових індексів. А основними способами боротьби з таким видом ризиків є[204, с.54]: лімітація обсягів операцій з ЦП (абсолютна сума або відсоток від активів), що обмежує можливі втрати КБ; диверсифікація вкладень у ЦП для недопущення концентрації в торговому та інвестиційному портфелях КБ ЦП, випущених одним суб'єктом підприємницької діяльності /

емітованих підприємствами однієї галузі; зважена політика проведення торгових операцій, оскільки КБ, що проводять агресивну кредитну і торгову політику, мають нижчий рівень ФБ; створення резервів під торгові операції, що дозволяють КБ покривати можливі втрати від непередбачених курсових змін ринкової вартості ЦП.

Слід зазначити, що такі фінансові ризики, як ризики розтрати коштів, неправомірного привласнення доходу, фальсифікації витрат, зловживання активами КБ / клієнтів, підробки документів, фінансового шахрайства, часто зумовлюються недотриманням персоналом КБ принципів забезпечення їхньої ФБ.

Забезпеченню ФБ банківської системи великою мірою сприяє РОП в сфері протидії відмиванню грошей (ПВГ) / ФТ, який передбачає, що країни, компетентні органи і фінансові установи будуть виявляти, оцінювати і усвідомлювати ризики ВГ / ФТ, до яких вони схильні, і вживати заходи з ПВГ / ФТ, пропорційні таким ризикам, для їхнього ефективного зниження. При проведенні оцінки ризиків ВГ / ФТ країни, компетентні органи і фінансові установи мають проаналізувати і спробувати зрозуміти, як впливатимуть на них виявлені ними ризики ВГ / ФТ. Таким чином, оцінка ризиків закладає основу для РОП до вжиття заходів ПВГ / ФТ. Утім, застосування РОП не гарантує стовідсоткового захисту – можуть мати місце випадки, коли фінансова установа вжила всі розумні заходи для виявлення і зниження ризиків ВГ / ФТ, але все одно продовжує незаконним чином використовуватися в цілях ВГ / ФТ.

При виявленні ж і оцінці КБ власних ризиків ВГ / ФТ має братися до уваги оцінка ризиків на національному рівні і враховуватися національна нормативно-правова база, включаючи будь-які встановлені сфери істотного ризику і заходи з їхнього зниження, визначені в законах чи нормативних актах. За наявності підвищених ризиків ВГ / ФТ КБ у будь-якому разі мають вживати посилені заходи належної перевірки, хоча в національному законодавстві чи нормативних актах може не завжди міститися вказівка на те, яким чином знижувати такі підвищені ризики (наприклад, шляхом підвищення ступеня постійного посиленого моніторингу).

Наглядовим же органам слід коригувати частоту проведення наглядових перевірок в сфері ПВГ / ФТ згідно з виявленими ризиками і поєднувати проведення періодичного аналізу з позаплановими наглядовими перевірками мірою виникнення проблем[178, с.8, 11, 21].

Значущість усунення / мінімізації комплаєнс-ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи зумовлена тим, що за їхньої реалізації наслідки можуть істотно впливати на фінансові результати ланок банківської системи через штрафні санкції за недотримання вимог регулятора / тимчасове призупинення діяльності / відкликання ліцензій. Відтак, для підвищення ФБ банківської системи необхідна інтеграція системи комплаєнс-контролю з ризико-орієнтованою системою корпоративного управління і системою ризик-менеджменту КБ.

Увагу суб'єктів системи забезпечення ФБ банківської системи мають привертати й ризики втрат, відкликання ліцензій і банкрутства КБ, досягнення оптимального співвідношення між їхньою дохідністю і захистом інтересів їхніх вкладників, оскільки існує антагонізм між максимізацією їхнього прибутку і мінімізацією ймовірності виникнення збитків, зумовлений відмінністю інтересів власників / акціонерів КБ й їхніх клієнтів / контрагентів. При цьому про загрозу банкрутства свідчатиме зниження чистої відсоткової маржі, що сигналізує про неефективне використання активів, падіння прибутку, неможливість відповідати за зобов'язаннями, недосконале управління відсотковим ризиком. Водночас, постійна увага до даного показника уможливить контролювати фінансові ризики, оперативно управляти ними й мінімізувати втрати.

Особлива увага в забезпеченні ФБ банківської системи має приділятися ризикам потенційних збитків її складових, ефективності управління ризиками в КБ, БС і ЦБ (визначення його мети, ідентифікація ризиків, визначення їхніх прийнятних рівнів, вимірювання результатів, методів й інструментів, що обмежують ризик надмірних потенційних збитків, здійснення операцій хеджування, оцінка роботи відповідальних за різні аспекти управління ризиками).

Предметом дослідження мають бути і ризики ухвалення помилкових рішень унаслідок наявності асиметричної інформації на ринку банківських послуг.

Особливої уваги заслуговує усунення / мінімізація системного ризику в банківській системі. Серед можливих способів розв'язання цього завдання виокремлюється макропруденційне регулювання, яке, за визначенням В. Коваленко, є постійним процесом, в межах якого відбувається мінімізація масштабу системного ризику, викликаного настанням макро- і мікро- ризиків, що впливають на банківську систему і на реальну економіку, що досягається шляхом узгодженості в діях, які приймаються регулятором, шляхом зниження проциклічності фінансової системи та простеження за взаємозв'язками між фінансовими інституціями[103].

Для мінімізації / усунення ризиків для забезпечення ФБ банківської системи КБ мають аналізуватися не лише як окрема одиниця, а й на консолідованій основі, з урахуванням ризиків дочірніх й інших пов'язаних з ним структур.

Водночас, при розбудові системи забезпечення ФБ банківської системи слід брати до уваги і можливі фінансові ризики економічних агентів при співпраці з КБ (у разі відкликання у них ліцензії), зокрема ризики: невиконання платіжних / інкасових доручень; утрати їхніх коштів на рахунках КБ; утрати грошових коштів контрагентів; неодержання прибутку; вимушеного призупинення комерційної діяльності, що підриває ФБ таких економічних агентів.

Поряд з виявленням різноманітних ризиків функціонування банківської системи необхідний і обґрунтований розрахунок утрат за їхнього негативного прояву, а також розробка комплексу заходів зі зниження і запобігання негативним наслідкам.

Усунення / мінімізація ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи великою мірою зумовлюється з'ясуванням ступеня ризику, вибором конкретної моделі поведінки / стратегії дій в ризикових умовах.

Способи убезпечення від загроз за використання різних стратегій забезпечення ФБ банківської системи виглядають таким чином (рис. 1.4).

При цьому адміністративно-попереджувальні заходи запобігання у сфері надання фінансових послуг наділені певними особливостями: виявляються у вигляді контролю й нагляду за діяльністю, обмежень і заборон, що свідчить про їх примусову природу; незважаючи на те, що ці заходи є попереджувальними, вони

здійснюються в односторонньому примусовому порядку органами та посадовими особами, які наділені владними повноваженнями у сфері надання фінансових послуг [25, с.348-349].

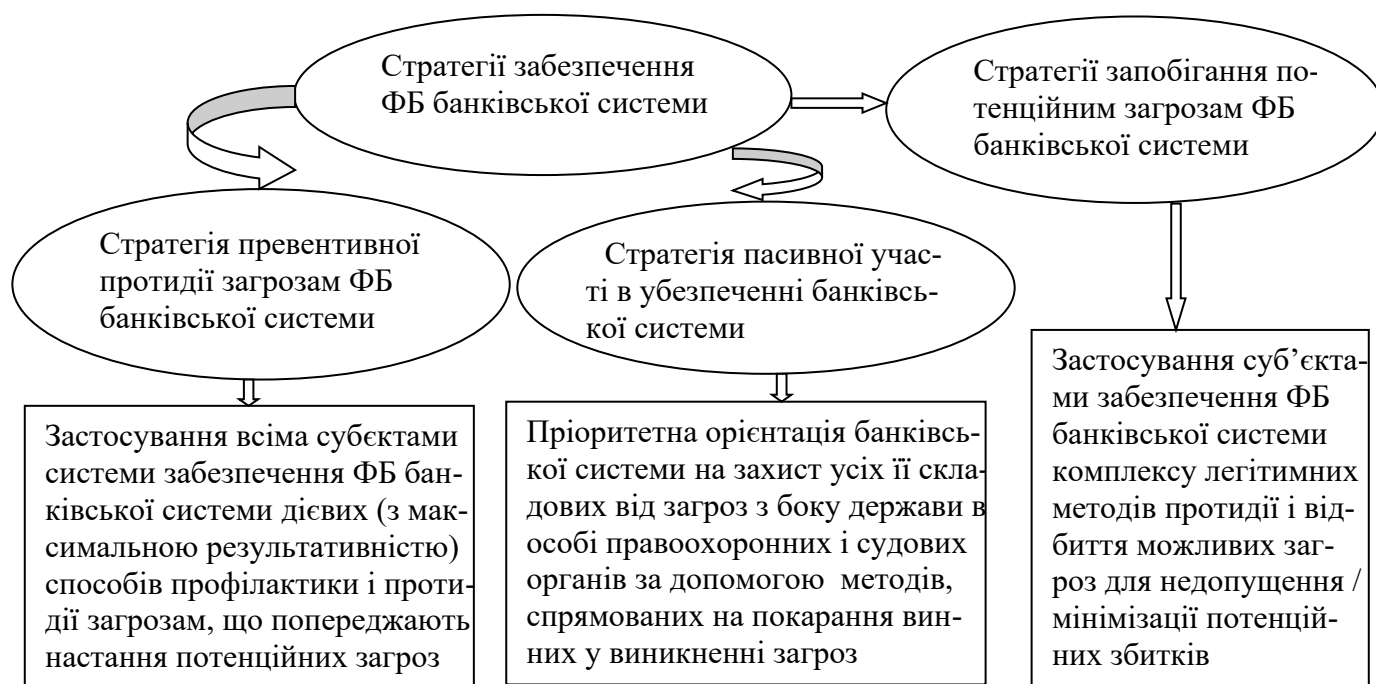

Рис. 1. 4. Особливості способів забезпечення від загроз за використання різних стратегій забезпечення ФБ банківської системи

Джерело: розробка автора

У разі неможливості застосування вищезазначених стратегій слід використовувати стратегію компенсації збитків від загроз ФБ банківської системи.

На наш погляд, для реального забезпечення від загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері необхідний комплексний підхід, який би не дозволяв акцентування на одному / кількох видах ризиків, одному / кількох видах потенційних загроз, уможлиблював запобігання трансформації негативних / ризикових явищ у реальні загрози (зниження прибутковості, ліквідності і капіталізації банківської системи; вплив вкладів домогосподарств), подальшому негативному впливу ризиків і реальних загроз (посилення дисбалансу довгострокових кредитів і депозитів; висока частка проблемних кредитів; високий рівень концентрації банківської системи, зростання частки держави в БС).

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретико-методологічних засад розпізнавання загроз та усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи дозволило зробити такі висновки.

1. Загроза ФБ банківської системи – це перехід небезпеки з рівня можливості на рівень дійсності; конкретна форма небезпеки, здатна завдати шкоди наявним інтересам суб'єктів банківської системи (як форми прояву їхніх економічних / фінансових потреб); наявні економічні / фінансові й інші умови й чинники, спроможні прямо чи опосередковано негативно вплинути на ФБ банківської системи. Характерними ознаками загроз ФБ банківської безпеки є: неодноразовість виникнення, свідомий, зисковий і протиправний характер; спрямованість на завдання шкоди банківській системі.

2. Загрози ФБ банківської системи за спрямованістю поділяються на загрози: порушення спроможності банківської системи функціонувати в режимі розширеного відтворення, необґрунтованої зміни функцій ЦБ; стабільності національної грошової одиниці; насильницької втрати ФБ банківської системи; ослаблення потенціалу її фінансової стійкості; навмисних протиправних дій і доступу до системи електронних грошей недобросовісних суб'єктів, її зламу, фальсифікації електронних грошей; форс-мажорні; деструкції.

3. Схильність КБ до ризиків (ступінь ризикогенності) зумовлюється: їхньою реакцією на імпульси грошово-кредитної політики ЦБ; станом кредитування, оскільки випереджальне скорочення кредитування більш ризикованих галузей за більш жорсткої грошово-кредитної політики пояснюється зниженням схильності КБ до ризиків внаслідок подорожчання фондування за зростання ринкових ставок; досконалістю нормативно-правової бази, що регламентує управління ризиками, наявністю досконалих внутрішньобанківських документів у цій сфері; станом державного регулювання, пруденційного нагляду і рівнем ризик-менеджменту в усіх ланках банківської системи.

4. Кредитний ризик – це ймовірність того, що позичальник чи контрагент КБ не виконає свої зобов'язання на узгоджених умовах / обіцяні грошові потоки від

кредитів та ЦП КБ не будуть сплачені повністю / неотримання очікуваного доходу внаслідок дострокового погашення кредиту, недооцінки кредиту порівняно з рівнем ризику, не вибірки / або лише часткової вибірки кредиту чи зміни строків вибірки.

5. Дослідження безпеки банківської сфери має здійснюватися на рівнях: 1) КБ (мікрорівень), 2) БС як сукупності КБ (мезорівень), 3) ЦБ і 4) банківської системи загалом (макрорівень). Крім того, дослідженню мають підлягати банківська безпека на рівні економічних / валютних союзів (метарівень), а також глобальна банківська система – на світовому ринку банківських послуг (мегарівень).

6. Під ФБ банківської системи слід розуміти: такий стан її функціонування й економічних / фінансових відносин, який відрізняється відсутністю конфліктів грошово-кредитної, валютної, антиінфляційної, банківської і макроекономічної політики, уможливорює досягнення нею фінансових стійкості / стабільності / надійності, соціально-економічної ефективності використання фінансових ресурсів та нарощування фінансового потенціалу за наявних й потенційно можливих викликів, загроз і ризиків; систему поліаспектних і збалансованих заходів зі сприяння фінансовій стабільності КБ, ЦБ, БС і банківської / фінансової системи загалом й інших економічних агентів, дотримання їхніх фінансових інтересів; умови забезпечення виконання банківською системою притаманних їй функцій, її фінансової незалежності, ліквідності, плато- і конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості, збалансованості фінансових потоків і фінансового суверенітету держави.

7. У ФБ банківської системи правомірно розглядати: безпеку забезпечення фінансових стійкості / стабільності як стан банківської системи, що характеризується фінансовою стійкістю / стабільністю, захищеністю від викликів і загроз, здатністю до відбиття негативних / небезпечних впливів, максимального зменшення / уникнення ризиків і компенсації завданих збитків, збереження банківської системи в рівновазі; безпеку розвитку як стан банківської системи, що уможливорює реалізацію змін без втрати фінансової стійкості / стабільності, вдосконалення функціонування, спроможність виведення системи з рівноваги, свідомого прийняття контрольованих ризиків, що не загрожують її існуванню для

якісної зміни фінансового становища банківської системи. Правомірно вести мову й про ФБ прямих і зустрічних платіжних потоків як сукупності платежів певного типу за такими основними характеристиками: дата, сума, валюта, призначення платежу, адресата й відправника що зумовлено тим, що невраховані фінансові потоки в ринкових умовах є одним із елементів тіньової економічної активності.

8. Визначення / виявлення загроз ФБ банківської системи / їхня локалізація / нейтралізація / запобігання їм і усунення / мінімізація ризиків у цій сфері необхідні для: виконання банківською системою однієї з провідних ролей у забезпеченні ФБ держави і ФС національної економіки, підвищення рівня національної безпеки; оцінки кризових ситуацій в фінансовій і банківській сферах; унеможливлення вразливості банківської системи до неповного виконання нею своїх функцій і виконання зобов'язань й сприйнятливості шоків / кризових явищ, ефективного управління в ній фінансовими ресурсами, формування основних напрямів і ефективних механізмів забезпечення цього різновиду ФБ; уточнення переліку інструментів управління загрозами і ризиками в управлінні ФБ банківської системи для попередження їх трансформації в негативні чинники її функціонування і підриву рівня її ФБ; збільшення довгострокових активів, ліквідності, поліпшення якості кредитних портфелів і стратегічного планування, підвищення інвестиційної привабливості й активності, уникнення великих втрат; формування фінансово стійкої / стабільної банківської системи; накопичення фінансового потенціалу та забезпечення ФБ ланок банківської системи; убезпечення від залучення КБ до «відмивання брудних грошей», що може супроводжуватися негативним впливом на відсоткові ставки в банківській системі і валютний ринок; уповільнення криміналізації / тінізації банківської системи і національної економіки загалом; недопущення зростання частки неплатоспроможних і недобросовісних позичальників; здійснення аналізу діяльності КБ, функціонування БС і банківської системи загалом з урахуванням ризиків, що охоплює важливі якісні параметри й розглядає фінансові коефіцієнти в ширшому контексті оцінки ризиків, управління ними, змін і тенденцій їхньої динаміки, акцентуючи увагу на таких суттєвих інституціональних аспектах, як якість корпоративного управління і виконавчого менеджменту; адекватність,

повнота і послідовність банківської політики; ефективність внутрішнього контролю; точність інформаційного забезпечення; виявлення взаємозв'язків і взаємозумовленостей між різними типами ризиків у банківській системі, що може істотно підвищити загальний банківський профіль ризику; розвитку партнерства органів банківського регулювання і нагляду, акціонерів, наглядових рад, правлінь і топ-менеджменту КБ, зовнішніх аудиторів, громадськості / споживачів банківських й інших послуг, що надаються банківськими установами в управлінні ризиками у сфері забезпечення ФБ банківської системи; безпечного впровадження у банківництві фінансових інновацій, ускладнення кореляції між різними типами ризиків як в межах окремого КБ, так і банківської системи загалом, що підвищує потребу у вимірі, інтегрованому управлінні і контролі ризиків; формування цілісного уявлення про систему забезпечення ФБ банківської системи і взаємозв'язків її різних елементів, виявлення пріоритетів і захисних заходів забезпечення ФБ банківської системи, усвідомлення гостроти реальних проблем, оцінки їх значення для функціонування банківської системи.

9. Стратегія забезпечення ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом має орієнтуватися на усунення наявних чи запобігання виникненню можливих загроз і компенсацію збитків, завданих банківській сфері. Серед завдань формування систем забезпечення зазначених різновидів ФБ банківської системи неодмінно мають бути своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз; характеристика меж їхнього прояву / сфер їхньої локалізації; визначення основних суб'єктів загроз і механізмів їхнього функціонування, критеріїв їхнього впливу; розроблення методології прогнозування / виявлення / запобігання виникненню чинників, що зумовлюють виникнення загроз ФБ банківської системи; проведення заходів з нейтралізації загроз та мінімізація всього спектра ризиків, притаманних банківській діяльності.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ПРАКТИКИ ВИЯВЛЕННЯ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ І УСУНЕННЯ РИЗИКІВ У ЦЬЙ СФЕРІ

2.1. Складові забезпечення виявлення загроз фінансовій безпеці банківської системи України і усунення ризиків у цій сфері

Аналіз наукової літератури та нормативно-правових документів свідчить, що основною причиною, яка зумовлює серйозні складнощі в проведенні досліджень, присвячених аналізу ФБКБ і банківської системи, є відсутність її чіткого визначення, виокремлення різновидів та розробки основних критеріїв і показників, дослідження сприяння ФБ власне розвитку КБ і банківської системи загалом.

Відсутні комплексні дослідження, присвячені: проблемам збалансованості структури банківської системи України та виникнення її деформацій; аналізу динаміки і ступеня реалізації потенціалу вітчизняних КБ як єдиного цілого; закономірностям і особливостям траєкторій і тенденцій розвитку банківського і реального секторів вітчизняної економіки; передумовам виникнення банківської паніки, а також ефективності інструментів запобігання панічним настроям клієнтів КБ в Україні; розробці методологічних підходів до управління фінансовою стійкістю КБ; визначенню ролі зовнішніх запозичень КБ у забезпеченні фінансової стійкості та ліквідності; з'ясуванню меж саморегулювання в банківській системі; моделюванню і прогнозуванню рівня ФБ, можливості банкрутства КБ, моделюванню і аналізу ефективності інструментів політики НБУ, забезпечення конкурентної рівноваги в банківській системі[141, с.499-501].

Так, зокрема, недостатньо дослідженими залишаються питання впливу каналів трансмісійного механізму грошово-кредитної політики (ГКП) НБУ на діяльність КБ. Не можна лише за аналізом її відсоткового каналу досліджувати вплив НБУ на вітчизняний кредитний ринок, позаяк динаміка відсоткових ставок за кредитами не завжди повною мірою характеризує кредитну політику КБ унаслідок їхньої неоднорідності за позичальниками, а нецінові умови їхнього кредитування не

спостерігаються належним чином, оскільки не квантифікуються (не зводять якісні характеристики до кількісних для подальшого виміру) повною мірою, що істотно ускладнює їхній кількісний аналіз. Відтак, для розв'язання цієї проблеми *необхідний комплексний аналіз впливу цінових і нецінових умов кредитування на фактичний обсяг наданих КБ кредитів*. А оскільки повний аналіз функціонування трансмісійного каналу банківського кредитування лише на наявних даних про динаміку обсягів кредитних портфелів КБ за рівноважного обсягу кредитування апріорі неможливий, *увага має приділятися розвитку емпіричних досліджень впливу імпульсів ГКП НБУ на обсяг кредитування на вітчизняному ринку банківських послуг*.

Економічна література *майже не містить підходів і безпосередніх рекомендацій з моніторингу і контролю процедур з управління ризиками, оцінки результативності цих процедур, а також оцінки результативності систем ризик-менеджменту загалом*.

Висвітлення питань *визначення сутності, систематизації й класифікації викликів і загроз ФБ банківської системи, їхнього повного і своєчасного виявлення / розпізнавання / діагностики / однозначної оцінки, усунення ризиків у цій сфері для підвищення рівня ФБ банківської системи є логічно незавершеним*.

Попри достатньо значний рівень наукового опрацювання проблематики підвищення ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи, *бракує фундаментальних праць з застосування конкретних інструментів, що сприяють досягненню ФБ банківської системи й її суб'єктів*.

У 2022 р. *повномасштабний збройний напад росії в поєднанні з посиленням глобальних ризиків збільшили невизначеність та ускладнили виконання мандата НБУ із забезпечення цінової та фінансової стабільності й підтримки стійкого економічного зростання*. Як наслідок, перелік тем, що перебувають у фокусі дослідницьких активностей НБУ, суттєво розширився. На період до 2025 р. визначені такі *пріоритетні напрями для досліджень у НБУ*[161]:

1) *монетарна політика у воєнний період та під час післявоєнного відновлення економіки;*

2) *забезпечення фінансової стабільності під час великих та перманентних шоків* (банківське кредитування має потенціал, щоб зіграти значну роль у післявоєнному відновленні економіки. Тому для кращого розуміння впливу банківського фінансування на реальну економіку НБУ має дослідити ефективність кредитних каналів. У контексті фінансової стабільності *важливо проаналізувати взаємозв'язок між створенням нового кредиту і накопиченням системних ризиків*, а також дослідити *вплив державних програм кредитної підтримки на економічне відновлення*. Цільові дослідження на мікро- та макрорівнях дадуть змогу *глибше зрозуміти чинники банківського кредитування, а також робити оцінки щодо очікуваної динаміки сукупного кредитного портфеля*. Хоча фінансові інновації та віртуальні активи відкривають нові можливості для розвитку сектору, віртуальні активи також можуть нести низку *таких ризиків, як відмивання грошей і фінансування тероризму, висока волатильність, недостатній захист інвесторів і неконтрольований вплив капіталу*. Крім того, повномасштабне російське вторгнення посилює занепокоєння щодо *можливих прогалин у кібербезпеці та кліматичних ризиків* (зокрема, спричинених прямими атаками на критичну інфраструктуру), які потенційно можуть вплинути на подальший розвиток ФС в Україні. ***Усі ці ризики можуть посилювати один одного і навіть стати системними***. Таким чином, для ***уникнення надмірних шоків та забезпечення фінансової стабільності НБУ повинен контролювати та досліджувати чутливість до таких ризиків фінансової системи та БС, зокрема***);

3) довгострокові виклики в реальному секторі економіки після тривалої війни;

4) розвиток цифрових ринків, продуктів та їх регулювання.

Аналіз вітчизняної нормативно-правової бази свідчить, що *недоліком чинного нормативно-правового забезпечення ФБКБ є відсутність регламентації компетенції її суб'єктів, конкретних сфер їх дій, прав, обов'язків, відповідальності, принципів взаємодії*.

У законодавстві України існують прості згадування понять «*фінансова стійкість*», «*фінансова стабільність*», «*безпека*», «*фінансова безпека*» і «*безпечне функціонування*». Хіба що в ст. 55 Закону України «Про Національний банк

України» зазначається, що головною метою банківського регулювання і нагляду є *безпека та фінансова стабільність банківської системи*, захист інтересів вкладників і кредиторів, а у ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» – метою банківського нагляду є *стабільність банківської системи* та захист інтересів вкладників і кредиторів КБ щодо *безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках*, а також що при здійсненні банківського нагляду НБУ має право вимагати від КБ та їх керівників, відповідальних осіб банківських груп, учасників банківських груп *усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів НБУ для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким КБ, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності*. Ст. 67[80] цього закону говорить, що НБУ у визначеному порядку створює та веде Кредитний реєстр з метою сприяння *фінансовій стабільності*, здійснення банківського нагляду та *управління КБ кредитним ризиком* у межах реалізації державної політики з питань національної безпеки України в економічній сфері, а ст. 71 – що перевірки НБУ здійснюються з метою визначення *рівня безпеки і стабільності операцій КБ*.

Водночас у законодавстві *не відображений необхідний баланс фінансових інтересів держави, КБ і суспільства, що зумовлює рівень ФБКБ, а відтак і банківської системи загалом*.

Закон України «Про Національний банк України» регламентує, що НБУ за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, виникнення обставин, що *загрожують стабільності банківської та / або фінансової системи країни*, має право визначати тимчасові особливості регулювання та нагляду за банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ, у т. ч. особливості підтримання ліквідності КБ, застосування економічних нормативів, формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями КБ, запроваджувати обмеження на їх діяльність, у т. ч. обмежувати або забороняти видачу коштів з поточних та вкладних (депозитних) рахунків фізичних та юридичних осіб, а також обмежувати або тимчасово забороняти проведення валютних операцій на території України, зокрема, операцій з

вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей. При цьому наявність таких ознак, а також обставин, що *загрожують стабільності банківської та/або фінансової систем країни*, підтверджується відповідним рішенням Ради з фінансової стабільності (РФС), повноваження якої визначаються указом Президента України. Цим законом також визначено, що правління НБУ приймає рішення про формування резервів та покриття *фінансових ризиків* НБУ і має право утворити Комітет з управління активами та пасивами НБУ та делегувати йому повноваження щодо прийняття рішень з питань управління активами і пасивами, у т. ч. золотовалютним резервом України, *забезпечення моніторингу ризиків* і фінансових результатів за операціями з активами і пасивами НБУ, а НБУ має право надавати кредити для рефінансування КБ, якщо це не тягне за собою *ризиків для банківської системи*, а нормативи НБУ мають забезпечувати здійснення *контролю за ризиками, пов'язаними з капіталом, ліквідністю, наданням кредитів, інвестиціями капіталу, а також за відсотковим та валютним ризиком*, визначає *розміри, порядок формування та використання резервів КБ, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює НБУ, для покриття можливих втрат за кредитами, резервів для покриття валютних, відсоткових та інших ризиків банків, цих фінансових установ*[81].

Натомість Закон України «Про банки і банківську діяльність»[80] визначає, що у разі коли діяльність КБ може створювати *загрозу інтересам його вкладників та інших кредиторів*, НБУ має право вимагати від КБ *збільшення розміру резервів щорічних відрахувань до них; у разі погіршення фінансового стану КБ*, що становить *загрозу для його вкладників та інших кредиторів* – установити обмеження щодо діяльності такого КБ; встановлювати для КБ *вимоги до формування, значень та порядку розрахунку буфера системного ризику; визначати величину ризиків у діяльності банку*. А до виключної компетенції ради КБ належать забезпечення функціонування та контроль за ефективністю комплексної та адекватної системи внутрішнього контролю банку, у т. ч. *системи управління ризиками*, внутрішнього аудиту; затвердження та контроль за *дотриманням стратегій і політик управління ризиками, декларації схильності*

до ризиків, переліку лімітів (обмежень) щодо ризиків банку, затвердження структури підрозділів з управління ризиками, контролю за дотриманням норм (комплаєнс), внутрішнього аудиту; здійснення контролю за діяльністю правління банку, підрозділів з управління ризиками, контролю за дотриманням норм (комплаєнс), внутрішнього аудиту та внесення рекомендацій щодо її вдосконалення. КБ створює комплексну, адекватну та ефективну систему внутрішнього контролю, що включає систему управління ризиками та внутрішній аудит, згідно з вимогами, установленими НБУ. Система внутрішнього контролю КБ має забезпечувати: здійснення банківської діяльності з урахуванням ризиків. Система управління ризиками КБ має забезпечувати виявлення, вимірювання, моніторинг, контроль, звітування та пом'якшення всіх суттєвих ризиків у його діяльності банку з урахуванням розміру КБ, складності, обсягів, видів, характеру здійснюваних банком операцій, організаційної структури та профілю ризику КБ, особливостей діяльності КБ як системно важливого (за наявності такого статусу) та / або діяльності банківської групи, до складу якої входить КБ.

Водночас, за Законом України «Про Національний банк України» до його повноважень віднесено функцію визначення особливостей функціонування банківської системи України в разі введення воєнного стану чи особливого періоду. *Залежно від рівня ризику для банківської системи України та масштабу загрози, визначаються необхідність, порядок, обсяги й терміни впровадження заходів, передбачених відповідними нормативно-правовими актами НБУ[129].*

Не сприяє повноцінному фінансовому забезпеченню банківської системи і відсутність правового унормування: взаємодії НБУ і податкових органів з одержання регулятором інформації про фірми «одного дня» і несумлінних платників податків; вимог з недопущення фіктивного капіталу в БС.

Правові умови організації безпеки банківського бізнесу характеризуються, насамперед, відсутністю будь-яких спеціальних законодавчих актів з питань безпеки підприємницької діяльності. Відсутність законодавчого регулювання змушує суб'єктів, так чи інакше задіяних в забезпеченні безпеки бізнесу, посилатись на правові норми, які певним чином торкаються сфери їх діяльності або окремих її

сторін. Такі норми містить цивільне, інформаційне, кримінальне, господарське, конкурентне, трудове право та інші його види[63, с.130].

З метою врегулювання значного обсягу непрацюючих кредитів у відносно сприятливий для позичальників спосіб, і в тому числі задля уникнення тривалих судових процесів, запроваджено спрощений метод врегулювання непрацюючих кредитів, відомий під назвою «Київський підхід», заснований на законі про фінансову реструктуризацію (ЗФР) 2016 р., що дозволяє проводити добровільну позасудову реструктуризацію проблемних зобов'язань. Секретаріат, створений кількома міжнародними установами, надає допомогу в проведенні реструктуризації за цим законом. Метою закону було надання допомоги КБ та позичальникам у реструктуризації кредитів, а також порятунком життєздатних підприємств. Справи, пов'язані з реструктуризацією за участю кількох кредиторів, та ті, в яких позичальники та кредитори не змогли досягти мирних домовленостей, в принципі, можуть бути передані на розгляд арбітражу. Однак, до війни всі справи, врегульовані в рамках цього закону (що еквівалентно приблизно 2% ВВП), розглядалися в рамках добровільної двосторонньої процедури. Крім того, закон використовувався переважно для реструктуризації кредитів державних КБ, тоді як приватні КБ надавали перевагу врегулюванню поза межами ЗФР. Хоча Київський підхід мав бути поступово скасований у 2022 р., нещодавно Президент України підписав поправку до закону, яка продовжує термін дії закону до 1.01.2028[270].

У регламентації виявлення загроз і усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи належить *стратегічним документам розвитку ФС, НБУ і БС України*. Так, виконання дорожньої карти Стратегії розвитку ФС України до 2025 р. і індикатори стратегічних цілей, що мають відношення до даного дослідження, на кінець 2021 р. представлені на рис. 2.1.

Як видно з рисунку, на початок 2022 р. спостерігалось *незначне відхилення від графіку* у виконанні 5 заходів стратегічної мети «*Сприяння кредитуванню економіки*», 2 заходів – стратегічної мети «*Створення умов для залучення довгострокових ресурсів*». А за індикатором «*Запровадження системи оцінки соціальних й екологічних ризиків позичальників у КБ*» на 01.01.2022 було лише

досліджено світовий досвід з управління КБ цими ризиками та направлено КБ доповідну записку щодо заходів і строків запровадження вимог з такого управління. Тобто, у реалізації зазначеної Стратегії є певні відставання, які треба скасувати.

Стратегічні цілі	Виконано	Виконується відповідно до графіка	Виконується із значним відхиленням від графіка	Дата початку виконання не настала
Сприяння кредитуванню економіки	20	11	5	
Посилення захисту прав кредиторів та інвесторів	1	5		
Створення умов для залучення довгострокових ресурсів	1	8	2	

Значення індикаторів Стратегії у 2021 році за цілями напрямку I. Фінансова стабільність

Індикатори стратегічних цілей напрямку I	01.01.2020	01.01.2022	2025
Запровадження системи оцінки соціальних та екологічних ризиків позичальників у банках	Не запроваджено	Досліджено світовий досвід та найкращу практику щодо вимог з управління банками екологічними та соціальними ризиками. Направлено доповідну записку щодо заходів та строків запровадження вимог з управління банками екологічними і соціальними ризиками від 28.12.2021 № В22-0007/114843	Розроблено та запроваджено стандарти оцінки соціальних та екологічних ризиків позичальників у банках

Рис. 2.1. Виконання визначених Стратегією розвитку фінансового сектору України до 2025 р. стратегічних цілей й їхні індикатори на кінець 2021 р.

Джерело: [193]

У травні 2021 р. було презентовано *Стратегію НБУ до 2025 р.*, яка містить і ключові параметри розвитку вітчизняної банківської системи (додаток А). У ній[192] визначено, що *основними ризиками*, які можуть негативно вплинути на її реалізацію, а, відтак, і ФБ НБУ і БС, є:

поглиблення економічної кризи, викликаної COVID 19, та зростання політичної нестабільності;

погіршення співпраці з міжнародними партнерами та невиконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;

згортання структурних реформ у країні, у т.ч. втрата незалежності НБУ;

зниження рівня конструктивної та активної взаємодії з Урядом України, Верховною Радою України та іншими державними органами та інституціями;

збільшення кібератак у ФС;

посилення соціальної напруги, що може спричинити зниження рівня довіри до фінансових установ;

зростання частки тіньової економіки і, як наслідок, підвищення попиту на готівку та зниження користування фінансовими послугами споживачами;

недостатність ресурсів (людських, фінансових тощо) для реалізації запланованих змін;

призупинення внутрішнього розвитку в організації, суттєві кадрові зміни та зниження привабливості НБУ як роботодавця.

У 2018 р. Урядом були затверджені *Засади стратегічного реформування державного БС (стратегічні принципи)*, які основною метою реформи КБ державного сектору визначали створення та підтримку надійної та конкурентоспроможної банківської системи, значна частина якої мала стати приватною на середньостроковому горизонті. Дана мета охоплює дві ключові цілі: (1) фінансові результати діяльності КБ державного сектору направлені на забезпечення їх стабільності та довгострокову максимізацію цінності; (2) зменшення частки та концентрації держави в банківській системі[82].

Особливе значення для економіки та безпеки держави у воєнний та післявоєнний періоди приділяється подальшому сталому функціонуванню КБ державного сектору, які забезпечують стабільність банківської системи. Держава усвідомлює, що у період воєнного стану є неактуальним та недоцільним досягнення очікуваних у мирний період показників діяльності КБ державного сектору, визначених *Засадами стратегічного реформування державного БС (стратегічних принципів)* в редакції від 02.09.2020, а також неможливість виконання ключових аспектів, пріоритетів та показників діяльності, визначених стратегіями розвитку кожного з КБ державного сектору. Метою розробки цих *Основних (стратегічних) напрямів діяльності КБ державного сектору у період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки* є: визначення ключових цілей та напрямів діяльності КБ державного сектору у період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки; *запровадження моніторингу потенційних загроз національній безпеці України діяльності КБ державного сектору та заходів їх нейтралізації*. Документ містить тези про впровадження заходів, спрямованих на *зниження ризиків*, у тому числі *реалізації можливих загроз*, здійснення *заходів з безпеки КБ*, зокрема, контроль за *ризиками безпеки* (у т. ч. фізичної, *фінансової*, кібербезпеки та безпеки операційних систем), *ліквідації та / або мінімізації наслідків реалізованих загроз та кризових ситуацій*, а також збереження

фінансової стійкості КБ, виявлення можливих загроз такій стійкості, оперативне реагування на загрози фінансовій стійкості та / або їх уникнення.

Особлива увага в документі приділена **забезпеченню моніторингу, нейтралізації та раннього реагування на ризики та / або загрози ФБ України у діяльності КБ державного сектору.** Зокрема, йдеться про те, що КБ державного сектору забезпечать щотижневе надання Мінфіну інформації про ключові показники, що характеризують наявні / потенційні ризики та/або загрози їхній фінансовій стабільності, а також показники виконання (реалізації) ними державних програм. У рамках впровадженої Мінфіном системи моніторингу наявних / потенційних ризиків та / або загроз фінансовій стабільності КБ державного сектору такі КБ повинні забезпечити **надання пропозицій щодо адекватного комплексу заходів для мінімізації таких ризиків та / або загроз**

А ключовими показниками ризиків та / або загроз для фінансової стабільності КБ державного сектору, що потребують постійного моніторингу, визначені: *дотримання КБ нормативів ліквідності та капіталу, у т. ч. значення високоліквідних активів КБ; погіршення якості кредитного портфеля КБ (втрата платоспроможності клієнтів, заставного майна); втрата даних, кібератаки (пошкодження / недоступність / заволодіння інформацією, необхідної для здійснення діяльності КБ); відсутність можливості безперебійного надання послуг у зв'язку із втратою інфраструктури або її недоступністю, неможливістю персоналом виконувати свої функціональні обов'язки*[145].

Введення воєнного стану в Україні внесло важливі корективи в нормативно-правове забезпечення ФБКБ. Так, у банківській системі правове регулювання грошового обігу здійснюється на підставі «*Основних засад грошово-кредитної політики на період воєнного стану*»[141, с.498-499], що визначає потребу збереження власної інституційної, фінансової та операційної незалежності для належного виконання своїх функцій, шляхом надання прав НБУ тимчасово не використовувати ринкові монетарні інструменти, зокрема, облікову ставку НБУ, як основний інструмент грошово-кредитної політики, а використовувати валютні інтервенції та інші інструменти, що забезпечують стабільний грошовий обіг та

надійність фінансової системи. Метою монетарної політики є підтримка інфляції на рівні 5% і державного бюджету шляхом купівлі ЦП Уряду України на первинному ринку (сумарна вартість облігацій, які дозволено придбати НБУ – 400 млрд грн); тісна взаємодія з урядом для сприяння залученню необхідного зовнішнього фінансування від міжнародних організацій та країн-партнерів[165].

Наприкінці січня 2022 р. набув чинності закон № 2823-IX *про списання боргів за зруйноване росіянами майно*, що уможливорює власникам зруйнованого росіянами кредитного майна звертання до КБ із проханням списувати борги. На наш погляд, це, безумовно, великий позитив для убезпечення вітчизняних позичальників. Утім, для підтримання кредитної безпеки як окремих КБ, так і БС загалом необхідні й законодавчі компенсаторні механізми для банківських установ.

Продовжується внесення нормативних змін у розрахунок кредитного ризику. Так, НБУ вніс страховку Експортно-кредитної агенції до відповідних нормативів, що враховується при розрахунку зазначеного ризику.

Положення про організацію системи управління ризиками в КБ України та банківських групах, затверджене постановою правління НБУ від 11.06.2018 № 64, виокремлює такі різновиди ризиків КБ: *інформаційний* (складова операційного ризику), *комплаєнс-ризик*, *концентрації*, *кредитний* (ризик країни; трансфертний; контрагента; інвестицій у дочірні компанії), *операційний*, *передрозрахунковий*, *процентний* (розривів, базисний, опціонності), *ринковий* (дефолту, процентний ризик торгової книги, кредитного спреду, фондовий, валютний, товарний, волатильності), *ризик країни*, *розрахунків*, *ліквідності* (на наш погляд, некоректне визначення – А. Л.), *репутації*, *розрахунків*, *ринковий*, *стратегічний*, *трансфертний*[164]. Утім, це положення не враховує такі актуальні ризики банківської системи, як *ризик неплатоспроможності*, *зниження фінансової стійкості*, *сек'юритизації*, *кадровий*, *правовий*, *ESG-ризик* (екологічний (E-environmental), соціальний (S-social) й корпоративної відповідальності (G-governance)) за реалізації цілей стійкого розвитку; *селективний* (ризик неправильного вибору напряму інвестування / фінансового інструмента для придбання), *ризик недосконалої трансформації залучених КБ короткострокових*

ресурсів у довгострокові кредити, регуляторний ризик, ризики фінансового шахрайства і фінансових утрат.

У Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в КБ України, затверджених постановою правління НБУ від 02.08.2004 № 361, зазначається, що управління ризиками – це процес, за допомогою якого КБ виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків[166]. Проте, в цьому визначенні такі важливі складові управління ризиками, як їхні диверсифікація / мінімізація / диференціація / сек'юритизація / рейтингування/ страхування / хеджування / зниження рівня ризику шляхом продажу / відчуження активів / перерозподіл капіталу між різними видами ризику / використання поручництв, гарантій / уступка дебіторської заборгованості, без чого таке управління неможливе.

Облігації уряду є чи не найменш ризикованими інструментами на локальному фінансовому ринку. Ризики дефолту уряду за зобов'язаннями в національній валюті нижчі, ніж інших емітентів у країні. Тож кредитні ризики ОВДП у гривні низькі. Європейським банківським законодавством та Базельськими стандартами передбачена можливість встановлення нульових вимог до капіталу під кредитні ризики державних ЦП у національній валюті. НБУ врахував це у регуляторних вимогах до українських КБ. Утім, ОВДП не можна вважати повністю безризиковою інвестицією, адже їм властивий процентний ризик. Його врахування передбачають і регуляторні підходи, зокрема під час оцінювання капіталу під покриття ринкового ризику та внутрішнього капіталу за ICAAP[87].

З огляду на широкомасштабну війну НБУ визначив етапи пруденційного регулювання БС (рис. 2.2).

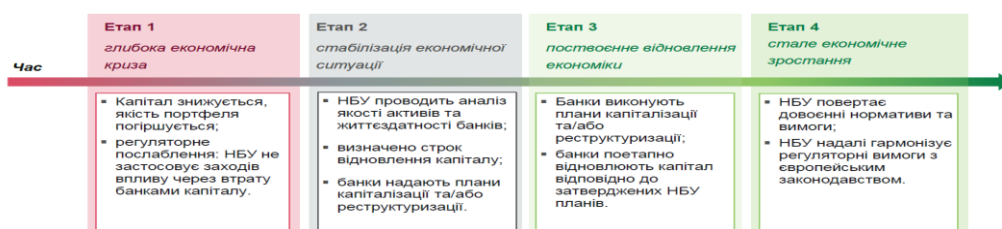

Рис. 2.2. Етапи пруденційного регулювання БС

Джерело: [87, с.38]

Зрозумілість і передбачуваність монетарної політики сприяє зменшенню невизначеності, а отже й зниженню премії за ризик, яка закладається у вартість кредитів, дохідність боргових ЦП[174, с.20]. Водночас, пріоритетним завданням у найближчій перспективі має стати чітка координація монетарної політики НБУ та економічної політики Уряду, що забезпечить солідарну відповідальність НБУ та Уряду за цінову динаміку. Наразі солідарного підходу в Україні бракує, а режим інфляційного таргетування трактується НБУ вельми вузько як *монетарний режим*, який передбачає *відповідальність ЦБ* за дотримання проголошеного цільового значення показника інфляції (таргету) впродовж визначеного періоду часу. Між тим, за визначенням Європейського центрального банку (ЄЦБ), інфляційне таргетування – це *стратегія монетарної політики*, спрямована на підтримання стабільності цін і зосереджена на мінімізації відхилень у прогнозах інфляції від оголошеної інфляційної мети. Отже, досягнення цінової стабільності розглядається як предмет стратегії та як результат узгоджених зусиль центробанку та органів виконавчої влади. Будуючи монетарну політику, ЄЦБ розглядає ймовірні впливи з боку: динаміки валового випуску, попиту на ринку праці, фіскальної політики, платіжного балансу єврозони тощо[220].

Чинний механізм державного регулювання банківської діяльності не повною мірою враховує потреби української економіки у довгострокових кредитах та депозитах. Зокрема, чинні норми обов'язкового резервування залучених коштів з 13.03.2020 р. передбачали резервування на рівні 0% по всіх гривневих коштах клієнтів банків та 10% по всіх валютних рахунках, незалежно від строковості, що не стимулює КБ залучати «довгі» ресурси населення. Нормативно-правова база з регулювання банківської діяльності також не враховує пропорції розподілу вкладів населення з точки зору їх строковості, що є чинником домінування в структурі пасивів короткострокових депозитів[42].

Західні дослідники наголошують, що в різних країнах відсутній нагляд за портфелями всіх КБ своєї країни, і тому *потенційно не ідентифікується концентрація ризиків у банківській системі країни*[268].

А дискреційне регулювання, що характеризується вибором дій як за ініціювання санкцій, так і за їхнього вибору, має пов'язуватися з оцінками ризиків[233].

Упродовж 2019 р. НБУ здійснював банківський нагляд на підставі РОП, що ґрунтується на настановах Європейського банківського органу щодо організації єдиної процедури та методології процесу наглядових перевірок та оцінки (Supervisory Review and Evaluation Process, SREP) та рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду, з урахуванням застосування пропорційного підходу до нагляду. Такий підхід передбачає концентрацію уваги нагляду на більших за розміром, складніших за структурою або більш ризикових КБ, ураховуючи профіль їхніх ризику і основні напрями їхньої діяльності. Здійснення НБУ ризик-орієнтованого нагляду сприяє забезпеченню фінансової стабільності банківської системи, захисту інтересів кредиторів і вкладників КБ та відповідає кращим міжнародним практикам у цій сфері[174, с.36].

Оцінку *ефективності державного регулювання БС України* можна надати, розглянувши підсумки діяльності вітчизняних КБ, оскільки їх високі та стабільні показники свідчатимуть про належний стан ФББС, а низькі фінансові результати та їх негативна динаміка – про недоліки в системі захисту КБ від різного роду небезпек та загроз[104, с.95].

Водночас аналіз стану ЕБ вітчизняних КБ показав, що наявні системи безпеки функціонують *лише в режимі захисту від загроз, а не протидії їм, і здебільшого передбачають шаблонні заходи, які не завжди дають позитивний результат. Заходи безпеки КБ обмежуються діяльністю безпосередньо підрозділів безпеки без поширення функцій безпеки на інші підрозділи КБ. Головним же недоліком організації систем банківської безпеки є те, що основним принципом є зосередження зусиль на виявленні порушень у КБ, а не на запобіганні їм. Як показало дослідження, суттєвим недоліком банківської безпеки є недотримання принципу цілеспрямованості безпеки, особливо в питаннях захисту економічних інтересів КБ. ЕБ в КБ ототожнюється з ефективністю управління фінансовою діяльністю, або викриттям злочинних зазіхань на власність КБ чи перевіркою клієнтів. Банківська*

безпека не вважається одним із показників, які характеризують стан КБ, її заходи відокремлені, не системні, не комплексні і здебільшого мають пасивний характер[13, с.275].

Однак заходи, яких уживають КБ для забезпечення своєї безпеки, ще не мають системного характеру, а спрямовуються лише на захист від окремих загроз, що в підсумку не забезпечує необхідного рівня банківської безпеки. Основними причинами є неправильно обрані пріоритети у процесі організації безпеки КБ, ототожнення безпеки лише з діяльністю спеціально створених підрозділів, а не поширення її заходів на функції всіх підрозділів КБ, відсутність комплексного підходу до забезпечення банківської безпеки[223].

Іноземний досвід управління ФБКБ свідчить, що воно базується на обов'язкових економічних нормативах і резервних вимогах, що сприяють забезпеченню ліквідності БС, а також плані забезпечення безпеки в кризових ситуаціях, за нормального і стійкого функціонування держави, в якому безпека КБ розглядається як базисна складова національної безпеки[14].

Попри те, що останніми роками ризик-менеджмент в БС України загалом сформувався, його рівень поки що не відповідає викликам зовнішнього середовища його функціонування. Застосовувані методи ризик-менеджменту не пов'язані з етапами розвитку небезпечних ситуацій, позаяк багато КБ неспроможні спрогнозувати з достатньою визначеністю результати своєї діяльності.

Нормативи банківської діяльності НБУ доцільно використовувати лише для встановлення рівня фінансової захищеності КБ від різного роду небезпек і загроз, його фінансової стійкості та стабільності. Водночас, корпоративні ресурси КБ, захист яких повинен бути пріоритетним завданням високоорганізованої системи ФБКБ, не обмежуються лише його активами, інвестиційними ресурсами, грошовими коштами на рахунках та власним капіталом[104, с.162-163].

Дослідження концептуального підходу до державного антикризового управління КБ свідчить, що його основними складовими є: оцінка якості кредитного портфеля, збільшення клієнтської бази, покращення іміджу КБ, забезпечення добробуту його акціонерів, підвищення рівня професіоналізму

менеджменту, забезпечення фінансової стійкості КБ. Утім, в існуючому підході не враховано безпекознавчу складову, ігнорування якої спричинить виникнення ризиків та загроз у державному регулюванні діяльності КБ[104, с.70].

Методи комплексної оцінки загроз, оцінюючи ризики КБ та виявляючи загрози, не визначають рівень ФБКБ. Не беруться до належної уваги і макроекономічні ризики, пов'язані з недосконалістю податкової системи і державних гарантій, зниженням ділової й інвестиційної активності в економіці України, нестабільністю функціонування товарних і фінансових ринків. Недостатній і рівень методологічної підтримки КБ в сфері «зеленого» фінансування з боку НБУ: відсутня єдина методологія в сфері ESG-фінансування й управління ESG-ризиками.

В окремих КБ убачається недостатня увага до управління кредитним ризиком унаслідок відсутності комплексного підходу до оцінки кредитоспроможності клієнтів (без урахуванням специфічних критеріїв діяльності стартапів і діючих суб'єктів господарювання), аналізу ретроспективних показників за наданою звітністю, які неточно відображають статус-кво і перспективи розвитку в період кредитування, що спричиняє її помилкові / викривлені результати, що негативно позначається на кредитуванні, погіршує ліквідність, платоспроможність і фінансові результати, підриває фінансову незалежність і фінансову стійкість КБ.

Чинним процедурам кредитування в цих КБ притаманні такі недоліки, як недосконалі методи аналізу обґрунтованості запитуваного кредиту, достовірності наданих бізнес-планів, реальності запланованих джерел погашення кредиту.

Методологія моніторингу кредитних ризиків у багатьох вітчизняних КБ не задовольняє вимогам стратегічного управління загалом й управління фінансово безпечним розвитком КБ, позаяк базується не на проактивному уніфікованому, а на реактивному фрагментарному підході. Відтак, їхні наявні системи ризик-менеджменту й моніторингу кредитних ризиків не дозволяють своєчасно виявляти й запобігати фінансовому шахрайству.

Крім того, слабкими місцями кредитної діяльності частини вітчизняних КБ, що підвищують її ризикованість і провокують загрози їхній ФБ, залишаються:

недотримання прийнятої кредитної політики; розширення кредитування понад обсяги, що можуть контролюватися КБ; вихід за межі традиційного для КБ ринку; недостатність системи управлінської інформації; суб'єктивність в ухваленні управлінських рішень; кредитування пов'язаних осіб; помилки під час моніторингу вартості забезпечення (відношення суми кредиту до вартості забезпечення); недосконалий контроль за наданими кредитами.

Відсутня й єдина методологія врахування компонентів ризиків (крім, кредитного, ринкового та операційного) в моделях оцінки капіталу.

Констатується й факт логічної відсутності єдиного підходу до використання системи підходів і методів при аналізуванні та діагностиці ФБ пріоритетних галузей (до яких належить і банківська – А. Л.) національної економіки. Передусім, це зумовлено різними підходами до визначення загальної мети та типізації завдань оцінювання. До прикладу, це може бути: інтегральна оцінка для порівняння (рейтингування) стану безпеки двох, кількох чи всіх галузей економіки; ідентифікація міри входження ситуації в проблемну зону; виявлення викликів і загроз ФБ стратегічних галузей, а через них – національному господарству загалом; виявлення сфер розбалансування системи ФБ галузі; пошук параметрів, стан яких не задовольняє вимоги до забезпечення безпеки[111, с.24].

Серед проблем оцінювання різних ризиків – відсутність системного і послідовного аналізу їхнього впливу на ФБ банківської системи та її структурні елементи, аналізу їхніх взаємозв'язку і взаємозумовленості, якісних методів їхніх виявлення і випереджальної діагностики; непорівнянність оцінок, отриманих кількісними та якісними методами.

НБУ приділяє багато уваги управлінню ризиками своєї діяльності, ризиками БС і КБ. Для цього в його структурі існує багато функціональних підрозділів (рис. 2.3).

ФГВФО здійснює аналіз фінансового стану КБ з метою виявлення ризиків у їхній діяльності та прогнозування потенційних витрат на виведення неплатоспроможних КБ з ринку та відшкодування коштів вкладникам.

Для модернізації автоматизованої Системи виплат Фонду впроваджено

Функції структурних підрозділів НБУ з управління його ризиками та ризиками КБ і БС

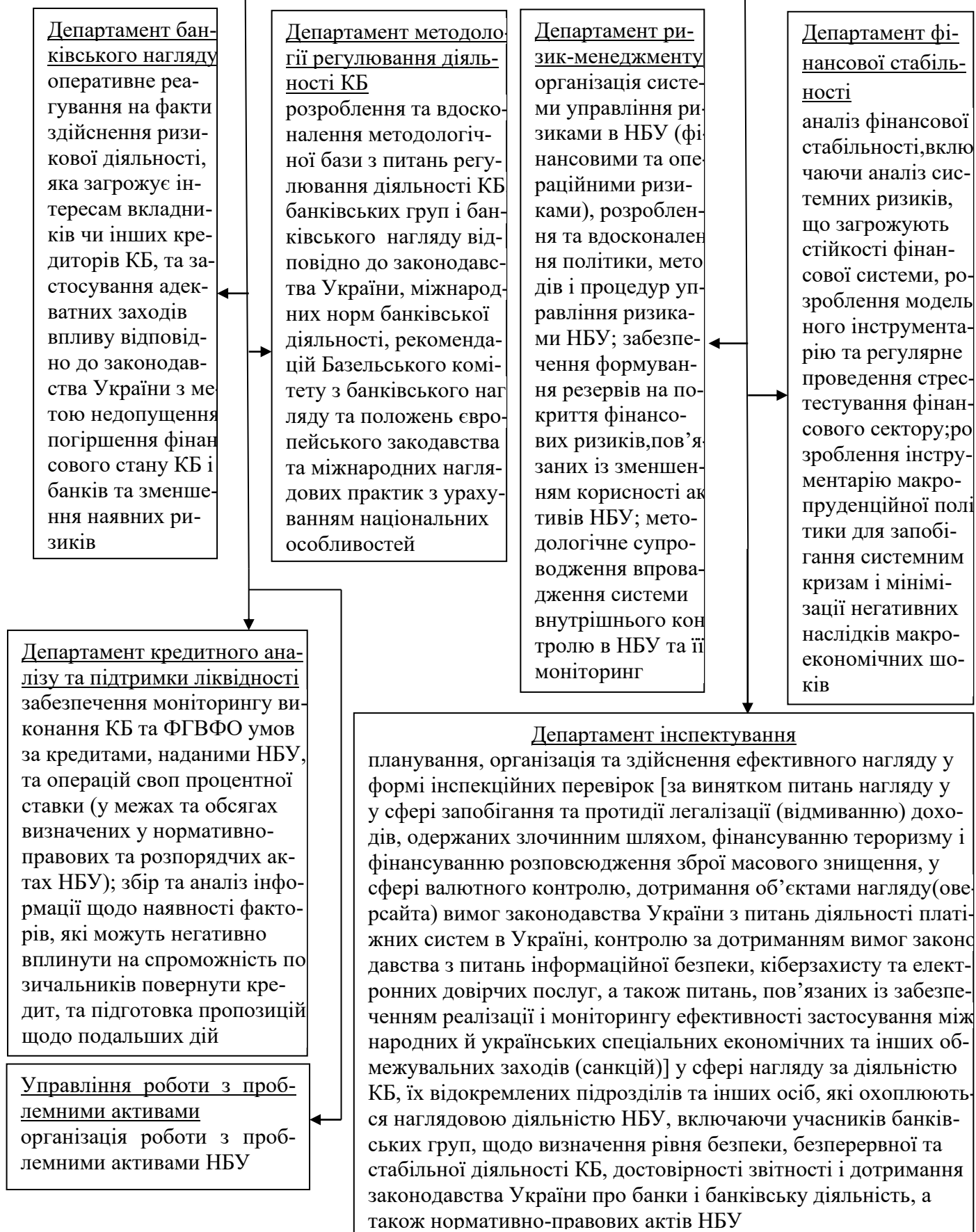

Рис. 2.3. Функції структурних підрозділів НБУ з управління його ризиками та ризиками КБ і БС

Джерело: складено автором

механізм унікального ідентифікатора вкладника Фонду – «FundID» для створення єдиної бази даних вкладників, «Єдиного реєстру вкладників Фонду» та розробки WEB-порталу Фонду для клієнтів, зокрема, Фонд 24/7. Цей узагальнюючий ідентифікатор вкладника не залежить від КБ, об'єднує ідентифікаційні дані вкладника у різних неплатоспроможних КБ, що сприяє спрощенню та ефективності оновлення інформації про вкладника та зниженню ризиків шахрайських дій[176, с.108-109].

До основних проблем управління ризиками кредитування у вітчизняних КБ належать: *формальний підхід; обмеженість аналізованого кола ризиків; недостатність використовуваних інструментів для точної оцінки рівня ризиків; неефективність систем збору інформації; слабкий розвиток культури ризик-менеджменту[83, с.71].*

Застосовувана у КБ в оцінці валютного ризику методика оцінки вартості під ризиком (*Value-at-Risk, VaR*) за методом історичного моделювання, що уможливорює виявлення максимально можливої величини втрат з встановленим рівнем довіри за відповідний період часу, поряд з позитивними властивостями, має й певні недоліки. Так, зокрема, використання минулих змін курсів валют та банківських металів не дозволяє повною мірою оцінити можливі коливання курсів валют та банківських металів в майбутньому; використання періоду розрахунку 10 днів має на увазі, що всі відкриті позиції в валютних та банківських металах можуть бути закриті протягом 10 торговельних днів (це оцінювання може неточно відображати величину валютного ризику в період зниження ліквідності ринку, під час якого період закриття КБ позиції може збільшитися); використання 99%-го рівня однієї довірної вірогідності не дозволяє оцінити розмір втрат, очікуваних з вірогідністю 1%; розрахунок VaR відбуваються на основі відкритих позицій КБ в іноземній валюті та банківських металах на кінець дня та може не відображати ризик, який приймає КБ протягом дня[205].

За умов збереження та розвитку своїх унікальних торгових пропозицій (діджитальність, адаптивність, надійність, постійне вдосконалення нових сервісів і дистанційного обслуговування) українські банківські установи зможуть виграти боротьбу з іноземними конкурентами. Цьому сприятиме *подальша інкорпорація банківської системи до державних електронних сервісів («Дія»)[211]*.

Відсутня й транспарентна публічна *інформація про макроекономічне стрес-тестування ризиків вітчизняних КБ*. У документі «Стрес-тестування банків у 2021 році» йдеться про стрес-тестування 30 КБ, утім детальна інформація по конкретних КБ відсутня.

НБУ з 2015 р. щорічно розробляється такий *аналітичний інструмент виявлення, аналізу та візуалізації ризиків фінансової системи (включаючи банківську) і комунікаційний інструмент для підвищення ступеня інформованості зацікавлених осіб про природу ризиків, що загрожують фінансовій стабільності, як Карта ризиків ФС України*, який може використовуватись додатково до інших інструментів для застосування заходів макропруденційної політики.

У 2021 р. інструмент було доопрацьовано із урахуванням методології складання карт іншими ЦБ. Тож відтоді *оцінки ризиків залежатимуть виключно від кількісних індикаторів*. Оскільки фінансова система України *банкоцентрична*, і лише КБ несуть системні ризики, основу карти складають саме ризики БС, перелік яких визначено з огляду на досвід інших ЦБ. Визначається й *вагомість цих ризиків для функціонування фінансової системи України та вплив їхньої реалізації під час попередніх криз*[95].

У зазначеній Kartі наведено методологію її побудови (рис. 2.4)

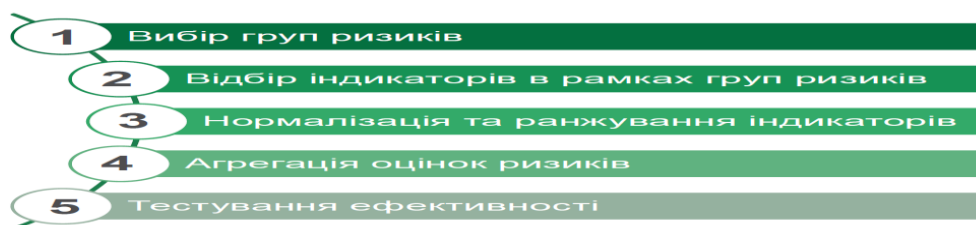

Рис. 2.4. Методологія побудови карти ризиків

Джерело: [95]

При цьому для дослідження обрані такі групи ризиків (рис. 2.5).

Макроекономічний ризик	<ul style="list-style-type: none"> • Включає показники, за допомогою яких відстежується зростання ризиків в реальній економіці. • Уповільнення економічного зростання, високий рівень боргового навантаження держави і бюджетного дефіциту тощо можуть мати негативний вплив на стабільність фінансового сектору, зокрема на платоспроможність позичальників, якість активів та прибутковість кредитних організацій.
Кредитний ризик домогосподарств та нефінансових корпорацій	<ul style="list-style-type: none"> • Відображає перспективи зміни рівня непрацюючих кредитів у портфелях банків та необхідність додаткового формування резервів під такі кредити. • Беручи до уваги відмінності в розвитку кредитування домашніх господарств та нефінансових корпорацій, які спостерігаються в Україні, їхній кредитний ризик оцінюється окремо.
Ризик достатності капіталу	<ul style="list-style-type: none"> • Оцінює можливості банків забезпечувати достатній рівень капіталу для поглинання шоків та покриття збитків.
Ризик прибутковості	<ul style="list-style-type: none"> • Стосується спроможності банків генерувати чистий прибуток.
Ризик ліквідності	<ul style="list-style-type: none"> • Демонструє здатність банків повною мірою та вчасно виконувати свої зобов'язання перед вкладниками і кредиторами.
Валютний ризик	<ul style="list-style-type: none"> • Показує наскільки тенденції валютного ринку можуть впливати на фінансовий результат банків.

Рис. 2.5. Групи досліджуваних ризиків

Джерело: [95]

Утім на наш погляд, виокремлення *ризиків достатності капіталу, прибутковості і ліквідності* є некоректним, оскільки достатність капіталу, прибутковість і ліквідність є позитивними властивостями функціонування БС. Відтак, доцільно в цьому контексті розглядати *ризик нестачі капіталу, збитковості і нестачі / незбалансованості ліквідності*.

Крім того, за такого підходу не беруться до уваги *ризик країни, втрати репутації, комплаєнс-ризик; ризик залучення КБ до легалізації брудних грошей, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення*.

НБУ сформовано перелік індикаторів з огляду на їхню здатність завчасно сигналізувати про накопичення і реалізацію ризиків протягом найближчого року. Кожен ризик включає від **4** до **7** індикаторів, які поєднують фактичні дані і очікування. Загалом карта налічує **40** індикаторів.

Для кожного індикатора формується *шкала порогових значень*, яка складається з **10 діапазонів**. Діапазони визначено так, щоб історичні значення індикаторів були рівномірно розподілені у них. Подекуди для покращення оцінок за аналогічним принципом використовувалися історичні дані порівнюваних країн (країни, що розвиваються та країни-торгівельні партнери). У разі необхідності фінальні значення коригувались з урахуванням експертних суджень. Кожному діапазону порогових значень присвоюється оцінка рівня ризику з відповідним кольором. Шкала оцінки ризиків від 1 до 10, де найвища оцінка 10 (темно-червона) сигналізує про значний рівень ризику, найнижча 1 (темно-блакитна) – про його несуттєвість (рис. 2.6):

Рис. 2.6. Шкала оцінки ризиків ФС за пороговими значеннями
Джерело: [95]

Отримана кольорова схема допомагає легко інтерпретувати рівень ризику за кожним окремим індикатором. Оцінка рівня ризику по кожній групі ризику розраховується як *середнє арифметичне оцінок індикаторів*, що входять до нього. Аналогічно розраховується агрегована середня оцінка по всіх ризиках[95]. Проте, на наш погляд, *при розрахунку рівня ризику по кожній групі і агрегованого ризику слід брати не середньоарифметичне, а й зважати на вагомість / впливовість кожного конкретного ризику*.

Рівень ризиків БС у 2021 р. відображений на рис. 2.7.

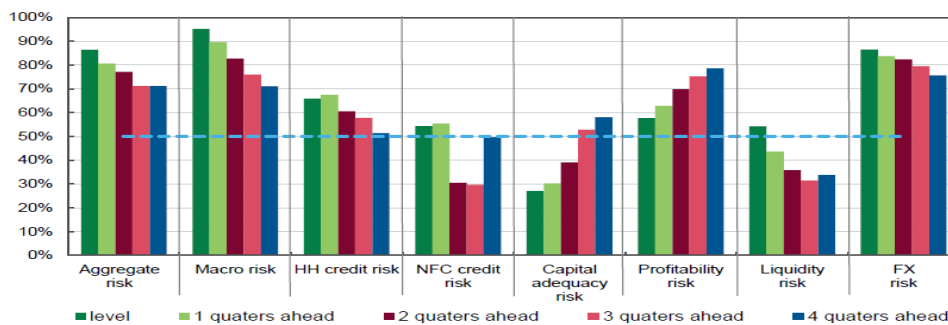

Рис. 2.7. Значення AUROC. Залежна змінна – криза/не криза.
Джерело: [95]

На пресбрифінгу щодо рішень з монетарної політики 26.01.2023 Голова НБУ А. Пишний наголосив, що **ключовим припущенням прогнозу є суттєве зниження безпекових ризиків із початку 2024 р. Основними ризиками залишаються триваліший термін повномасштабної воєнної агресії росії, а також подальше руйнування об'єктів критичної інфраструктури**. Інтенсифікація війни та вищий, ніж передбачається, дефіцит електроенергії внаслідок терактів росії, можуть суттєвіше обмежити економічну активність і посилити інфляційний тиск. Актуальними для прогнозу є й інші ризики, реалізація яких також може призвести до перегляду ключових макроекономічних показників[32].

2.2. Виявлені та потенційні загрози і ризикогенні чинники у забезпеченні фінансової безпеки вітчизняної банківської системи

На рівень ФБ банківської системи України впливають як *зовнішні*, так і *внутрішні загрози*. До перших, зокрема, слід віднести: *вкрай низькі темпи структурних перетворень вітчизняної економіки; криміналізацію відносин у банківській сфері; недосконалість судової системи, високі темпи інфляції*.

Натомість внутрішніми загрозами є: недостатня якість корпоративного управління / ризик-менеджменту / внутрішнього контролю в багатьох КБ; впровадження новітніх банківських технологій.

Для оцінки *стану забезпечення ФБ банківської системи*, поряд з визначеними у попередньому підрозділі *складовими убезпечення від загроз і ризиків* (із з'ясуванням проблем, недоліків і невирішених питань у цій сфері), необхідні *оцінка виявлених та потенційних загроз і ризикогенних чинників у цій сфері*, які безпосередньо чи опосередковано впливають на забезпечення ФБ банківської системи загалом та її елементів зокрема.

У 2014-2018 рр. зростання частки активів п'яти найбільших КБ у сукупних активах БС поступово наближалось до *критичних 60%*, виростаючи з **51%** у 2014 р. до **56%** у 2018 р. (за *нормативного значення у 30%*), що вказувало на потенційну *загрозу монополізації БС*. Незадовільною була й частка іноземного капіталу у статутних капіталах КБ, становлячи **54–56%** за критичної межі **60%**. Особливу *небезпеку* викликала частка *простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі*, що сягала *понад половину від наданих кредитів*. Це відображало загальну *недовіру до банківської системи* після реформ, оскільки зростання кредитів, наданих резидентам, *не відповідає загальному розвитку економіки*, що зменшує частку платоспроможних клієнтів у КБ. Також варто відмітити *негативну динаміку співвідношення довгострокових кредитів та депозитів* з задовільного значення у **2,83** рази у 2014 р. до **4,13** рази у 2016 р. та несуттєвому покращенні у 2017–2018 рр., оскільки *фактичне значення цього*

індикатора перевищувало гранично допустиме значення майже втричі[118, с.63].

Упродовж 2019 р. CSIRT-NBU вивчив близько 3 000 зразків шкідливого програмного забезпечення, забезпечив інформування КБ України про виявлені інциденти кібербезпеки та зафіксовані спроби вчинення кібератак. Крім цього, CSIRT-NBU сформував *індикатори кіберзагроз та підготував рекомендації з протидії*[174, с.48].

Сьогодні вбачається й *загроза можливості формування гнучкості управління КБ фінансовими ресурсами.*

Функціонування банківської системи України в умовах *нових викликів та загроз, зумовлених пандемією, суттєво ускладнювалося існуванням системних загроз, що накопичувалися тривалий час у ФС національної економіки.* Так, за пандемії виникла *загроза платіжному балансу та економічній динаміці несе скорочення переказів українських «заробітчани» унаслідок жорсткого карантину в країнах ЄС та повернення вимушених трудових мігрантів в Україну, що певною мірою могло спричинити і збільшення безробіття, і погіршення стабільності гривні*[40]. *Ключовими загрозами ФББС були зниження попиту на банківські послуги та погіршення якості обслуговування кредитів.*

Разом із цим сучасні процеси *цифрової трансформації* всіх сфер національної економіки поряд із беззаперечними перевагами та можливостями є *викликом та каталізатором принципово нових загроз банківській безпеці України.* Водночас, зазначені *індикатори банківської безпеки України, визначені чинними методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня ЕБ, мають суттєвий недолік,* а саме: *вплив цифрової трансформації в Україні не відображає жоден із індикаторів, що зумовлює значні складнощі при врахуванні викликів цифрової трансформації при ідентифікації загроз банківській безпеці України та не дозволяє отримати об'єктивну оцінку реального стану банківської безпеки у сучасних умовах.* А вплив зазначених *загроз в умовах сьогодення є максимальним,* оскільки недоліки банківської та правової системи дозволяють *легалізувати кошти отримані злочинним шляхом, використовуючи крипторахунки, що полегшують процеси*

«відмивання» грошей. Іншою проблемою у цьому секторі є *Інтернет-шахрайство*, спрямоване на банківські рахунки та персональні дані, доступ до яких отримують через недоліки в операційному забезпеченні[118, с.62].

У 2016-2017 рр. *ключовими ризиками, що загрожували стійкості і стабільності функціонування банківської системи України, а відтак знижували рівень її ФБ*, були[172]:

ризик збереження збитковості банківської системи України у разі продовження дії комплексу негативних чинників, зокрема: подальшого скорочення процентних доходів, результату від торгівельних операцій та інших операційних доходів банківської системи, зростання витрат КБ на формування страхових резервів під кредитні операції та комісійних витрат;

ризик падіння капіталізації банківської системи України внаслідок збиткової діяльності окремих КБ та недостатніх темпів їх рекапіталізації;

ризик втрати контролю над банківською системою з боку держави в особі НБУ у зв'язку з великою часткою іноземного капіталу у статутному капіталі КБ України;

ризик скорочення кредитного портфеля КБ та їх процентних доходів;

ризик погіршення якості кредитного портфеля КБ, що зумовлює зростання їхніх витрат на формування страхових резервів;

ризик різкого відпливу залучених КБ вкладів населення, внаслідок погіршення ситуації на валютному ринку, скорочення доходів та зростання споживчих витрат населення через зростання інфляції понад прогнозований НБУ на 2017 р. рівень у 8%, обумовлене підвищенням адміністративно-регульованих цін, що у сукупності могло загрожувати ліквідності банківської системи;

ризик дестабілізації банківської системи у разі значних девальваційних коливань національної валюти в умовах надмірного рівня доларизації кредитів і депозитів КБ.

Водночас, досліджуючи причини прояви валютного ризику в Україні, варто звернути увагу, насамперед, що[78, с.104, 107, 110, 112]:

дії органів влади, які часто є причиною дисбалансів на валютному ринку / валютного ризику, що пов'язано із недосконалістю вітчизняного законодавства;

основною причиною кредитних ризиків КБ України є валютний ризик, а також широкомасштабна війна та якість нормативного регулювання кредитних ризиків НБУ;

однією із причин процентного ризику вітчизняних КБ є висока вартість банківських ресурсів;

ризик нестачі / незбалансованості ліквідності КБ став наслідком валютного, кредитного та процентного ризиків, а також погіршення економічної кон'юнктури.

Слід підкреслити, що у прогнозах НБУ починаючи з 2014 р. постійно враховувався ризик ескалації військового конфлікту.

З 2017 р. викликом для банківської системи України є превалювання КБ з державною участю, на яких припадає **понад половини ринку** банківських послуг, які, проте, характеризуються *низькою операційною ефективністю і найвищою часткою токсичних кредитів, найбільшим портфелем ОВДП, що поповнює їхні доходи бюджетними, а не клієнтськими коштами.* Такий статус-кво **загрожує** викривленню ринкової конкуренції.

Утім, усі КБ державного сектору довели свою здатність працювати на рівні стабільних фінансових установ, відповідали вимогам достатності капіталу, а також демонстрували прийнятну вартість ризику, яка знизилася з **~10%** у 2017 р. до **~2%** у 2019 році. Державні КБ продемонстрували показник рентабельності власного капіталу (ROE) на рівні **~44%** у 2019 р., проте, деякі з них мали нижчі відносно конкурентів фінансові результати[82].

Банківська система України схильна і до ризиків розповсюдження дисбалансів, що накопичуються у часі, ризику ефекту доміно та ризику того, що макроекономічні шоки викликають одночасні проблеми у фінансовій системі[275], ризику фіскальної нестійкості, ризику впровадження нових підрозділів КБ, подальша ефективність яких на момент створення невідома.

У щорічному звіті компанії Accenture, які опитали 680 менеджерів з управління ризиками в КБ, страхових й інвестиційних компаніях по всьому світу про

головні ризики у фінансовій галузі йшлося, що *головною загрозою* в 2019 р. стали *нові технології* (58% опитаних), *позаяк ризики їхнього застосування пов'язані з використанням даних, які розрізнені, а регулювання часто змінюється, що ускладнює роботу за новими правилами на старій IT-інфраструктурі.* На другому місці – *загроза утікання даних* (55% респондентів). Банкіри окремо наголосили на *ризиках фінансових злочинів, включаючи «відмивання» грошей* (49%). І лише 11% опитаних топ-менеджерів КБ були впевнені, що зможуть передбачити ризики, пов'язані зі злочинами. Вони відзначили, що *кіберризики стає складніше передбачити, позаяк методи зловмисників змінюються, а цілцю часто стають вже не самі КБ, а партнери, що входять в їхню екосистему.* При цьому лише 38% КБ висувають своїм партнерам такі ж вимоги до кібербезпеки, як і до власних систем захисту[225].

Обсяг резервів під кредитні ризики за 2020 р. зменшився на **71,7 млрд грн** або **17,3%** і на 01.01.2021 становив **342 млрд грн**. Їх гривнева складова скоротилась на **36,3 млрд грн**, а валютна – на **69,1 млрд грн** без врахування додатної переоцінки **33,7 млрд грн**[176, с.23].

У 2020 р. *кредитний ризик залишався основним для КБ.* Вартість кредитів фізичним особам хоча і знизилася за рік на **3,1 в. п.**, залишалася на рівні близько **30%** річних через високу частку *високоризикованих споживчих кредитів.* Водночас *втрати від кредитного ризику, якщо порівняти з обсягом портфеля КБ (CoR), суттєво не зросли та залишалися на прийнятному рівні.* НБУ, щоб дати можливість КБ сконцентрувати всю увагу та всі ресурси на кредитуванні, запровадив низку регуляторних та наглядових послаблень. Зокрема, *пом'якшив вимоги до оцінки кредитного ризику, відтермінував формування буферів капіталу, дав додатковий час для подання та оприлюднення фінансової звітності, а також тимчасово зупинив проведення усіх видів виїзних перевірок і стрес-тестування КБ.* Додатково НБУ запровадив новий інструмент – *своп процентної ставки, за допомогою якого КБ могли захиститися від процентного ризику та не закладати ризикову надбавку в ставки за кредитами* реальному сектору. Загальний обсяг задоволених заявок за

результатами восьми аукціонів процентного свопу, проведених у 2020 р., становив близько **15,4 млрд грн**[175, с.5, 28-30].

За даними Світового економічного форуму, у 2020 р. *кібератаки зайняли восьму позицію в рейтингу ризиків за характером впливу та увійшли у топ-10 наймовірніших ризиків*[175, с.45].

Стрес-тестування 2021 р. проходили **30 КБ**, що мали **93%** активів банківської системи. *Найпомітніше за несприятливим сценарієм знизився норматив достатності основного капіталу державних КБ. Ключовим ризиком для них був процентний.* Вперше у стрес-тестуванні застосовані припущення про реалізацію ризиків інвестування у державні ЦП. Вартість гривневих ОВДП знижувалася у відповідь на зростання очікуваної доходності за ними, а за ОВДП в іноземній валюті зростав *кредитний ризик*. Це також суттєво вплинуло на результати оцінки стійкості державних КБ. Однак КБ не мали враховувати ці ризики, готуючи програми реструктуризації. *Низька операційна ефективність та висока концентрація державних ЦП зробили їх чутливими до процентного ризику.* Проте вплив *кредитного ризику* для вітчизняних КБ значно зменшився порівняно з попереднім стрес-тестом. Для КБ іноземних груп *найсуттєвіше негативно* впливав на капітал валютний ризик[195].

Кредитний ризик й надалі залишається *найбільшою загрозою* для ФС, *негативно позначається на забезпеченні кредитної безпеки КБ, БС і банківської системи загалом.* КБ вже визнали значні кредитні втрати – від початку великої війни *обсяги відрахування в резерви становлять близько 11% працюючого кредитного портфеля*, що КБ мали наприкінці лютого 2022 року. У *зоні найвищого ризику* перебувають *роздрібні кредити*, за якими зафіксовано прострочення, та *кредити компаніям*, які зазнали значних втрат виробничих активів та ринків збуту. Разом *фактичні та потенційні втрати кредитного портфеля* наприкінці 2022 р. зіставні з червневими оцінками НБУ на рівні близько **20%**. Водночас проблеми з електропостачанням погіршували показники діяльності навіть діючого бізнесу, який досі вчасно обслуговував кредити. *Доходи працівників та операційні грошові потоки бізнесу* в багатьох випадках будуть *недостатніми* для повноцінного обслуговування

кредитів. Тож були підстави погіршити оцінку втрат кредитного портфеля – у разі збереження масштабу проблем в енергетиці вони могли сягнути 30%[87, с.5].

Загалом за 2022 р. *кредитний ризик* змусив сформувати *резерви* на суму понад **100 млрд грн** – це понад **12%** кредитного портфеля. Оцінки НБУ передбачають *втрати кредитного портфеля внаслідок війни* на рівні щонайменше **30%**[47].

Поряд з цим, протягом багатьох років на *кредитуванні вітчизняного БС негативно позначається його значна політична вмотивованість*. Попри відсутність законодавчих обмежень щодо *реструктуризації кредитів державними КБ*, на практиці вважається, що *будь-яка реструктуризація кредиту, що тягне за собою його (часткове) списання, може бути оскаржена правоохоронними органами і розглядатися як незаконне привласнення чи пошкодження державного майна*. Тому державні КБ продовжують підтримувати ці кредити «вічнозеленими», значно подовжуючи терміни погашення, а отже – *перешкоджають більш ретельному очищенню своїх балансів*[61].

Українські КБ *не мають довіри до судової системи*. Менше 10% опитаних ЄБРР КБ сприймають судову систему справедливою, неупередженою, і жоден КБ не вважає її ефективною[229].

На сучасному етапі розвитку банківської системи України, між існуючими КБ виникають *«відсоткові війни»*, КБ намагаються пропонувати клієнтам велику дохідність від депозитних вкладів, при тому здешевлюючи кредити. Таким чином виникає *загроза отримати збитки від діяльності*. *Нездатність менеджменту КБ регулювати відсоткові ставки, є загрозою для ФБ установи, тому даний фактор є вагомим*[186], позаяк *негативно позначається на прибуткотвореній безпеці*.

Викликами для вітчизняних КБ у цій сфері є: *істотне зниження відсоткових доходів унаслідок упровадження КБ кредитних канікул, закінчення яких супроводжуватиметься численними заявами на реструктуризацію заборгованості і неможливість обслуговувати наявні кредити унаслідок завданої війною шкоди; різке падіння їхніх комісійних доходів унаслідок зниження ділової активності й обсягів платежів й погіршення якості кредитних портфелів і супутнє цьому*

зростання резервних відрахувань; суттєві збитки від втрати матеріальних активів і знецінення кредитних портфелів, що зменшуватимуть капітал КБ.

Основними ризиками для КБ є втрати за реструктурованими кредитами великих позичальників, уповільнення споживчого й іпотечного кредитування, які кілька років були драйверами зростання кредитування загалом, та зростання простроченої заборгованості. Уповільнення зазначених сегментів кредитного ринку в свою чергу зумовлює ризик уповільнення відсоткових доходів, що за збільшення відсоткових витрат за високої облікової ставки НБУ може спричинити зниження чистої відсоткової маржі і фінансових результатів численних КБ, що спеціалізуються на обслуговуванні роздрібних клієнтів. Поряд з цим існує й ризик знецінення частини нових споживчих кредитів зі зростанням їхнього прострочення з огляду на наслідки пандемії COVID 19, негативної динаміки доходів домогосподарств і високої інфляції.

На прибуткотвореній безпеці КБ і БС негативно позначалося зростання операційного ризику. Розмір мінімального операційного ризику (ОР) по БС (унаслідок недоліків чи помилок в організації внутрішніх процесів; навмисних чи ненавмисних дій працівників КБ чи інших осіб (шахраїв); збоїв у роботі інформаційних систем КБ чи внаслідок впливу зовнішніх чинників) на початок 2022 р. оцінювався в **12,7 млрд грн**. Його врахування при розрахунку капітальних нормативів спричинило **помітне падіння їхніх загальносистемних значень**.

КБ зобов'язаний розраховувати мінімальний розмір ОР, починаючи з 2021 р. За даними НБУ, найбільший ОР притаманний діяльності найбільшого вітчизняного КБ – Приватбанку, він оцінюється у понад **4 млрд грн**, що пояснюється масштабами, транзакційного бізнесу, рівнем автоматизації і ризиків шахрайства. Топ-10 КБ за розміром мінімального операційного ризику на 01.01.2022, млн грн виглядав таким чином: Приватбанк – **4125**, Ощадбанк – **1189**, Райффайзен Банк – **1007**, Альфа-Банк – **734**, ПУМБ – **605**, Укрсиббанк – **500**, ОТП Банк – **422**, Укрексімбанк – **389**, Укргазбанк – **378**, Універсал Банк – **315**.

Розмір ОР вираховується з капіталу КБ при розрахунку нормативів Н2 и Н3, а відтак, **негативно позначається на їхній капіталотвореній безпеці**. Його

урахування в 2021 р. відбувалося з коефіцієнтом **0,5**. Відтак, загалом по БС ця новація *зменшила капітал КБ* на понад **6 млрд грн**. Недивно, що після нововведення загальносистемне значення Н2 *зменшилося* на **3,4 в. п.** – до **18%**, а Н3 – на **2,4 в. п.** – до **12%**. Новація НБУ найбільше вплинула на Приватбанк. За грудень 2021 р. його Н2 зменшився з **27,32** до **18,33%**, а Н3 – з **13,67** – до **9,17%** (за мінімально допустимого значення капітальних нормативів **10** і **7%**)[130].

З плином часу *операційні втрати КБ зростають* і вже сягнули **13 млрд грн**. *Значну частину збитків формують недоотримані доходи та втрати власного майна. Недоотримані доходи великого державного роздрібного КБ формують понад половину сукупних збитків КБ від ОР.* Однак не всі КБ належно відображають події ОР. КБ *зазнають все більше втрат від реалізації подій ОР унаслідок війни.* У грудні 2022 р. НБУ повторно опитав усі платоспроможні КБ про їхні ОР. На початок листопада кількість КБ, що відобразили у своїх базах даних ненульові втрати від ОР, зросла до **59** порівняно з **51** у травні. *Підходи КБ до фіксації подій ОР у базах даних різняться.* Близько десяти переважно невеликих КБ відображають всі втрати, пов'язані з військовою агресією росії однією подією. Проте більшість КБ все ж розрізняють події за типами. В опитуванні КБ зазначали *п'ять найбільших за обсягом збитків подій ОР, пов'язаних з війною* (рис. 2.8).

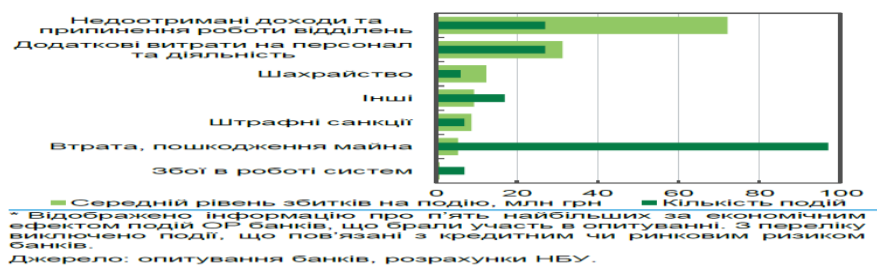

Рис. 2.8. Типи найбільших подій ОР банків, пов'язаних із війною
Джерело: [87, с.40]

Найпоширенішою подією є втрата майна. З початку травня до листопада втрати КБ від знищення власного майна зросли *майже в'ятеро* до **757 млн грн**. Також КБ часто зазначали про недоотримання доходів через падіння економіки та попиту на свої послуги, перебої у роботі, зокрема закриття відділень. Третя за кількістю та друга за середнім розміром втрат подія – це *додаткові витрати на персонал та забезпечення операційної діяльності.* Сюди включено *витрати на*

релокацію персоналу, додаткові виплати працівникам, відновлення діяльності відділень, придбання додаткових засобів зв'язку та генераторів на випадок блекауту тощо. Менш поширеними були події ОР, пов'язані із шахрайством, збоями в системах та штрафними санкціями. Більшість подій ОР КБ визнали такими, що тривають, тож збитки за ними можуть накопичуватися надалі. **Недостатня увага до ведення бази даних подій ОР створює суттєві ризики його недооцінки в майбутньому.** Адже інформація про перенесені КБ події ОР впливає не лише на підходи до управління ОР та ефективність підготовки планів безперервної діяльності, але і може впливати на вимоги КБ до капіталу під покриття ОР у майбутньому.

Посилюючи власну стійкість до операційних ризиків, КБ несуть суттєві витрати, зокрема на додаткове обладнання відділень. Проте найбільша складова втрат від подій операційного ризику – недоотримані доходи[87, с.4].

Стійкість платіжної інфраструктури знижує ймовірність реалізації низки ризиків для банківської системи, передусім – операційного та ризику втрати / незбалансованої ліквідності, що в свою чергу **позитивно позначається** на забезпеченні ресурсоутворюючої безпеки КБ, БС і банківської системи загалом. Безпека та неперервність безготівкових операцій дали змогу уникнути сценарію вимушеного масового переходу населення та бізнесу на готівкові розрахунки та зниження ліквідності банків. Шок війни та різке скорочення економічної активності в березні-квітні 2022 р. скоротили кількість операцій у системі електронних платежів (СЕП) майже вдвічі порівняно з довоєнними обсягами. Однак поступово кількість платежів зростала, тож у листопаді їх було лише на **22%** менше, ніж рік тому. Водночас обсяг операцій лише зростав, значною мірою через платежі уряду. Натомість операційна діяльність СЕП не зазнала значних змін[87, с.39-42].

Викликами для банківської системи з початком широкомасштабної війни стали[9]: зниження доходів, зростання частки непрацюючих кредитів, залежність від вже недешевого рефінансування НБУ, масова міграція людей за кордон, яка негативно впливає на економічну активність і обсяг операцій в Україні та

унеможливиє фізичне відвідування відділення, коли це буває необхідно, втрата частини персоналу або через міграцію, або через мобілізацію.

Існують різні погляди на вплив КБ з державною участю на ФБ банківської системи і національну економіку загалом. Так, є точка зору, що вплив таких КБ на економіку країни негативний, особливо в економіках з нерозвиненими фінансовими системами, неефективним урядом, низькими доходами на одну особу. У таких КБ акумулюються великі обсяги кредитів, унаслідок чого економічне зростання уповільнюється і зростає ризик системних криз[253].

Існує й погляд, що роль цих КБ різниться для країн з різним рівнем розвитку політичної і фінансової систем. Так, у країнах з економічними й політичними інститутами, не спроможними забезпечити високий рівень розвитку, **ефект від діяльності таких КБ має найбільш негативний характер**. Натомість, економічно розвинені країни не стикаються із скільки-небудь значимим їхнім **різновекторним впливом**. Прихильними цього погляду наголошують й на **зниженні негативного впливу КБ з державною участю на світову економіку, що зумовлено еволюцією політичних інститутів у припиненні можливих зловживань можновладців у цій сфері**[252].

Водночас, за домінування КБ з державною участю спостерігаються такі негативні моменти, як одночасне виконання державою функцій власника, позичальника, кредитора і регулятора, що провокує конфлікт інтересів, позаяк такі КБ можуть використовуватися політиками для фінансування не вигідних / збиткових державних програм / підприємств.

Домінування держави у вітчизняному БС, активне залучення КБ для посередництва у фінансуванні державних програм і підприємств спричиняє такі виклики і системні ризики:

загальне 64 місце серед 190 країн в рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» (*Doing Business*) 2020 (за даними на 1.05.2019), хоча порівняно з попереднім роком індикатор «Доступ до кредитів» – покращення доступу до кредитної інформації через створення нового Національного реєстру кредитів в НБУ покращився (рейтинг з 2021 р. не публікується);

незначне виконання КБ з державною участю функцій класичних банків розвитку, що кредитують пріоритетні програми, сектори і підприємства;

низький рівень фінансової інклюзії внаслідок орієнтації бізнес-моделей КБ на обслуговування корпоративних клієнтів.

В 2022 р. з'явилися нові загрози і ризики, пов'язані з широкомасштабною війною:

ризики тимчасових перебоїв в обслуговуванні клієнтів у відділеннях унаслідок планових й аварійних відключень електроенергії;

загроза повної неможливості банків працювати внаслідок тривалої відсутності електропостачання (блекауту).

Певна невизначеність оцінки справедливої вартості валютних активів і пасивів унаслідок запровадження фіксованого валютного курсу гривні і ОВДП у портфелях КБ зумовлюють ризики потенційно неточного визначення такої вартості.

Аналіз ефективності грошово-кредитної і контрольно-наглядової політики НБУ у 2014-2019 рр. з точки зору управління банківськими ризиками виявив кілька ключових прорахунків, які суттєво впливають на рівень стратегічного ризику для банківської системи[78, с.113-114]:

неефективність / передчасність обраної НБУ середньострокової стратегії розвитку ФС, в основу якої покладено перехід до нового монетарного режиму – інфляційного таргетування;

відмова держави в особі Уряду і НБУ розділити з КБ навантаження кредитних ризиків, які виникли внаслідок прорахунків влади і відобразилися на банківських балансах у вигляді непрацюючих активів, що стало одною з основних причин збитків і банкрутств;

визначення кредитування пов'язаних осіб головною причиною «очищення» банківської системи.

На засіданні Ради з фінансової стабільності (РФС) 8.12.2022 р.[167] зазначалося, що безперебійна робота БС є критично значущою в умовах воєнного часу. БС зберігає операційну стійкість, підтримує стабільну роботу

інфраструктури, забезпечує платежі та онлайн-сервіси. НБУ разом із КБ втілюють проєкт Power Banking – периметр банківської мережі, побудований на базі чергових відділень, які надаватимуть банківські послуги за критичних умов можливої відсутності електрики внаслідок терористичних атак країни-агресора. Встановлено посилені вимоги до забезпечення автономної роботи КБ, комунікації з клієнтами та заходів безпеки.

Ключовим рушієм *кредитної активності* в умовах *високих ризиків воєнного часу* є доступ КБ і позичальників до державних програм підтримки кредитування, зокрема до програми «Доступні кредити 5-7-9 %». Із появою нових економічних викликів дизайн цієї програми потребує ревізії та перегляду. Зокрема, доцільно розширити коло доступних для позичальників фінансових інструментів та водночас оптимізувати бюджет програми, що допоможе здійснити поступовий перехід позичальників – учасників програми до сплати ненульових процентних ставок.

Безпрецедентний структурний профіцит ліквідності банківської системи (на початок 2023 р. – 534, 1 млрд грн, з них 77,2 млрд грн на кореспондентських рахунках КБ, а 456,9 млрд грн – у депозитних сертифікатах (ДС) овернайт), з одного боку, *стримує конкуренцію КБ за вкладників та підвищує чутливість валютного ринку до ситуативних факторів*, а з іншого, – *створює потенціал для розширення фінансування державного бюджету на ринкових засадах через розвиток внутрішнього боргового ринку*.

Для зв'язування надлишкової ліквідності, мінімізації ризику надмірної ліквідності НБУ підвищив норматив обов'язкового резервування за поточними рахунками в гривні та в іноземній валюті на **5 в. п.** Водночас НБУ дав змогу КБ покривати до **50%** від загального обсягу обов'язкових резервів за рахунок бенчмарк-ОВДП. Перелік ЦП, що включатимуться в покриття обов'язкових резервів, визначатиметься рішенням НБУ на основі пропозицій Міністерства фінансів, необхідної для збереження макрофінансової стабільності.

Українські КБ наприкінці 2022 р. *оцінювали свою стійкість на найвищому рівні з 2018 р.*, про що свідчать опитування НБУ. Банківська система *оцінює сама себе готовою до викликів, хоча КБ перебувають у дуже складному середовищі із*

новими викликами, вони відчують, що стійкість не вичерпується, а посилюється[6].

Неодмінними реаліями українських банкірів, навіть під час воєнного стану, є **кримінальні ризики**. У полі зору **правоохоронців**[108]:

операції з пов'язаними особами. Досліджується наявність економічної мети кожної операції. Проведення операцій за відсутності ділової мети може кваліфікуватись як «*виведення*» коштів з КБ на користь пов'язаних осіб та ухилення від сплати податків;

операції з державою (рефінансування, стабілізаційні кредити, РЕПО операції). В умовах воєнного стану операції з державою – це **особлива зона ризику**, яка перебуває під пильним контролем. *Отримання коштів від держави за відсутності реальної потреби* може кваліфікуватись як дії, спрямовані на шкоду банківській системі та економіці загалом;

дотримання внутрішніх процедур КБ. У найкращому випадку порушення формальностей статуту та внутрішніх положень може розцінюватись правоохоронцями як *службова недбалість*. У найгіршому – *умисел на заволодіння / розтрата активів, їхня легалізація*;

забезпечення, оцінки. Надання кредитів під заставу активу, *вартість якого завищена*, створює **ризик не лише для менеджменту, а й для оцінювача**. Дії менеджменту можуть кваліфікуватись як *заволодіння / розтрата активів*. Оцінювачу в такому випадку інкримінується *складення явно неправдивого звіту, пособництво в заволодінні / розтраті активів*;

сплата податків. У детективів БЕБ поки відсутнє розуміння діяльності КБ. У зв'язку з цим податкові питання стають актуальними. Зокрема ті, з якими вже розібрались великі компанії, а КБ поки що ні (*утримання податку з доходу нерезидента* тощо).

Загалом останні *карти ризиків вітчизняного банкоцентричного ФС* виглядають таким чином (рис. 2.9).

За оцінкою НБУ[87, с.18] (про некоректність вживаних НБУ назв окремих ризиків уже йшлося в п. 2.1 дисертації), *макроекономічний ризик не змінився*.

* НБУ оцінює ризики за шкалою від 1 до 10, де 1 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 12 місяців. [Методологія побудови карти ризиків](#) була скоригована з огляду на доступність даних.

* НБУ оцінює ризики за шкалою від 1 до 10, де 1 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 12 місяців. [Методологія побудови карти ризиків](#) була скоригована з огляду на доступність даних.
Джерело: оцінка НБУ.

Рис. 2.9. Карти ризиків ФС

Джерело: [86, с.20; 87, с.18]

Падіння економіки в 2022 р. значне, попри відновлення у III кварталі. Рівень держборгу та дефіциту бюджету відносно ВВП залишаються високими. Масштабні обстріли енергетичної інфраструктури погіршують макроекономічні перспективи. Значні надходження міжнародної фінансової допомоги покращили платіжний баланс та дещо компенсували негативну зміну інших складових.

Кредитний ризик домогосподарств знизився, зберігається його *середній рівень*. Боргове навантаження домогосподарств залишається низьким, як і напередодні війни. *Послабленню ризику* сприяли *сповільнення кредитування* та *зростання номінальних доходів*. Тож закредитованість населення не зростала. Посилюють ризик значні кредитні збитки.

Кредитний ризик корпорацій не змінився. Його рівень залишається *високим*. Ситуація для бізнесу ускладнюється проблемами із електропостачанням, очікування підприємств залишаються песимістичними. Частка дефолтів підприємств зростає.

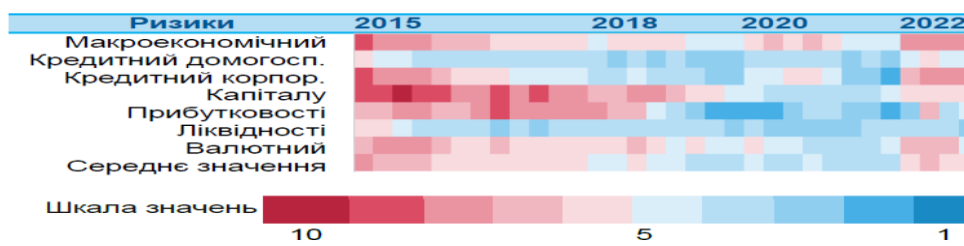
Ризик капіталу не змінився і залишається *середнім*, передусім, через *суттєвий запас міцності, накопичений до війни*. Лише кілька фінустанов вже використали цей запас для поглинання збитків, насамперед від реалізації кредитного ризику. Водночас капітал більшості КБ поповнили зароблені цього року прибутки.

Ризик прибутковості знизився й оцінюється як *середній*. БС знову *прибутковий* після збитків першого півріччя. Цьому сприяли збільшення *основних доходів* та *підвищення операційної ефективності*. Проте витрати на резервування зростатимуть і надалі.

Ризик ліквідності знизився і є *помірним*. Припливи вкладів населення та коштів корпорацій залишаються стабільними. Запас високоліквідних активів зріс. Водночас деякі невеликі КБ відчувають *проблеми з ліквідністю*.

Валютний ризик знизився до *середнього*. Липнєве коригування обмінного курсу гривні до долара США *знизило волатильність готівкового курсу* та *послабило тиск на валютному ринку*. Фінансова допомога від країн-партнерів дала змогу наростити обсяги міжнародних резервів. Водночас *очікування фінустанов стосовно динаміки курсу* залишаються *стримано песимістичними*.

Рівень зазначених ризиків у 2015, 2018, 2020 і 2022 рр. представлено на рис. 2.10 (про відповідність ризиків окремим кольорам див. п.2.1) .

Джерело: оцінка НБУ.

Рис. 2.10. Теплова карта ризиків фінансового сектору

Джерело: [87, с.18]

У травні 2018 р. НБУ запровадив *опитування про системні ризики ФС*. Двічі на рік топ-менеджери найбільших КБ та небанківських фінансових установ України відповідають на запитання про *ризик, що загрожує ФС*. ЦБ застосовують такі опитування, щоб *відстежувати сприйняття учасниками ринку подібних ризиків і вчасно реагувати на них*. В опитуванні в листопаді 2022 р. взяли участь керівники 22 КБ, 11 страховиків та 3 інвестиційних компаній, дало такі результати[142] (додаток Б).

Один із головних викликів, перед яким стоїть українська банківська система, – відсутність страхування заставного майна. З 24 лютого 2022 р. страхування від воєнних ризиків фактично недоступне для України. Ним можуть

скористатися ті бізнеси, які встигли придбати відповідну страховку ще до початку повномасштабної війни. Через закриття можливості страхувати військові ризики у КБ з'явилася проблема надання нових кредитів та страхування застав як за новими, так і чинними кредитами.

Ще одним ризиком стала «хиткість» депозитної бази, яка виявилася в переорієнтації населення зі строкових депозитів на вклади «до запитання», тобто ті, які можна вилучити з банку будь-якої миті. Спостерігається тенденція *висхідної частки вкладів до запитання в загальній структурі коштів фізосіб*, яка наприкінці червня 2022 р. збільшилася до **68%**, а на 1 липня, як зазначають у НБУ, частка коштів юросіб до запитання становила **83%**, фізосіб – близько **66%**.

Третій виклик – ризик нагромадження прострочених кредитів. Україна поки що знаходиться в *епіцентрі неплатежів за позиками*. Причому *основна їхня маса припадає не на фізосіб, а на великий та середній бізнес*, який просто перестав розраховуватися за боргами. Це може бути не лише наслідком війни, а й початком нової хвилі переділу майна, а також спроб перекласти обслуговування частини боргів на державний бюджет, як це траплялося раніше.

Частина КБ під час війни зіткнулася із ситуацією, коли *операційні ризики клієнтів* (знищення об'єктів застави, *спад ділової активності, розрив ланцюгів постачання продукції, знищення торговельних зв'язків*) стають *кредитними ризиками КБ*[184].

Увага до *кредитних ризиків вітчизняної банківської системи* зумовлена ще й тим, що, відповідно до висновків МВФ, *існує пряма залежність між показником зростання обсягу непрацюючих кредитів та рівнем падіння ВВП*. Окрім того, наявність негативної тенденції такого зростання має не лише *короткострокові*, але й *середньострокові* наслідки, зокрема, протягом наступних чотирьох років це негативно впливає на зростання показника ВВП та скорочення обсягу приватних запозичень. **Значне зростання обсягу непрацюючих кредитів є вкрай негативним явищем для КБ, оскільки безпосередньо впливає на його ліквідність, шкодить його кредитному рейтингу, веде до зниження довіри клієнтів, що у сукупності може призвести до**

подальшої неплатоспроможності та виведення його з ринку[134]. У 2020 р. рівень довіри до НБУ становив лише **26%**, а до КБ – **44%**[192].

Становить інтерес компаративний аналіз рівня довіри до БС України й інших країн у 2019 р. у балах (max=250): Данія – 108, Канада – 102, США – 100, Франція – 96, ОАЕ – 87, Польща – 72, Кіпр – 71, Україна – 44[241].

Останній *Індекс фінансового стресу* (ІФС), що визначається НБУ, виглядає таким чином (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Індекс фінансового стресу

Джерело: [87, с.6]

Декомпозиція ІФС мала такий вигляд (рис. 2.12).

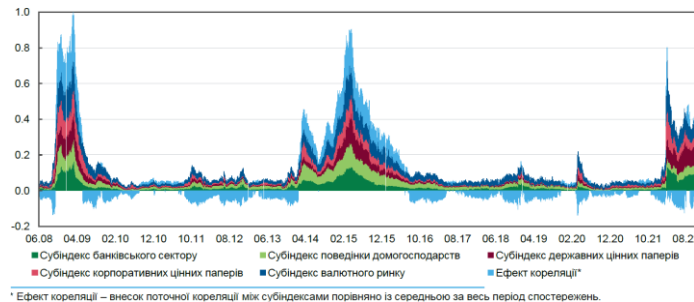

Рис. 2.12. Декомпозиція ІФС

Джерело: [87, с.6]

Зокрема, протягом другого півріччя 2022 р. був дуже волатильним та залишався на досить високому рівні, зумовлювалося високими значеннями субіндексів державних ЦП напередодні реструктуризації єврооблігацій та БС через зростання відсоткових ставок. Останній сплеск значень ІФС відбувся внаслідок атак на енергетичну інфраструктуру в жовтні. У цей період високими залишалися значення субіндексів державних ЦП та БС, а на атаки додатково зреагував валютний субіндекс, адже посилювалися коливання готівкового обмінного курсу і тимчасово зросли валютні інтервенції НБУ. **Високі значення одночасно кількох субіндексів посилювали рівень стресу в системі.** Проте з початку листопада чутливість фінансової системи до нових атак значно зменшилася, майже всі

субіндекси спадали. Це знизило індекс до найменших значень з початку повномасштабної війни[87, с.6].

2.3. Вплив загроз і ризиків на забезпечення складових фінансової безпеки банківської системи України

Особливої уваги у розкритті теми дисертації заслуговує *оцінка впливу загроз і ризиків на забезпечення складових фінансової безпеки банківської системи України.*

Ресурсоутворююча безпека недепозитного характеру банківської системи.

Наприкінці 2022 р. НБУ оголосив про підвищення нормативу обов'язкового резервування за поточними рахунками в гривні та в іноземній валюті на **5 в. п.** Це рішення зумовлене *необхідністю зв'язування надлишкової ліквідності.* Водночас НБУ дасть змогу банкам покривати до **50%** від загального обсягу обов'язкових резервів за рахунок бенчмарк-ОВДП. Міністерство фінансів забезпечить пропозицію бенчмарк-ОВДП на первинних аукціонах, виходячи з ринкової ситуації, з метою забезпечення повноцінного фінансування бюджету та підтримки дій НБУ з посилення монетарної трансмісії, необхідної для збереження макрофінансової стабільності. Активізація внутрішніх залучень має *суттєво знизити ризики емісійного фінансування*[167].

Для порівняння *нормативи обов'язкових резервів в окремих країнах ЄМ* виглядають таким чином (рис. 2.13).

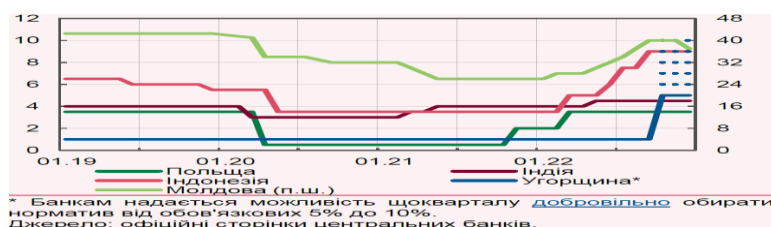

Рис. 2.13. Нормативи обов'язкових резервів в окремих країнах ЄМ, %

Джерело: [94]

Попри продовження воєнних дій, в Україні триває *модернізація та цифровізація грошового обігу.* Е-гривня – електронна форма грошової одиниці

України, що буде прямим зобов'язанням НБУ. Її основне призначення, на думку регулятора – ефективно виконувати всі функції грошей, доповнюючи готівкову та безготівкову форми гривні. *Використання е-гривні має бути зручним та доступним для всіх верств населення, юридичних осіб, державних органів, КБ та небанківських фінансових установ.* Наразі НБУ розглядає та опрацьовує такі можливі варіанти використання е-гривні, від яких залежатимуть її дизайн та основні характеристики: 1) е-гривня для роздрібних безготівкових платежів із можливим функціоналом «програмованих» грошей: для здійснення цільових соціальних виплат, зниження державних видатків на адміністрування та контроль цільового використання коштів, а також використання технології смарт-контрактів; 2) е-гривня для використання у сфері, пов'язаній з обігом віртуальних активів (наприклад, для обміну, забезпечення випуску та інших операцій з віртуальними активами); 3) е-гривня для транскордонних платежів (можливість здійснювати транскордонні платежі швидше, дешевше та прозоріше).

Розробка та впровадження е-гривні може стати наступним кроком еволюції платіжної інфраструктури України, сприятиме цифровізації економіки, подальшому поширенню безготівкових розрахунків, зменшенню їх вартості, зростанню рівня прозорості й підвищенню довіри до національної валюти загалом. Це позитивно вплине на забезпечення ФБ, посилить монетарний суверенітет держави та спроможність НБУ підтримувати цінову та фінансову стабільність, що є запорукою стійкого економічного зростання[140].

Підвищенню рівня ресурсоутворюючої безпеки недепозитного характеру банківської системи сприятиме можливість вітчизняних КБ використовувати як стандартні доступні інструменти рефінансування, забезпечені урядовими ЦП, так і одержувати незабезпечені кредити рефінансування обсягом до 30% довоєнних коштів домогосподарств у КБ.

Вартість банківського фондування визначається комбінацією залучень на різні строки за різними ставками. Встановлюючи цільові дохідності активів, КБ орієнтуються не лише на вартість фондування, але й на ціну найстабільнішої його частини – строкових депозитів. На початок грудня 2022 р. *спред між дохідністю*

первинного розміщення облігацій строком до року та ставками за роздрібними депозитними на відповідний період (UIRD) становив 2–3 в. п. (рис. 2.14) залежно від строку. Такий спред зіставний з адміністративними витратами КБ. Залучаючи коротші ресурси для інвестування в ОВДП та збільшуючи строковість інвестицій, КБ бере на себе **додаткові ризики**: процентний та втрати ліквідності. Наприклад, за потреби перетворити довгострокові інвестиції в готівку та розрахуватися за короткостроковими зобов'язаннями КБ сплачуватиме 27% за кредитами рефінансування або ж вимушено продаватиме ЦП з дисконтом, що **наражатиме КБ на додаткові суттєві втрати**. Спред має компенсувати ці ризики. Тоді як **дохідність ОВДП на первинному ринку поки не забезпечує КБ привабливе співвідношення ризик-дохідність**[87, с.36].

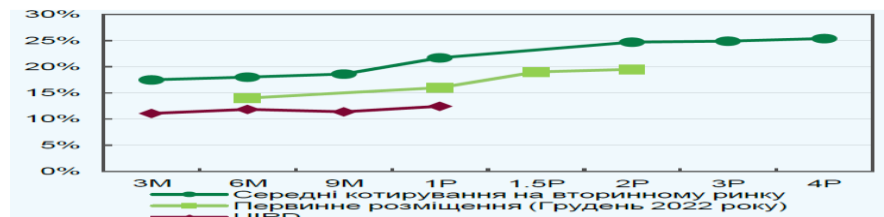

Рис. 2.14 Дохідність ОВДП та депозитні ставки КБ станом на 21.12.2022

Джерело: [87, с.36]

Основним чинником зростання ліквідності банківської системи в 2022 р. було **суттєве нарощування урядом видатків**, особливо наприкінці року, за рахунок **продажу валютних коштів** (рис. 2.15).

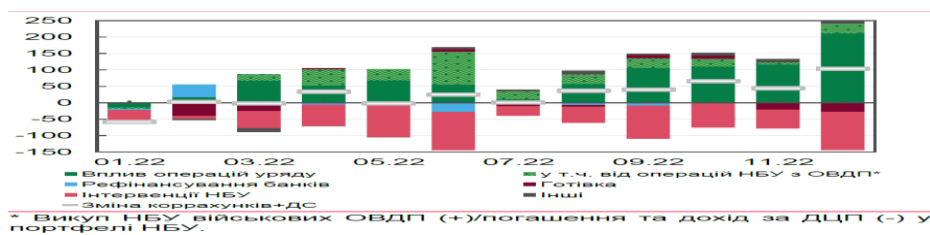

Рис. 2.15. Чинники впливу на ліквідність банківської системи (коррахунки+ДС), млрд грн

Джерело: [94]

Обсяги вилучення ліквідності також були значними, передусім унаслідок інтервенцій НБУ з продажу іноземної валюти та прискореного збільшення готівки в обігу наприкінці року як через сезонний фактор, так і короткострокову реакцію на атаки рф на об'єкти енергетичної інфраструктури. Попри це **профіцит ліквідності банківської системи наприкінці року сягнув чергового рекорду** (середньоденні

залишки коштів на коррахунках і ДС становили майже **415 млрд грн** порівняно з **268 млрд грн** у III кварталі).

З початку повномасштабної війни *концентрація на ринку гривневих депозитів як фізичних, так і юридичних осіб зростає*. Так, **надвисокий рівень ліквідності сконцентрований переважно в кількох найбільших КБ-маркетмейкерах**. Це пов'язано з *нерівномірністю перерозподілу в банківській системі значних за обсягами соціальних та інших виплат громадянам, зокрема, військовим*. Інертна *цінова політика КБ* призводить до зростання попиту на більш ліквідні кошти до запитання та утримання значного тиску на валютний ринок.

Значний обсяг ліквідності зберігатиметься і в майбутньому, насамперед, через значні бюджетні витрати (у т.ч. за рахунок конвертації урядом іноземної валюти). Водночас інтервенції НБУ з продажу валюти частково вилучатимуть надмірну гривневу ліквідність[94].

Депозитна безпека банківської системи. Заощадження населення України протягом останніх років не перевищували **3% ВВП**, а в окремі періоди набували **від'ємних значень**, що сигналізує про *проблеми нерівності, справедливого формування та перерозподілу доходів економіки*. Адже внутрішні заощадження – основний ресурс інвестицій для будь-якої економіки[58]. Водночас в обігу зросли *обсяги готівки*. За даними НБУ, на *у 2022 р. приріст готівки становив 60,4 млрд грн* або **10,4%** порівняно з початком року, а її *обсяг становив 641,5 млрд грн*.

Поряд з цим, **основними видами фінансових заощаджень залишаються депозити у гривні й іноземній валюті**, які в 2021-2022 рр. й далі зростали (рис. 2.16).

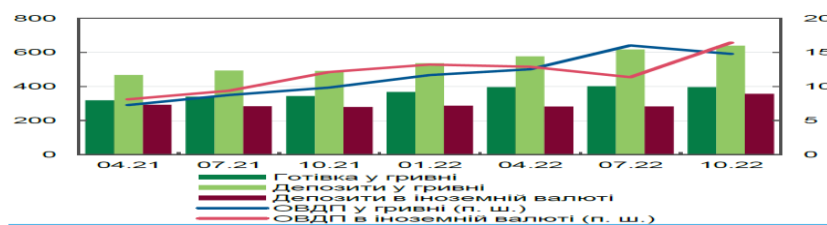

Рис. 2.16. Основні види фінансових заощаджень, млрд грн.

Джерело: [87, с.16]

Джерелом кредитних ресурсів для КБ є залучені кошти, структура яких визначальною мірою впливає на структуру кредитного портфеля. Відтак, активізація довгострокового кредитування має бути «підкріплена» формуванням відповідної за

строками ресурсної бази. Інакше для банківської системи зростає *ризик нестачі / незбалансованої ліквідності*, пов'язаний із неспроможністю КБ своєчасно розрахуватись з клієнтами за своїми зобов'язаннями[42].

Обсяги зобов'язань платоспроможних КБ зросли на **9,2%** за IV кв. 2022 р. та перевищили показники 2021 р. на **18,8%** (на **7,5%** за фіксованим на початок року курсом). Кошти клієнтів залишаються основним джерелом фондування КБ. Наприкінці 2022 р. їхня частка зросла до **87,9%**, тоді як частка рефінансування НБУ знизилася до **1,8%** (рівень вересня 2020 р.). Валовий зовнішній борг наприкінці року знизився до **\$2,2 млрд** (рівень 2004 р.)[139].

Якщо раніше переважна частина держвидатків здійснювалася за рахунок перерозподілу існуючих коштів в економіці, а дефіцит фінансувався переважно з ринкових джерел, то у 2022 р., після повномасштабного вторгнення, ситуація стала радикально іншою. *Значна частина видатків із зростаючого бюджетного дефіциту фінансується за рахунок або монетизації НБУ, або міжнародної фінансової допомоги.* Далі ці гроші потрапляють у вигляді виплат на рахунки юридичних і фізичних осіб. З огляду на те, що у нас дворівнева банківська система, ці кошти з'являються в двох місцях. По-перше, це *поточні рахунки фізичних і юридичних осіб*, по-друге, це *рахунки КБ в НБУ.* **Відтак, є профіцит ліквідності банківської системи, який сформувався через надходження нових коштів в економіку, що є проблемою для монетарної трансмісії**[64].

Ліквідність банківської системи загалом залишалася високою від початку повномасштабної війни, а за окремими показниками навіть побила рекорди. Однак приплив нових коштів до БС нерівномірний: основні обсяги осідають на поточних рахунках у КБ з державною участю. Протягом другого півріччя тривало скорочення частки строкових депозитів населення в КБ, тож *структура фондування погіршувалася.* Це не створювало негайних ризиків для банківської системи, але послаблювало стійкість окремих КБ до можливих різких змін настроїв вкладників. А із послабленням валютних обмежень у липні населення отримало змогу купувати іноземну валюту для розміщення на строкових банківських депозитах, які почали зростати, вперше з початку коронакризи. **Усі залучені від**

населення валютні кошти КБ тримають у високоякісних ліквідних активах[87, с.4].

У структурі депозитів резидентів у розрізі секторів економіки (табл. 2.1) переважають вклади домашніх господарств, на які в 2019-2021 рр. припадало **понад половини коштів** на рахунках КБ, а на початок 2019 і 2023 рр. – **3/5**. Частка вкладів на вимогу в депозитному портфелі домашніх господарств на 01.01.2023 р. зросла **вдвічі** порівняно з 01.01.2019 р. з **38,4** до **68%**, тоді як частка вкладів терміном до 1 року знизилась з **39,6** до **22,8** %, терміном від 1 до 2 років – з **20,7** до **8,2** %, а частка вкладів понад 2 роки (що мають бути основним джерелом надання довгострокових кредитів), дорівнює лише **1%**. Статус-кво у цій сфері **знижує рівень депозитної і кредитної безпеки БС**.

Таблиця 2.1

Депозити нефінансових корпорацій і домашніх господарств

	01.01.2019		01.01.2020		01.01.2021		01.01.2022		01.01.2023	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Загалом	872750	100,0	1009856	100,0	1279807	100,0	1427960	100,0	1749270	100,0
Частка депозитів нефінансових корпорацій	-	39,2	-	42,9	-	42,9	-	44,4	-	40,2
Частка депозитів домогосподарств	-	60,8	-	57,1	-	57,1	-	55,6	-	59,8
<i>Депозити нефінансових корпорацій</i>										
Усього, в т.ч.	342500	100,0	433730	100,0	549490	100,0	633810	100,0	703540	100,0
на вимогу	214580	62,7	313150	72,2	383760	69,9	482800	76,2	545500	77,6
до 1 року	93530	27,3	90260	20,8	136940	24,9	121160	19,1	125820	17,9
від 1 року до 2 років	13040	3,8	12230	2,8	21570	3,9	22510	3,6	27750	3,9
Більше 2 років	21360	6,2	18100	4,2	7220	1,3	7340	1,1	4460	0,6
<i>Депозити домашніх господарств</i>										
Усього, в т.ч.	530250	100,0	576126	100,0	730317	100,0	794150	100,0	1045730	100,0
на вимогу	203410	38,4	240125	41,7	378999	51,9	473240	59,6	711850	68,0
до 1 року	210188	39,6	237690	41,3	237492	32,5	209210	26,3	238150	22,8
від 1 року до 2 років	109895	20,7	92669	16,1	104883	14,4	101750	12,8	85360	8,2
Більше 2 років	6757	1,3	5642	1,0	8942	1,2	9950	1,3	10370	1,0

Джерело: [42; 54-56] і розрахунки автора

Отже **строкова структура фондування БС погіршилася** (рис. 2.17).

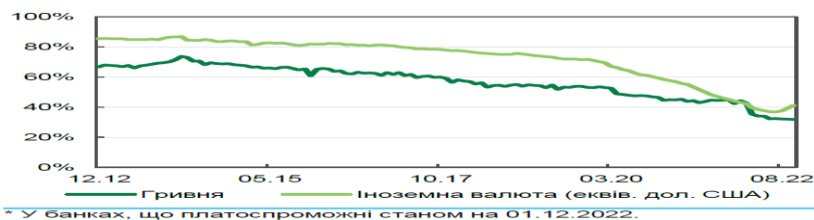

Рис. 2.17. Частки строкових депозитів фізичних осіб за валютами

Джерело: [87, с.21]

Зокрема, частка строкових коштів населення в усіх валютах знизилася із **43%** перед війною до **35%** на кінець жовтня 2022 р. Крім того, деякі середні та невеликі КБ зіткнулися із *відпливами коштів населення та бізнесу*. На початок листопада налічувалося **25** КБ, у яких залишки клієнтських коштів знизилися порівняно із лютом, їм належало близько **8%** чистих активів БС[87, с.21].

Основними проблемами, які перешкоджають активізації залучення КБ довгострокових депозитів населення як джерела ресурсів для довгострокового кредитування, є[42]:

низький попит фізичних осіб на довгострокові депозитні вклади (банківські рахунки мають лише **63 %** дорослих українців);

неможливість дострокового припинення дії строкових депозитів;

*чинний механізм адміністрування податку на доходи фізичних осіб із доходу у вигляді відсотків на рівні **18%**, що виконує виключно **фіскальну функцію та не стимулює зростання довгострокових вкладів*** (фактичні надходження цього податку за 2020 р. склали загалом **5416** млн грн, або лише **0,39%** суми доходів Зведеного бюджету України);

низький рівень довіри до банківської системи з боку фізичних осіб (у листопаді 2020 р. рівень недовіри респондентів до НБУ становив **64,4%**, до КБ – **73%**[146]. Усвідомлюючи важливість даної проблеми, держава в особі регулятора планує підвищення рівня довіри фізичних осіб до НБУ та КБ до **55%** у 2024 р.[192]).

За підсумками 9 місяців 2021 р. на *формування заощаджень суб'єктами економіки* було спрямовано лише **10% ВВП**, тоді як в середньому по країнах ЄС на приріст заощаджень було спрямовано **25% ВВП Євросоюзу**[58].

На засіданні РФС 8.12.2022 відзначена *необхідність розроблення державними КБ депозитних продуктів, які б захистили кошти громадян від інфляційного знецінення*[167].

На депозитному ринку в 2022 р. проглядався *стійкий тренд до підвищення дохідності гривневих активів*. Утім, *залишався ризик того, що довгострокові вкладення в гривневі депозити можуть призвести до суттєвих втрат внаслідок випереджаючих темпів інфляції, позаяк депозитні ставки тяжіють до очікуваних річних темпів зростання цін*. На зростання відсотків за гривневими депозитами вплинуло підвищення НБУ облікової ставки з **10%** до **25%** (рис. 2.18). Попри це КБ підвищували депозитні ставки *дуже повільно*. Середня дохідність річного депозиту у гривні з листопада 2022 р. на березень 2023 р. зросла з **12%** річних до майже **14%** – не надто вигідні умови за інфляції у **26,6%**. Тому *«ризикових» причин, через які населення не кладе гроші на депозити, немає*. Але *є причини «безпекові»* – люди, що цілком зрозуміло, хочуть, *аби їхні кривні завжди були під рукою, а строковий депозит цього не дозволяє*. Тож люди свідомо готові *втрачати вигоду, але уникати депозитних вкладів*. Тим паче зараз, в умовах, коли *прибутковість ДС НБУ (23%) прив'язана до тієї ж таки облікової ставки НБУ, і отримувати гарантовані прибутки, вкладаючи кошти з поточних рахунків у депозитні сертифікати, значно вигідніше*. *Для того щоб КБ були зацікавлені в тій моделі, про яку мріє регулятор, – купівлі держоблігацій за рахунок депозитних коштів, треба відсоток за ДС знизити*. Лише після цього у КБ дійсно з'явиться *мотивація залучати кошти від населення*[143].

Ключові ставки ЦБ країн, ринки яких розвиваються, наведені в додатку В.

Водночас, *середні ставки за валютними депозитами UIRD перебували на мінімальних історичних рівнях (нижче 1%)* (рис. 2.19). Отже, *дохідність валютних вкладів в Україні значно нижча за глобальну доларову інфляцію (US CPI = 8,3% уоу у серпні 2022)*. Тому *зберігання заощаджень у валютних депозитах не покривало знецінення купівельної спроможності долара*. Утім, *валютний вклад в умовах продовження девальвації може частково захистити від знецінення національної валюти*. З іншого боку, масові випадки дефіциту готівкової валюти в

касах КБ на зламі серпня та вересня – це прояв *можливих ризиків із повернення таких депозитів*. Водночас, невизначеності додавало й *регуляторне середовище і воєнні загрози*[60].

Рис. 2.18. Середні депозитні ставки в гривні

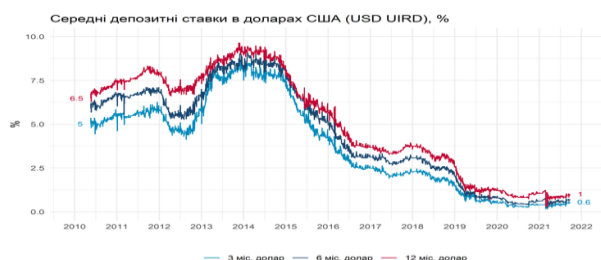

Рис. 2.19. Середні депозитні ставки в доларах США

Джерело: [60]

Низькі ставки за депозитами в 2020-2021 рр. змушували певні категорії банківських клієнтів удаватися до пошуку більш дохідних, хоча і більш ризикованих, фінансових інструментів. *Певною загрозою депозитній безпеці банківської системи є й зміна парадигми заощадження, за якої домогосподарства завжди більше заощаджували, ніж кредитувалися, що завжди було для КБ джерелом, хоча і вартісних, але стійких пасивів*. Крім того, якщо КБ не нададуть роздрібним клієнтам привабливих умов переорієнтування на інструменти фондового ринку, вони *ризикують утратити і наявних вкладників*.

У середньому вартість 12-місячних депозитів фізичних осіб у 2022 р. зросла до **12,7%** річних, а коштів бізнесу – **10,5%** річних[139].

Певним убезпеченням від ризиків неповернення КБ депозитів / кредитів стало введена з 2023 р. НБУ норма обов'язкового резервування в **5%** (замість **0%**) за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках юридичних і фізичних осіб; за коштами вкладів і коштами на поточних рахунках інших КБ-нерезидентів, а також кредитами, отриманими від міжнародних (крім фінансових) та інших організацій-нерезидентів. З **10%** до **15%** підвищився норматив формування КБ обов'язкових резервів у іноземній валюті, а саме: за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках юридичних і фізичних осіб; за коштами вкладів і коштами на поточних рахунках інших КБ-нерезидентів, а також кредитами, отриманими від міжнародних (крім фінансових) та інших організацій-нерезидентів. Натомість за

строковими коштами на рахунках юридичних та фізичних осіб норматив обов'язкового резервування не змінився та в національній валюті і залишився на рівні **0%**, а в іноземній – на рівні **10%**.

З 11.03.2023 обов'язкові резерви КБ становитимуть у національній валюті: за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках юридичних осіб – **10%**; за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках фізичних осіб – **20%**; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних (крім інших банків) і фізичних осіб – **0%**; за коштами вкладів (депозитів) і коштами на поточних рахунках інших банків-нерезидентів й кредитами, отриманими від міжнародних (крім фінансових) та інших організацій-нерезидентів – **10%**, а в іноземній валюті: за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках юридичних осіб – **20%**; за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках фізичних осіб – **30%**; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних (крім інших КБ) і фізичних осіб – **10%**; за коштами вкладів (депозитів) і коштами на поточних рахунках інших КБ-нерезидентів й кредитами, отриманими від міжнародних (крім фінансових) та інших організацій-нерезидентів – **20%**[127].

Підвищення нормативів обов'язкового резервування *дасть змогу знизити вільну ліквідність у банківській системі, що мінімізує ризик незбалансованої ліквідності*. Очікується, що загальний обсяг обов'язкових резервів, який формуватимуть КБ, збільшиться орієнтовно на **68 млрд грн**. За оцінками НБУ, це сприятиме: *посиленню конкуренції КБ за вкладників та подальшому підвищенню ставок за гривневими депозитами; збільшенню КБ обсягів строкових гривневих залучень, що підвищить рівень депозитної безпеки БС; зменшенню ризиків для курсової стабільності; дедоларизації депозитів та посиленню спроможності НБУ утримувати контроль за динамікою інфляції*[131], що в свою чергу, *підвищить рівень валютної й інфляційної безпеки банківської системи*.

До лютого 2022 р. основний обсяг операцій НБУ проводив саме за *двотижневими ДС*. Коли розпочалося повномасштабне вторгнення, була потреба *мінімізувати ризики нестачі / незбалансованої ліквідності банківської системи*, й відповідно НБУ залишив лише операції з *ДС овернайт*. Але зазвичай дизайн

монетарної політики ЦБ виходить з того, що основні операції мають бути *більш строковими*, що підвищує зацікавленість КБ у прогнозуванні власної ліквідності і поживляє міжбанківський кредитний ринок. Таким чином КБ більше конкурують за вкладників[64].

Ключовими заходами держави щодо забезпечення стійкості в грошово-кредитній сфері в умовах війни стало запровадження *стовідсоткової гарантії держави на депозити населення незалежно від обсягу вкладу на період дії воєнного стану, виплати ФГВФО онлайн-способом, активне рефінансування КБ* у перші тижні війни. Завдяки активним діям регулятора вдалося *уникнути банківської кризи та кризи ліквідності, зберегти довіру вкладників до банківської системи*[2, с.29]. Під час повномасштабної війни вкладникам проблемних КБ повернули **5,6 млрд грн**, причому майже половина з цих коштів була виплачена онлайн, без фізичного втручання клієнта[59].

Відтак, обсяг депозитних коштів клієнтів за 11 місяців 2022 р. зріс на 19%. Хоча слід зазначити, що існує потенційна *загроза зростання чистих відтоків коштів з КБ* унаслідок суттєвого зниження ділової активності та зростання безробіття в Україні.

Загалом про достатній рівень *ресурсної* (як *недепозитного характеру*, так і *депозитної*) *безпеки банківської системи* свідчать такі її параметри (рис. 2.20).

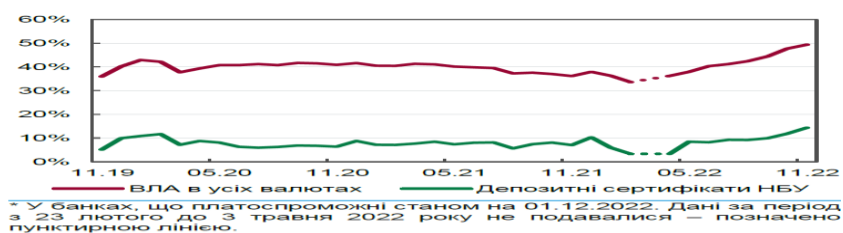

Рис. 2. Частки високоякісних ліквідних активів (ВЛА) та депозитних сертифікатів НБУ в чистих активах

Джерело: [87]

Для підвищення рівня депозитної безпеки БС ФГВФО останніми роками неодноразово виявляв факти запровадження КБ ризикованих для вкладників продуктів (КБ не забезпечували повного та прозорого інформування клієнтів про зміст та ціну таких продуктів і пов'язані із ними ризики та юридичні наслідки). За результатами аналізу проводилася відповідна робота з КБ та надавалися висновки та

пропозиції щодо банківських продуктів, які *не враховують умов гарантування вкладів та створюють ризик для вкладників втратити своє право на отримання гарантованої суми відшкодування.*

Пандемія COVID-19 стала рушійною силою для надавачів фінансових послуг зосередити свою діяльність на створенні нових цифрових послуг та просування їх через он-лайн канали. Такі послуги привертають свою увагу зручністю у використанні та/або високою дохідністю, однак, для споживача є досить ризикованими. З метою мінімізації ризиків для вкладників / потенційних вкладників ФГВФО здійснює посилений моніторинг таких пропозицій.

У стратегічному плані *передбачено повноцінне набуття ФГВФО мандату «мінімізатора ризиків» («risk minimizer») для системи страхування депозитів*[176, с.128-129, 138].

Кредитна безпека банківської системи. Банківська система не забезпечує економіку достатнім обсягом доступних кредитних ресурсів, зокрема, довгострокових. Значні кошти відволікаються на кредитування уряду через купівлю державних ЦП[1, с.55]. *Це, звичайно, підриває кредитну безпеку як банківської системи, так й інших економічних агентів.*

Стрімке зростання споживчого кредитування в 2019 р. (майже на 30% на кінець року) стало великим викликом для фінансової стабільності України. КБ послабили стандарти схвалення кредитних заявок, а окремі КБ дуже активно розширювали свою присутність у цьому сегменті, водночас недостатньо консервативно оцінюючи ризики за незабезпеченими споживчими кредитами. Щоб не допустити накопичення системних ризиків, НБУ рекомендував КБ більш реалістично оцінювати ризики та можливі втрати за цими кредитами і міг запровадити підвищені ваги ризику для споживчих кредитів[174, с.49].

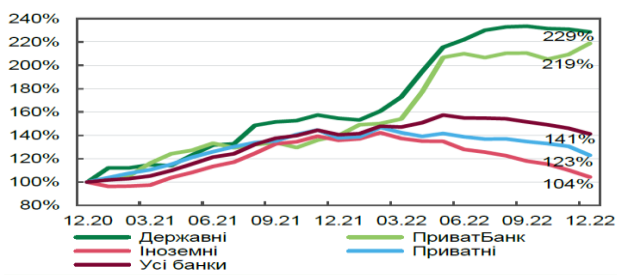
За даними НБУ, чистий кредитний портфель підприємств у 2020 р. зменшився на 4% у гривні та 1,1% в іноземних валютах. За цей період зменшився загальний обсяг корпоративних кредитів, у т. ч. суб'єктам великого підприємництва – на 2,9%, малого підприємництва – на 1,2% та мікропідприємництва – на 10,8 %. Збільшення кредитного портфеля демонстрували

лише суб'єкти середнього підприємництва (+4,8%) завдяки проведенню операцій із реструктуризації боргу, задоволенню потреби в запасах і оборотному капіталі. КБ наприкінці 2020 р. *незначно пом'якшили кредитні стандарти для бізнесу через високу ліквідність та конкуренцію з іншими банками, проте через негативні загальноекономічні очікування та кризові тенденції розвитку конкретних галузей чи підприємств подальше пом'якшення стандартів кредитування бізнесу було стриманим*[114].

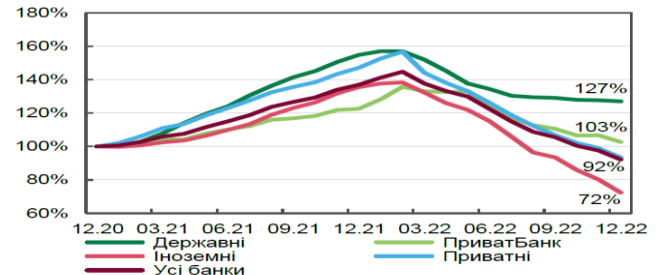
У 2021 р. успішно продовжено реалізацію ініціативи Президента України з стимулювання кредитування малого та мікробізнесу шляхом впровадження програми компенсації частини відсоткової ставки за банківськими кредитами, а також надання пакетних гарантій під нові інвестиційні проекти. Це дозволило бізнесу за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» отримати від уповноважених КБ майже **30 тис.** кредитів на загальну суму близько **80 млрд грн.** За державними гарантіями на портфельній основі КБ було надано понад **2 тис.** кредитів на загальну суму майже **7 млрд грн.** Реалізація програм державного субсидування кредитування дозволила *посилити трансмісійні ефекти монетарної політики і допомогти НБУ сконцентрувати зусилля монетарної політики виключно на проблематиці зниження інфляції.* Реалізовувалася й програма «Доступний фінансовий лізинг 5–7–9 %».

За 2022 р. у платоспроможних КБ *чисті гривневі кредити суб'єктам господарювання зросли лише на 0,5%, у валюті знизилися на 23,9%* у доларовому еквіваленті (рис. 2.21-2.22). *Попит на позики надалі пригнічений, тож ключовим рушієм гривневого корпоративного кредитування залишатиметься державна програма підтримки «Доступні кредити 5-7-9%».* Проте *темпи кредитування в межах програми скоротилися, а надані кредити формують вже близько третини працюючого валового гривневого корпоративного кредитного портфеля КБ.* Обсяг чистого роздрібного гривневого кредитного портфеля у IV кв. 2022 р. скоротився на **12,6%**, передусім, в КБ іноземних груп та приватних КБ унаслідок зростання резервів під кредитні збитки. Крім того, повільне нове кредитування не компенсує погашення «старих» позик. Тенденція триває з початку

повномасштабної війни – за 2022 р. скорочення становило 32,7%. Ставка за кредитами фізичним особам коливалася близько 30% річних, а середньозважена ставка за гривневими позиками суб'єктам господарювання – 20% річних[139].

* У банках, платоспроможних станом на 01.01.2023.

* У банках, платоспроможних станом на 01.01.2023.

Рис. 2.21 Чисті кредити суб'єктам господарювання в гривні, 2020 = 100%

Рис. 2.22. Чисті кредити фізичним особам у гривні, 2020 = 100%

Джерело: [139]

Працюючі кредити в економіку за рік зросли на 27% (в т. ч. бізнесу – 20%, населенню – 37%). Ключовою причиною такого приросту було його фіскальне стимулювання за урядовими програмами («5-7-9», іпотечного кредитування, пакетних гарантій), на які припадає понад 50% приросту кредитного портфеля КБ. Утім, грошовий мультиплікатор (МЗ / грошова база) залишався низьким (2,5), що вказує на низький рівень трансформації грошових потоків банківської системи у нові кредити та позики.

У 2021 р. рівень банківського кредитування економіки залишався на рівні 14% ВВП (за середніх по регіону Східної Європи показниках у 50% ВВП)[58], а приватного сектору – лише 28% ВВП, що становило близько половини загальних активів КБ, а решта припадала на кредити центральному уряду[270].

За час дії воєнного стану у рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» на 30.01.2023 укладено майже 20 тис кредитних договорів на 80 млрд грн[47].

Компаративна оцінка кредитування приватного сектору і депозитів КБ відображена в додатку Г.

Втрата доходів значною частиною домогосподарств позначилася на їхніх оцінках рівня добробуту (додаток Д).

У 2022 р. іпотечне кредитування в Україні майже зникло. З березня до вересня нове іпотечне кредитування майже не здійснювалося, позики були

поодинокими (рис. 2.23). У вересні-жовтні було видано трохи більше ста іпотечних кредитів із середнім обсягом близько 1 млн грн, майже всі – на вторинному ринку. *Іпотечний ринок до завершення війни залишатиметься малоактивним через високі ризики.* Дещо підвищити попит на іпотеку можуть

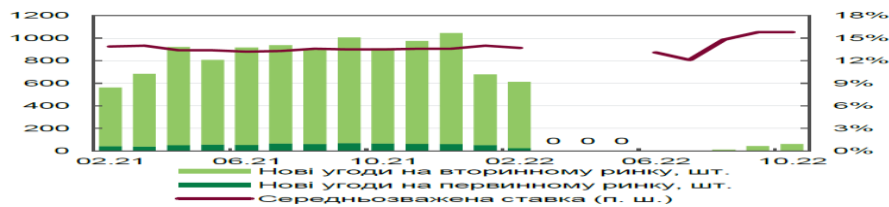

Рис. 2.23. Нове іпотечне кредитування

Джерело: [87, с.15]

державні програми підтримки кредитування «Доступна іпотека» та «ЄОселя», які пропонують знижені відсоткові ставки: 7% та 3% річних відповідно[87, с.15]. Стан іпотечного кредитування в Україні в 2022 р. відображений у додатку Е.

На стан кредитної безпеки банківської системи негативно вплинув статус-кво з корпоративними кредитами (рис. 2.24). КБ кредитували бізнес навіть в умовах війни, тож гривневий корпоративний кредитний портфель зріс у першій половині року. Однак у II півріччі ця тенденція перервалася. Зі свого піку в червні чистий гривневий корпоративний кредитний портфель скоротився на 7%, валовий – майже на 3%. *Зниження чистого портфеля визначають дві складові:*

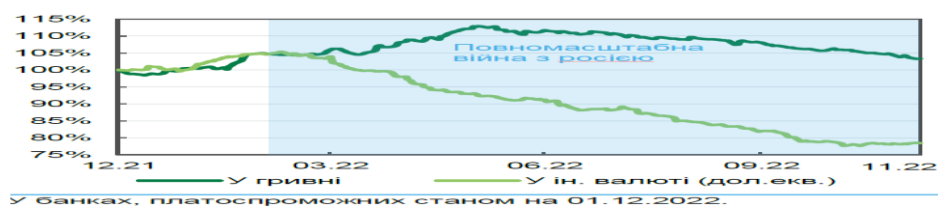

Рис. 2.24. Чисті кредити суб'єктам господарювання, 12.2021 = 100%

Джерело: [87, с.22]

пригнічений попит та формування резервів під понесені та очікувані кредитні ризики. З червня погашення кредитів загалом перевищувало нові видачі після вичерпання весняного високого попиту на позики для проведення посівної. КБ почали активніше формувати резерви під кредитні втрати. *Кредитні кошти простіше отримати наявним банківським клієнтам, що мають позитивну історію взаємодії з КБ. Вищі ризики КБ закладають у вищі кредитні ставки*[87, с.22].

Валютне кредитування стрімко зростається, за поточних умов воно не приваблює ні для КБ, ні для позичальників. КБ в опитуванні про умови кредитування відзначають рекордне падіння попиту на валютні позики. Боржники не бажають утримувати валютні ризики з урахуванням девальваційних очікувань. З початку повномасштабної війни було погашено чверть чистого портфеля, частину достроково. З урахуванням наявних ризиків валютний кредитний портфель скорочуватиметься й надалі.

КБ зволікають із визнанням втрат від кредитного ризику корпоративного портфеля. З початку воєнного стану 13% корпоративного портфеля за сумою зазнали дефолту, на початок листопада частка непрацюючих кредитів зростає до 40,5%. Статус непрацюючих КБ присвоюють тим кредитам, обслуговування яких неможливе без стягнення застави. Дві третини нових NPL було визнано через прострочення на строк понад 90 днів.

Втрати від погіршення якості портфеля зростатимуть. НБУ детально проаналізував найбільших корпоративних позичальників із загальною заборгованістю перед КБ щонайменше 20 млн грн на 1.12.2022. Вони сукупно становлять 60% чистого портфеля. Результати оцінювання свідчать, що 15% працюючого портфеля матимуть значні труднощі з обслуговуванням боргу. Валютний портфель ризикованіший, ніж гривневий, зокрема через брак джерел надходжень в іноземній валюті в низки компаній. З високою ймовірністю значна частина позичальників помаранчевої та червоної зон не зможуть своєчасно обслуговувати борги надалі. Разом із вже зафіксованими 9% втрат це відповідає втраті понад 20% працюючого до війни портфеля.

Розуміючи, що падіння економіки вплинуло і на погіршення фінансових показників бізнесу, НБУ працює над підходом, який буде використовуватися при кредитуванні під час війни і у повоєнний період. Адже стандартні підходи зараз, якщо КБ їх застосують, вимагатимуть навіть кредити тих позичальників, які можуть обслуговувати борг, відносити до більш низького класу і формувати резерви, створюючи тиск на банківський капітал. Це буде тимчасовий підхід на перехідний період до повного відновлення. Тобто, двосторонній процес: з боку КБ

– відновлення стратегій, повернення до власне банківського бізнесу, відновлення капіталу, з боку НБУ – поступове повернення до стандартних вимог, до стандартних правил[180]. Загрози подальшого зростання кредитного ризику залишаються високими[87, с.23-24].

Портфель кредитів домогосподарствам незмінно скорочується з початку повномасштабної війни (рис. 2.25). Причинами скорочення чистого портфеля є реалізація кредитного ризику та повільне нове кредитування, що не компенсує поточних погашень позик.

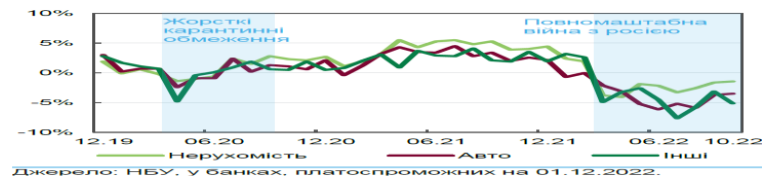

Рис. 2.25. Зміна чистих кредитів до попереднього місяця
Джерело:[87, с.28]

Відмова від низки регуляторних послаблень виявила значне погіршення якості кредитів. Резервування роздрібних кредитів із запізненням реагує на посилення ризиків. Поточна криза вчергове виявила недоліки в підходах КБ до оцінки очікуваних кредитних втрат. КБ рідко вчасно підвищують оцінки кредитних збитків у відповідь на погіршення макроекономічних умов і прогнозів на горизонті 12 місяців[87, с.28-29].

Одним із ключових чинників економічного зростання є *забезпечення економіки довгостроковими кредитними ресурсами*. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 р.[200], зокрема передбачає *зростання частки довгострокових кредитів з 20% у 2019 р. до 60% у 2025 р.* Натомість *банківська система України демонструвала стагнацію кредитування корпоративних клієнтів та повільне зростання кредитів фізичним особам* (табл. 2.2), при цьому структура кредитного портфеля КБ є *незадовільною з точки зору строковості*. Розподіл кредитів нефінансовим корпораціям за строками засвідчує *скорочення частки «довгих» (понад 5 років) кредитів з 19,5% на 01.01.2019 р. до 13,4% на 01.01.2023 р.* Аналогічна ситуація спостерігається у сфері кредитування населення:

частка «довгих» кредитів скоротилася з 37,1% на 01.01.2019[42] до 20,2% на 01.01.2023.

Таблиця 2.2

Кредити, надані нефінансовим корпораціям і домашнім господарствам

	01.01.2019		01.01.2020		01.01.2021		01.01.2022		01.01.2023	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Загалом	1060842	100,0	957163	100,0	930628	100,0	1006710	100,0	975480	100,0
Частка кредитів нефінансовим корпораціям	-	81,0	-	77,8	-	77,8	-	74,7	-	77,3
Частка кредитів домогосподарствам	-	19,0	-	22,2	-	22,2	-	25,3	-	22,7
<i>Кредити нефінансовим корпораціям</i>										
Усього, в т.ч.	859740	100,0	744648	100,0	724157	100,0	752320	100,0	754370	100,0
до 1 року	413695	48,1	375326	50,4	371855	51,4	415520	55,2	412550	54,7
від 1 року до 5 років	278126	32,4	235423	31,6	233459	32,2	242420	32,2	240980	31,9
Більше 5 років	167920	19,5	133899	18,0	118842	16,4	94390	12,6	100840	13,4
<i>Кредити домашнім господарствам</i>										
Усього, в т.ч.	201102	100,0	212515	100,0	206471	100,0	254390	100,0	221110	100,0
до 1 року	73288	36,4	92576	43,6	90795	44,0	117310	46,1	111070	50,2
від 1 року до 5 років	53223	26,5	64685	30,4	64579	31,3	86950	34,2	65370	29,6
Більше 5 років	74592	37,1	55254	26,0	51098	24,7	50130	19,7	44660	20,2

Джерело:[42; 54-56] і розрахунки автора

Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів (оптимальна величина – 1, критична – 3) у вітчизняному БС в 2015–2020 рр. перевищувало критичне значення, що свідчить про загрозу дефіциту довгострокових ресурсів для кредитування, що в свою чергу підриває кредитну безпеку БС.

Загалом частка працюючих кредитів до ВВП залишалася нижчою 15% (найнижчий у світі показник серед країн з ринками, що формуються).

Незважаючи на помітну трансмісію кредитних ставок загалом, *кредитний канал залишався малозначущим для реальних економічних процесів, оскільки був дуже вузьким: обсяг працюючих банківських кредитів корпоративному сектору становив лише близько 10% ВВП (за середнього у країнах Східної Європи значення у 30% ВВП)[58].*

Про попит на кредитування в 2022 р. свідчать дані додатку Є.

На рівні кредитної безпеки банківської системи позитивно для КБ і негативно для клієнтів в перші місяці широкомасштабної війни позначилось і масове скасування лімітів на кредитних картках клієнтів КБ. При цьому слід зазначити, що основним ризиком для КБ мірою виходу з кредитних канікул і реструктуризації корпоративних кредитів залишається погіршення якості кредитів і зростання вартості ризику. Підвищений апетит до ризику демонструватимуть і роздрібні клієнти КБ за зниження їхніх доходів.

Статус-кво з непрацюючими кредитами в 2018-2022 рр. такий (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Частка непрацюючих кредитів (NPL), %					
	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022	01.01.2023
Частка непрацюючих кредитів загалом:	54,54	48,36	41,0	30,0	38,1
у т.ч.					
Кредити корпоративному сектору	55,83	53,83	46,66	36,1	42,9
Кредити фізичним особам(з ФОП)	46,04	34,11	27,94	16,9	30,4
КБ з державною часткою з них	67,92	63,52	57,41	47,1	41,1
ПАТ КБ «Приватбанк»	83,35	78,38	73,95	69,9	69,2
КБ іноземних банківських груп	38,50	32,51	27,86	17,8	18,9
КБ з приватним капіталом	23,01	18,57	14,56	9,4	23,6

Джерело:[42; 138; 139]

У 2019 р. *уперше з моменту запровадження реальної оцінки кредитного ризику в лютому 2017 р. NPL була нижчою за 50% (48,4%)*. Однак, за оцінкою НБУ, *непрацюючі кредити не становлять загрози банківській системі*. Рівень покриття непрацюючих кредитів усіма резервами за 2019 р. збільшився на **4,8 в. п.** і на кінець грудня становив **95,2%**[174, с. 26, 29], а наприкінці 2020 р. – **98%**[175, с.28].

Повномасштабне військове вторгнення росії в Україну *переломило сталу тенденцію поступового скорочення NPL в КБ*, яке тривало з 2018 р.: за цей час *обсяг NPL зменшився на майже 300 млрд грн, частка в кредитному портфелі скоротилася з 55% до 27% на 1.03.2022. Обсяг NPL зріс за 2022 р. на 87 млрд грн до 432 млрд грн*. При цьому *коефіцієнт покриття NPL (відношення усіх резервів під збитки за кредитами до NPL)* становив на кінець 2022 р. **95%**[209].

Водночас *втрати від кредитного ризику* надалі зростатимуть. Відображення КБ понесених та очікуваних збитків від погіршення якості кредитного портфеля

триває. За одинадцять місяців 2022 р. співвідношення відрахувань у резерви під кредити та чистого кредитного портфеля (CoR) сягнуло **13%**. КБ здійснюють регулярний огляд якості кредитного портфеля і *поступово визнають додаткові кредитні збитки*[87, с.33].

КБ прискорили визнання кредитних втрат внаслідок війни. Загалом за IV кв. *частка непрацюючих кредитів* підвищилася на **4,5 в. п.** до **38,1%**, за 2022 р. – на **8,1 в. п.** За підсумками року передусім зросла *частка непрацюючих кредитів фізичним особам* – на **13,6 в. п.** до **30,4%**, *корпоративних кредитів* – на **6,8 в. п.** – **42,9%**[139](рис. 2.26).

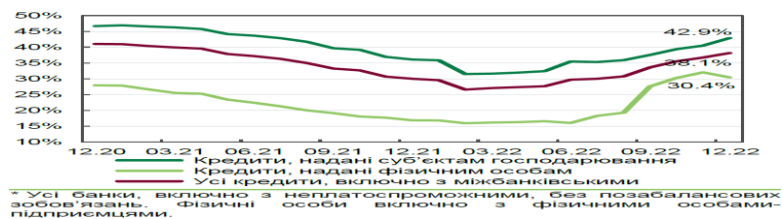

Рис. 2.26. Частка непрацюючих кредитів у портфелях КБ

Джерело: [139]

Непрацюючі кредити у *вітчизняному БС вище, ніж у зарубіжних країнах* (додаток Ж).

Статус-кво з непрацюючими кредитами у вітчизняній банківській системі зумовлювався: надризиковим кредитуванням останніми роками з огляду на недосконале оцінювання платоспроможності позичальників, відсутністю законодавчих гарантій прав кредиторів, негативним впливом пандемії COVID 19, розв'язаною росією війною, масштабним кредитуванням КБ пов'язаних осіб, надмірними видатками на рефінансування. Негативними чинниками є й концентрація NPL БС у КБ з державною участю, а також судова практика, що суттєво звужувала коло покупців NPL лише фінансовими установами за виключного укладання договорів факторингу (сьогодні до них додані й договори відступлення права вимоги) внаслідок відсутності законодавчого регулювання колекторської діяльності.

КБ з державною участю вдаються до *продажу проблемних кредитів*. Так, Ощадбанк виставив на аукціон право грошової вимоги за **43,8 тис** незабезпеченими кредитами за **156,7 млн грн**. Це заборгованості фізичних осіб за основним боргом,

процентами та комісіями. Мінімальна гранична вартість лота становить 3% від стартової ціни. Тобто ціна може впасти з майже 157 млн до 4,7 млн грн. Це перший беззаставний NPL на аукціоні. Лот виставлено на голландський аукціон, що дозволить побачити його ринкову ціну[147].

А Укргазбанк виставив на аукціон за «англійською» моделлю (тобто без зниження стартової ціни лоту) проблемні кредити на **683 млн грн**. Це заборгованості фізичних та юридичних осіб за кредитними договорами, договорами іпотеки та поруки[201].

За даними НБУ, внаслідок *суттєвого збільшення кредитного ризику вартість гривневих позик суб'єктам господарювання у II кв. 2022 р. зростає в середньому до 17,9% річних, тоді як за зниження попиту і встановлених кредитних канікул кредитні ставки для домогосподарств знизилися до 20,7%*. Водночас, КБ кредитують, орієнтуючись *не лише, і навіть не стільки, на облікову ставку. Вони враховують ризики, стан та відносини з позичальниками та багато іншого. Але навіть не вартість кредитів є основним стримуючим чинником кредитування. Ключовий чинник – відсутність нових проектів і низький платоспроможний попит на кредити через невизначеність воєнної економіки*[47].

У другому півріччі чистий гривневий корпоративний кредитний портфель КБ почав поволі скорочуватися. Для *роздрібного портфеля* ця тенденція помітніша і триває з початку повномасштабної війни. Основна причина скорочення – *формування резервів за кредитами, а також погашення раніше виданих позик, що не компенсується новими видачами*. Сповільнення економічної активності через *безпекові ризики та перебої з постачанням електроенергії ще більше знижують попит на кредитування*. Під час війни *ключову роль у підтриманні кредитування відіграють державні програми*[87, с.4].

Динаміка нормативів кредитного ризику банківської системи України в 2018-2022 рр. представлена в табл. 2.4.

Слід зауважити, що *зростання розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з КБ особами в українській банківській системі* відбувалося *внаслідок не лише неправомірних дій менеджерів та власників КБ, але у зв'язку із*

національними особливостями банківського бізнесу в Україні, які передбачають існування фінансово-промислових груп (ФПГ), де основними учасниками є КБ.

Таблиця 2.4

Динаміка нормативів кредитного ризику банківської системи України у 2018-2022 рр.

Норматив	1.01.2019	1.01.2020	1.01.2021	1.01.2022	1.01.2023
(Н7) Норматив максимального розміру кредитного ризику на 1 контрагента (не більше 25%)	19,83	17,61	19,14	18,60	17,80
(Н8) Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	176,23	105,00	87,39	72,35	86,33
(Н9) Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними особами (не більше ніж 25%)	10,41	7,02	4,10	3,71	2,81

Джерело: складено автором за [88]

Будучи учасником ФПГ, КБ автоматично стає пов'язаною особою із усіма підприємствами такої групи, адже він надає кредити і здійснює розрахунково-касове обслуговування таких підприємств. Крім того, аналізуючи діяльність державних КБ з січня 2017 р. (момент націоналізації Приватбанку), можна відмітити той факт, що *держава, в особі Уряду, борючись з негативними наслідками пов'язаного кредитування КБ, сама, по суті є пов'язаною особою державних КБ, адже, за даними НБУ, 40-45% їхніх активів становлять ОВДП. З цих позицій використання державних КБ для фінансування держбюджету є не чим іншим, як пов'язаним фінансуванням, що замість того, щоб переформатувати діяльність державних КБ у банки розвитку, держава використовує їх для фінансування бюджету*[78, с.109].

За поточного рівня ліквідності в банківській системі нестача ресурсу не є обмежувачими чинниками. Ними, з одного боку, є високі ризики для КБ при кредитуванні, а з іншого – зменшення попиту на кредитні ресурси, бо власник бізнесу або громадянин думає, чим же в підсумку він буде цей кредит повертати[64].

Важливо змінити філософію стійкості банківської системи, яку наразі досягнуто ціною її самоізоляції від ринкового кредитування. Активізувати кредитування економіки без ризиків нового «банкопаду» цілком можливо. Для

цього треба врегулювати проблему «поганих» боргів, що виникли через формажорні обставини, розширити субсидоване кредитування за програмою «Доступні кредити 5–7–9 %», здійснити рекапіталізацію банківської системи (зокрема, державних банків) для її активнішого залучення до цільового фінансування програм відновлення, а також встановити на період воєнного часу спеціальні нормативи, що враховують вплив воєнних ризиків та дисбалансів[2, с.70].

Кредитна безпека НБУ підривалася все ще значною заборгованістю за кредитами рефінансування неплатоспроможних КБ, яка на початок 2023 р. становила 38,2 млрд грн. Починаючи з 2015 р. НБУ повернув 18,3 млрд грн боргів, з них 1,07 млрд грн – у 2022 році[84]. З листопада 2022 р. НБУ припинив надання бланкових (беззаставних) кредитів рефінансування у зв'язку з рекордним рівнем ліквідності банківської системи. Порівняно з початком березня цього року, коли загальний обсяг отриманих банками кредитів рефінансування в окремі дні перевищував 160 млрд грн, заборгованість платоспроможних банків за такими кредитами скоротилася майже втричі, й на 4.11.2022 становила 54,4 млрд грн. Ураховуючи таку ситуацію, а також дострокове погашення кредитів рефінансування та успішне подолання БС випробування повномасштабною війною, бланкове рефінансування, що дало змогу на початку війни втримати стабільність фінансової системи, на сьогодні втратило свою актуальність. Водночас КБ і надалі доступні класичні кредити рефінансування під забезпечення[140].

У Стратегії НБУ до 2025 р. визначена мета відновлення кредитування економіки (додаток А).

Валютна безпека банківської системи. Високий рівень доларизації кредитів та депозитів став основною причиною валютного ризику вітчизняних КБ, прояви якого розпочалася з початком девальвації національної валюти як в 2008, так і в 2014 роках. В періоди кризи прояв валютного ризику мав три напрями: 1) внаслідок девальвації національної валюти відбулася переоцінка статей балансу КБ, зокрема, статті резервів за активними операціями; 2) зростання простроченої заборгованості за кредитами фізичних осіб через

нездатність останніх своєчасно погасити великі обсяги кредитування в іноземній валюті у 2003-2008 рр., оскільки основні доходи населення отримувало в національній валюті; 3) девальвація, інфляційні очікування та погіршення економічної кон'юнктури призвели до панічних настроїв у суспільстві і, як наслідок, до масового дострокового вилучення коштів вкладниками з КБ, в т.ч. депозитів в іноземній валюті. Як показує практика банківської діяльності під час кризи 2014-2017 рр. валютні ризики призвели до великих збитків банківської системи, зниження рентабельності активів та, в кінцевому підсумку, до банкрутства багатьох КБ, що в свою чергу негативно позначилося на темпах кредитування реального сектору економіки[78, с.105-106].

Загальний рівень доларизації коштів за IV кв. 2022 р. зменшився на **1,7 в. п.** до **35%** за рахунок випереджаючого зростання коштів бізнесу у гривні. Водночас рівень доларизації вкладів фізосіб суттєво не змінився. За курсом, фіксованим на 24 лютого, частка валютних депозитів знизилася до **30,1%**[139].

Рівень доларизації депозитів і кредитів виглядає таким чином (рис. 2.27-2.28).

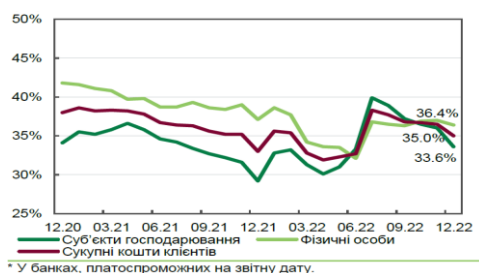

Рис. 2.27. Частка валютних депозитів

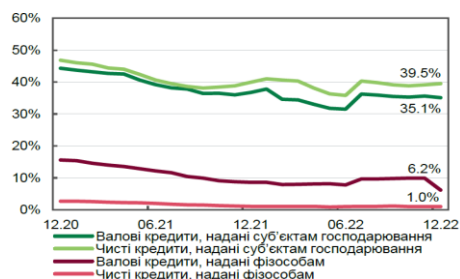

Рис. 2.28. Частка валютних кредитів

Джерело: [139]

Офіційний обмінний курс гривні до долара наприкінці липня 2022 р. *знижено на 25%*, що разом із коригуванням валютних обмежень, поступовим зростанням ринкових ставок у відповідь на червневе підвищення облікової ставки, запуском «зернового коридору» *послабили тиск на валютному ринку*. Відтак обсяги інтервенцій НБУ скоротилися. Однак *валютний ринок усе ще не здатен самостійно збалансуватися, попит на валюту з боку бізнесу та населення залишається високим*. Тож НБУ *надалі компенсуватиме дефіцит валюти на ньому та зберігатиме політику фіксованого обмінного курсу*. Водночас завдяки

безпрецедентній допомозі від партнерів міжнародні резерви станом на кінець року вже *перевищили довоєнний рівень* та *досягли 28 млрд дол.*, що *покриває 3,5 місяці майбутнього імпорту* (рис. 2.29-2.30). Подальше надходження міжнародної допомоги дасть змогу підтримувати резерви на достатньому рівні[87, с.11]. Це свідчить про *належний рівень валютної і боргової безпеки банківської системи України за зазначеним безпековим індикатором*.

Рис. 2.29. Зміна валових міжнародних резервів, млрд дол. Джерело: [87, с.12]

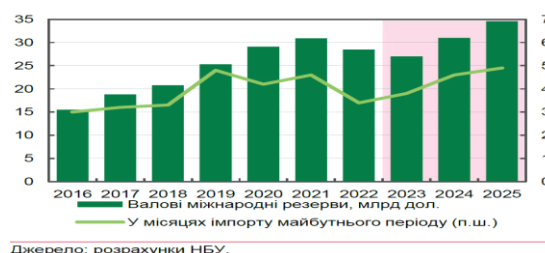

Рис. 2.30. Валові міжнародні резерви млрд дол. Джерело: [94]

Водночас, за прогнозами спостерігатиметься *тенденція зниження валютної безпеки банківської системи* за показником *обсягу золотовалютних резервів*. Так, фактично незмінний рівень резервів призведе до того що, за прогнозами МВФ, впродовж 2021-2026 рр. рівень достатності резервів за композитним критерієм зменшиться з **97%** до **73%**, а у місяцях імпорту майбутнього періоду з **4** до **2,5** (мінімально достатнім вважається значення на рівні 3 місяців майбутнього імпорту)[58].

Купівля / продаж безготівкової валюти клієнтами КБ ілюструється рис. 2.31.

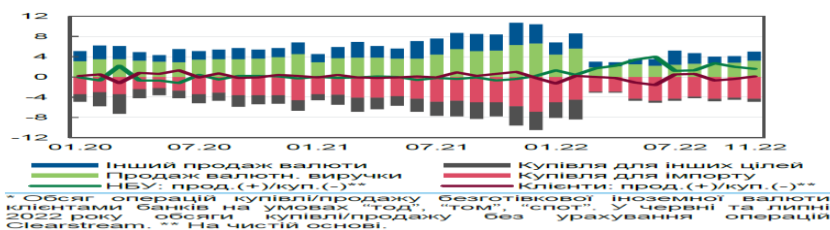

Рис. 2.31. Купівля/продаж безготівкової валюти клієнтами КБ, млрд дол. екв. Джерело: [87, с.11]

Водночас, за даними НБУ, *обсяги готівкової іноземної валюти поза КБ* за січень-жовтень 2022 р. збільшилися на **\$9,9 млрд**, тоді як за 10 місяців 2021 р. - лише **\$3,9 млрд**, а за весь минулий рік – **\$5,1 млрд**[34].

Обсяги переказів заробітчачан у 2022 р. майже не змінилися, було зафіксоване досить незначне зниження переказів з-за кордону, приблизно на 7% до \$13 млрд. НБУ вважає, що у 2023 р. українці будуть активно працевлаштовуватися і матимуть змогу відправляти частину коштів в Україну. Враховуючи цей фактор, на 2023 р. закладається зростання переказів до \$16 млрд[91].

Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті в 2015-2017 рр. перевищувало оптимальне значення даного індикатора (90%-110%), що свідчило про підвищення рівня загроз ФББС.

Мірою зниження безпекових ризиків здатність валютного ринку до самозбалансування зростатиме, чому сприятиме нарощування обсягів пропозиції валюти експортерами в умовах поживлення виробництва і відновлення транспортної логістики. Це дасть змогу зменшити роль НБУ у збалансуванні валютного ринку та поступово лібералізувати валютні обмеження. Проте необхідність у продажі НБУ валюти зберігатиметься з огляду на випереджаючі темпи зростання попиту на імпорту порівняно з можливостями нарощування експорту через руйнування виробничих потужностей[94].

Разом з тим, **НБУ за 2022 р. надрукував для бюджету 400 млрд грн.** І уся ця ліквідність наразі створює навіс, який загрожує курсовій стабільності. **Життєво важливо зв'язати ці кошти і контролювати їх рух, запропонувавши вкладникам привабливу відсоткову ставку. Строкові депозити, один з таких інструментів.** За відсутності адміністративних обмежень, через певний психологічний фактор, люди можуть одразу захотіти зняти гроші і вони опиняться на валютному ринку[47].

Девальвація гривні за 2022 р. разом із рішенням НБУ дати КБ можливість самостійно встановлювати курс конвертації валют стала очевидним сигналом, що на курсових коливаннях заробляти буде дедалі складніше та складніше[143], що знижуватиме валютну безпеку клієнтів КБ.

Капіталотворена безпека банківської системи. Виходячи із економічної сутності показників достатності та захищеності капіталу, цей фактор

можна трактувати, як чинник перекладання ризиків КБ на власників. Тобто, ФБКБ залежить від того, наскільки готові акціонери інвестувати кошти у розвиток діяльності. Чим більше вкладень у власний капітал, тим вищим буде рівень ФБ, позаяк у разі виникнення кризових ситуацій, КБ зможе розраховуватися із зобов'язаннями за рахунок коштів акціонерів[186].

Стан виконання нормативу регулятивного капіталу КБ зображено на рис. 2.32.

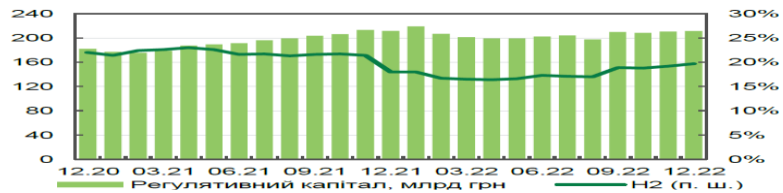

Рис. 2.32. Регулятивний капітал КБ та норматив його адекватності
Джерело: [139]

Вітчизняні КБ вже зазнали значних втрат від реалізації ризиків унаслідок війни, передусім через втрату якості кредитним портфелем. Проте запас капіталу та операційна ефективність дають змогу КБ зберігати запас капіталу понад мінімальні вимоги. Капітал низки КБ 2022 р. навіть зріс. Це пояснюється кількома чинниками. Передусім, напередодні вторгнення КБ мали значний запас капіталу, зокрема було сформовано буфер для роздрібно незабезпеченого портфеля, який КБ змогли використати. Також КБ, попри всі виклики, залишаються прибутковими.

Водночас загрози подальшої втрати капіталу низкою КБ посилюються, окремі з них уже зараз порушують мінімальні вимоги до капіталу. На початок грудня 2022 р. мінімальні вимоги до достатності капіталу порушували два КБ, що мають десяту частину активів БС. Серед них один великий державний КБ. Порушують вимоги до мінімального розміру регулятивного капіталу (не менше 200 млн грн) три дрібних КБ. Ще близько п'яти фінустанов працюють із близькими до граничних показниками достатності капіталу. Кількість порушників надалі може зростати. Достовірна оцінка капіталу дасть змогу своєчасно розробити заходи для його відновлення[87, с.37].

Постановою НБУ «Про затвердження змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 12.05.2015 № 312 передбачено з метою підвищення стійкості КБ у період фінансової та економічної нестабільності, створення ними запасу капіталу для підвищення спроможності протистояти ризикам НБУ встановлює вимоги до формування КБ буферів капіталу, а саме: буфера запасу (консервації) капіталу та контрциклічного буфера. Для системно важливих КБ НБУ встановлює вимоги до формування буфера системної важливості. Главою 3 зазначеної постанови передбачено, що КБ повинні формувати буфери капіталу понад нормативне значення нормативу достатності основного капіталу (НЗ). Буфер запасу (консервації) капіталу розраховується від загального обсягу ризику. КБ формує буфер запасу (консервації) капіталу, починаючи з: 1.01.2020 – у розмірі **0,625 %**; 1.01.2021 – **1,25 %**; 1.01.2022 – **1,875 %**; 1.01.2023 – **2,5 %**. Контрциклічний буфер капіталу розраховується від загального обсягу ризику в розмірі **0-2,5%**. **Розмір контрциклічного буфера капіталу встановлюється за рішенням правління НБУ в разі значної кредитної активності банків з урахуванням ризиків, пов'язаних із надмірним зростанням кредитування**[163]. Водночас, парламент ухвалив зміни до законодавства щодо тимчасового дозволу НБУ залишати на ринку недокапіталізовані КБ. НБУ не застосовує заходів впливу за порушення нормативних вимог до капіталу, якщо вони викликані наслідками війни.

Режим регуляторних послаблень зберігатиметься тривалий час. Тож КБ, що мають життєздатні бізнес-моделі та спроможні генерувати операційні доходи, отримують достатньо часу на відновлення капіталу в разі потреби. Натомість КБ, що є операційно збитковими, залишатимуться під пильною увагою регулятора, до них можуть застосовуватися обмеження для збереження інтересів вкладників.

НБУ має намір протягом 2023 р. провести оцінку стійкості КБ для з'ясування та підтвердження коректності відображення якості кредитного портфеля, достатності формування резервів та оцінки реального розміру регулятивного

капіталу. За результатами такої оцінки буде визначено перехідний період для відновлення капіталу до мінімальних регуляторних значень. *Більшість КБ зможуть відновити капітал завдяки майбутнім прибуткам, проте низка КБ, ймовірно, потребуватиме підтримки акціонерів*[87, с.5].

Боргова безпека банківської системи загалом перебуває на належному рівні.

Водночас, у червні 2022 р. повною мірою реалізувався *процентний ризик банківської книги тих КБ, що надмірно поклалися на кредити рефінансування НБУ. Підвищення облікової ставки до 25% річних зробило раніше залучені кредити вкрай дорогими для КБ, тож вони за можливості намагалися швидко повертати їх регулятору. Однак деякі середні та дрібні КБ не мали можливості повертати фондування НБУ через обмежену ліквідність.* Наприкінці листопада частка кредитів НБУ перевищувала **10%** зобов'язань для **15** КБ.

Вкладення в ОВДП залишаються однією з найвагоміших складових активів українських КБ (рис. 2.33).

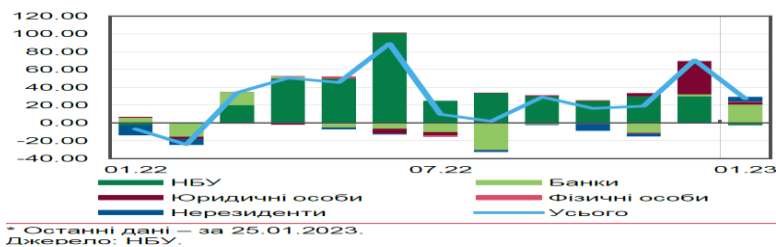

Рис. 2.33. Зміна обсягу гривневих ОВДП в обігу в розрізі власників, млрд грн
Джерело: [94]

Ці інструменти *майже не несуть кредитних ризиків*, однак їм властивий *процентний ризик*. У 2022 р. він реалізувався одразу у двох виявах: *КБ зазнали втрат через переоцінку справедливої вартості частини ОВДП*, а деякі зазнали *збитків через підвищення вартості рефінансування*, яке вони залучали під ці інвестиції. Регуляторне стрес-тестування 2021 р. мало підготувати КБ до такого шоку. *Наявність процентного ризику потрібно враховувати в процесі інвестування і надалі.* На кінець листопада у власності КБ було ОВДП на загальну суму **535** млрд грн, із них **84%** номіновано в гривні. *Найбільшими тримачами ОВДП є державні КБ*, які отримали переважну частку державних ЦП у процесі *докапіталізації* внаслідок попередніх криз. *Справедлива вартість цих*

«капіталізаційних» ЦП становить **228 млрд грн**. Решту портфеля КБ придбали самостійно, а інтерес до цих вкладень залежав від ринкових умов, зокрема, пропонованої доходності. З початком війни обсяги утримуваних КБ ОВДП дещо скоротилися. Попри це, **державні облигації залишаються вагомою складовою активів КБ, займаючи близько чверті в їхній структурі** (рис. 2.34)[87, с.35].

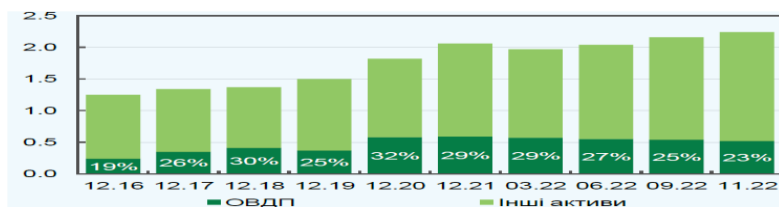

Рис. 2.34. ОВДП у чистих активах банків, трлн грн
Джерело: [87, с.35]

Валовий зовнішній борг банків має тенденцію до зниження (рис. 2.35).

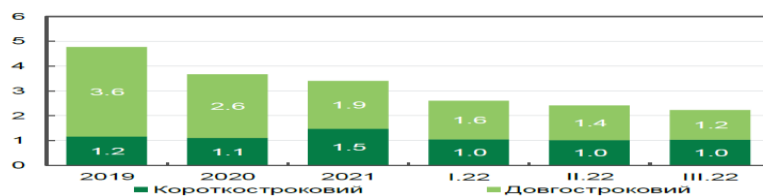

Рис. 2.35 . Валовий зовнішній борг банків
Джерело: [139]

Податкова безпека банківської системи. НБУ в податковій системі виступає: 1) платником податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів країни як і КБ; 2) представницьким органом, що взаємодіє з фінансовими та податковими органами, опрацьовує ефективні інструменти та методи розрахунку податкових зобов'язань, надає рекомендації щодо їх обліку та термінів сплати, контролює діяльність КБ, здійснює аналіз і прогнозування економічної ситуації в країні на макрорівні, розраховує податкове навантаження з метою підтримання належного рівня розвитку БС[115, с.75].

Порівняльний аналіз базових податків, що сплачуються КБ у різних країнах світу виглядає таким чином (додаток 3).

Аналіз виконання податкових зобов'язань вітчизняними КБ свідчить про те, що протягом 2015-2019 рр. результати їхньої діяльності були волатильними. Досліджуючи особливості оподаткування прибутку КБ, слід

аналізувати важливий показник – *податкове навантаження (витрати з податку на прибуток до фінансового результату (прибутку до оподаткування))*[210].

У 2015-2017 рр. банківська діяльність була збитковою. Значні збитки БС зумовлені погіршенням якості активів. Зменшення доходів з одночасним зростанням витрат спричинили **зниження сплати податків**. Криза банківської системи, зменшення кількості банків від 176 у 2015 р. до 82 у 2017 р. зумовили **зменшення загальних обсягів сплачуваних податків**. Основною причиною названих подій є **знецінення національної валюти більше ніж утричі**, що, в свою чергу, призвело до **масового зниження платоспроможності позичальників**. Починаючи з 2018 р. з'явилися тенденції до стабілізації – доходи почали перевищувати витрати. **Податкове навантаження знизилося** 2019 р. порівняно з 2018[210]. Тим більше, що **платники податку на прибуток можуть переносити збитки у майбутні періоди**.

При цьому частка податку на прибуток КБ не перевищувала **1%** від усіх податкових надходжень та **10%** усіх надходжень від податку на прибуток підприємств навіть у найкращі для БС України роки[26, с.112].

Інфляційна безпека банківської системи. За рівнем інфляції за період **2004-2021 рр. Україна** стала **13-ою** у світі у списку країн з найвищою середньорічною інфляцією[39]. За підсумками 2022 р. **інфляція виявилася нижчою за прогноз у 30%**, досягнута завдяки комплексу заходів. Це не тільки **облікова ставка**, а й **фіксація обмінного курсу й обмеження попиту на валюту і відповідно тиску на міжнародні резерви**. Мова про комплекс нестандартних заходів у вигляді **купівлі валюти під депозит, спеціального депозиту для хеджування від зміни офіційного курсу**, а також про валютні обмеження, які калібрувалися протягом минулого року. Дієвим інструментом є й **обмеження обсягів монетизації**, позаяк існує прямий зв'язок між монетизацією дефіциту держбюджету НБУ і тиском на валютному ринку[64].

Крім того, **зростання споживчих цін гальмували й такі заходи Уряду**, як **мораторій на підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги для населення та зниження окремих податків (зокрема ПДВ на пальне)**.

Утім, у грудні 2022 р. споживча інфляція в річному вимірі становила 26,6%, що було зумовлене наслідками повномасштабної військової агресії росії. Серед них: руйнування підприємств та інфраструктури, порушення виробництва та ланцюгів постачання, зростання виробничих витрат бізнесу, ситуативний ажіотажний попит на окремі товари та послуги. Впливали й непрямі наслідки війни, зокрема, курсові ефекти та погіршення упродовж року очікувань населення та бізнесу. Крім того, на **ціни в Україні** тиснуло глобальне прискорення інфляції – саме минулого року більшість країн оновили багаторічні інфляційні максимуми[106]. Для порівняння рівень інфляції в США і Євросоні виглядає таким чином (додаток И).

Безпеківі ризики ще тривалий час залишатимуться вагомим проінфляційним чинником. Проте з весни поточного року **інфляція** почне знижуватися під впливом жорстких монетарних умов, вщухання світових інфляційних процесів, а також все ще слабого попиту. Надалі зі зменшенням ризиків поліпшаться інфляційні очікування економічних агентів і послабляться проінфляційні ефекти шоків пропозиції завдяки відновленню виробничих потужностей та оптимальних логістичних зв'язків, а також очікуваному збільшенню врожайів[94].

Водночас, наявне непродуктивне використання КБ високоліквідних активів за рахунок депозитних сертифікатів НБУ суттєво впливає на монетарну сферу та спричиняє загрозу сплеску інфляції та стабільності фінансових ринків в Україні.

Загалом для України посилення ризиків стагфляції зумовлено недостатнім економічним потенціалом попереднього постпандемічного відновлення на тлі воєнних дій та переходу до сценарію війни на виснаження. В умовах різкого прискорення інфляції економічні втрати України можуть перевищити негативні наслідки гострої фази протистояння з РФ 2015 р.[45].

Прибуткотворена безпека банківської системи. БС останніми роками залишається операційно прибутковим, що забезпечує КБ першу лінію захисту для поглинання кредитних збитків. Відсоткові доходи значно зросли завдяки

зростанню активів, що приносять відсотковий дохід (рис. 2.36), а також вищим ставкам за інструментами інвестування.

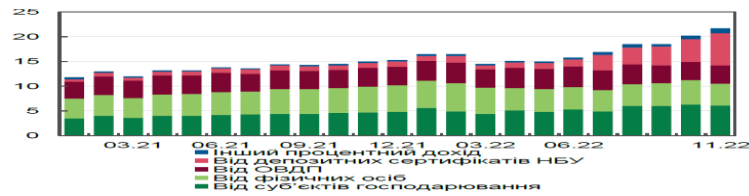

Рис. 2.36. Складові процентних доходів КБ, млрд грн
Джерело: [87, с.31]

Водночас, зростання частки поточних коштів стримувало подорожчання фондування. Після різкого провалу у весняні місяці 2022 р. (КБ надавали клієнтам «комісійні канікули», тимчасово скасувавши низку комісій) зросли комісійні доходи завдяки стабільному попиту на банківські послуги та поступовому відновленню тарифів – у вересні комісійні доходи вже сягнули довоєнного рівня. Протягом року більшість КБ змогла оптимізувати адміністративні витрати. Тож, попри значні кредитні втрати, БС загалом залишався прибутковим [87, с.5].

У 2022 р. платоспроможні КБ отримали **24,7 млрд грн** чистого прибутку (**95%** з яких припало на КБ з топ-10) проти **77,4 млрд грн** у 2021 році. Рентабельність капіталу БС становила **10,9%** порівняно з **35,1%** рік тому. **Головним чинником зниження прибутковості стало суттєве зростання відрахувань у резерви під понесені та очікувані збитки внаслідок війни.** Так, відрахування в резерви під кредити за рік становило **107,1 млрд грн**, ще **11,7 млрд грн** було сформовано під інші активи й ризики.

Чистий процентний дохід зріс на 29% порівняно з показниками попереднього року. **Процентні доходи зросли значною мірою** завдяки суттєвому припливу ліквідності в БС та її розміщенню в активи з вищою ніж у 2021 р. дохідністю. Після різкого зниження в перші місяці повномасштабної війни **комісійні доходи відновили зростання** завдяки стабільному попиту на банківські послуги та поступовому відновленню тарифів. Упродовж другого півріччя чистий комісійний дохід майже відновився до показників 2021 р., проте за підсумками року він скоротився на **14%** у річному обчисленні.

Операційні витрати становили близько половини сукупного чистого процентного та чистого комісійного доходів. Чистий операційний прибуток до відрахувань у резерви зріс за рік на 75%. Операційна ефективність забезпечує банкам першу лінію захисту для поглинання кредитних збитків. НБУ очікує, що КБ з життєздатними бізнес-моделями, які спроможні генерувати операційні доходи, успішно впораються з покриттям втрат від ризиків і відновленням капіталу[8].

На 1.01.2023 із 67 платоспроможних КБ 46 були *прибутковими* та отримали *чистий прибуток* 45,6 млрд грн, що перекрыло збитки 21 КБ на загальну суму 20,8 млрд грн. *Прибуток БС концентрований: п'ять найприбутковіших КБ сформували 89% усього прибутку.*

Додатковий дохід забезпечили переоцінка індексованих ЦП та доходи від торгівлі іноземною валютою. Високі доходи (рис. 2.37) та майже незмінні витрати дали змогу КБ досягнути *рекордних показників операційної ефективності. Чиста відсоткова маржа зростає з огляду на кволе дорожчання фондування КБ. Кількість операційно збиткових установ скоротилася майже до рівня 2021 р. після суттєвого зростання на початку агресії. Співвідношення операційних витрат і доходів (коефіцієнт CIR) без урахування переоцінок валюти, ЦП та деривативів за одинадцять місяців року становило 40,7% – це значно краще, ніж у попередні роки. Операційні витрати становили близько половини чистого процентного та чистого комісійного доходів[87, с.31, 33].*

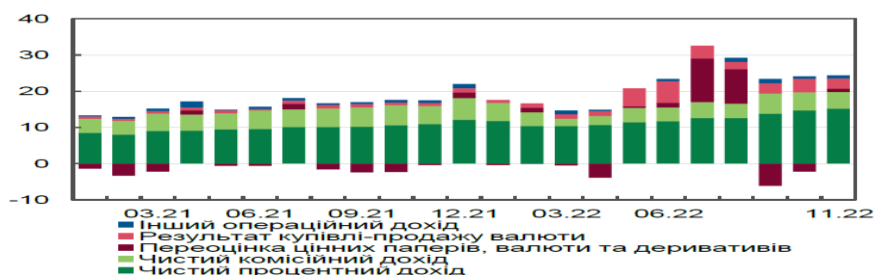

Рис. 2.37. Складові операційного доходу КБ, млрд грн

Джерело: [87, с.31]

Суттєві залишки в депозитних сертифікатах КБ в НБУ багато в чому є наслідком монетарного фінансування дефіциту бюджету 2022 р. на 400 млрд грн. Аби мінімізувати монетарні наслідки для інфляції від цих коштів, НБУ стерилізує їх за допомогою депозитних сертифікатів. З іншого боку, НБУ

отримує доходи від того, що утримує на своєму балансі додаткові 400 мільярдів гривень у вигляді ОВДП, і в його балансі депозитні сертифікати та емісійні ОВДП компенсують одні одних. Відтак, ризик, що у 2023 р. НБУ отримає збиток, відсутній[91].

Експрес-оцінювання ФББС можна проводити за динамікою індикаторів фінансової стійкості, що розраховуються НБУ за методологією МВФ, що є цілком логічним, оскільки, на думку багатьох учених, фінансова стійкість БС, тобто його здатність протидіяти негативним впливам внутрішнього і зовнішнього середовищ, є запорукою ФБ[73, с.89].

Крім того, в ході аналізу фінансової стійкості банківської системи України слід брати до уваги такі основні зовнішні чинники впливу на неї, як[162, с.47]:

динаміку світових цін на товари традиційного експорту вітчизняних підприємств (зернові культури та метали), що впливає на залишки на рахунках та стан обслуговування кредитів, а отже – ліквідність банківської системи, загальну якість її кредитного портфеля та пов'язані з цим витрати на формування страхових резервів, що знижує рівень прибутковості та капіталізації банківської системи;

динаміку надходжень приватних грошових переказів фізичних осіб («коштів заробітчан»), що пов'язана із ситуацією на ринку праці в конкретних країнах та впливає на динаміку депозитів населення в Україні (що є основним чинником ліквідності КБ);

тенденцію відпливу кредитних коштів з ринків, котрі розвиваються, що збільшує вартість запозичень на зовнішніх ринках капіталу та ускладнює рефінансування українського зовнішнього боргу, «тисне» на розмір міжнародних резервів України, обсяг яких є одним із важливих чинників стійкості банківської системи;

динаміку ділової активності за кордоном, яка впливає на діяльність в Україні КБ з іноземним капіталом, що виявляється у наданні (поверненні) останніми значних сум міжбанківських позик між материнськими і дочірніми КБ, зростанні / скороченні капіталізації, репатріації дивідендів, безпосередньо впливаючи на ліквідність, прибутковість та капіталізацію банківської системи України.

Висновки до розділу 2

Оцінка практики виявлення загроз ФБ банківської системи України і усунення ризиків у цій сфері дозволили зробити такі висновки:

1. Економічна література майже не містить підходів і безпосередніх рекомендацій з моніторингу і контролю процедур з управління ризиками, оцінки результативності цих процедур і систем ризик-менеджменту загалом. Висвітлення питань визначення сутності, систематизації й класифікації викликів і загроз ФБ банківської системи, їхнього повного і своєчасного виявлення / розпізнавання / діагностики / однозначної оцінки, усунення ризиків у цій сфері для підвищення рівня ФБ банківської системи є логічно незавершеним. Попри достатньо значний рівень наукового опрацювання проблематики підвищення ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи, бракує фундаментальних праць з застосування конкретних інструментів, що сприяють досягненню ФБ банківської системи й її суб'єктів.

2. Недоліком чинного нормативно-правового забезпечення ФБКБ є відсутність регламентації компетенції її суб'єктів, конкретних сфер їх дій, прав, обов'язків, відповідальності, принципів взаємодії. Не сприяє повноцінному фінансовому убезпеченню банківської системи і відсутність правового унормування: взаємодії НБУ і податкових органів з одержання регулятором інформації про фірми «одного дня» і несумлінних платників податків; вимог з недопущення фіктивного капіталу в БС. Правові умови організації безпеки банківського бізнесу характеризуються, насамперед, відсутністю будь-яких спеціальних законодавчих актів з питань безпеки підприємницької діяльності.

3. Попри те, що останніми роками ризик-менеджмент в БС України загалом сформувався, його рівень поки що не відповідає сучасним викликам. Застосовувані методи ризик-менеджменту не пов'язані з етапами розвитку небезпечних ситуацій, позаяк багато КБ неспроможні спрогнозувати з достатньою визначеністю результати діяльності. Методи комплексної оцінки загроз не визначають рівень ФБКБ. Не беруться до належної уваги макроекономічні ризики, пов'язані з недосконалістю податкової системи і державних гарантій, зниженням ділової й інвестиційної

активності в економіці України, нестабільністю функціонування товарних і фінансових ринків. Недостатній і рівень методологічної підтримки КБ в сфері «зеленого» фінансування з боку НБУ: відсутня єдина методологія в сфері ESG-фінансування й управління ESG-ризиками. Відсутня й єдина методологія врахування компонентів ризиків (крім, кредитного, ринкового та операційного) в моделях оцінки капіталу. Серед проблем оцінювання різних ризиків – відсутність системного і послідовного аналізу їхнього впливу на ФБ банківської системи та її структурні елементи, аналізу їхніх взаємозв'язку і взаємозумовленості, якісних методів їхніх виявлення і випереджальної діагностики; непорівнянність оцінок, отриманих кількісними та якісними методами.

4. На рівень ФБ банківської системи України впливають як *зовнішні (вкрай низькі темпи структурних перетворень вітчизняної економіки; криміналізація відносин у банківській сфері; недосконалість судової системи, високі темпи інфляції), так і внутрішні (недостатня якість корпоративного управління / ризик-менеджменту / внутрішнього контролю в багатьох КБ; впровадження новітніх банківських технологій) загрози*. Функціонування банківської системи України в умовах нових викликів та загроз, зумовлених пандемією, суттєво ускладнювалося *існуванням системних загроз, що накопичувалися тривалий час у ФС національної економіки. Ключовими загрозами ФББС були зниження попиту на банківські послуги та погіршення якості обслуговування кредитів*. Разом із цим сучасні процеси цифрової трансформації всіх сфер національної економіки поряд із беззаперечними перевагами та можливостями є *викликом та каталізатором принципово нових загроз банківській безпеці України*.

5. Протягом останніх років у КБ існують *загрози отримання збитків від діяльності, нездатності менеджменту КБ регулювати процентні ставки, а основними для вітчизняних КБ залишаються кредитний / знецінення частини нових споживчих кредитів зі зростанням їхнього прострочення, процентний, операційний, стратегічний ризики, ризик уповільнення зростання процентних доходів*.

6. Підвищенню рівня ресурсотворюючої безпеки недепозитного характеру банківської системи сприятиме можливість вітчизняних КБ використовувати як стандартні доступні інструменти рефінансування, забезпечені урядовими ЦП, так і одержувати незабезпечені кредити рефінансування обсягом до 30% довоєнних коштів домогосподарств у КБ. Дохідність ОВДП на первинному ринку поки не забезпечує КБ привабливе співвідношення ризик-дохідність. Основним чинником зростання ліквідності банківської системи в 2022 р. було суттєве нарощування урядом видатків, особливо наприкінці року, за рахунок продажу валютних коштів. **Надвисокий рівень ліквідності сконцентрований переважно в кількох найбільших КБ, що пов'язано з нерівномірністю перерозподілу в банківській системі значних за обсягами соціальних та інших виплат громадянам, зокрема, військовим. Профіцит ліквідності банківської системи, який сформувався через надходження нових коштів в економіку, є проблемою для монетарної трансмісії.** Інертна цінова політика КБ призводить до зростання попиту на більш ліквідні кошти до запитання та утримання значного тиску на валютний ринок. **Приплив нових коштів до БС нерівномірний: основні обсяги осідають на поточних рахунках у КБ з державною участю.**

7. Кошти клієнтів залишаються основним джерелом фондування КБ. Наприкінці 2022 р. їхня частка зросла до **87,9%**, тоді як частка рефінансування НБУ знизилася до **1,8%** (рівень вересня 2020 р.). Валовий зовнішній борг наприкінці року знизився до **\$2,2 млрд** (рівень 2004 р.). Водночас, **структура фондування погіршується, що не створювало негайних ризиків для банківської системи, але послаблювало стійкість окремих КБ до можливих різких змін настроїв вкладників.** Частка вкладів на вимогу в депозитному портфелі домашніх господарств на 01.01.2023 р. зросла вдвічі порівняно з 01.01.2019 р. з **38,4 до 68%**, тоді як частка вкладів терміном до 1 року знизилась з **39,6 до 22,8 %**, терміном від 1 до 2 років – з **20,7 до 8,2 %**, а частка вкладів понад 2 роки (що мають бути основним джерелом надання довгострокових кредитів), дорівнює лише **1%**. **Статус-кво у цій сфері знижує рівень депозитної і кредитної безпеки БС.** На депозитному ринку в 2022 р. залишався ризик, що довгострокові вкладення в гривневі депозити

можуть призвести до суттєвих втрат внаслідок випереджаючих темпів інфляції. Дохідність валютних вкладів в Україні значно нижча за глобальну доларову інфляцію. Загрозою депозитній безпеці банківської системи є й зміна парадигми заощадження, за якої домогосподарства завжди більше заощаджували, ніж кредитувалися, що завжди було для КБ джерелом, хоча і вартісних, але стійких пасивів. Крім того, якщо КБ не нададуть роздрібним клієнтам привабливих умов переорієнтування на інструменти фондового ринку, вони ризикують утратити і наявних вкладників.

8. Банківська система не забезпечує економіку достатнім обсягом доступних кредитних ресурсів, зокрема, довгострокових, відволікаючи значні кошти на кредитування уряду, купуючи державні ЦП. Це, звичайно, підриває кредитну безпеку як банківської системи, так й інших економічних агентів. За 2022 р. у платоспроможних КБ чисті гривневі кредити суб'єктам господарювання зросли лише на 0,5%, у валюті знизилися на 23,9% у доларовому еквіваленті. Попит на позики надалі пригнічений, тож ключовим рушієм гривневого корпоративного кредитування залишатиметься державна програма підтримки «Доступні кредити 5-7-9%». Проте темпи кредитування в межах програми скоротилися, а надані кредити формують вже близько третини працюючого валового гривневого корпоративного кредитного портфеля КБ. Повільне нове кредитування не компенсує погашення «старих» позик. Тенденція триває з початку повномасштабної війни – за 2022 р. скорочення становило 32,7%. Валютне кредитування стрімко згортається, за поточних умов воно не привабливе ні для КБ, ні для позичальників. З урахуванням наявних ризиків валютний кредитний портфель скорочуватиметься й надалі. КБ зволікають із визнанням втрат від кредитного ризику корпоративного портфеля. Втрати від погіршення якості портфеля зростатимуть.

8. Високий рівень доларизації кредитів та депозитів став основною причиною валютного ризику вітчизняних КБ, прояви якого розпочалася з початком девальвації національної валюти як в 2008, так і в 2014 роках. Як показує практика банківської діяльності під час кризи 2014-2017 рр. валютні ризики

призвели до великих збитків банківської системи, зниження рентабельності активів та, в кінцевому підсумку, до банкрутства багатьох КБ, що в свою чергу негативно позначилося на темпах кредитування реального сектору економіки. На кінець 2022 р. золотовалютні резерви перевищили довоєнний рівень та досягли 28 млрд дол., що покриває 3,5 місяці майбутнього імпорту, що свідчить про належний рівень валютної і боргової безпеки банківської системи України за зазначеним безпековим індикатором. Девальвація гривні за 2022 р. разом із рішенням НБУ дати КБ можливість самостійно встановлювати курс конвертації валют стала очевидним сигналом, що на курсових коливаннях заробляти буде дедалі складніше та складніше, що знижуватиме валютну безпеку клієнтів КБ.

9. Вітчизняні КБ вже зазнали значних втрат від реалізації ризиків унаслідок війни, передусім через втрату якості кредитним портфелем. Проте запас капіталу та операційна ефективність дають змогу КБ зберігати запас капіталу понад мінімальні вимоги. Водночас, загрози подальшої втрати капіталу низкою КБ посилюються, окремі з них уже зараз порушують мінімальні вимоги до капіталу, що негативно впливає на рівень їхньої капіталотвореної безпеки. Боргова безпека банківської системи загалом перебуває на належному рівні. Безпекові ризики ще тривалий час залишатимуться вагомим проінфляційним чинником. БС останніми роками залишається операційно прибутковим, що забезпечує КБ першу лінію захисту для поглинання кредитних збитків. На прибуткотвореній безпеці КБ і БС негативно позначається зростання операційного ризику.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ЗАГРОЗ ТА УСУНЕННЯ РИЗИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Поліпшення забезпечувальних складових розпізнавання загроз та усунення ризиків у дотриманні фінансової безпеки банківської системи

Безпекозабезпечувальна діяльність повинна розпочинатися безпосередньо з виявлення загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері, що має надавати суб'єктам системи забезпечення ФБ банківської системи чітку й однозначну інформацію про: існування чи реальність (з визначенням віддаленості у часі) виникнення загроз / ризиків; етапи їхнього розвитку та трансформації; характер і гостроту причин / протиріч, що їх породжують; джерела загроз / ризиків й їхні сили і засоби для зняття можливої невизначеності; адресність загроз (вони можуть бути як безадресними, так і спрямованими на послаблення ринкових позицій конкретного КБ, БС і банківської системи загалом); можливі шкоду / збитки (з виокремленням їхніх різновидів); оціночні можливості суб'єктів системи забезпечення ФБ банківської системи для запобігання / локалізації / мінімізації / припинення загроз / ризиків.

Наріжною основою виявлення загроз ФБ банківської системи є складання КБ, НБУ, АБУ, НАБУ переліку основних відомих / передбачуваних загроз із визначенням їхнього характеру; з'ясування причин і джерел їхнього виникнення. При цьому такий перелік має містити перелік загроз, що вимагають негайного реагування, а також перелік загроз, реагування на які потребує одержання й аналізу додаткової інформації.

Ризик-менеджмент має включати: ідентифікацію (визначення природи ризиків й їхній опис; складання переліку ризикових ситуацій; визначення масштабу, частоти й інтенсивності) ризиків; оцінку і розрахунок їхньої ймовірності; їхній моніторинг; контроль за наслідками їхньої реалізації. Для ідентифікації ризиків слід розглянути

подію, яку він може спричинити (рівень невизначеності зумовлюється ймовірністю виникнення) за наявності джерел ризиків, а й передбачити їхні можливі наслідки.

Оцінка стану ФБ усіх ланок банківської системи є основою формування й вжиття суб'єктами системи її забезпечення заходів, які принаймні знизять негативний вплив виявлених викликів і загроз ФБ, запобігатимуть / мінімізуватимуть виявлені ризики у цій сфері.

Уникання ризику як такого суперечить самій сутності діяльності КБ, функціонування БС і банківської системи загалом. При цьому організація безпекозабезпечувальної діяльності має враховувати таке *наступництво ризиків і загроз ФБ банківської системи* (рис. 3.1).

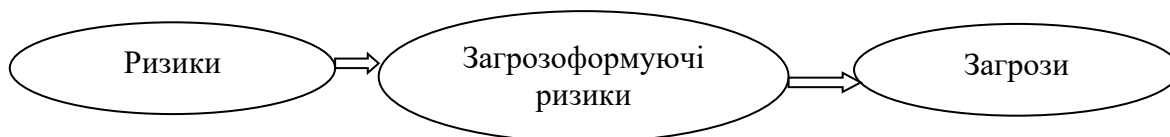

Рис. 3.1. Наступництво ризиків, загрозоутворюючих ризиків і загроз ФБ банківської системи
Джерело: розробка автора

За результатами первинного аналізу безпекового середовища виявлені *ризики* можна розподілити на ті, що можуть трансформуватися в *загрози*, й ті, що створюють нові можливості для розвитку держави та суспільства[171]. Тобто, *реалізація загрози* – це ризик, що реалізовується за небажаних сценаріїв / варіантів / стадій.

При цьому *реальність виникнення загроз / ризиків* має визначатися на статистичній / експертній основах, за допомогою *SWOT-аналізу*, *PEST-аналізу* (аналізу політичних, економічних, соціокультурних, технологічних чинників), *стратегічного і факторного аналізів*, методів *SWIFT* (для дослідження наслідків змін, нових і змінених видів ризику) і *LOPA* (змішаний метод оцінки ризику, пов'язаного з небажаною подією / сценарієм, що спрямований на аналіз достатності заходів з управління / зниження ризику). Для своєчасного виявлення загроз слід спостерігати й аналізувати також і *виклики*, що можуть бути джерелами загроз.

Перелік визначених загроз і ризиків на нано-, мікро-, мезо- і макрорівнях зумовлює характер забезпечувальної діяльності для підтримання рівня ФБ банківської системи України.

Безпекозабезпечувальна діяльність з забезпечення банківської системи від загроз її ФБ й усунення ризиків має включати такі протидіючі і попереджувальні заходи (рис. 3.2), що уможливить визначення конкретних осіб, які повинні їх здійснювати.

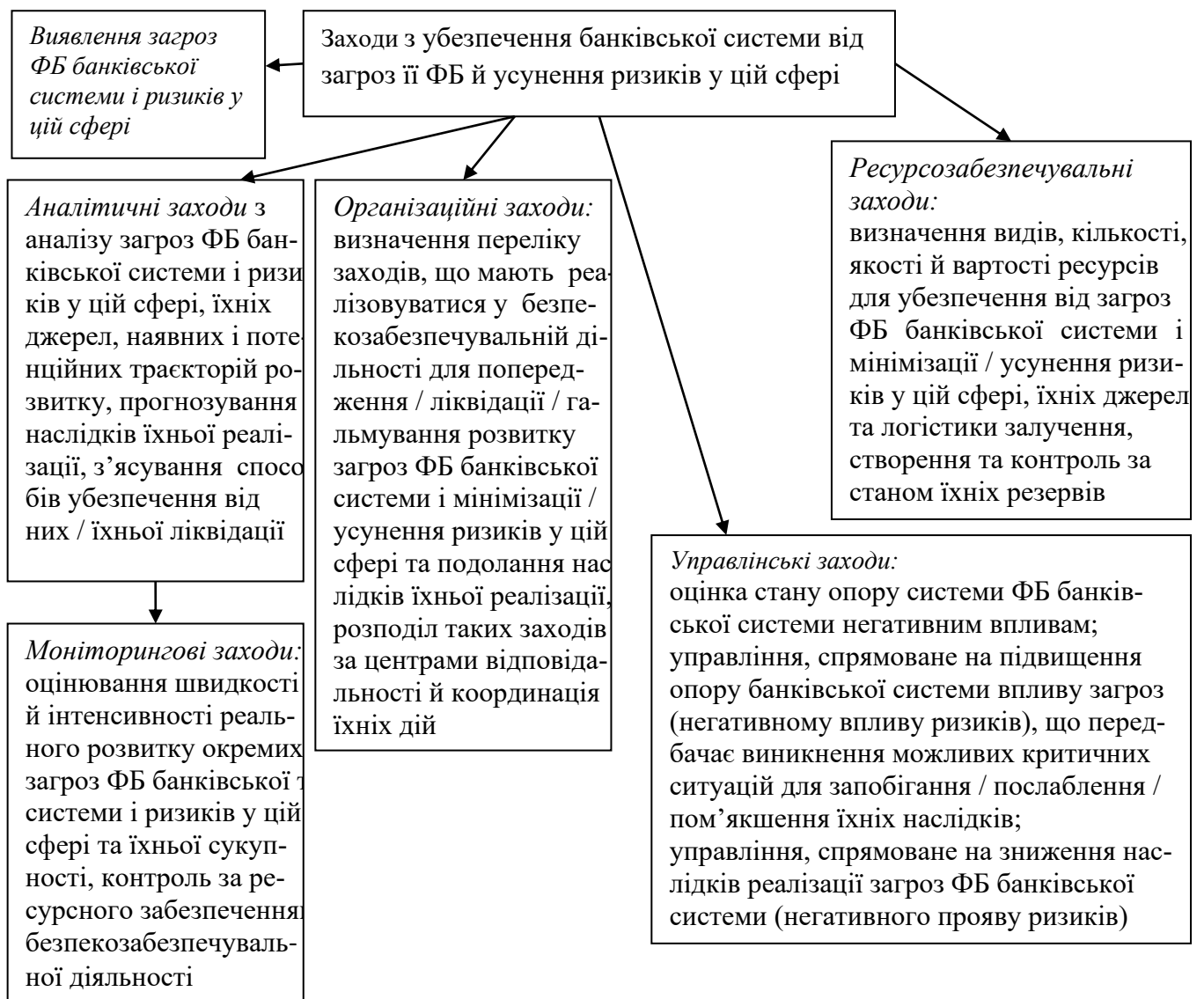

Рис. 3.2. Заходи з забезпечення банківської системи від загроз її ФБ й усунення ризиків у цій сфері

Джерело: розробка автора

Удосконаленню виявлення загроз ФБ банківської системи та усуненню / мінімізації ризиків у цій сфері сприятиме підвищення рівня наукового

обґрунтування цих процесів завдяки підготовці фундаментальних праць з використання конкретних інструментів для цього. При цьому значна увага має бути приділена визначенню сутності, систематизації й класифікації викликів і загроз ФБ банківської системи, їхньому повному і своєчасному виявленню / розпізнаванню / діагностиці / однозначній оцінці, усуненню ризиків у цій сфері для підвищення рівня ФБ банківської системи, застосуванню конкретних інструментів, що сприяють досягненню ФБ банківської системи й її суб'єктів.

Перспективним напрямом наукових досліджень має стати й виявлення загрозливого впливу постглобальних тенденцій на банківську систему України та обґрунтування вдосконалення архітектури її безпекового простору.

Убачається доцільним в економічній літературі істотно посилити висвітлення підходів і безпосередніх рекомендацій з моніторингу і контролю процедур з управління ризиками, оцінки результативності цих процедур, а також оцінки результативності систем ризик-менеджменту загалом.

З огляду на необхідність імплементації вітчизняного законодавства, за результатами саміту ЄС, перед НБУ постали додаткові виклики та завдання, серед яких, зокрема[190]:

наближення законодавства України у сфері фінансових послуг до права ЄС;

розширення взаємодії з європейськими інститутами, в т.ч. Європейським органом банківського нагляду (ЕВА), Єврокомісією, Європейським центральним банком, ЦБ й наглядовими органами держав – членів ЄС;

відкриття доступу для учасників фінансового ринку до додаткових інструментів здійснення міжнародних платежів, шляхом вжиття заходів разом із зацікавленими державними органами заходів з метою приєднання України до Єдиної зони платежів у євро;

налаштування ефективної комунікації щодо ролі НБУ в євроінтеграційному процесі з метою посилення рівня підтримки членства України як загалом в ЄС, так і всередині країни;

участь у перегляді переліку пріоритетних законопроектів, пов'язаних з євроінтеграцією;

сприяння виконанню умов ЄС, що будуть вказані у висновку за результатами розгляду заявки на членство України в ЄС.

*Для вдосконалення виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи та усунення / мінімізації ризиків у цій сфері **необхідно унормувати у відповідних нормативно-правових актах** регламентацію: компетенції суб'єктів, конкретних сфер їхніх дій, прав, обов'язків, відповідальності, принципів взаємодії у забезпеченні ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом. **Слід чітко визначити у нормативно-правовій базі** сутність понять «фінансова стійкість», «фінансова стабільність», «безпека», «фінансова безпека» і «безпечне функціонування», відобразити необхідний баланс фінансових інтересів держави, КБ і суспільства, що зумовлює рівень ФБКБ, а відтак і БС й банківської системи загалом, а також **унормувати** взаємодію НБУ і податкових органів з одержання регулятором інформації про фірми «одного дня» і несумлінних платників податків, вимоги з недопущення фіктивного капіталу в БС, законодавчі компенсаторні механізми для банківських установ при списанні боргів домогосподарств за зруйноване росіянами майно.*

*НБУ слід прийняти **Політику управління своїми ризиками / недопущення фінансових утрат**, яка б регламентувала мету і завдання, принципи управління ризиками НБУ, містила б основні терміни і визначення, застосовувані в управлінні його ризиками, класифікацію таких ризиків, опис складових й організаційної структури системи управління його ризиками. При цьому слід ураховувати, що втрати від ризиків незалежні одна від одної. Втрата в одній сфері діяльності не обов'язково збільшує ймовірність утрати в іншій (за виключенням форс-мажорних обставин[231]).*

Стратегія ФБ банківської системи України має містити: визначення її мети, завдань, об'єктів, суб'єктів, методів, інструментів, важелів, пріоритетів, принципів побудови системи забезпечення ФБ, критеріїв і кількісних і якісних параметрів / індикаторів ФБ, їхніх порогових значень; механізми і заходи з ідентифікації загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері, їхніх джерел, сфер і масштабу їхнього прояву, сфер їхньої локалізації; методологію

прогнозування, з'ясування і запобігання виникненню чинників, що зумовлюють їхнє виникнення, виявлення можливостей і закономірностей та тенденцій їхнього розвитку; формування механізмів і заходів соціально-економічної, грошово-кредитної, фінансової, банківської політики, що забезпечують / нейтралізують / пом'якшують / мінімізують їхній негативний вплив на банківську систему; необхідні ресурси і визначення організації контролю за забезпеченням ФБ банківської системи України.

Крім того, слід пришвидшити і підвищити якість виконання дорожньої карти і індикаторів стратегічних цілей Стратегії розвитку ФС України до 2025 р., що стосуються всіх складових банківської системи, а також Зasad стратегічного реформування державного БС (стратегічних принципів) в редакції від 02.09.2020.

Для **вдосконалення фінансового забезпечення банківської системи від загроз і ризиків** необхідне визначення **специфічних методів їхнього запобігання / попередження / зниження / мінімізації для кожного із різновидів ФБ банківської системи як окремих елементів єдиного комплексу безпекових заходів.**

Необхідна розробка **методик** визначення багаторівневості і підпорядкування банківських ризиків при здійсненні різновидів діяльності КБ, банківських операцій, окремих проектів; з'ясування інтегрованих (як сукупності окремих ризиків бізнес-процесів) ризиків; формування й оцінки пулу активів для здійснення їхньої сек'юритизації, побудови грошових потоків за іпотечними облігаціями, що випускаються в процесі сек'юритизації активів; визначення пріоритетності аналізу (висока, середня, низька) ризиків КБ, БС і банківської системи; розрахунку інтегральних ризиків ланок банківської системи як ступенів недосягнення їхніх інтересів; формування збалансованої системи ризик-показників, що уможливить урахування розмаїття основних різновидів ризиків і перебіг ризик-менеджменту на систематизованому розумінні впливу оцінок ризиків на банківську діяльність; вибору заходів реалізації стратегії ризик-менеджменту в умовах невизначеності.

Слід також у Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в КБ України, затверджених постановою правління НБУ від 02.08.2004 № 361, **визначити такі важливі складові управління ризиками**, як

їхні: диверсифікація / мінімізація / диференціація / сек'юритизація / рейтингування / страхування / хеджування / зниження рівня ризику шляхом продажу / відчуження активів / перерозподіл капіталу між різними видами ризику / використання поручництв, гарантій / уступка дебіторської заборгованості.

Методи ж комплексної оцінки загроз, **оцінюючи ризики КБ та виявляючи загрози**, мають визначати рівень ФБКБ, акцентувати належну увагу на макроекономічних ризиках, пов'язаних з недосконалістю податкової системи і державних гарантій, зниженням ділової й інвестиційної активності в економіці України, нестабільністю функціонування товарних і фінансових ринків.

Слід привести методологію моніторингу кредитних ризиків у вітчизняних КБ до вимог стратегічного управління загалом й управління фінансово безпечним розвитком КБ.

Удосконаленню **організації убезпечення банківської системи від загроз її ФБ і ризиків у цій сфері** слугуватиме чітка координація монетарної / валютної / антиінфляційної / банківської політики НБУ та економічної й фінансової політики Уряду, що забезпечить солідарну відповідальність НБУ та Уряду за цінову динаміку.

Необхідно **переорієнтувати наявні системи безпеки КБ з простого виявлення на протидію / запобігання загрозам ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом і ризикам у цій сфері й визначити пріоритети і розширити спектр вживаних для цього системних заходів, не обмежуючись діяльністю безпосередньо підрозділів безпеки без поширення функцій безпеки на інші підрозділи КБ.**

Слід реорганізувати структуру КБ, формуючи її на двох рівнях, де на нижньому будуть спеціалізовані структурні одиниці (зазвичай, філії) з автономним управлінням і власною стратегією прибуткової діяльності, а на верхньому – більші великі підрозділи (роздрібного і оптового банкінгів й управління активами), що об'єднуюватимуть спеціалізовані структурні одиниці.

У цьому ж блоці заходів мають неодмінно розглядатися питання: *поетапної приватизації державних КБ для диверсифікації структури їхньої власності й бізнес-орієнтованості й перетворення їх у повноцінні банки розвитку; обмеження*

розвитку цих КБ за рахунок бюджетних й адміністративних ресурсів держави, що спричиняє недобросовісну конкуренцію у вітчизняному БС; скорочення / ліквідації часток державної власності у невеликих КБ.

Не менш важливим у цьому блоці є запобігання ризику нестачі / незбалансованої ліквідності завдяки формуванню міжбанківського ринку за принципом «каскаду рівнів», що уможливить перехід надлишкової ліквідності найбільших КБ до менш великих спеціалізованих КБ; забезпечить доступ до фінансових ресурсів малим і середнім КБ за допомогою примусового перерозподілу (з використанням субординованих кредитів найбільших КБ середнім і малим; укладанням довгострокових угод про викуп найбільшими КБ частини кредитних портфелів малих КБ) ліквідності в БС.

Серед організаційних заходів фінансового убезпечення банківської системи від загроз її ФБ і ризиків у цій сфері чільне місце має бути відведено застосуванню КБ віртуального перестрахового бізнесу з пайовою участю у прибутку страховиків, де КБ одержує комісійні за ковзаючою шкалою, а також створенню перестрахових компаній.

І, нарешті, НБУ за відкликання у КБ ліцензій має враховувати не лише економічні, а й соціальні, політичні, психологічні чинники, позаяк надмірність у цій сфері може негативно позначитися на клієнтах / контрагентах КБ, підірвати довіру до банківської системи загалом.

Важливе місце у фінансовому убезпеченні банківської системи України від загроз і мінімізації / усуненні ризиків у банківській сфері має належати досконалій банківській інфраструктурі, в якій значущою повинна стати й інфраструктура забезпечення безпеки банківської діяльності (рис. 3.3).

*Необхідна й розробка регламентів, що визначають загрози для учасників ринку банківських послуг, методи й процедури протидії їм, установлюють критерії, що уможливають судження про порушення у забезпеченні ФБ банківської системи. При цьому **наріжним принципом регулювання на основі оцінки загроз є пропорційність регламентів і загроз, на попередження / протидію / локалізацію яких вони спрямовані.***

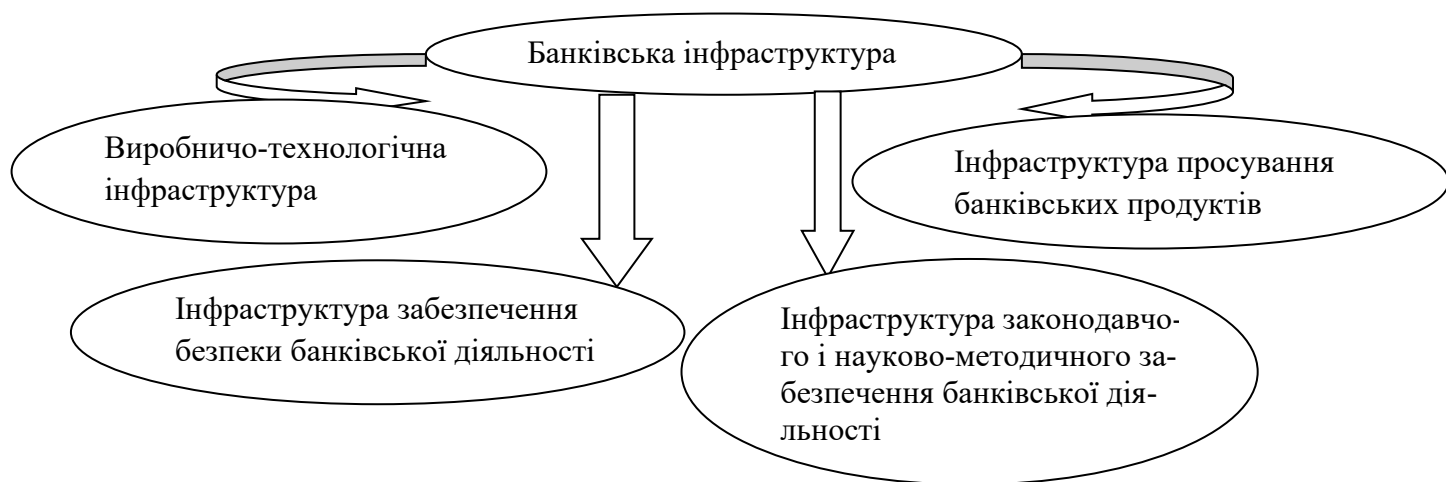

Рис. 3.3. Банківська інфраструктура

Джерело: розробка автора

Слід *посилити орієнтацію чинного механізму державного регулювання банківської діяльності на потреби української економіки у довгострокових кредитах та депозитах, запровадити нагляд за портфелями всіх вітчизняних КБ, що уможливить ідентифікацію концентрації ризиків у банківській системі України.*

Удосконаленню ризик-менеджменту в КБ для підвищення рівня ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом сприятиме поліпшення оцінки ризиків завдяки: своєчасному виявленню штатних (притаманних банківському бізнесу без урахування його сегментації) і субстанціональних (чия дія проявляється з огляду на специфіку діяльності КБ) ризиків, формуванню КБ оптимальної організаційної структури управління ризиками, яка б мала висококваліфікованих фахівців, досконалі методологічне (документи, що регламентують ризик-менеджмент, мають постійно актуалізуватися), організаційне (операції / процедури з управління ризиками мають бути конкретними і гранично ясними для розуміння й виконання), інформаційне (з регулярним інформуванням усіх її ланок про існуючі і потенційні ризики), інструментальне (з розробкою стратегічних карт банківських ризиків КБ для ризик-менеджменту з використанням такого нового інструменту, як збалансована система ризик-показників), технічне й програмне забезпечення та унеможливила конфлікт інтересів і умови його виникнення; чіткому з'ясуванню ризиків, на які наражається КБ, що супроводжують усі види його діяльності,

притаманні банківським продуктам, послугам і операціям, платіжним системам (у т.ч. ризику недосконалої трансформації залучених КБ короткострокових ресурсів у довгострокові кредити, регуляторного, безвідповідальності і комплаєнс-ризиків), а також зв'язків між окремими ризиками; визначенню спостережною радою і правлінням рівнів ризику, які КБ в змозі прийняти за кожним напрямом діяльності та загалом; дієвому застосуванню комплексу обмежень ризиків КБ за показниками толерантності до ризиків, визначених спостережною радою; формуванню механізму відслідковування ризиків за виникнення негативних тенденцій за ключовими індикаторами ризиків, швидкого й адекватного реагування для запобігання / усунення / мінімізації негативного впливу ризиків на результативність функціонування КБ; ефективному контролю за моніторингом ризиків; підвищенню ефективності доведення затверджених правлінням рівнів прийнятності ризиків до структурних підрозділів КБ; поліпшенню прийняття, вимірювання, обмеження, контролю ризиків й підготовки та використання звітності про них; одержанню достатньої компенсації за ризики, що приймаються; внеску підходів механізмів уникнення ризиків в динаміку кредитування; повноцінній інтеграції ризик-менеджменту з комплаєнс-контролем, внутрішнім контролем і внутрішнім аудитом (розробці єдиного інтегрованого переліку операційних і комплаєнс-ризиків), що уможливить своєчасне виявлення нових комплаєнс-ризиків і запобігання їхній реалізації; контролю ефективності системи управління ризиками.

Цій меті сприятиме також **застосування НБУ і КБ таких стратегій ризик-менеджменту**, як стратегії: *випереджаючого впливу; зменшення рівнів ризиків; ліквідації негативних наслідків прояву ризиків; комплексного впливу.*

Система ж антикризового управління ризиками має бути ешелонованою, кількість ешелонів якої визначається ступенем кризи; збалансованою за всіма використовуваними силами і коштами, стратегічними / тактичними / оперативними резервами на всіх управлінських рівнях банківської системи, що уможлиблює їхнє ефективне використання у разі зміни сценаріїв розвитку подій, і наступальною, позаяк тільки таким чином можна протидіяти кризовим проявам.

Для сприяння сталому розвитку України і з огляду на *комплексність ESG-ризиків (екологічні, соціальні й економічні ризики) управління ними слід включати до інтегрованого ризик-менеджменту вітчизняних КБ із забезпеченням ESG-компетенцій у всіх співробітників відповідних підрозділів, упроваджувати таке управління у модель «Трьох ліній захисту»*. При цьому потрібна *індивідуалізація підходу КБ до управління кожним із ESG-ризиків з огляду на масштаб і структуру банківського бізнесу, цілі і можливості КБ*.

Більшість вітчизняних КБ мають стати підписантами Принципів відповідальної банківської діяльності (UNEP FI Principles for Responsible Banking): (1) *відповідність (Alignment)*, 2) *оцінка впливу і постановка цілей (Impact & Target Setting)*, 3) *клієнти і споживачі (Clients & Customers)*, 4) *зацікавлені сторони (Stakeholders)*, 5) *управління і культура (Governance & Culture)*, 6) *прозорість і підзвітність (Transparency & Accountability)*), що закріплюють єдиний підхід до підвищення стійкості банківської системи і пришвидшення розвитку відповідального фінансування та є результатом інноваційного партнерства КБ по світу і Фінансової ініціативи ЮНЕП.

В управлінні *екологічними ризиками (фізичними і перехідними кліматичними ризиками)* слід урахувувати *екологічні чинники (наприклад, запобігання порушенням екологічного законодавства і пов'язаним з цим штрафам, мінімізація негативного екологічного впливу реалізації фінансованих проектів унаслідок зниження викидів парникових газів чи зниження оцінки рівня ризику / більш жорсткі умови кредитування продукції з високим вмістом вуглецю)*, що перебувають у сфері власних операцій КБ, кредитного портфеля, управління активами, брокерської діяльності і прямо / опосередковано впливають на клімат, довкілля і біорозмаїття, доцільно застосовувати підхід *«beyond compliance»*, орієнтований на більш якісні стандарти управління ризиками до їхнього визнання обов'язковими / рекомендованими. *Мітигація (пом'якшення наслідків) подібних ризиків* вимагає від КБ *ставати центрами компетенцій для їхніх клієнтів за розробки стратегій, спрямованих на зниження ризиків і покращення ESG-профілю*.

При цьому втрачені можливості залучення / утримання клієнтів / контрагентів / співробітників / інвесторів і розробки не адаптованої до майбутніх бізнес-стратегій вважатимуться ризиками.

Поряд з цим, НБУ слід вивчити, яким чином ураховувати кліматичні ризики і стратегії суб'єктів господарювання з їхнього пом'якшення у регулюванні для стимулювання «зелених» кредитів й адаптаційних інвестиційних проектів і недопущення недооцінки ризиків «екологічно нечистих» компаній та створення «бульбашки» на ринку «зеленого» фінансування.

Дуже важливо обґрунтовано оцінювати і соціальну орієнтованість КБ, їхню доступність для соціально відповідальних представників бізнесу, продуктову лінійку інструментів, прив'язаних до показників стійкого розвитку. У цьому зв'язку важливо протидіяти недобросовісним практикам на вітчизняному ринку банківських послуг.

Позаяк економічні чинники (корпоративне управління, ризик-менеджмент, комплаєнс, інноваційність, етика бізнесу) є неодмінною складовою операційної діяльності і стратегічного планування КБ, їхня роль за світовою практикою визнається ESG-рейтинговими агентствами найсуттєвішою й займає 50–60% у підсумковому рейтингу, а **формування стійкої банківської системи неможливе без впровадження ESG-принципів на всіх бізнесових рівнях.**

Вітчизняні КБ для реалізації цього напрямку діяльності повинні **затвердити й реалізовувати політику в сфері соціальної й екологічної відповідальності, корпоративного управління і сталого розвитку, а також упровадити інтегровану бізнес-модель, націлену на забезпечення позитивного соціального й екологічного впливів за одночасного забезпечення високих фінансових показників.**

Оцінка ризиків екологічних, соціальних й економічних ризиків має включати оцінку всіх відповідних прямих, опосередкованих і кумулятивних ризиків.

Усунення / мінімізація КБ соціальних й екологічних ризиків має відбуватися за такою схемою (рис. 3.4).

НБУ і рейтингові агентства, що оцінюватимуть управління ESG-ризиками КБ, мають урахувати наявність / відсутність у них ризиків зловживань / непрозорості маркетингової й податкової політики / інших аспектів недобросовісної конкуренції і протиправних дій, компрометації кібербезпеки й витоку даних клієнтів, місменеджменту (поганого менеджменту), непоінформованих бізнес-рішень, що може спричинити повну / часткову втрату інвестицій унаслідок неправильної оцінки ESG-ризиків інвестованого об'єкта.

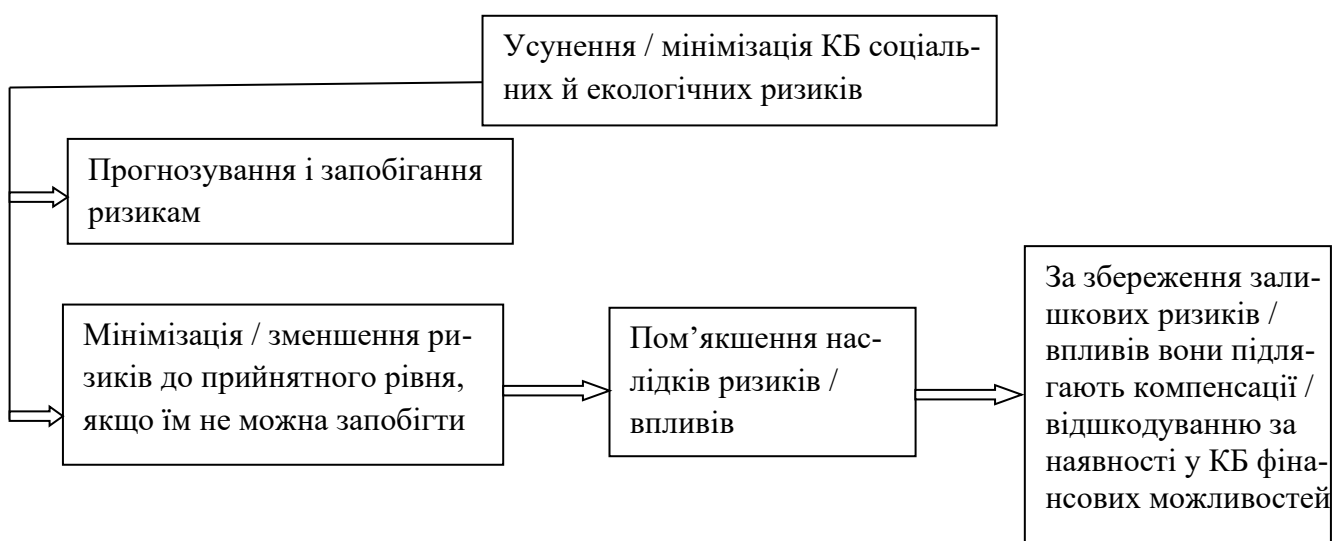

Рис. 3.4. Схема усунення / мінімізації КБ соціальних й екологічних ризиків

Джерело: розробка автора

Предметом *ризику-менеджменту* у банківській системі мають бути й **ризик роботи з big data**, які безпосередньо можуть позначитися на рівні її ФБ, зокрема: *ризик конфіденційності, втрати даних, переповнення сховища, зниження ефективності великих даних, формування неефективного набору даних, помилок великих даних, помилок бізнес-моделі, економічної недоцільності, зовнішнього консультанта, неготовності до змін, шахрайства.*

Крім того, увага має бути приділена й оцінці та протидії **корупційним ризикам** – ймовірності / можливості прояву корупційних діянь і настання несприятливих наслідків, зумовлених ними. Для цього необхідні виявлення умов / обставин / дій / подій (з формуванням узагальненого переліку корупціогенних чинників), що виникають в управлінських ланках банківської системи, що уможливають зловживання посадовими обов'язками для одержання посадовцями

і третіми особами вигоди у вигляді грошей / цінностей / майна / послуг майнового характеру / майнових прав всупереч інтересам суспільства і держави.

Удосконаленню ризик-менеджменту в банківській системі має сприяти широке застосування в ньому *візуалізації ризиків, тобто їхнє наочне зображення на графіках, що виокремлює важливі, істотні параметри відповідних ризиків.*

КБ важливо обрати обґрунтовану модель управління ризиками. Інформаційна модель передбачає їхній регулярний (наприклад, раз на рік) моніторинг на основі опитування персоналу КБ і збору інформації для його власників / акціонерів / топ-менеджменту про наявні ризики, їхню серйозність, способи управління.

Застосування загального підходу до управління ризиками (Enterprise risk management, ERM) як концепції, що характеризує методики і процеси, використовувані для управління ризиками і можливостями у досягненні визначених цілей, має базуватися на *підвищенні обізнаності топ-менеджерів КБ про відповідні ризики і формуванні культури співробітництва між всіма задіяними в оцінці ризиків.*

КБ для поліпшення ризик-менеджменту з метою підвищення ФБКБ доцільно розробляти такий *діагностичний інструмент, як модель можливостей (обмежень) управління притаманними їм ризиками* (рис. 3.5), що уможлиблює мінімізацію наслідків невизначеності.

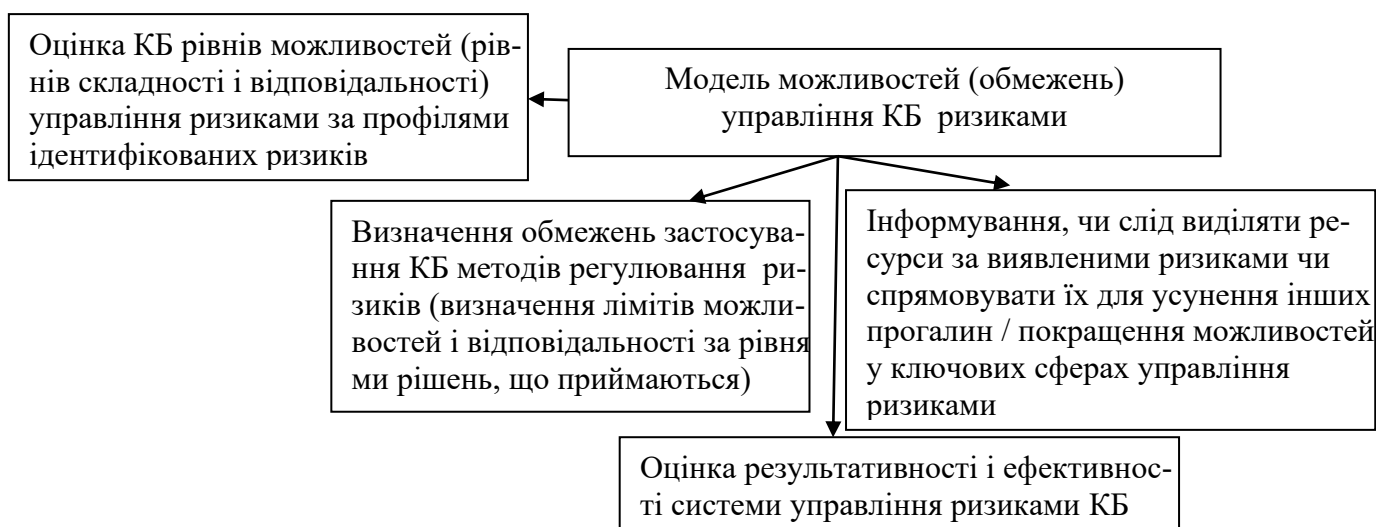

Рис. 3.5. Модель можливостей (обмежень) управління КБ ризиками

Джерело: розробка автора

Водночас, найефективнішою є інтегрована модель управління ризиками КБ, що базується на процедурах, спрямованих не так на збір інформації для власників / акціонерів / топ-менеджменту КБ, як на усунення ризиків в оперативному управлінні КБ. Модель передбачає виокремлення управління найістотнішими ризиками із операційної діяльності в окремий процес управління відокремленими проектами / програмами, забезпечений власними ресурсами; формування карти ризиків органом КБ, що включає керівників / представників усіх його підрозділів.

Удосконаленню ризик-менеджменту в банківських холдингах для підвищення рівня їхньої ФБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом сприятиме, поряд з рекомендованими для КБ: підвищення обґрунтованості стратегічного планування й управлінських рішень, що приймаються, завдяки усвідомленню потенційних можливостей і загроз функціонуванню холдингу; обізнаності його працівників щодо політики управління ризиками, що реалізовується, та їхнім належним навичкам за виконуваними посадовими функціями з управління ризиками; недопущення критичних для холдингу ризиків; організація системи внутрішнього контролю за ризиками на консолідованій основі; недопущення залучення структурних одиниць банківського холдингу до незаконних фінансових операцій.

Поліпшенню ризик-менеджменту в банківській системі сприятиме й створення в НБУ структурного підрозділу, який би відповідав за здійснення нагляду і контролю за ризиками КБ на базі їхньої звітності й іншої інформації з відкритих джерел і спеціалізувався на:

експертизі застави для забезпечення кредитів, перевірці звітів оцінників, оцінці ринкової / справедливої вартості майна дистанційному аналізі кредитних ризиків найбільших позичальників – юридичних осіб і найбільших груп економічних агентів, юридичних осіб і індивідуальних підприємств КБ, роздрібних кредитних портфелів КБ;

аналізі ринкових ризиків (фінансового стану емітентів ЦП, портфелів ЦП);

оцінці якості систем управління операційним ризиком КБ, планів з забезпечення неперервності і відновлення діяльності КБ.

Це підсилить ризик-менеджмент у банківській системі України, оскільки акумулювання інформації про виникаючі ризики всіх КБ в єдиному центрі уможливить їхнє оперативне виявлення й ідентифікацію, узагальнення інформації про ризики, притаманні різним видам банківських операцій, банківським групам і холдингам, а також виявлення ризикоутворюючих чинників.

Інформаційно-аналітичні заходи з убезпечення від загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері мають включати:

збір, вивчення, аналіз й оцінку загальнодоступної всебічної інформації (включно зі ЗМІ, макроекономічними, галузевими / регіональними оглядами, інформацією міністерств і відомств, місцевих органів влади, саморегульованих організацій, рейтингових агентств) про статус-кво соціально-економічного розвитку України, вітчизняного і світового ринків банківських послуг і перспективи їхнього розвитку; криміногенну ситуацію, включаючи стан економічної / фінансової злочинності у банківській сфері; з'ясування і прогнозування негативних тенденцій / вузьких місць у грошово-кредитній / фінансовій / бюджетній / фіскальній / антимонопольній політиці, що загрожують ФБ банківської системи України;

з'ясування переліку / рубрикаторів (за виявлення не передбачених рубрикатором загроз вони мають індексуватися й вноситись до бази даних) й форм прояву загроз ФБ усіх ланок банківської системи, який має уточнюватися згідно з уявленнями суб'єктів системи забезпечення ФБ, котрі приймають управлінські рішення, що уможливить систематичне вдосконалення методичного забезпечення виявлення загроз;

визначення сукупності й імовірності настання ризикових подій в КБ, БС і банківській системі загалом за типами стосовно об'єктів захисту і видів й характеру завдання шкоди / збитків з урахуванням їхнього можливого збігу / повтору та побудова когнітивного графа ризикових подій з огляду на їхній взаємовплив;

отримання інформації про виклики, загрози ФБ банківської системи і ризикові події із ексклюзивних джерел (насамперед, люди, їхні знання і вміння, записи,

автоматичне документування функціонування технічних систем, електронна переписка службовими каналам зв'язку);

виявлення конфіденційної інформації, рівня її конфіденційності і підготовку переліків відомостей, що підлягають захисту;

збір й обробку інформації про неспроможних, ненадійних клієнтів / позичальників / контрагентів, осіб, пов'язаних з криміналом; офіційні претензії до них правоохоронних і контролюючих органів;

збір і реєстрацію для якісного й ефективного управління операційним ризиком в банківській системі операційних інцидентів, постійний моніторинг ключових індикаторів операційного ризику, його оцінка і сценарний аналіз;

формування НБУ, Мінфіном, АУБ і НАБУ паспортів (що забезпечуватиме характеристику / ідентифікацію / оцінку явищ, подій, процесів, чинників, що становлять загрозу ФБ банківської системи, шкодять інтересам усіх її ланок, перспектив їхнього розвитку, факторний аналіз наслідків загроз, а також визначення спроможності й механізмів їхнього попередження / припинення / мінімізації) і реєстрів загроз ФБ банківської системи (що міститимуть узагальнені результати комплексного виявлення / оцінювання таких загроз, висновки щодо формування й реалізації стратегії і політики забезпечення ФБ банківської системи та її окремих складових), які використовуватимуться для стратегічного управління, що сприятиме поліпшенню їхнього моніторингу, своєчасному й адекватному вжиттю необхідних коригувальних заходів;

аналіз КБ, НБУ, АУБ і НАБУ перебігу судових слухань за участю ланок банківської системи України;

аналіз НБУ, АУБ і НАБУ перебігу, спрямованості і результатів перевірок КБ і НБУ, здійснюваних Рахунковою палатою України, Державною аудиторською службою України, Державною податковою службою, Державною службою фінансового моніторингу України, Антимонопольним комітетом України;

формування звітності про загрози ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом;

підготовку інформаційно-аналітичних довідок і доповідей для власників, акціонерів і топ-менеджерів КБ, очільників НБУ і Міністерства фінансів України, саморегульованих організацій на вітчизняному ринку банківських послуг.

При цьому слід урахувувати, що **отримана інформація й аналітичні матеріали не будуть вичерпними, позаяк апріорі неможливо визначити всі можливі обставини і сценарії завдання шкоди / збитків об'єктам ФБ усіх ланок вітчизняної банківської системи.** Проте таким чином формуватиметься **цілісна база знань про загрози ФБ банківської системи України і ризикові події у цій сфері,** яка включатиме також інформацію про інтереси суб'єктів системи забезпечення ФБ усіх ланок банківської системи України, прецеденти, завдану / можливу шкоду / збитки, історію розрахунків і оцінок, проміжні результати аналізу, вихідні форми документів, статистику.

Для вдосконалення **інформаційно-аналітичного забезпечення виявлення загроз ФБ банківської системи і усунення ризиків у цій сфері** необхідні **розробка інформаційної моделі ФБ банківської системи України (за її ланками), яка б уможлиблювала співставлення всієї сукупності загроз ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом і можливостей із запобігання / протидії і / або мінімізації можливої шкоди / збитків.**

Необхідна й **транспарентна публічна інформація про макроекономічне стрес-тестування ризиків вітчизняних КБ,** для чого у звітах НБУ про «Стрес-тестування КБ у... році» має бути представлена детальна інформація по конкретних КБ.

У розроблювану НБУ **Карту ризиків ФС** слід **внести уточнення щодо назв виокремлюваних в ній ризиків,** зокрема, замість ризиків достатності капіталу, прибутковості і ліквідності, використовувати такі різновиди, як ризики нестачі капіталу, збитковості і нестачі / незбалансованості ліквідності, а також брати до уваги ризики країни, втрати репутації, комплаєнс-ризик; ризик залучення КБ до легалізації брудних грошей, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення.

Для вдосконалення виявлення загроз ФБ банківської системи і усунення ризиків у цій сфері **конче потрібні впровадження і оптимізація цілісної системи**

фінансового моніторингу в усіх сферах функціонування банківської системи України як безперервного науково обґрунтованого діагностично-прогностичного контролю, аналізу і прогнозування змін фінансової діяльності суб'єктів банківської системи, її клієнтів / контрагентів з метою забезпечення її ФБ та поступального розвитку, а також недопущення залучення КБ і банківських холдингів до легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму і розповсюдження зброї масового знищення. В рамках цієї системи чільне місце має посідати комплексна система (з централізованою і децентралізованою підсистемами) моніторингу загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері (рис. 3.6), що уможливить його безперервність і своєчасність виявлення / оцінки / прогнозування зазначених загроз і ризиків .

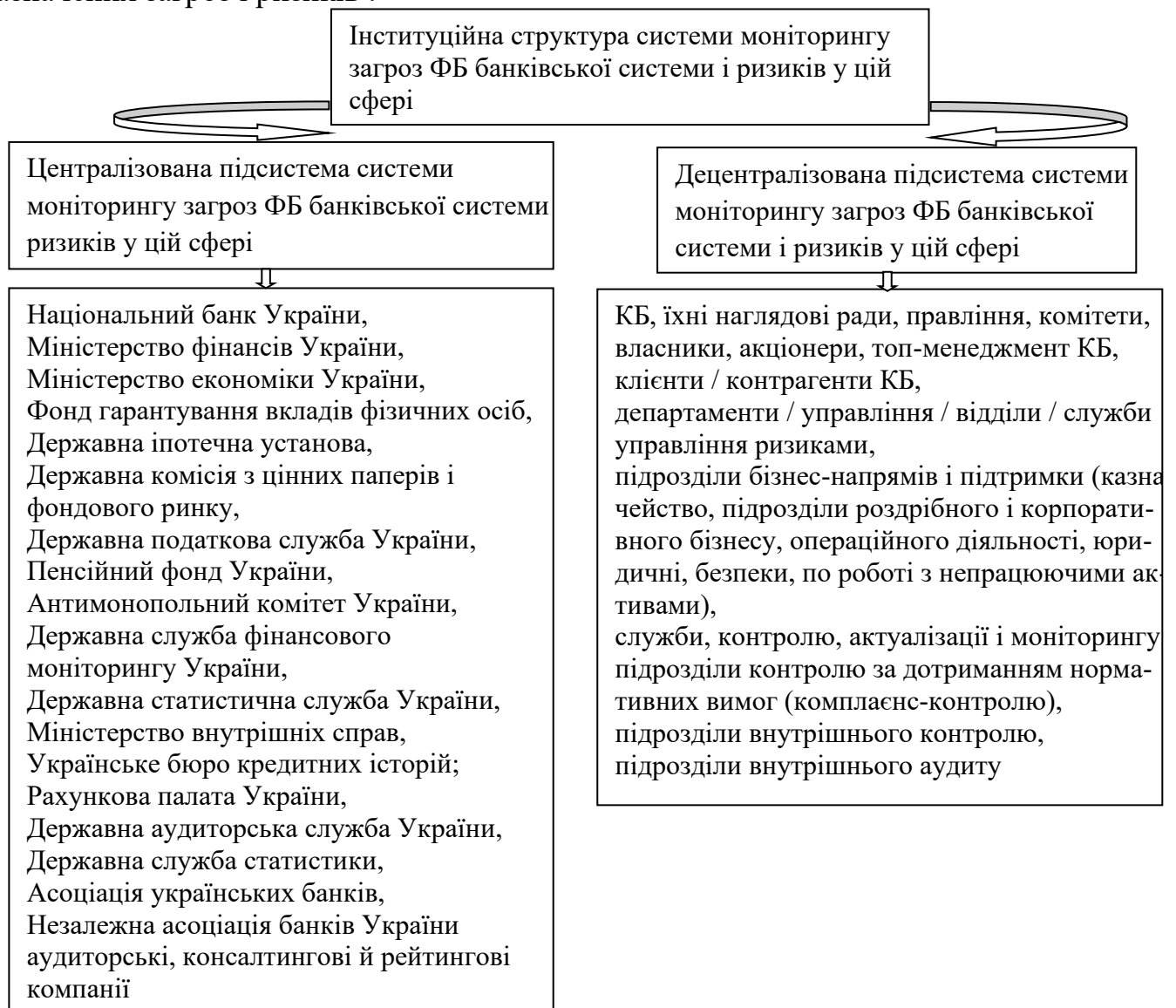

Рис. 3.6. Інституційна структура системи моніторингу загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері

Джерело: розробка автора

Утім, *ефективна протидія загрозам ФБ банківської системи і ризикам (з негативним ефектом) у цій сфері не обмежується лише їхнім виявленням / розпізнаванням, а має формуватися на базі їхньої обґрунтованої класифікації, завдяки чому має розроблятися і реалізовуватися загальна методологія запобігання / протидії / локалізації / мінімізації за виокремленими групами різновидів загроз і ризиків, що уможливить істотне зменшення витратності системи забезпечення ФБ усіх ланок банківської системи України.*

Для виявлення загроз *ФБ банківської системи, зумовлених протиправною діяльністю*, доцільно використання *механізмів профайлінгу*, що представляє собою комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених заходів та процедур, що здійснюються спеціально уповноваженими органами державного управління та їхніми посадовими особами на різних рівнях державного управління, з метою виявлення і запобігання загрозам (а за підтвердження протиправних дій – припинення таких дій) та мінімізації негативних наслідків, завдяки використанню *технології антропогенного аналізу особистості (профайлінгу) реального / потенційного порушника, які своїми діями чи бездіяльністю створюють небезпеку правам та інтересам громадян, держави та суспільства*[198].

Методологічний підхід до *фінансового убезпечення ланок банківської системи України від загроз і ризиків* має передбачати визначення його етапів, необхідних засобів і заходів (рис. 3.7).

Поряд з вищезазначеним, серед напрямів удосконалення розпізнавання загроз та усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи України вагоме місце має бути відведено вдосконаленню виявлення загроз і усунення ризиків у підвищенні рівнів складових ФБ.

Рис. 3.7. Етапність методологічного підходу до фінансового забезпечення ланок банківської системи України

Джерело: розробка автора

3.2. Удосконалення виявлення загроз і усунення ризиків у підвищенні рівнів складових фінансової безпеки банківської системи України

Підвищення рівня ФБ усіх ланок банківської системи України може відбуватися за дотримання вимог, регламентованих чинною нормативно-правовою

базою (нормативний підхід), висунутих НБУ, власниками, акціонерами і топ-менеджментом КБ (суб'єктивний підхід), а також визначеними на основі аналізу загроз (які можна і потрібно превентивно діагностувати) ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері.

Для керованості забезпечення ФБ банківської системи, запобігання / попередження / усунення / локалізації загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері необхідно своєчасно виявляти й і адекватно усувати причини їхньої появи, коли це в принципі можливо, виявляти джерела їхньої появи й напрями їхньої реалізації. Для цього слід визначати ознаки / показники загроз / ризиків, які за можливості мають бути вимірними величинами, що їх безпосередньо описують, що істотно зменшуватиме суб'єктивізм оцінки загроз / ризиків, визначатиме тенденції у цій сфері.

Причому особливо важливо виявляти загрози, ризикові події, наслідки яких мають ефект масштабування / поширення без / майже без обмежень не пропорційно витратам джерел загроз. Слід постійно аналізувати існуючі відносини в банківській системі і її відносини з зовнішнім середовищем для виявлення нових / раніше невиявлених / неврахованих) викликів і загроз її ФБ.

У свою чергу для своєчасного виявлення загроз слід моніторити й аналізувати виклики, що можуть бути провісниками / трансформуватися у загрози. Для цього виклики необхідно співвідносити з діяльнісно-просторово-часовим континуумом (середовищем) функціонування ланок банківської системи для виявлення наслідків їхнього впливу на ФБ.

Для повного і своєчасного виявлення / розпізнавання загроз ресурсоутворюючій безпеці банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері, на наш погляд, необхідні:

моніторинг величини власних фінансових ресурсів, рівня фінансової гнучкості КБ / можливості залучення ресурсів із зовнішніх джерел;

визначення збалансованості фінансових потоків, наявного рівня і тенденцій зміни платоспроможності і ліквідності КБ;

виявлення і аналіз загроз і ризиків у використанні КБ інструментів рефінансування, забезпечених урядовими ЦП, й незабезпечених кредитів рефінансування обсягом до 30% довоєнних коштів домогосподарств у КБ.

Для повного і своєчасного виявлення / розпізнавання загроз капіталотвореній безпеці банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері, на наш погляд, необхідні:

дослідження існуючих вимог і особливостей формування й джерел наповнення капіталу КБ, БС і банківської системи України загалом;

виявлення реальності / фіктивності статутних капіталів КБ;

з'ясування пріоритетності визначення загроз цьому різновиду ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері, причин і джерел їхнього виникнення для фінансового убезпечення банківської сфери;

визначення і прогнозування негативних наслідків недокапіталізації зазначених ланок банківської системи і впливу цих наслідків на їхнє функціонування;

з'ясуванні вартості залучення капіталу з різних джерел;

розрахунок зміни обсягу чистого прибутку на одиницю використовуваного власного капіталу;

виявлення ризику зменшення капіталу до небезпечно низького рівня.

Підвищенню рівня вітчизняної **капіталотвореної безпеки банківської системи** сприятиме можливість у післявоєнний період використання репарацій від росії як джерела капіталізації КБ.

Для повного і своєчасного виявлення / розпізнавання загроз депозитній безпеці банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері, на наш погляд, необхідні:

дослідження ощадної системи не лише як заощаджень у різних формах як таких, кількості і структури вкладників, переліку ощадно-інвестиційних інструментів / інститутів, а для вивчення їхніх емерджентних властивостей – їхньої сукупності з певними зв'язками, узгодженостями і функціонуванням в єдиній системі;

визначення Міністерством економіки України, Держстатслужбою і НБУ рівня зайнятості, доходів і витрат та ощадних пріоритетів домогосподарств, кількості вкладників цієї категорії економічних агентів;

з'ясування НБУ, АУБ і НАБУ рівня зацікавленості вкладників заощаджувати в організованих формах; попиту на депозити домогосподарств і юридичних осіб (подорожчання / здешевлення залучених на депозити ресурсів) / попиту КБ на депозитні сертифікати НБУ (ставок і обсягів депозитних операцій НБУ, кількості допущених до цих операцій КБ); частки коштів громадян у загальному обсязі залучених КБ коштів; рівня депозитів на 1 фізичну / юридичну особу; часової / валютної структури депозитів;

оцінка НБУ, АУБ і НАБУ стану державного регулювання депозитної діяльності КБ та їхньої депозитної політики; переліку й якості депозитних продуктів, наявності квазі- і «металевих» депозитів, оптимального періоду й обсягу зберігання депозитів; рівня отриманих економічними агентами доходів від розміщення їхніх коштів на депозити та трансакційних витрат клієнтів КБ на депозитні операції; фактів відпливу депозитних коштів;

урахування НБУ, АУБ, НАБУ і КБ реалій формування альтернативного до банківських депозитів напрямів заощаджень, пов'язаних з відтоком валютних депозитів, вкладанням коштів в інструменти фондового ринку;

визначення Урядом / Міністерством фінансів України, НБУ і ФГВФО реального фінансового стану ФГВФО, його спроможності у разі потреби компенсувати вкладникам гарантовані кошти, залежності від субсидій з Державного бюджету України;

з'ясування наявності добросовісної / руйнівної конкуренції на депозитному ринку України.

Підвищення рівня депозитної безпеки банківської системи України, на наш погляд, може бути досягнуто завдяки розробці й реалізації дієвих заходів з убезпечення вкладників і банківських установ від виявлення наявних і можливих загроз і мінімізації ризиків депозитної діяльності. У цьому плані, зокрема, вбачаються доцільними:

підготовка ВРУ, КМУ, НБУ, ФГВФО законодавчих ініціатив з:

законопроекту про депозитну діяльність, який би регламентував стандартизацію інформації про відсоткові ставки КБ за депозитними рахунками (щорічний відсотковий дохід; період, протягом якого він установлений; інформація про мінімальні залишки на рахунку і строках вимог, що мають дотримуватися для одержання доходу; мінімальна сума початкового депозиту для відкриття рахунку і одержання оголошеного доходу; заява про те, що регулярні збори й інші умови можуть скоротити дохід); плату за обслуговування депозитних рахунків (строки й умови нарахування відсотків і плати за обслуговування) для усвідомленого вибору вкладниками пропозицій КБ, що сприятиме фінансовій стабільності, поліпшенню конкуренції між КБ і прийняттю вкладниками рішень щодо депозитних рахунків на підставі надійної інформації;

закріплення в Цивільному кодексі України норми про можливість дострокового припинення дії договорів банківського строкового вкладу за ініціативою вкладника за документально підтвердженої втрати основного місця роботи або тяжкої хвороби вкладника / іншого члена подружжя;

скасування податку на доходи фізичних осіб із відсоткового доходу (18 %) для довгострокових депозитів;

визначення граничної суми страхового відшкодування «за вкладом» / «за банком» / «за вкладником», тобто за сукупністю всіх депозитних продуктів одного вкладника незалежно від того, чи були вони відкриті в одному чи кількох КБ (виплата граничної величини за кожним депозитним продуктом / кожним КБ); поширення гарантування на вклади юридичних осіб (на кшталт Швейцарії) і спеціальні рахунки, на яких акумулюються кошти на капітальний ремонт багатоквартирних будинків;

«подовження» ресурсної бази КБ завдяки збільшенню гарантованого державою обсягу вкладів за їх розміщення на строк понад три роки;

запровадження інвестиційних депозитів, за якими частина суми, одержаної КБ від вкладника, інвестується в інструменти (ЦП) фондового

ринку з гарантованою пропонованою ставкою дохідності, а також доходами від зростання вартості портфеля ЦП і виплати дивідендів;

підвищення гарантій для депозитів пенсіонерів, одиноких матерів, сиріт, інвалідів;

фіксація КБ в своїй депозитній політиці оптимального для них обсягу залучених вкладів і його практичного досягнення; забезпечення наявності різних форм і видів банківських депозитів, гарантії їхньої сумісності і диверсифікації депозитних операцій (вибору суб'єктів депозитних операцій для зниження ризиків і підвищення прибутку); «прив'язки» депозитної ставки до тривалості строку зберігання депозитів; узгодженості депозитних операцій і операцій з надання кредитів за сумами і строками депозитів і кредитів; забезпечення захищеності вкладників від інфляції (депозитні відсотки мають перевищувати розмір інфляції);

інформування всіма КБ НБУ про кожен депозит, що становить 5% загального обсягу їхніх депозитів;

пільгове розміщення в КБ пенсійних накопичень домогосподарств з гарантією їхнього виключно цільового використання;

підвищення привабливості й розвиток ринку депозитних сертифікатів;

*правове й організаційно-методичне опрацювання НБУ і ФГВФО України безпосередньої участі крупних вкладників у фінансовому оздоровленні КБ за допомогою процедури *bail-in* (примусової конвертації вимог кредиторів третьої черги у субсидійовані позики, за якими можливе одержання доходу / статутний капітал КБ), що уможливить не відкликання ліцензії у КБ, мінімізацію витрат держави, перспективу зростання платоспроможності КБ. При цьому мінімізація ризику невиконання КБ зобов'язань зумовлюватиметься не відкликанням НБУ ліцензій у КБ, що проходять процедуру санації.*

Розробка й реалізація дієвих заходів з убезпечення КБ і позичальників від можливих загроз і мінімізації ризиків кредитної діяльності сприятиме підвищенню рівня кредитної безпеки банківської системи України. Це, зокрема:

законодавче розділення кредитної банківської діяльності і операцій КБ із ЦП завдяки виключенню із ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність»

тези абзацу першого: «Як кредитні у цій статті розглядаються операції, зазначені у п. 3 частини третьої ст. 47 цього закону, а також: 1) здійснення операцій на ринку ЦП від свого імені»;

введення до цього закону норми, що чітко обмежує спекулятивні операції КБ із ЦП: не більше 3% капіталу першого рівня;

законодавче закріплення вимог до нових покупців корпоративних NPL;

розробка обґрунтованої кредитної політики НБУ і КБ; зобов'язання КБ формувати й реалізовувати стратегію управління проблемними активами;

узгодження кредитної і депозитної політики КБ;

виокремлення у фінансових операціях таких, що спрямовані на розвиток реального сектору (кредитування підприємств і населення), надання особливого місця бізнес-мікрокредитуванню[92, с.214];

підвищення інклюзивності кредитування КБ, що спеціалізуються на наданні кредитів великим державним та / або пов'язаним компаніям;

визначення загроз кредитній діяльності КБ / кредитному процесу / кредитному портфелю; наявності / відсутності загроз надійності тих чи інших кредитів; ступеня концентрації ризиків у цих сферах;

комплексна оцінка: рівня відсоткових ставок за кредитами і ризику їхнього збільшення КБ в односторонньому порядку, ризику девальвації національної валюти в разі одержання валютних кредитів; простроченої заборгованості КБ; зростання / падіння ринкової ціни заставного майна; доступності / відсутності своєчасної і в необхідному обсязі державної підтримки кредитної діяльності КБ ;

перетворення банківської діяльності, що використовує проектне фінансування, на рушійну силу банківського кредитування;

законодавчі зміни щодо виокремлення в Державному бюджеті України і місцевих бюджетах коштів на державне гарантування інвестиційних програм і розширення субсидювання відсоткових ставок за інвестиційними кредитами;

розширення за участю НБУ і МФО (IFC) практики «зеленого кредитування» / сталого фінансування завдяки розробленню стратегій НБУ з «зеленого» та сталого фінансування; прийняттю відповідних стандартів та політики для

побудови сталого фінансового сектору в Україні; розбудові спроможності НБУ щодо включення аспектів ESG до нормативно-правових актів про корпоративне управління в КБ України та стандартів розкриття інформації про ESG для КБ, розробленню вимог з управління екологічними й соціальними ризиками в КБ; обміну знаннями і розбудова спроможності НБУ; здійсненню заходів із підвищення обізнаності для установ, що є об'єктами регулювання з боку НБУ (після прийняття НПА / РА і стандартів)[128];

законодавче закріплення нормативу, за з яким КБ, навіть продаючи стороннім інвесторам свої кредити, зобов'язуються залишати 5-20 % вартості активів на своєму балансі для стимулювання ризик-менеджменту, а також посилення регулятивного контролю за економічними агентами, які купують сек'юритизовані активи;

застосування схеми «накопичувач + кондуїт», що уможливлює поетапне виведення КБ пулу роздрібних кредитів зі свого балансу, що зменшить вартість фондування для невеликих і дрібних КБ, уможливить зменшення кредитних ставок;

створення реєстру банківських гарантій;

аналіз ступеня ризику й імовірності загроз, їхніх значущості й наслідків, мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз фінансовому стану КБ, його матеріальним, фінансовим, кадровим й інформаційним ресурсам для здійснення КБ кредитної діяльності; зниження кредитного ризику завдяки ретельному з'ясуванню ступеня кредитоспроможності позичальника на основі її диференційованої / комплексної оцінки (визначення здатності позичальника своєчасного внесення платежів, оцінка його доходів і витрат, достатності застави, кредитної історії; з'ясування ризиків зниження ефективності використання ресурсів і погіршення фінансового стану позичальника, непогашення позики, знецінення коштів / активів у разі зростання інфляції, зміни / нестійкості валютного курсу, зміни розмірів прибутку, одержаного закордоном унаслідок конвертації; прогноз конкурентоспроможності суб'єкта господарювання на занятому сегментів ринку з урахуванням потенційних загроз появи продуктів-замінників, нових учасників ринку; аналізу ринкової влади постачальників і споживачів, внутрішньогалузевої

конкуренції); створення в Україні єдиної нормативної бази для оцінки фінансового стану підприємств різних галузей і системи публікованих рейтингів їхньої надійності і кредитоспроможності, що уможливило б стандартизації процедури оцінки кредитоспроможності і мінімізації кредитних ризиків; вивчення профілів клієнтів у соціальних мережах і побудова їхніх кредитних рейтингів як додатковий спосіб одержання інформації за споживчого кредитування), забезпеченню обґрунтованості кредитної угоди, моніторингу використання кредитних коштів і грошових потоків позичальника з огляду дотримання інтересів КБ;

упровадження новітніх методів визначення кредитоспроможності позичальників і постійний аналіз причин виникнення простроченої заборгованості за всіма їхніми групами;

прогнозування потенційних загроз банкрутства позичальників КБ;

розробка НБУ і МВС механізму захисту перетоку банківських кредитів у тіньовий обіг за рахунок створення інформаційної клієнтської бази;

застосування механізму портфельних гарантій, за якого Міністерство фінансів України виступатиме поручителем за кредитами секторам, які отримуватимуть пріоритетне кредитування;

розширення практики додаткових застав і додаткових бізнесів для покриття застав, досудового стягнення заставного майна / виведення заставного майна з конкурсної маси за банкрутства заставодержателя.

Для підвищення обґрунтованості оцінки кредитоспроможності позичальників КБ доцільно запровадити RPA-систему (Robotic Process Automation) – роботизовану систему для розрахунків коефіцієнтів кредитоспроможності за інформацією з різних джерел, що уможливить зниження кредитного ризику за автоматизованої перевірки клієнтів і GRC-систему (Governance, Risk and Compliance) – систему управління ризиками, що інтегрує комплексний аналіз великого спектра ризиків, що сприятиме вдосконаленню кредитної політики КБ, уникненню збитків і зміцненню ФБ.

Поліпшенню виявлення / розпізнавання загроз валютній безпеці банківської системи України та усунення / мінімізації ризиків у цій сфері має прислужитися:

вжиття НБУ, Міністерством економіки України та Міністерством фінансів України заходів зі зменшення обсягу тіньового валютного ринку в Україні ;

вдосконалення валютних регулювання й контролю, управління НБУ офіційними золотовалютними резервами (оптимізація структури ЗВР, розміщення їхніх складових та використання);

розширення інструментів законодавчого регулювання капітальних валютних операцій;

унормування застосування в Україні криптовалюти;

оптимізація надання КБ валютних кредитів;

підвищення уваги НБУ, АУБ і НАБУ до перебігу міжнародних валютних і розрахункових відносин для покращення курсоутворення;

розвиток наукових досліджень і підготовки аналітичних матеріалів з непродуктивного впливу вітчизняного капіталу за межі України;

протидія НБУ і правоохоронними органами здійсненню шахрайських операцій та фальшуванню іноземної валюти.

Для повного і своєчасного виявлення **загроз валютній безпеці банківської системи і ризиків у цій сфері**, на наш погляд, необхідно урахування того факту, що великий обсяг коштів на поточних рахунках в умовах досить високих курсових очікувань посилює чутливість валютного ринку до ситуативних чинників і створює додаткові ризики для керованості курсової динаміки[155].

Розробка й реалізація дієвих заходів з убезпечення банківської системи від можливих загроз і усунення / мінімізації ризиків інвестиційної діяльності сприятиме підвищенню рівня **інвестиційної безпеки банківської системи України**. Це, зокрема:

поліпшення регламентації інвестиційної діяльності КБ;

визначення оптимальних способів реалізації стратегічних й тактичних цілей інвестиційної діяльності / основних напрямів інвестиційної політики КБ / джерел формування інвестицій;

поліпшення інвестиційного клімату та підвищення інвестиційної активності економічних агентів й інвестиційної привабливості КБ і банківської системи загалом;

недопущення ірраціональних інвестицій;

удосконалення інвестиційної політики і забезпечення інвестиційної рівноваги КБ;

розширення переліку використовуваних банківськими установами інвестиційних інструментів;

підвищення НБУ і КБ рівня інвестиційного менеджменту, поліпшення сек'юритизації активів;

поліпшення ризик-менеджменту завдяки розробці переліку показників інвестиційних ризиків та визначенню їхніх оптимальних / критичних значень; з'ясуванню джерел і банків даних про такі ризики; постійний перегляд складу портфеля ЦП, що котируються, хеджування інвестиційних ризиків за допомогою диверсифікації банківського портфеля ЦП; обмеження загальної відкритої позиції КБ за інструментами, схильними до інвестиційних ризиків.

Підвищенню рівня прибутковості безпеки банківської системи України сприятиме своєчасне виявлення / розпізнавання загроз і усунення / мінімізація ризиків у цій сфері щодо:

розвитку кредитної й інвестиційної діяльності КБ;

вдосконалення маркетингової діяльності КБ завдяки застосуванню конфліктно-динамічної концепції стратегічного маркетингу на ринку банківських послуг за безперервної конкуренції для правильної ідентифікації КБ своєї позиції на ринку, що максимально відповідає їхнім масштабам, рівням капіталізації, лінійці банківських продуктів і послуг, визнанню брендів;

оптимізації витрат банківських установ;

застосування НБУ комплексу заходів з фінансових ін'єкцій і субординованих кредитів КБ, що перебувають на межі банкрутства;

створення НБУ і Міністерством фінансів України механізму компенсації КБ фінансових утрат, завданих їм унаслідок політичних рішень з виходу з економічної кризи.

Для повного і своєчасного виявлення **загроз прибуткотвореній безпеці банківської системи і ризиків у цій сфері**, на наш погляд, необхідні:

дослідження критеріальної пари «ризик – дохідність», дивідендної політики КБ;

визначення необхідного рівня дохідності конкретних фінансових інструментів з урахуванням рівня їхнього систематичного ризику;

дисконтування вартості грошових потоків, що повертаються, за фінансовими інструментами з урахуванням фактору ризику;

оцінка витрат для здійснення поточної діяльності КБ;

аналіз ефективності функціонування КБ і БС (відношення доходів до витрат), покриття відсоткових витрат відсотковими доходами;

виявлення ризиків невиправданого збільшення операційних відсоткових і невідсоткових та неопераційних витрат; зменшення доходів від пасивних операцій та операційних і неопераційних доходів від активних операцій; утрат і знецінення активів; утрачених вигід; зменшення / недоотримання доходів; зменшення / недоотримання прибутку, виникнення / збільшення збитків.

Для розробки дієвих заходів з підвищення рівня інфляційної безпеки банківської системи слід урахувувати потенційну загрозу розбалансування інфляційних очікувань.

Для підвищення рівня безпеки е-гривні необхідно:

розробка, затвердження й реалізація політики її безпеки, вибір ефективних інструментів її забезпечення (паролі, протоколи шифрування, рівень доступу до даних, захист від шкідливих програм);

поліпшення координації персоналу різних ланок і рівнів, його безперервне навчання і підвищення кваліфікації;

удосконалення техніко-технологічного і програмного забезпечення;
інформування клієнтів КБ про появу нових продуктів і рекомендовані системи безпеки.

Для підвищення достеменності виявлення загрози зростання тінізації банківської системи України, що негативно позначається на її ФБ, слід підвищити обґрунтованість з'ясування:

НБУ, АУБ і НАБУ рівня трансакційних витрат входу КБ на вітчизняний ринок банківських послуг і функціонування на ньому, а також оцінки Міністерством економіки України і НБУ за допомогою різних застосовуваних для цього методів наявного рівня і прогнозу тінізації грошового обігу / тіньового валютного ринку в Україні / вітчизняного БС та офшоризації банківської системи; розвитку нелегального ринку кредитування і лжекредитування; неправомірного користування пільгами за кредитами; Міністерством економіки України, Міністерством фінансів України і НБУ – рівня тінізації банківської діяльності, пов'язаної з дезінтермедіацією на фінансових ринках України;

Держфінмоніторингом і НБУ – участі КБ у відмиванні коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванні тероризму і поширення зброї масового знищення.

Сьогодні дуже важливим стає своєчасне й повне виявлення / розпізнавання воєнних загроз ФБ банківської системи України, зумовлених чинною війною. Постійні кібератаки, можливі ракетні удари по дата-центрах КБ, руйнування банківських відділень і тривалі блекнути, зростання збитковості КБ (насамперед, внаслідок зростання обсягів непрацюючих кредитів за неможливості позичальників їх обслуговувати) – це лише частина воєнних загроз для банківської системи. Набагато більше шкодять їй не прямі дії терористів, а опосередковані: втрата заставного майна та падіння платоспроможності позичальників. Недаремно питання роботи банківської системи та її захисту в умовах війни обговорювалося на засіданні Ставки верховного головнокомандувача 5 грудня 2022 року.

Вживаються дієві заходи протидії загрозам інформаційним системам КБ. Попри війну КБ продовжують розвивати і тестувати стійкість своїх інформаційних систем (DOS-атаки передбачені в архітектурі системи безпеки), інвестують в

проекти з впровадження новітніх програмних продуктів, проводить *тести на проникнення (Penetration Test)*[33].

Паралізувавши банки, кремль прагне посіяти паніку серед українців та зупинити українську економіку, зокрема, промисловість, яка обслуговує потреби Збройних сил України. Існує й *загроза пошкодження чи зруйнування міжбанківської інфраструктури, зокрема, системи електронних платежів (СЕП)*, що забезпечує перекази з рахунку одного КБ на рахунок іншого, а також розрахунки з державним бюджетом. Росіянам не вдалося зробити це за допомогою хакерських атак (найбільші українські КБ фіксують постійний тиск у вигляді хакерських атак на їхні системи, інколи інтенсивність хакерських атак посилювалася, зокрема, під час оголошення українськими волонтерами масштабних зборів), тому вони намагаються втілити цей план за допомогою ракетних ударів по енергетичній інфраструктурі. Утім, вітчизняні КБ для убезпечення від ракетних ударів вдаються до *диверсифікації центрів опрацювання даних (ЦОД) рівня TIER 3 (високий рівень надійності обладнання та інфраструктури): основний та резервний (де дублюються найбільш критичні функції, пов'язані в т.ч. з обслуговуванням клієнтів), які повністю дублюють функції один одного; перенесення всіх електронних процесів КБ у хмарні сервіси за межами країни* (дозвіл на проведення таких операцій після 24 лютого надав НБУ). Останнє дозволяє не лише вберегти дані клієнтів та фінансові операції від атак росіян, а й дозволяє КБ не залежати від перебоїв з електроенергією. Крім того, НБУ затвердив мережу відділень КБ, які працюватимуть за будь-яких обставин. Зокрема, такі відділення повинні мати доступ до Інтернету та джерело безперебійного живлення. КБ також надають можливість безперебійно працювати своїм співробітникам, забезпечуючи їх робочими місцями з доступом до Інтернету, стабільним живленням, запасом питної води та їжі.

Справжні масштаби збитків, яких зазнають КБ унаслідок війни, можна буде оцінити лише після її завершення. Тоді НБУ оцінить якість активів, з'ясує ситуацію з проблемними кредитами та потребу в докапіталізації[33].

Виявлення *воєнних загроз ФБ банківської системи дозволяє взяти убезпечуючих заходів*, до яких належать[123]:

проект Power Banking, що являє собою мережу банківських відділень, що надаватимуть клієнтам фінансові послуги за тривалої відсутності електропостачання;

«банкоматний національний роумінг», який передбачає встановлення єдиних розширених лімітів і скасування додаткових комісій на зняття готівки в «чужих» банкоматах.

Підвищення рівня ФБ банківської системи загалом можливе за рахунок:

зміцнення фінансового потенціалу НБУ (підвищення ліквідності золотовалютних резервів, активізація купівлі золота у населення, КБ й інших економічних агентів, диверсифікація інвестиційних інструментів завдяки випуску золотих інвестиційних монет) і БС вітчизняної економіки;

підвищення безпеки заощаджень вітчизняних економічних агентів й ефективності їхнього використання для соціально-економічного розвитку України.

Для поліпшення забезпечення ФБ банківської системи України необхідні:

удосконалення державного регулювання банківської діяльності;

розробка й реалізація дієвих механізмів протидії тіншовим процесам і підвищенню криміналізації в банківській сфері.

Удосконаленню виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи та усунення / мінімізації ризиків у цій сфері з метою підвищення рівня її ФБ сприятимуть:

розробка й реалізація Концепції забезпечення ФБ банківської системи, здатної адаптуватися до знову виникаючих загроз і ризиків й оптимізувати витрати на забезпечення ФБ банківської системи загалом та її структурних елементів;

узгодження стратегій розвитку КБ, БС і банківської системи з їхніми функціональними стратегіями для розробки обґрунтованої депозитної, кредитної, інвестиційної, боргової політики;

застосування за проведення моніторингу та аналітичної діяльності системи безпекових індикаторів, визначення їхніх порогових значень і відхилень від них наявних показників функціонування банківської системи для вжиття заходів з убезпечення функціонування банківської системи.

Для більш обґрунтованого застосування зазначених індикаторів їх доцільно розбити на цільові групи. Так, на наш погляд, правомірно виокремлювати інституціональні / структурно-інституціональні, монетарні індикатори, індикатори ресурсної, депозитної, кредитної, валютної, боргової, інвестиційної, інфляційної, капіталотвореної безпеки, фінансового стану, фінансової незалежності, фінансової рівноваги, фінансової стабільності, фінансової гнучкості, індикатори фінансової надійності, платіжних систем. При цьому слід ураховувати, що не всі індикатори, попри їхню властивість характеризувати рівень ФБ банківської системи України, мають усталені порогові значення, а, відтак, сьогодні можна користуватися встановленими експертами значеннями, а також продовжувати дослідження з визначення відсутніх порогових значень.

Таким чином, індикаторами ФБ банківської системи є:

інституціональні / структурно-інституціональні індикатори:

інституціональна насиченість банківськими послугами (кількість КБ та філій / кількість КБ і філій на 100 тис населення (забезпеченість населення КБ), співвідношення КБ за розміром, регіональна концентрація КБ, кількість і перелік виконуваних КБ операцій, банківських продуктів, послуг, що ними надаються);

частка КБ з найбільшими активами (5 КБ / 20 КБ) у сукупних активах БС;

активи / пасиви банківської системи в абсолютних величинах і відсотках до ВВП (сукупні активи до ВВП – 80-100%);

власні кошти (капітал) банківської системи в абсолютних величинах і відсотках до ВВП (10%) / активів банківської системи (капіталізація банківської системи);

рівень офшоризації капіталу банківської системи;

рівень концентрації сукупних активів (80/20 %);

рівень концентрації власного капіталу (80/20 %)

відношення ринкової капіталізації БС до балансової вартості акціонерного капіталу КБ;

динаміка надання НБУ ліцензій КБ і відкликання їх;

відношення позабалансових операцій (надання банківських гарантій і відкриття акредитивів) до активів банківської системи ($\leq 20\%$);

ступінь ризиків (їхні характер, масштаб і динаміка);

рівень довіри населення до банківської системи;

монетарні індикатори:

коефіцієнт монетизації ($M2/VВП$);

грошові агрегати (грошова база, грошова маса);

показники грошово-кредитної мультиплікації (емісія кредитних грошей);

частка грошової бази, що забезпечує кредитну емісію, у грошовій базі в країні;

коефіцієнти мультиплікації;

співвідношення темпів зростання грошової бази, що забезпечує кредитну емісію, з темпами зростання грошової бази в ЦБ і з темпами зростання готівкових коштів поза КБ;

частка грошової бази, що функціонує в економіці / забезпечує товарообіг у загальній грошовій базі в країні;

відношення динаміки частки активів банківської системи до рівня монетизації економіки, % (порогове значення **100%**);

частка грошової бази в БС у грошовій базі в країні;

частка безготівкових коштів у сукупній грошовій масі;

співвідношення грошової бази БС і обсягу готівки поза КБ;

співвідношення грошової бази БС і грошової бази поза КБ;

співвідношення темпів зростання коштів БС і темпів зростання коштів держави й домогосподарств;

індикатори ресурсної безпеки банківської системи:

відповідність середніх строків залучення і розміщення коштів;

часова структура кредитів і депозитів (до 1 року; понад 1 рік), % (порогове значення **30%; 70%**)

коефіцієнт трансформації (залучені БС фінансові ресурси / надані БС кредити) (**0,1 (розмістити в кредити можна не < 10% залучених ресурсів)**);

відношення обсягу ліквідних активів до залишків коштів на поточних і розрахункових рахунках, % (≥ 20);

рівень іммобілізації активів на будівлі, споруди, обладнання, придбання нерухомості (витрати) ($\leq 20-25\%$ їхньої балансової вартості);

відношення високоліквідних активів до поточних пасивів, % (≥ 20) [тут і далі * за⁵];*

коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованостей / їхні касові розриви;

індикатори депозитної безпеки банківської системи:

стан заощаджень домогосподарств;

обсяг депозитів фізичних і юридичних осіб на одного жителя / одну компанію;

депозити фізичних осіб у відсотках до ВВП, пасивів БС, грошових доходів населення;

депозити юридичних осіб в абсолютних величинах і відсотках до ВВП / пасивів БС;

ставки і обсяги депозитних операцій НБУ, кількість допущених до цих операцій КБ;

частка нестабільних депозитів у сукупних депозитних ресурсах;

відношення наданих кредитів до залучених депозитів;

відношення стійких депозитів до кредитів та інвестицій;

відношення нестабільних депозитів до кредитів та інвестицій;

співвідношення фактичної величини граничної суми страхового відшкодування за вкладами за час існування системи гарантування вкладів та її розрахункової величини, визначеної з урахуванням рівня інфляції;

частка рахунків фізичних осіб в КБ, що покривається системою гарантування (90%);

відношення розміру страхового відшкодування вкладів до ВВП;

⁵ Мойсеєнко І. П. , Мартинюк О. А. Методика діагностики рівня економічної безпеки банку. URL: <http://bukuniver.edu.ua/Applications/zbirnik/n8/05MDR.pdf>.

масштаб страхового захисту (обсяг страхової відповідальності ФГВФО / сукупний обсяг депозитів) (40-60%);

частка коштів у ФГВФО (1,5-2% сукупного обсягу депозитів);

відношення ФГВФО до сукупного обсягу страхової відповідальності / сукупного обсягу потенційно можливих виплат ($\geq 5\%$);

індикатори кредитної безпеки банківської системи:

кредити, надані економічним агентам, в абсолютних величинах і відсотках до ВВП / активів банківської системи ($\geq 45-60$)**;

напрями розміщення кредитних ресурсів (фізичним / юридичним особам / секторам національної економіки / галузям господарського комплексу країни / територіям);

обсяг наданих кредитів на одного жителя;

закредитованість домогосподарств (кредит домогосподарствам / доходи домогосподарств, % (30-50)**;

частка банківських кредитів в загальному обсязі інвестицій підприємств / організацій в основний капітал;

динаміка структури внутрішнього кредиту (за строками / валютою);

частка міжбанківських кредитів у пасивах, % (20-25%);

співвідношення отриманих і наданих міжбанківських кредитів ($>1, 4$ – загроза для кредитної і фінансової стійкості)*;

кредитний розрив (різниця між відношенням кредиту до ВВП і середнім рівнем цього співвідношення за минулі періоди), в. п. ($\leq 4-8$)**;

подовження / зменшення строків кредитування;

рівень банківських внутрішніх і зовнішніх запозичень;

обсяг кредитів корпоративному сектору / ВВП, % (70-75)**;

темпи зростання відношення кредитів приватному сектору до ВВП, % (117)**;

структура банківських пасивів за категоріями первинних кредиторів;

динаміка банківської маржі;

загальний обсяг і частка проблемних кредитів (5-10%) та її динаміка;

ставка рефінансування НБУ;

*коефіцієнт покриття ставки рефінансування середньозваженою кредитною ставкою в економіці⁶ ($\leq 0,85$, що він більше, тим привабливішим для КБ є рефінансування НБУ)**;*

коефіцієнт відношення кредитів до зобов'язань (оптимально – 0,53-0,9 – низька кредитна стійкість; $< 0,53$ – загроза збитків);*

коефіцієнт кредитного ризику (обсяг проблемних кредитів / сума резервів під кредитні операції) (≤ 1);*

індикатори валютної безпеки банківської системи:

стан національної валюти (участь гривні у платіжно-розрахункових відносинах);

загальна валютна позиція (відкрита валютна позиція за всіма іноземними валютами в гривневому еквіваленті / капітал КБ) характеризує валютну стійкість КБ, % (≤ 30);*

частка іноземної сукупної банківської позиції в сукупному власному капіталі, % (порогове значення 20%);

обсяг ЗВР з урахуванням ефекту переоцінки іноземної валюти, позаяк вони зберігаються не лише в доларах США, а й інших валютах (за зміни курсу долара стосовно інших валют змінюється доларова оцінка ЗВР);

індикатори боргової безпеки банківської системи:

обсяг сукупного (внутрішнього і зовнішнього) боргу БС;

співвідношення внутрішнього і зовнішнього боргів БС (50:50);

*борговий тягар банківської системи (вважається прийнятним, коли відношення накопичений борг / поточний ВВП незмінне)** [тут і далі ** за [187, с.151];*

*відношення внутрішнього боргу БС / активи БС, % (≤ 30)**;*

*відношення зовнішньої заборгованості банківської системи до її сукупних активів ($\leq 25-30\%$)**;*

⁶ Співвідношенням між середньозваженою річною ставкою за всіма інструментами рефінансування та середньозваженою річною ставкою за кредитами у національній валюті, наданими банками (крім НБУ) нефінансовим корпораціям [Єгоричева С. Б., Прасолова С. П. Аналіз ролі рефінансування в забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 2. С.255]

відношення зовнішньої заборгованості БС до сукупних пасивів БС, % (**<10-15**)**;

співвідношення довгострокової зовнішньої заборгованості БС і короткострокової зовнішньої заборгованості БС, % (**70:30**)**;

вартість ЦП у портфелі КБ до погашення та їхня частка у загальному боргу економічних агентів БС, %;

частка банківських облігаційних позик у сукупному обсязі облігаційних позик країни;

обсяг ОВДП в обігу, що знаходяться у власності КБ, за основним боргом та їхня частка у загальному боргу економічних агентів БС / загальному обсязі ОВДП в обігу, %;

частка боргу БС у суверенному боргу країни;

відношення державного боргу, боргів реального і банківського секторів до ВВП;

відношення іноземної сукупної банківської позиції до обсягу сукупного власного капіталу БС (**≤20%**);

динаміка чистої позиції за зовнішнім боргом БС (різниця між зовнішнім боргом і зовнішніми активами БС);

діапазон безпечного рівня зовнішнього боргу в сукупних пасивах БС (**<10-15%**);

граничне значення зовнішніх облігаційних позик БС (**≤ 3%** до ВВП);

співвідношення короткострокової і довгострокової зовнішньої заборгованості БС (довгострокова / короткострокова як **70:30**)**;

обсяг коштів обов'язкових резервів КБ в НБУ та їхня частка у загальному боргу економічних агентів БС, %

коефіцієнт обслуговування боргу (платежі за накопиченим БС боргом як на погашення частини боргу, так і виплату відсотків / обсяг його поточних доходів);

граничне боргове навантаження фізичних осіб-клієнтів КБ;

втрати КБ за реалізації стресової події – зсуву кривої дохідності боргових інструментів (уразливість БС до відсоткового ризику за торговими інвестиціями в боргові ЦП);

індикатори інвестиційної безпеки банківської системи:

обсяг і динаміка інвестиційних ресурсів КБ;

індекс реальної вартості інвестиційних ресурсів КБ;

обсяг і динаміка банківських інвестицій;

вартість ЦП придбаних КБ в абсолютних величинах і відсотках до ВВП / активів БС;

частка торгового й інвестиційного портфеля ЦП в активах, % (≤ 20);

частка інвестиційних вкладень в активах КБ;

структура (галузева / територіальна / пооб'єктна) інвестицій КБ;

приріст активів у розрахунку на обсяг інвестицій;

приріст прибутку у розрахунку на обсяг інвестицій;

показники альтернативної дохідності інвестування в реальний сектор національної економіки порівняно з інвестуванням у дохідні фінансові активи;

частка вкладень у ЦП строком понад 5 років в активах КБ;

індикатори капіталотвореної безпеки банківської системи:

розмір утрати банківського капіталу (відношення кредитів (за вирахуванням резервів), що не приносять дохід до власного капіталу КБ);

індикатори інфляційної безпеки банківської системи:

індекс споживчих цін;

зростання інфляції вище таргету, встановленого НБУ;

інфляційні очікування економічних агентів;

індикатори ФБ платіжних систем:

рівень централізації; частки платежів через платіжну систему ЦБ і приватні платіжні системи;

співвідношення обсягу платежів і витрат на їхнє проведення, час і швидкість проведення платежів;

індикатори фінансового стану КБ:

кількість КБ, що виконують економічні нормативи і норми резервування НБУ;

різниця між кредитними і депозитними ставками, в.п. ($\geq 3-4$);

частка комісійного доходу в операційному доході, % ($\geq 30-50\%$);

відношення адміністративно-господарських й управлінських витрат на здійснення поточної діяльності до чистого операційного доходу, % (≈ 50);

рентабельність власного капіталу ($\geq 15\%$);

рентабельність сукупних активів ($\geq 1-2\%$);

фінансовий результат злиттів і поглинань в БС

індикатори фінансової незалежності КБ:

показник залежності КБ від міжбанківського ринку, % (**8-18-27** – низька, середня і висока залежність. Перевищення порогового значення в 27% свідчить про наявність поточних труднощів в діяльності КБ)**;

частка МБК в загальному обсязі зобов'язань БС, % (**5-40** – значення показника на рівні **25%** забезпечує мінімізацію витрат, **40%** – мінімізацію ризику стійкості)**;

частка МБК, отриманих у валюті балансу, тобто з усіх джерел, у загальному обсязі зобов'язань, % (**20-35** – оптимальне значення)**;

відношення МБК до статутного капіталу БС, % (≤ 600)**;

індикатори фінансової рівноваги:

збалансованість елементів банківської системи;

рівновага між попитом і пропозицією грошей;

рівновага між ЗВР і грошовою масою;

рівновага між попитом і пропозицією банківських послуг / продуктів;

індикатори фінансової стабільності:

позитивна динаміка відношень активів, капіталу, кредитів, прибутку банківських установ до ВВП;

стабільність грошового обігу;

стабільність відсоткових ставок у банківській системі;

стабільність поступального розвитку банківської системи;

індикатори фінансової гнучкості

рівень монетизації економіки;

зростання грошової маси за агрегатом M2;

рівень захисту прав кредиторів і міноритарних акціонерів КБ;

індикатор примусового стягнення заборгованості;

рівень інформаційної асиметрії на ринку банківських послуг;

жорсткість умов доступу до кредитів КБ;

реальна вартість кредитування економіки;

вартість кредитування на умовах овердрафту;

відхилення рівня грошових резервів від оптимального;

відхилення рівня левериджу від оптимального;

відношення темпів зростання результативності КБ до середніх темпів зростання у БС;

відношення чистого операційного потоку до величини зобов'язань;

індикатори фінансової надійності

ризикованість кредитної політики;

частка проблемних кредитів у сукупному обсязі чистих активів банківської системи;

Індикаторами ФБ банківської системи мають також бути:

якість регуляторів ринків банківських послуг (індикатор вимірює їхню здатність формулювати й реалізовувати основні положення політики з розвитку БС);

ступінь антикорупційного контролю (індикатор вимірює, якою мірою співробітники регулятора ринку банківських послуг використовують владу для особистої вигоди);

індекс ефективності банківського реформування / трансформації БС.

Критеріями ефективності системи забезпечення ФБ банківської системи слід вважати:

відношення витрат на забезпечення / ціни підтримання ФБ банківської системи до збитків у разі реалізації загроз їй;

порівняння вартості капіталу банківської системи за реалізації Концепції забезпечення її ФБ і за її відсутності;

частота виникнення деструктивних ситуацій, що вимагають вжиття негайних заходів;

частота перегляду політики забезпечення ФБ банківської системи;

співвідношення інвестицій у забезпечення ФБ банківської системи до інвестицій на розвиток банківського бізнесу.

Для підвищення дієвості забезпечення ФБ банківської системи України необхідне застосування довгострокового прогнозування розвитку банківської системи з огляду на потенційно можливі виклики, загрози і ризики, позаяк відсутність довгострокових прогнозних трендів її функціонування зумовлює помилкове враження про її фінансові стійкість / стабільність / можливість максимізувати ринкову вартість і фінансові результати діяльності банківських установ. Це уможливить нівелювати вплив масштабів вітчизняної банківської системи на її фінансові стійкість / стабільність, оскільки наріжним чинником для формулювання обґрунтованого судження будуть її довгострокові фінансові стійкість / стабільність; визначити групи вітчизняних КБ, найбільш / найменш схильних до зміни зовнішніх парадигм, з метою оцінки ефективності обраної стратегії й необхідності її подовження, а також оцінити міцність ринку банківських послуг в Україні.

3.3. Підходи до оцінки і підвищення ефективності виявлення / розпізнавання загроз фінансовій безпеці і ризик-менеджменту в банківській системі

Виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізація / пом'якшення ризиків у цій сфері повинні бути ефективними, тобто характеризуватися економічною / соціальною / інституціональною / технологічною (ресурсною) / екологічною, а також процесною й операційною ефективністю. Враховуючи багатоаспектність цієї проблематики, в рамках даного

дослідження зосередимося на висвітленні питань економічної і соціальної ефективності зазначених заходів.

Оцінка ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізація ризиків у цій сфері є невід’ємними компонентами, які уможливають удосконалення системи забезпечення ФБ і реалізацію одного із основних принципів ризик-менеджменту – «безперервне поліпшення». Водночас, помилкові й недостовірні оцінки стану цих заходів можуть спричинити неправильні висновки а, відтак, і некоректні й неефективні управлінські рішення.

Оцінка ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі складається з оцінок ефективності:

розробки НБУ і КБ паспортів / реєстрів / процедур виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи та її окремих складових, політики і досконалих методів управління ризиками у цій сфері;

дотримання принципів безпекозабезпечувальної діяльності для гарантування належного рівня ФБ банківської діяльності;

виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері;

моніторингу загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері;

аналізу і оцінки виявлених і можливих загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері;

з’ясування прийнятих, нових / непередбачуваних і залишкових ризиків функціонування ланок банківської системи;

вибору стратегій попередження / протидії / локалізації загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків (критеріїв їхнього прийняття, передавання / поділу, пом’якшення, уникнення) у цій сфері та застосування вищезазначених стратегій;

вживаних попереджувальних заходів для запобігання / протидії / локалізації загроз і рішень з усунення / мінімізації / пом’якшення ризиків, які можуть негативно вплинути на забезпечення ФБ банківської системи;

гарантування банківських вкладів / страхування ризиків;

визначення втрат і вигід від виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері.

Тобто, модель оцінки ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі складається з таких оцінок ефективності (рис. 3.8).

Оцінка ефективності аналізу і оцінки загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері необхідна, позаяк мета цього етапу полягає в пріоритетності раніше ідентифікованих загроз і ризиків для первинного опрацювання найважливіших із них, що досягається порівнянням їх між собою. Крім того, ефективність управління фінансовими ризиками можлива лише за наявності достатньо точної оцінки величини ризиків.

Доцільною є й оцінка ефективності забезпечення оптимальної структури фінансово-господарських операцій КБ, внутрішнього контролю та діяльності дотичних до виявлення / розпізнавання загроз і усунення / мінімізації ризиків осіб.

Досягнення ланками банківської системи України ефективності ризик-менеджменту й її підвищення уможлиблює: поліпшення якості надаваних послуг; ефективніше використання ними наявних матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних ресурсів; поліпшення впровадження фінансових інновацій; зниження суб'єктивізму й упередженості окремих стейкхолдерів, що сприяє підвищенню рівня ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом. А для цього необхідна оцінка ефективності розподілу ресурсів для оптимізації співвідношення фінансових ризиків та прибутковості КБ, а також ефективності управління активами та пасивами КБ відповідно до їхніх стратегічних планів.

Предметом оцінки має бути і ефективність застосування КБ напрямів самооздоровлення (продаж частини бізнесу / активів).

Необхідна й оцінка ефективності застосування управлінського/бухгалтерського й податкового обліку завдяки створенню певного обліково-статистичного механізму та інформаційного забезпечення ризик-менеджменту КБ, що уможлиблюють об'єктивність / точність визначення ризиків, їхню оцінку та обґрунтовані управлінські рішення.

Рис. 3.8. Модель оцінки ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі

Джерело: розробка автора

Оцінюватися мають також *ефективність інструментів управління ризиками* й *ефективність дотримання принципів безпекозабезпечувальної діяльності* для гарантування належного рівня ФБ банківської діяльності.

Підлягати оцінці має й *ефективність аутсорсингу*, за допомогою якого частина ризиків ланок банківської системи може перекладатися на компанії-аутсорсери, завдяки чому спрощуватиметься організаційна структура ризик-менеджменту й підвищуватиметься керованість банківськими ризиками.

Заслужує на увагу і *ефективність аудиторської (як зовнішньої, так і внутрішньої) оцінки заходів з виявлення / розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі*, яка має допомагати визначенню пріоритетності заходів у сферах з найвищими ризиками та ступеню забезпечення їх необхідними ресурсами.

І, нарешті, слід оцінювати й *ефективність удосконалення заходів з виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації / пом'якшення ризиків у цій сфері* для забезпечення необхідного перегляду і безперервного вдосконалення, надання допомоги суб'єктам системи забезпечення ФБ банківської системи.

Модель оцінки ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі має бути **зрілою**, тобто еволюційною з огляду повного впровадження і постійного вдосконалення НБУ і КБ безпекозабезпечувальної діяльності і ризик-орієнтованого управління, визначення рівнів її розвитку (базовий; той, що розвивається; сформований і передовий) і задіяних управлінських рівнів, критеріїв і показників / індикаторів, бути в змозі визначення їхніх сильних і слабких сторін й перешкод їм. Вона має охоплювати оцінку наріжних причин загроз і ризиків; виявлення / розпізнавання / ідентифікації загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері; інтеграції цих заходів зі стратегічним плануванням ланок банківської системи; стратегії / процесів управління ризиками; управління ризик-апетитами і лімітами; філософії / культури / оптимізації ризик-менеджменту.

А обґрунтована / об'єктивна оцінка зрілості зазначеної моделі унеможливить виникнення проблем / перешкод досягненню цілей і підвищить ефективність вживаних суб'єктами системи забезпечення ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом заходів.

Оцінка результативності моделі управління ризиками КБ має здійснюватися з огляду на такі **критерії**:

відповідність ризик-менеджменту КБ вимогам міжнародних стандартів банківського нагляду / НБУ / власників / топ-менеджменту КБ;

пропорційність нормативних вимог і ризиків, на усунення / мінімізацію / пом'якшення яких вони спрямовані;

системність підходу до оцінки управління ризиками;

комплексність урахування інтегрованою системою ризик-менеджменту КБ чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ;

розподіл відповідальності за ризики в системі інтегрованого ризик-менеджменту;

своєчасність виявлення ризиків і ретельність й збалансованість їхнього аналізу;

правильність ідентифікації і визначення джерел ризиків; визначеність пріоритетності їхньої концентрації за глибиною потенційних збитків; наявність / відсутність каталогізації зон концентрації ризиків;

співвідношення ризиків і потенційних можливостей для досягнення найкращих результатів;

адаптивність і масштаб внесення необхідних змін / зміни логіки ризик-менеджменту;

розробка й застосування плану дій у системі ризик-менеджменту на основі Agile підходу, що передбачає покрокове планування і реалізацію;

запровадження превентивного моделювання ситуацій для всіх процесів, видів і об'єктів ризику;

наявність / відсутність зовнішньої і внутрішньої валідації моделі, тобто перевірки, чи є вона достатньо точним описом системи для цілей ризик-

менеджменту КБ з огляду на поточну ринкову ситуацію, зміну стратегії КБ, обсягів активів, рівня технологічності банківських операцій;

повнота використовуваних тестів;

наявність / відсутність переліку дій, що підтверджують;

відсутність викривлення оцінок за застосування моделі;

наявність оцінки відсутніх і подвійних ризиків;

наявність / відсутність стандартизації шаблонів;

кількість попереджених / виявлених фактів неблагovidних діянь;

наявність / відсутність виявлення помилок та їхнього документування.

Ефективність управління ризиками в банківській системі України має характеризувати такі аспекти управлінської діяльності (рис. 3.9).

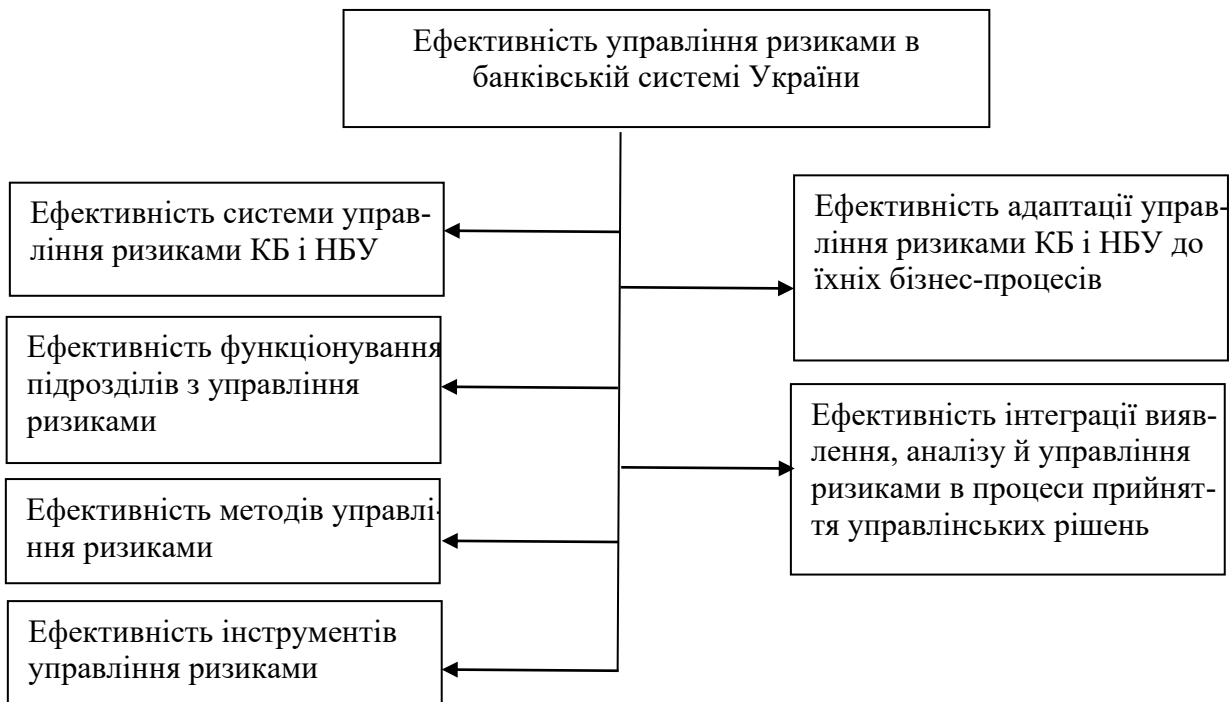

Рис. 3.9. Ефективність управління ризиками в банківській системі України

Джерело: розробка автора

Підвищенню ефективності ризик-менеджменту КБ сприятиме:

проведення оцінки і перегляд угод з клієнтами / контрагентами, найбільш схильних до кредитних ризиків; поліпшення взаємодії КБ з посередниками на вітчизняному ринку банківських послуг;

переоцінка внутрішніх моделей, що відображають ринкові ризики, з огляду на потенціальну більш істотну кореляцію;

усунення невідповідності діапазону змін взаємодії чутливих до ризику правил складності моделювання ризиків;

розвиток корпоративної культури / ризик-культури (основні цінності, поведінка й модель прийняття рішень всіма задіяними структурами і особами; стиль керівництва; етичні цінності; організаційна структура; чітке розмежування функцій, компетенцій, підзвітності і відповідальності керівників напрямів ризик-менеджменту, компетентність і комунікабельність окремих осіб, задіяних у цих процесах) на основі оптимального балансу ризиків і можливостей для кращого усвідомлення задіяними співробітниками принципів управління ризиками, їхньої мотивації до оцінки реальних ризиків і збитків, зниження витрат;

поліпшення здатності зовнішніх спостерігачів інтерпретувати прогнози моделей ризиків;

збільшення кількості програмних продуктів для ризик-менеджменту.

Підвищенню ефективності ризик-менеджменту в КБ сприятиме також обґрунтоване формування профілів ризиків (рис. 3.10).

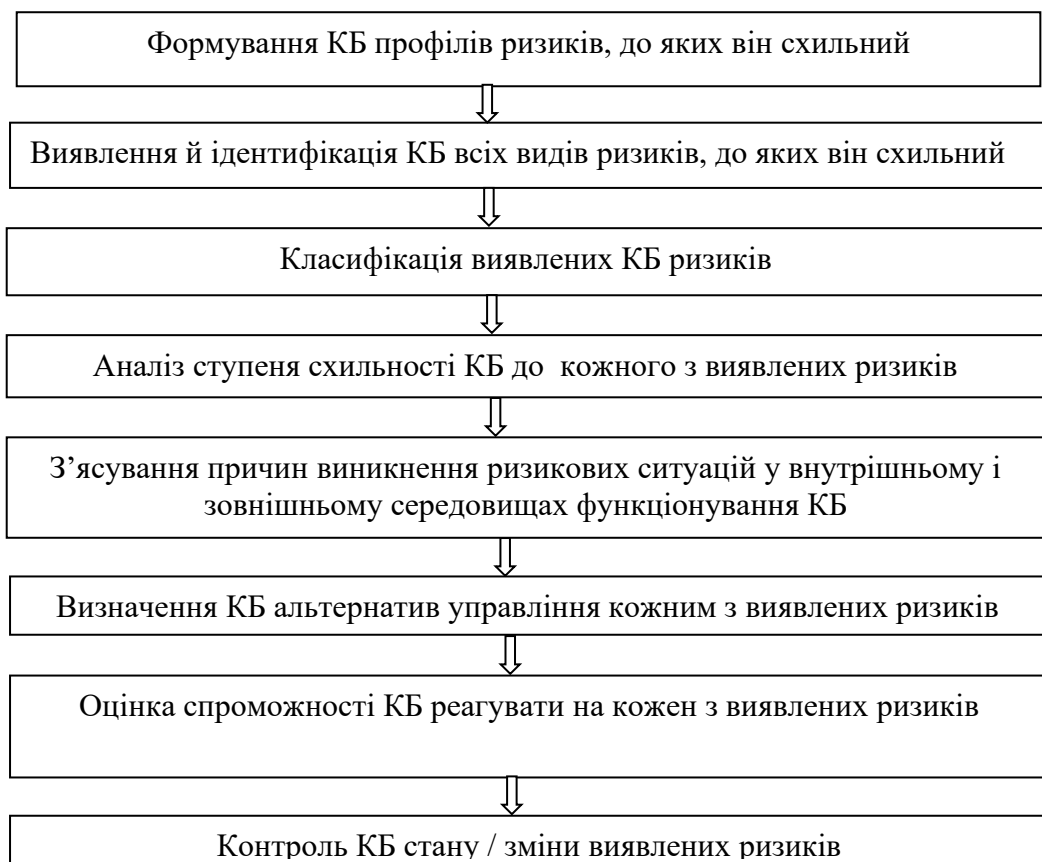

Рис. 3.10. Формування КБ профілів ризиків
Джерело: розробка автора

Комплексна оцінка ефективності усунення / мінімізації ризиків при забезпеченні ФБ банківської системи має включати такі компоненти (рис. 3.11).

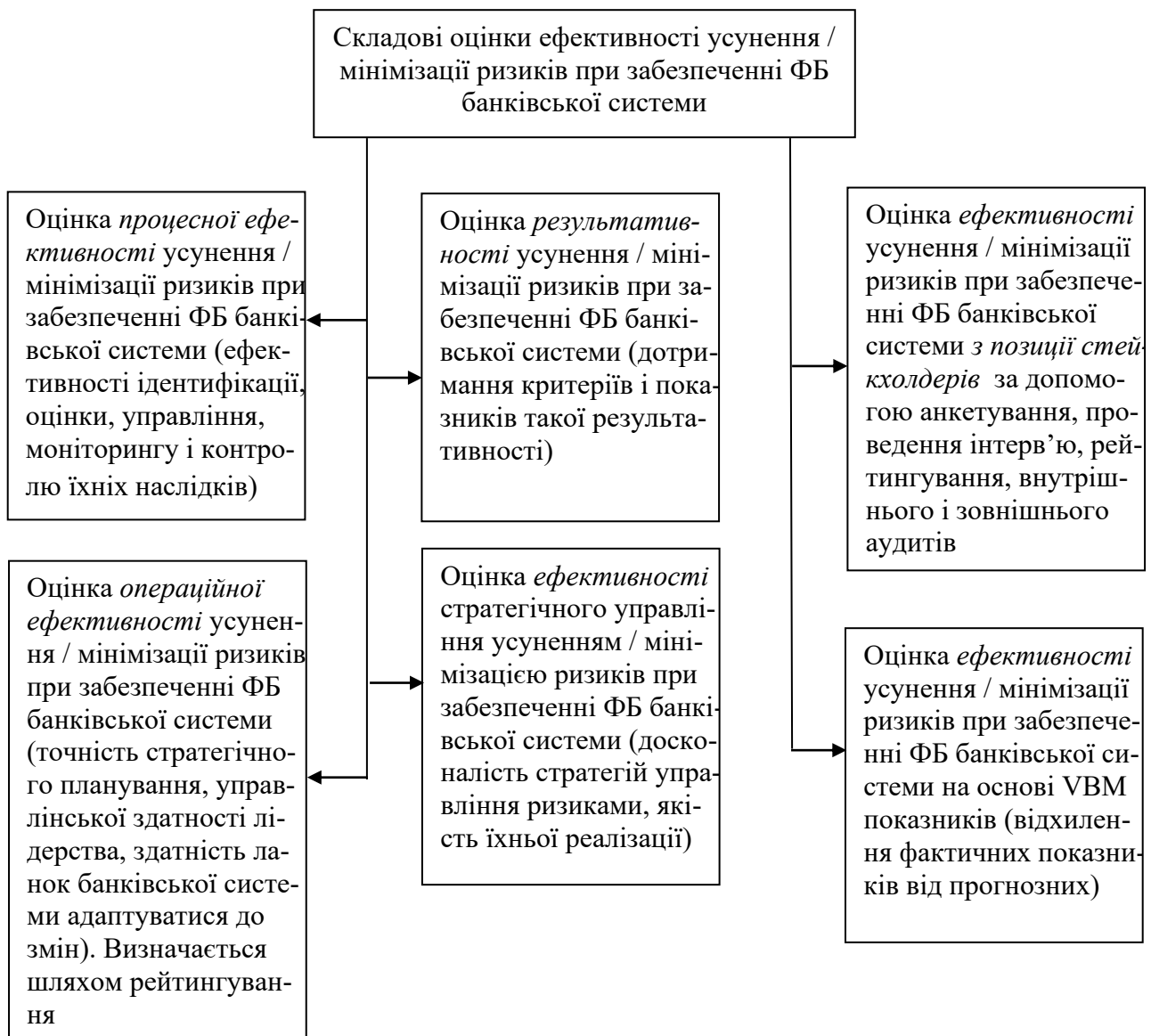

Рис. 3.11. Складові оцінки ефективності усунення / мінімізації ризиків при забезпеченні ФБ банківської системи

Джерело: розробка автора

Критеріями ефективності заходів з виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері як відповідності їхніх основних елементів бенчмаркінгу / кращій практиці є:

зростання рівня ФБ банківської системи (що результативніше попередження / запобігання / локалізація загроз і зниження найбільш високих ризиків, то ефективніший захід);

глибина впливу (що більше кількість виявлених загроз і ризиків / безпека ланок банківської системи, то ефективніший захід);

виконання вимог (якщо за допомогою заходів досягається приведення функціонування ланок банківської системи у відповідність до чинного законодавства і нормативних документів, їх слід вживати);

підвищення гнучкості функціонування ланок банківської системи (якщо завдяки вищезазначеним заходам гнучкість функціонування ланок банківської системи зростає, їх слід вживати);

підвищення обґрунтованості методології виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері;

реалістичність і узгодженість уживаних заходів;

ступінь залучення до всеохоплюючої систематичної ідентифікації загроз і ризиків усіх стейкхолдерів, що підвищує гнучкість вживаних заходів;

підвищення задоволеності клієнтів / контрагентів завдяки вжитим заходам;

унікнення / запобігання ризиків за існування істотної ймовірності виникнення збитків за реалізації ризиків, у разі значного перевищення розмірів збитків рівнів толерантності КБ до ризиків;

наявність досконалих інструментів антикризового / кризового управління, планів заходів у надзвичайних ситуаціях;

концентрація ресурсів структур, що займаються виявленням / розпізнаванням загроз і ризик-менеджментом на спостереженні і ініціюванні коригувальних дій щодо структурних підрозділів / бізнес-процесів, що піддаються найбільшим загрозам / ризикам;

безперервність, точність і своєчасність виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і вимірювання суттєвості ризиків у цій сфері;

оперативність внесення змін у плани перевірочних заходів з урахуванням чинних методик виявлення / розпізнавання загроз ФБ ланок банківської системи і управління ризиками у цій сфері;

достатність і впливовість (відсутність такої) заходів зі зниження ризиків на залишкові ризики КБ, БС і НБУ;

адекватність інструментів управління ризиками обсягу ризиків, на які наражаються КБ;

висока інформаційність / комунікаційність вживаних заходів (наявність надійних і прозорих механізмів масштабних консультацій НБУ із стейкхолдерами ринку банківських послуг, міністерствами і відомствами, громадянським суспільством з широкого кола питань, особливо щодо регулятивної політики).

Оцінити ефективність вищезазначених заходів можна на основі виміру рівнів загроз і ризиків, на які ці заходи вплинули. Лише таким чином можна констатувати, чи вживані заходи спричинили підвищення рівня ФБ ланок і банківської системи загалом, чи не з'явилися нові небезпеки.

Слід зауважити, що при оцінці ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері необхідно брати до уваги виключно ймовірні / передбачувані / достатньо передбачувані ефекти. Наприклад, співробітники структурних підрозділів, задіяні у зазначених процесах, виокремлюють по три *найважливіших ризики*, з якими стикається КБ, оцінюючи балами їх за *важливістю й ефективністю управління*. Різниця цих параметрів становитиме *бал невідповідності*: *позитивна* означатиме *незадовільне* управління ризиками, а *від'ємна* – *надмірне*. Водночас, про *результативність оцінки стратегії ризик-менеджменту в КБ* можна судити за відповідями на запитання: *Чи є управління ризиками інтегральною частиною корпоративного управління КБ? Чи оцінює топ-менеджмент і відповідальні особи важливість присутніх ризиків? Чи знають вони про реальний рівень важливості і значущості цих ризиків? Чи є у КБ план коригуючих заходів щодо ризиків, якими зараз управляють незадовільно?*

При цьому процесна результативність усунення / мінімізації ризиків може оцінюватися НБУ і КБ за допомогою ***комплексу таких кількісних і якісних показників (KPI)***, як:

*ступінь реалізації принципів управління ризиками (визначений експертним шляхом рівень їхньої значущості*коефіцієнт реалізації, що зумовлюється наявністю / відсутністю виявлених у ході оцінки недоліків системи управління ризиками за реалізації відповідного принципу);*

відповідність використовуваних методик характерним особливостям і складності діяльності КБ і НБУ;

частка відстежуваних / опрацьованих ключових ризиків;

кількість виявлених системних ризиків;

кількість реалізованих не виявлених ризиків;

кількість виявлених порушень установлених нормативних обмежень ризиків / їхнього усунення;

показники вартості ризиків, що оцінюються і прогнозуються структурами ризик-менеджменту КБ за перспективними напрямками їхнього розвитку / обсягами операцій / продуктовою лінійкою;

перелік заходів зі зниження ризиків / їхнього виключення; рівень виконання цих заходів;

частка структурних підрозділів КБ і НБУ, що беруть участь в оцінці ризиків;

збільшення / зменшення / незмінність бюджету на систему управління ризиками;

частка витрат на ризик-менеджмент у загальному чистому грошовому потоці;

можливі утрати, пов'язані з витратами на ризик-менеджмент;

достовірність інформації про ризики;

дотримання строків звітності і повноти опису ризиків;

наявність планів з пом'якшення наслідків виявлених ризиків.

Забезпеченню максимальної ефективності виявлення / розпізнання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі, на наш погляд, має сприяти:

підвищення ефективності формування ліній захисту / безпеки на рівні КБ, БС і НБУ, що уможливають забезпечення високого рівня їхніх фінансових стійкості / стабільності, дієве управління / мінімізацію ризиків, уникнення конфлікту інтересів;

зниження негативного впливу невизначеності на чинники, що зумовлюють ефективність реалізації завдань забезпечення ФБ усіх ланок банківської системи;

підвищення ступеню розуміння суб'єктами системи забезпечення ФБ банківської системи необхідності виявлення / розпізнавання загроз і управління ризиками на принципах науковості, системності і інтегрованості, рівня залучення до управлінських процесів у цій сфері фахівців з концептуальними знаннями з урахуванням специфіки ланок банківської системи;

досягнення вимірної цінності / демонстрації ефекту від ризик-менеджменту в КБ, БС і НБУ у вимірюваних показниках;

з'ясування взаємозв'язку і взаємовпливу різних ризик-факторів, що відображають зв'язки між різними процесами й явищами, сукупного результату вживаних заходів;

дотримання правила «запобігання краще усунення», позаяк обсяг роботи і витрати на запобігання потенційним ризикам нижче, ніж за їхньої реалізації;

застосування принципу економічної доцільності для ефективного розподілу ресурсів у системі виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері, вжиття необхідних заходів;

використання результатів зазначених процесів у плануванні і виконанні стратегічних і тактичних завдань НБУ, БС і КБ;

розробка необхідних додаткових заходів з огляду на масштаб виявлених загроз і величину ризиків, а також фінансових можливостей ланок банківської системи;

вжиття, насамперед, заходів, що спричиняють максимальний ефект за мінімальних витрат;

здійснення порівняльного аналізу ефективності різних методів виявлення загроз і усунення ризиків з визначенням ієрархії їхніх результатів з огляду на обрані критерії;

не перевищення витратами на виявлення загроз і ризик-менеджмент ефекту від запобігання / попередження / локалізації загроз ФБ банківської системи і зниження ризиків у цій сфері;

аналіз і оцінка виявлених загроз ФБ банківської системи і ризиків у цій сфері співробітниками, навченими використовуваним з цією метою методам;

першочерговість виокремлення і протидії загрозам, реалізація яких може спричинити катастрофічні наслідки / припинення існування / банкрутство КБ;

упровадження в КБ досконалого зовнішнього і внутрішнього аудитів:

їхнього ризик-менеджменту за критеріями достатності застосування зовнішніх вимог до нього / обсягу ресурсів (включно з часовими) на його оновлення / використання ризик-менеджменту для отримання КБ фінансової вигоди / економії їхніх ресурсів (10% загальної ваги критеріїв оцінки ефективності управління ризиками);

культури управління ризиками з огляду на налагодженість (відсутність такої) досконалих каналів обміну інформацією про ризики; наявність / відсутність консультативного органу з управління ризиками на рівні правління / Комітету з управління ризиками; участі (її відсутності) ризик-менеджерів у внутрішніх робочих групах КБ і презентаціях на корпоративних заходах; регулярність і частоту розкриття інформації про ризики;

доступність результатів зазначених процесів для всіх зацікавлених сторін.

Підвищенню ефективності усунення / мінімізації ризиків, що негативно впливають на рівень ФБ ланок і банківської системи загалом, або сприятиме впровадження **моделі попередження / усунення / мінімізації ризиків у сфері забезпечення ФБ банківської системи** (рис. 3.12).

Ця модель має містити:

кількісну (на основі статистики і математичного моделювання) й якісну (на основі експертно-аналітичних методів) оцінку: імовірності виникнення і можливого розміру шкоди / збитків; взаємодії і взаємовпливу окремих ризиків;

ідентифікація ризиків: аналіз наявних і можливих ризикових обставин і ситуацій для виявлення причин, джерел і ознак виникнення ризиків, визначення їхніх критеріїв;

моніторинг ризиків: спостереження за проявами ризиків на об'єктах і у суб'єктів системи забезпечення ФБ ланок і банківської системи загалом для подальшого аналізу й оцінки ефективності заходів з попередження /

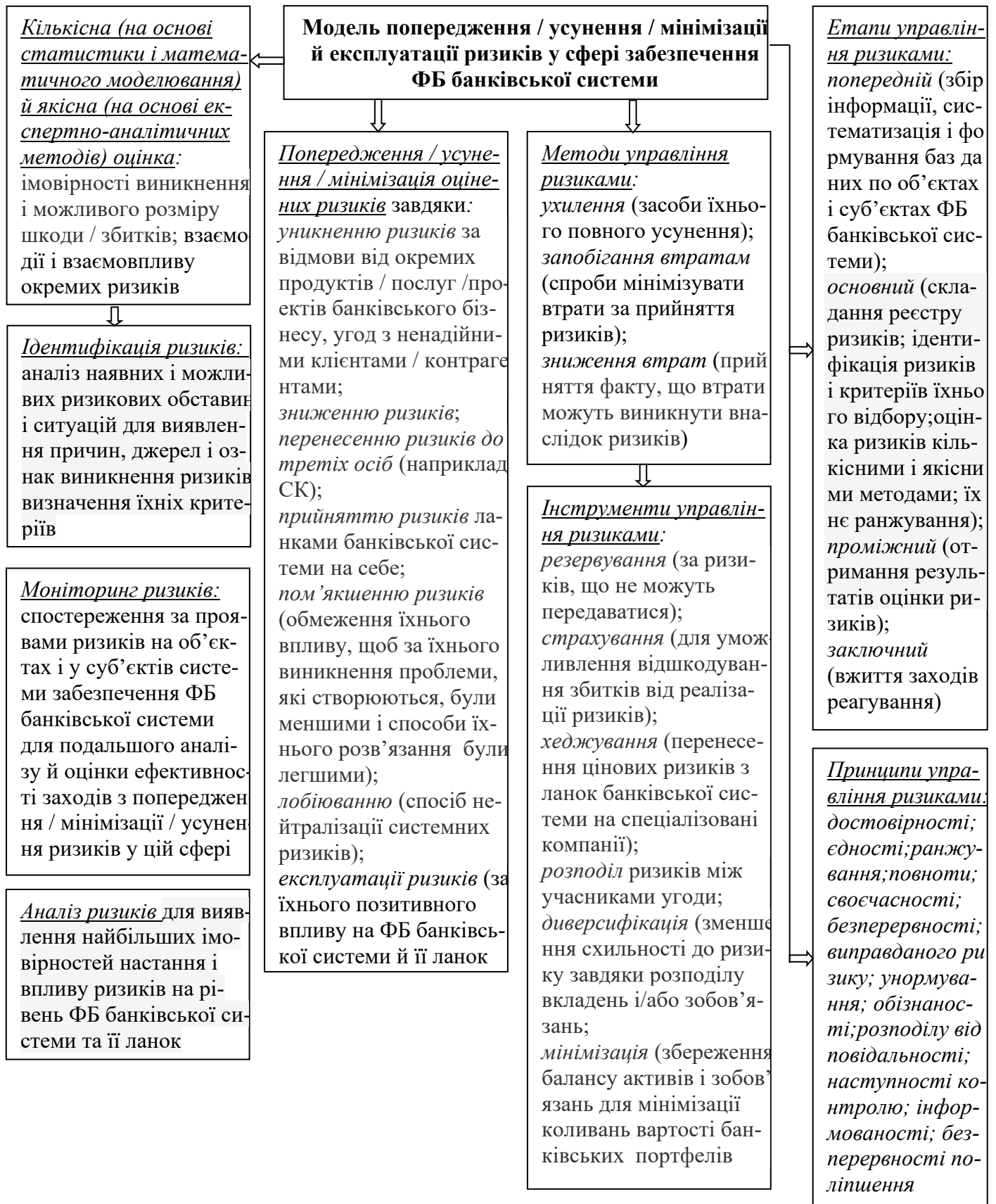

Рис. 3.12. Модель попередження / усунення / мінімізації й експлуатації ризиків у сфері забезпечення ФБ банківської системи

Джерело: розробка автора

мінімізації / усунення ризиків у цій сфері;

аналіз ризиків для виявлення найбільших імовірностей настання і впливу ризиків на рівень ФБ банківської системи та її ланок;

напрями попередження / усунення / мінімізації оцінених ризиків чи їхньої експлуатації завдяки: уникненню ризиків за відмови від окремих продуктів / послуг / проектів банківського бізнесу, угод з ненадійними клієнтами / контрагентами; зниженню ризиків; перенесенню ризиків до третіх осіб (наприклад, СК); прийняттю ризиків ланками банківської системи на себе; пом'якшенню ризиків (обмеження їхнього впливу, щоб за їхнього виникнення проблеми, які створюються, були меншими і способи їхнього розв'язання були легшими); лобіюванню (спосіб нейтралізації системних ризиків); експлуатації ризиків (за їхнього позитивного впливу на ФБ банківської системи й її ланок;

методи управління ризиками: ухилення (засоби їхнього повного усунення); запобігання втратам (спроби мінімізувати втрати за прийняття ризиків); зниження втрат (прийняття факту, що втрати можуть виникнути внаслідок ризиків);

інструменти управління ризиками: резервування (за ризиків, що не можуть передаватися); страхування (для уможливлення відшкодування збитків від реалізації ризиків); хеджування (перенесення цінових ризиків з ланок банківської системи на спеціалізовані компанії); розподіл ризиків між учасниками угоди; диверсифікацію (зменшення схильності до ризиків завдяки розподілу вкладень і / або зобов'язань; мінімізацію (збереження балансу активів і зобов'язань для мінімізації коливань вартості банківських портфелів);

етапи управління ризиками: попередній (збір інформації, систематизація і формування баз даних по об'єктах і суб'єктах ФБ банківської системи); основний (складання реєстру ризиків; ідентифікація ризиків і критеріїв їхнього відбору; оцінка ризиків кількісними і якісними методами; їхнє ранжування); проміжний (отримання результатів оцінки ризиків); заключний (вжиття заходів реагування);

принципи управління ризиками: достовірності; єдності; ранжування; повноти; своєчасності; безперервності; виправданого ризику; унормування; обізнаності; розподілу відповідальності; наступності контролю; інформованості; безперервності поліпшення.

Висновки до розділу 3

Визначення напрямів удосконалення розпізнавання загроз та усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи України:

1. Визначені загрози і ризики на нано-, мікро-, мезо- і макрорівнях зумовлюють характер убезпечувальної діяльності для підтримання рівня ФБ банківської системи, яка має включати такі протидіючі і попереджувальні заходи, як: аналітичні, моніторингові, організаційні й ресурсозабезпечувальні, що уможливить визначення конкретних осіб, які повинні їх здійснювати.

2. Удосконаленню виявлення загроз ФБ банківської системи та мінімізації / усуненню ризиків у цій сфері сприятиме підвищення рівня їхнього наукового обґрунтування завдяки підготовці фундаментальних праць з використання конкретних інструментів, визначенню сутності, систематизації й класифікації викликів і загроз ФБ банківської системи, їхньому повному і своєчасному виявленню / розпізнаванню / діагностиці / однозначній оцінці, усуненню ризиків для підвищення рівня ФБ банківської системи, застосуванню конкретних інструментів, що сприяють досягненню ФБ банківської системи й її суб'єктів; посиленню висвітлення підходів і безпосередніх рекомендацій з моніторингу і контролю процедур з управління ризиками, оцінки їхньої результативності.

3. Необхідно унормувати регламентацію компетенції суб'єктів, конкретних сфер їхніх дій, прав, обов'язків, відповідальності, принципів взаємодії у забезпеченні ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом. Слід чітко визначити у нормативно-правовій базі сутність понять «фінансова стійкість», «фінансова стабільність», «безпека», «фінансова безпека» і «безпечне функціонування», відобразити необхідний баланс фінансових інтересів держави, КБ і суспільства, що

зумовлює рівень ФБКБ, а відтак і БС й банківської системи загалом, а також унормувати взаємодію НБУ і податкових органів з одержання регулятором інформації про фірми «одного дня» і несумлінних платників податків; вимоги з недопущення фіктивного капіталу в БС; законодавчі компенсаторні механізми для банківських установ при списанні боргів домогосподарств за зруйноване росіянами майно. НБУ слід прийняти Політику управління своїми ризиками / недопущення фінансових утрат.

4. Для вдосконалення фінансового забезпечення банківської системи від загроз і ризиків необхідні розробка методик визначення багаторівневості і підпорядкування банківських ризиків при здійсненні різновидів діяльності КБ, банківських операцій, окремих проектів; з'ясування інтегрованих ризиків; формування й оцінки пулу активів для здійснення їхньої сек'юритизації; визначення пріоритетності аналізу ризиків КБ, БС і банківської системи; розрахунку інтегральних ризиків ланок банківської системи як ступенів недосягнення їхніх інтересів; формування збалансованої системи ризик-показників.

5. Удосконаленню організації забезпечення банківської системи від загроз її ФБ і ризиків слугуватиме чітка координація монетарної та економічної політики, що забезпечить солідарну відповідальність НБУ та Уряду за цінову динаміку. Необхідно переорієнтувати наявні системи безпеки КБ з простого виявлення на протидію / запобігання загрозам ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом і ризикам й визначити пріоритети і розширити спектр вживаних для цього системних заходів, не обмежуючись діяльністю безпосередньо підрозділів безпеки без поширення функцій безпеки на інші підрозділи КБ.

6. Удосконаленню ризик-менеджменту в КБ для підвищення рівня ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом сприятиме поліпшення оцінки ризиків завдяки: своєчасному виявленню штатних і субстанціональних ризиків, формуванню КБ оптимальної організаційної структури управління ризиками, яка б мала висококваліфікованих фахівців, досконалі методологічне, організаційне, інформаційне, інструментальне, технічне й програмне забезпечення; унеможливлення конфлікт інтересів і умови його виникнення; чіткому з'ясуванню

ризиків, на які наражається КБ, що супроводжують усі види його діяльності, притаманні банківським продуктам, послугам і операціям, платіжним системам, а також зв'язків між окремими ризиками; дієвому застосуванню комплексу обмежень ризиків КБ за показниками толерантності до ризиків.

7. Удосконаленню виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи та усунення / мінімізації ризиків з метою підвищення рівня її ФБ сприятимуть: розробка й реалізація Концепції забезпечення ФБ банківської системи, здатної адаптуватися до знову виникаючих загроз і ризиків **й оптимізувати витрати на забезпечення ФБ банківської системи загалом та її структурних елементів; узгодження стратегій розвитку КБ, БС і банківської системи з їхніми функціональними стратегіями для розробки обґрунтованої депозитної, кредитної, інвестиційної, боргової політики;** застосування за проведення моніторингу та аналітичної діяльності системи безпекових індикаторів, визначення їхніх порогових значень і відхилень від них наявних показників функціонування банківської системи для вжиття заходів з убезпечення функціонування банківської системи. Для більш обґрунтованого застосування зазначених індикаторів їх доцільно розбити на цільові групи: інституціональні / структурно-інституціональні, монетарні індикатори, індикатори ресурсної, депозитної, кредитної, валютної, боргової, інвестиційної, інфляційної, прибуткотвореної безпек, фінансового стану, фінансової незалежності, фінансової рівноваги, фінансової стабільності, фінансової гнучкості, індикатори фінансової надійності, платіжних систем.

8. Модель оцінки ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі складається з оцінок ефективності: розробки паспортів / реєстрів / процедур виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і політики і досконалих методів управління ризиками у цій сфері; виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення ризиків; моніторингу загроз ФБ банківської системи і ризиків; аналізу і оцінки загроз ФБ банківської системи і ризиків; з'ясування наявних і потенційних загроз ФБ й прийнятих, нових / непередбачуваних і залишкових ризиків функціонування ланок банківської системи; вибору стратегій попередження / протидії / локалізації загроз

ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків (критеріїв їхнього прийняття, передавання / поділу, пом'якшення, уникнення) та їхнього застосування; інструментів управління ризиками; розподілу ресурсів для оптимізації співвідношення фінансових ризиків та прибутковості КБ, а також ефективності управління активами та пасивами КБ відповідно до їхніх стратегічних планів; вживаних попереджувальних заходів для запобігання / протидії / локалізації загроз і рішень з усунення / мінімізації / пом'якшення ризиків, які можуть негативно вплинути на забезпечення ФБ банківської системи; забезпечення оптимальної структури фінансово-господарських операцій КБ; внутрішнього контролю і діяльності дотичних до виявлення / розпізнавання загроз і усунення / мінімізації ризиків структур і осіб; визначення втрат і вигід від виявлення / розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення / мінімізації ризиків; застосування КБ напрямів самооздоровлення (продажу частини бізнесу / активів); застосування управлінського / бухгалтерського й податкового обліку, інформаційного забезпечення розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в КБ і НБУ; гарантування банківських вкладів / страхування ризиків; вдосконалення вживаних заходів; дотримання принципів безпекозабезпечувальної діяльності для гарантування належного рівня ФБ банківської діяльності.

9. Модель можливостей (обмежень) управління КБ притаманними їм ризиками базується на оцінці КБ рівнів можливостей / складності / відповідальності управління ризиками за профілями ідентифікованих ризиків; визначенні обмежень застосування КБ методів регулювання ризиків / лімітів можливостей і відповідальності за рівнями рішень, що приймаються; інформуванні про доцільність виділення ресурсів за виявленими ризиками чи спрямування їх для усунення інших прогалин / покращення можливостей у ключових сферах управління ризиками; оцінці результативності і ефективності системи управління ризиками КБ. Модель уможливорює мінімізацію наслідків невизначеності.

10. Оцінка результативності моделі управління ризиками КБ має здійснюватися з огляду на такі критерії: відповідність ризик-менеджменту КБ вимогам міжнародних стандартів банківського нагляду / НБУ / власників / топ-

менеджменту КБ; пропорційність нормативних вимог і ризиків, на усунення / мінімізацію / пом'якшення яких вони спрямовані; системність підходу до оцінки управління ризиками; комплексність урахування інтегрованою системою ризик-менеджменту КБ чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ; розподіл відповідальності за ризики в системі інтегрованого ризик-менеджменту; своєчасність виявлення ризиків і ретельність й збалансованість їхнього аналізу; правильність ідентифікації і визначення джерел ризиків; визначеність пріоритетності їхньої концентрації за глибиною потенційних збитків; наявність / відсутність каталогізації зон концентрації ризиків; співвідношення ризиків і потенційних можливостей для досягнення найкращих результатів; адаптивність і масштаб внесення необхідних змін / зміни логіки ризик-менеджменту; розробка й застосування плану дій у системі ризик-менеджменту на основі Agale підходу, що передбачає покрокове планування і реалізацію; запровадження превентивного моделювання ситуацій для всіх процесів, видів і об'єктів ризику; наявність / відсутність зовнішньої і внутрішньої валідації моделі, тобто перевірки, чи є вона достатньо точним описом системи для цілей ризик-менеджменту КБ з огляду на поточну ринкову ситуацію, зміну стратегії КБ, обсягів активів, рівня технологічності банківських операцій; повнота використовуваних тестів; наявність / відсутність переліку дій, що підтверджують; відсутність викривлення оцінок за застосування моделі; наявність оцінки відсутніх і подвійних ризиків; наявність / відсутність стандартизації шаблонів; кількість попереджених / виявлених фактів неблаговидних діянь; наявність / відсутність виявлення помилок та їхнього документування.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішене важливе наукове завдання з поглиблення теоретико-методологічних засад, удосконалення методичних підходів і розробки практичних рекомендацій з розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні ФБ банківської системи України. Це дало змогу зробити такі висновки.

1. Загроза ФБ банківської системи – це перехід небезпеки з рівня можливості на рівень дійсності; конкретна форма небезпеки, здатна завдати шкоди наявним інтересам суб'єктів банківської системи (як форми прояву їхніх економічних/фінансових потреб); наявні економічні/фінансові й інші умови й чинники, спроможні прямо/опосередковано негативно вплинути на ФБ банківської системи. Загрози ФБ банківської системи за спрямованістю поділяються на загрози: порушення її спроможності функціонувати в режимі розширеного відтворення, необґрунтованої зміни функцій ЦБ; стабільності національної грошової одиниці; насильницької втрати ФБ банківської системи; ослаблення потенціалу її фінансової стійкості; навмисних протиправних дій і доступу до системи електронних грошей недобросовісних суб'єктів, її зламу, фальсифікації електронних грошей; формажорні; деструкції. Ступінь ризикогенності КБ зумовлюється: їхньою реакцією на імпульси грошово-кредитної політики ЦБ; станом кредитування; досконалістю нормативно-правової бази, що регламентує управління ризиками; станом державного регулювання, пруденційного нагляду і рівнем ризик-менеджменту в усіх ланках банківської системи.

2. Під ФБ банківської системи слід розуміти: такий стан її функціонування й економічних/фінансових відносин, який відрізняється відсутністю конфліктів грошово-кредитної, валютної, антиінфляційної, банківської і макроекономічної політики, уможливорює досягнення нею фінансових стійкості/стабільності/надійності, соціально-економічної ефективності використання фінансових ресурсів та нарощування фінансового потенціалу за наявних й потенційно можливих викликів/загроз/ризиків; систему поліаспектних і збалансованих заходів зі сприяння фінансовій стабільності КБ, ЦБ, БС і банківської/фінансової системи загалом й інших економічних агентів, дотримання їхніх фінансових інтересів; умови

забезпечення виконання банківською системою притаманних функцій, її фінансової незалежності / ліквідності / плато- / конкурентоспроможності / інвестиційної привабливості, збалансованості фінансових потоків і фінансового суверенітету держави. У ФБ банківської системи правомірно розглядати: безпеку забезпечення фінансових стійкості/стабільності і безпеку розвитку, ФБ прямих і зустрічних платіжних потоків.

3. Визначення/виявлення загроз ФБ банківської системи/їхня локалізація/нейтралізація/запобігання їм і усунення/мінімізація ризиків у цій сфері необхідні для: виконання банківською системою однієї з провідних ролей у забезпеченні ФБ держави і ФС, підвищення рівня національної безпеки; оцінки кризових ситуацій в фінансовій і банківській сферах; унеможливлення вразливості банківської системи до неповного виконання нею своїх функцій і виконання зобов'язань й сприйнятливості шоків/кризових явищ, ефективного управління в ній фінансовими ресурсами, формування основних напрямів і ефективних механізмів забезпечення цього різновиду ФБ; уточнення переліку інструментів управління загрозами і ризиками в управлінні ФБ банківської системи для попередження їх трансформації в негативні чинники її функціонування і підриву рівня її ФБ.

4. Висвітлення питань визначення сутності, систематизації й класифікації викликів і загроз ФБ банківської системи, їхнього повного і своєчасного виявлення / розпізнавання / діагностики / однозначної оцінки, усунення ризиків у цій сфері для підвищення рівня ФБ банківської системи є логічно незавершеним. Попри значний рівень наукового опрацювання проблематики підвищення ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи, бракує фундаментальних праць з застосування конкретних інструментів, що сприяють досягненню ФБ банківської системи й її суб'єктів. Недоліком чинного нормативно-правового забезпечення ФБКБ є відсутність регламентації компетенції її суб'єктів, конкретних сфер їх дій, прав, обов'язків, відповідальності, принципів взаємодії. Хоча останніми роками ризик-менеджмент в БС України загалом сформувався, його рівень не відповідає сучасним викликам.

5. На рівень ФБ банківської системи України впливають як зовнішні (вкрай низькі темпи структурних перетворень вітчизняної економіки; криміналізація

відносин у банківській сфері; недосконалість судової системи, високі темпи інфляції), так і внутрішні (недостатня якість корпоративного управління/ризик-менеджменту/внутрішнього контролю в багатьох КБ; впровадження новітніх банківських технологій) загрози. Функціонування банківської системи України в умовах нових викликів та загроз, зумовлених пандемією, суттєво ускладнювалося існуванням системних загроз. Ключовими загрозами ФББС були зниження попиту на банківські послуги та погіршення якості обслуговування кредитів. Сучасна цифрова трансформація поряд із беззаперечними перевагами та можливостями є викликом та каталізатором принципово нових загроз банківській безпеці України. Останніми роками у КБ існують загрози отримання збитків від діяльності, нездатності менеджменту КБ регулювати процентні ставки, а основними для вітчизняних КБ залишаються кредитний, процентний, операційний, стратегічний ризику, ризик уповільнення зростання процентних доходів. Надвисокий рівень ліквідності сконцентрований переважно в кількох найбільших КБ, що пов'язано з нерівномірністю перерозподілу в банківській системі значних за обсягами соціальних та інших виплат громадянам, зокрема, військовим. Профіцит ліквідності банківської системи, який сформувався через надходження нових коштів в економіку, є проблемою для монетарної трансмісії. Інертна цінова політика КБ призводить до зростання попиту на більш ліквідні кошти до запитання та утримання значного тиску на валютний ринок. Приплив нових коштів до БС нерівномірний.

6. Кошти клієнтів залишаються основним джерелом фондування КБ, а його структура погіршується. Частка вкладів на вимогу в депозитному портфелі домашніх господарств зростає, тоді як частка строкових вкладів знизилась. Статус-кво у цій сфері знижує рівень депозитної і кредитної безпеки БС. На депозитному ринку в 2022 р. залишався ризик, що довгострокові вкладення в гривневі депозити можуть призвести до суттєвих втрат внаслідок випереджаючих темпів інфляції. Дохідність валютних вкладів в Україні значно нижча за глобальну доларову інфляцію. Загрозою депозитній безпеці банківської системи є й зміна парадигми заощадження. Банківська система не забезпечує економіку достатнім обсягом доступних кредитних ресурсів, що підриває кредитну безпеку як банківської

системи, так й інших економічних агентів. Попит на позики пригнічений. Повільне нове кредитування не компенсує погашення «старих» позик. Валютне кредитування стрімко згортається. КБ зволікають із визнанням втрат від кредитного ризику корпоративного портфеля. Високий рівень доларизації кредитів та депозитів став основною причиною валютного ризику вітчизняних КБ. Девальвація гривні за 2022 р. разом із рішенням НБУ дати КБ можливість самостійно встановлювати курс конвертації валют стала очевидним сигналом, що на курсових коливаннях заробляти буде дедалі складніше та складніше, що знижуватиме валютну безпеку клієнтів КБ.

7. Вітчизняні КБ зазнали значних втрат від реалізації ризиків унаслідок війни, передусім, через втрату якості кредитним портфелем. Проте запас капіталу та операційна ефективність дають змогу КБ зберігати запас капіталу понад мінімальні вимоги. Водночас, загрози подальшої втрати капіталу низкою КБ посилюються, окремі з них уже зараз порушують мінімальні вимоги до капіталу, що негативно впливає на рівень їхньої капіталотвореної безпеки. Боргова безпека банківської системи загалом перебуває на належному рівні. Безпеківі ризики ще тривалий час залишатимуться вагомим проінфляційним чинником. БС останніми роками залишається операційно прибутковим, що забезпечує КБ першу лінію захисту для поглинання кредитних збитків. На прибуткотвореній безпеці КБ і БС негативно позначається зростання операційного ризику.

8. Удосконаленню виявлення загроз ФБ банківської системи та мінімізації / усуненню ризиків у цій сфері сприятиме підвищення рівня їхнього наукового обґрунтування завдяки підготовці фундаментальних праць з використання конкретних інструментів, визначенню сутності, систематизації й класифікації викликів і загроз ФБ банківської системи, їхньому повному і своєчасному виявленню/розпізнаванню/діагностиці/однозначній оцінці, усуненню ризиків для підвищення рівня ФБ банківської системи, застосуванню конкретних інструментів, що сприяють досягненню ФБ банківської системи й її суб'єктів. Необхідно унормувати регламентацію компетенції суб'єктів, конкретних сфер їхніх дій, прав, обов'язків, відповідальності, принципів взаємодії у забезпеченні ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом, а також основні термінологічні поняття у цій сфері.

Для вдосконалення фінансового забезпечення банківської системи від загроз і ризиків необхідні розробка методик визначення багаторівневості і підпорядкування банківських ризиків при здійсненні різновидів діяльності КБ, банківських операцій, окремих проектів; з'ясування інтегрованих ризиків; формування й оцінки пулу активів для здійснення їхньої сек'юритизації; визначення пріоритетності аналізу ризиків КБ, БС і банківської системи; розрахунку інтегральних ризиків ланок банківської системи; формування збалансованої системи ризик-показників.

9. Удосконаленню ризик-менеджменту в КБ для підвищення рівня ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи загалом сприятиме поліпшення оцінки ризиків завдяки: своєчасному виявленню штатних і субстанціональних ризиків, формуванню КБ оптимальної організаційної структури управління ризиками; дієвому застосуванню комплексу обмежень ризиків КБ за показниками толерантності до ризиків. Удосконаленню виявлення/розпізнавання загроз ФБ банківської системи та усунення/мінімізації ризиків з метою підвищення рівня її ФБ сприятимуть: розробка й реалізація Концепції забезпечення ФБ банківської системи; узгодження стратегій розвитку КБ, БС і банківської системи з їхніми функціональними стратегіями для розробки обґрунтованої депозитної, кредитної, інвестиційної, боргової політики; застосування за проведення моніторингу та аналітичної діяльності системи безпекових індикаторів, визначення їхніх порогових значень і відхилень від них наявних показників функціонування банківської системи для вжиття заходів з його забезпечення.

10. Модель оцінки ефективності виявлення/розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі складається з оцінок ефективності: розробки паспортів/реєстрів/процедур виявлення/розпізнавання загроз ФБ банківської системи і політики і досконалих методів управління ризиками у цій сфері; виявлення/розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення ризиків; моніторингу загроз ФБ банківської системи і ризиків; аналізу і оцінки загроз ФБ банківської системи і ризиків; з'ясування наявних і потенційних загроз ФБ й прийнятих, нових/непередбачуваних і залишкових ризиків функціонування ланок банківської системи; вибору стратегій попередження/протидії/локалізації загроз ФБ

банківської системи і усунення/мінімізації ризиків та їхнього застосування; інструментів управління ризиками; розподілу ресурсів для оптимізації співвідношення фінансових ризиків та прибутковості КБ, а також ефективності управління активами та пасивами КБ відповідно до їхніх стратегічних планів; вживаних попереджувальних заходів для запобігання/протидії/локалізації загроз і рішень з усунення/мінімізації/пом'якшення ризиків, які можуть негативно вплинути на забезпечення ФБ банківської системи; забезпечення оптимальної структури фінансово-господарських операцій КБ; внутрішнього контролю і діяльності дотичних до виявлення/розпізнавання загроз і усунення/мінімізації ризиків структур і осіб; визначення втрат і вигід від виявлення/розпізнавання загроз ФБ банківської системи і усунення/мінімізації ризиків; застосування КБ напрямів самооздоровлення; застосування управлінського/бухгалтерського й податкового обліку, інформаційного забезпечення розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в КБ і НБУ; гарантування банківських вкладів/страхування ризиків; вдосконалення вживаних заходів; дотримання принципів безпекозабезпечувальної діяльності для гарантування належного рівня ФБ банківської діяльності.

11. Модель можливостей (обмежень) управління КБ притаманними їм ризиками базується на оцінці КБ рівнів можливостей/складності/відповідальності управління ризиками за профілями ідентифікованих ризиків; визначенні обмежень застосування КБ методів регулювання ризиків/лімітів можливостей і відповідальності за рівнями рішень, що приймаються; інформуванні про доцільність виділення ресурсів за виявленими ризиками чи спрямування їх для усунення інших прогалин/покращення можливостей у ключових сферах управління ризиками; оцінці результативності і ефективності системи управління ризиками КБ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. К.: НІСД, 2021. 143 с.
2. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. К.: НІСД, 2022. 135 с.
3. Адаменко С.І. Характеристика та класифікація загроз у банківській системі України. *Стратегічна панорама*. 2004. № 4. С. 48–52.
4. Артем'єва О. О., Бестюк А. М. Вплив кредитних ризиків на розвиток банківської системи України в умовах трансформаційних процесів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2020. Випуск 37. С.62-67.
5. Бабич С. М. Управління ризиками в контексті корпоративного управління: вітчизняний досвід. *Соціальна економіка*. 2022. № 63. С.56-64.
6. Банки оцінюють свою стійкість на найвищому рівні з 2018 року – опитування НБУ. . URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/1/694493/>
7. Банківський нагляд. К. : ЦНЛ, 2004. 264 с.
8. Банківський сектор завдяки високій операційній ефективності отримав прибуток 24,7 млрд грн у 2022 році. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bankivskiy-sektor-zavdyaki-visokiy-operatsiyuniy-efektivnosti-otrimav-pributok-247-mlrd-grn-u-2022-rotsi>
9. Банкіри назвали головні виклики та ризики для банківської системи. URL: <https://finclub.net/ua/news/bankiry-nazvaly-holovni-vyklyky-ta-ryzyky-dlia-bankivskoi-systemy.html>
10. Барановський О. Безпека банківської сфери. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 6. С.20-27.
11. Барановський О. Специфіка фінансової безпеки в банківській сфері. *Вісник Національного банку України*. 2014. №9. С.30-36.
12. Барановський О. І. Стійкість банківської системи України. *Фінанси України*. 2007. № 9. С. 75–87.

13. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія в 2-х томах. Том 2. Безпека фінансових інститутів. Київ: УБС НБУ, 2014. 716 с.
14. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія в 2-х томах. Том 1. Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. К.: УБС НБУ, 2014. 831 с.
15. Бачкаї Т., Мессен Д. Хозяйственный риск и методы его измерения. М.: Экономика, 1979. 224 с.
16. Безпека бізнесу: інформаційні загрози. URL: [http:// www.acade-mia.org.ua](http://www.acade-mia.org.ua).
17. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування / За ред. Б. М. Данилишина. К.: Наукова думка, 2008. 389 с.
18. Беристайн П. Против богов: укрощение риска. М.: АО Олимп-Бизнес, 2000. 400 с.
19. Бернар И., Колли Ж.-К. Толковый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, немецкая, испанская терминология : в 2 т. : [пер. с фр.] М.: Международные отношения, 1994. Т. 2. 784 с.
20. Бобиль В. В. Фінансові ризики банків: теорія та практика управління в умовах кризи: монографія. Дніпро, 2016. 298 с.
21. Богма О., Медведєва І. Фінансова міцність як елемент забезпечення фінансової безпеки підприємства. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/271609>
22. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія. К.: НІПМБ, 2001. 300 с.
23. Болгар Т. М. Переваги та недоліки криптовалюти. Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: матеріали Міжнародної наукової Інтернет-конференції (м. Полтава, 11 травня 2017 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2017. С. 164–167.
24. Бондар Є. М. Фінансова безпека банківської діяльності в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук за спеціальністю: 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. К., 2013. 21 с.
25. Буга Г. С. Адміністративно-правові засади забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: дис...д-ра юрид. наук за

спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, 081 «Право». Кропивницький, 2022. 477 с.

26. Буряченко А. Є. Особливості оподаткування банківської діяльності в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2018. № 11. С. 109–114.

27. Васильченко З., Васильченко І. Теоретична концепція оцінки економічної безпеки банку. *Банківська справа*. 2006. № 4. С.36-45.

28. Васильчишин О. Б. Фінансова безпека банківської системи України: дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08. – гроші, фінанси і кредит. Тернопіль, 2018. 529 с.

29. Васильчишин О. Б. Фінансова безпека банківської системи України в умовах загрозливих тенденцій виведення капіталу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. Том 29 (68). №1. С. 73-83.

30. Васькович І. М. Забезпечення фінансової стійкості банків України в умовах ринку : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01. Л., 2006. 19 с.

31. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

32. Виступ Голови Національного банку Андрія Пишного під час пресбрифінгу щодо рішень з монетарної політики. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/vistup-golovi-natsionalnogo-banku-andriya-pishnogo-pid-chas-presbrifingu-schodo-rishen-z-monetarnoyi-politiki-15812>

33. Вінокуров Я. «Вдарити по центру банківських операцій». Чи можуть російські терористи «покласти» банки?[Електронний ресурс]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/12/15/695046/>

34. Вінокуров Я. З початку року обсяги готівкової валюти на руках у населення зросли майже на \$10 мільярдів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/14/694984/>

35. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія. К.: КНЕУ, 2004. 480 с.

36. Вовк В. Я. Теоретичні засади забезпечення фінансової безпеки банку. *Проблеми економіки*. 2012. № 4. С. 200-204.
37. Вовченко Р. С. Фінансова безпека банківського сектору економіки України: дис. ...канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. К., 2016. 237 с.
38. Волкова В. В. Методичні аспекти управління ризиком кредитного портфеля банку. *Економіка і організація управління*. 2016. № 1 (21). С. 45-52.
39. Восстановление Украины: Парижский доклад как чудовищная теоретическая ошибка коллективного Запада. URL: <https://hvylya.net/analytics/265252-vosstanovlenie-ukrainy-parizhskiy-doklad-kak-chudovishchnaya-teoreticheskaya-oshibka-kollektivnogo-zapada>
40. Галасюк В. Економіка України: пандемія COVID-19, нова економічна реальність, рекомендації. URL: http://hss.kiev.ua/files/Doslidshennja_HSS_Galasjuk_UA.pdf
41. Гафурова Д.И. Развитие инновационных технологий в российском банковском секторе. М.: Анкил, 2009. 160 с.
42. Гладких Д. М. Активізація залучення довгострокових вкладів населення як джерела ресурсів для довгострокового кредитування. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/dovgostrokove-kredytuvannya.pdf>
43. Гладких Д. М. Банківська безпека держави в умовах розвитку інформаційної економіки (трансформації банківських операцій): монографія. К.: НУОУ, 2019. 393 с.
44. Гладких Д. Ризики і загрози банківській безпеці України за підсумками 2014 року. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 4. С. 14-23.
45. Глобальні ризики стагфляції та завдання для національної економіки. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/hlobalni-ryzyky-stahflyatsiyi-ta-zavdannya-dlya-natsionalnoyi-ekonomiky>
46. Глушаченко С. С. Фінансова нестабільність як чинник кредитної політики комерційного банку. *Менеджер. Економіка*. 2016. № 2 (71). С.111-118.

47. Голова НБУ Андрій Пишний: Досвід України – матеріал для підручників з антикризового управління і стимул для міжнародних структур. URL: https://lb.ua/economics/2023/02/09/545347_golova_nbu_andriy_pishniy_dosvid.htm
48. Голуб Г. Г., Слобода Л. Я. Регулювання ризиків корпоративного управління в банківському секторі економіки України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 2. С. 137-141.
49. Гордіца Т. М. Продуктова політика комерційних банків в умовах фінансової дестабілізації. URL: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2009/v1/NV-2009-V1_27.pdf
50. Гребенюк Н. О. Фінансова безпека банків: система розпізнання загроз та усунення ризиків. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2016. Випуск 9. С.53-64.
51. Гридчук Д.М. Основні центри відповідальності та види фінансових ризиків в комерційному банку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 11. С. 31–36.
52. Гриценко Р. Економічна безпека банківської системи України. *Вісник Національного банку України*. 2003. № 4. С. 27–28.
53. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Грудень 2019 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2019-12.pdf?v=4
54. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Грудень 2020 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2020-12.pdf?v=4
55. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Грудень 2021 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2021-12.pdf?v=4
56. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Грудень 2022 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2022-12.pdf?v=4i
57. Давиденко Н.М., Колодяжна В.О. Оцінювання фінансової безпеки банківської системи України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. Випуск 40. С. 51–58.
58. Данилишин Б. Підсумки 2021 року та завдання на 2022 рік. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/12/31/681125/>

59. Депозити у банках: яка загроза для вкладників в умовах війни. URL: <http://businessua.com/banki/81454depoziti-u-bankah-yaka-zagroza-dlya-vkladnikov-v-umovah-viini.html>
60. Депозитний лабіринт: ставки в гривні зростають, але з довгостроковими вкладками краще не поспішати. URL: <https://mind.ua/openmind/20247315-depozitnij-labirint-stavki-v-grivni-zrostayut-ale-z-dovgostrokovimi-vkladami-krashche-ne-pospishati>
61. Де Хаас Р. Майбутнє фінансового сектору в післявоєнній Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/5/695722/>
62. Дзюблюк О. В., Михайлюк Р. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : монографія. Тернопіль: Тернограф, 2009. 316 с.
63. Диба М. І., Яременко С. М. Безпека банківської діяльності і умови її організації в Україні. Бізнес Інформ. 2011. № 8. С. 129-134.
64. Дискусія, що щось можна було зробити інакше, завжди актуальна, але наразі результат на табло – директор департаменту НБУ Лепушинський. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/884739.html>
65. Діденко О. М. Регулювання банківської діяльності в контексті узгодження інтересів держави та бізнесу: дис... на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Суми, 2016. 463 с.
66. Довгань Ж. М. Економічна сутність фінансової стабільності банківської системи. *Наука молода*. 2016. № 25. С. 26- 39.
67. Довгань Ж. М. Фінансова стійкість банківської системи України: дис... на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук за спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Суми, 2012. 312 с.
68. Доклад о мировом развитии 2022. URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/publication/wdr2022>
69. Долги американцев по кредиткам достигла рекордных \$866 млрд. URL: <https://kapital.kz/world/110807/dolgi-amerikantsev-po-kreditkam-dostigli-rekordnykh-866-mlrd.html>

70. Дорошенко Н. О., Кулик Н. О., Погореленко А. К. Банківські ризики та методи їх попередження. *Соціальна економіка*. 2021. № 62. С. 138-147.
71. Дубровін О. Забезпечення фінансової безпеки у банківському секторі: дис... канд. екон. наук : 08.00.08. Львів, 2020. 262 с.
72. Євтух Л. Б., Швед І. М. Світовий досвід забезпечення стабільності банківської системи. *Вісник Університету банківської справи*. 2016. № 1–2 (25–26). С. 18-23.
73. Єгоричева С. Б. Експрес-оцінка фінансової безпеки банківського сектору України. С.89-91. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/9483>
74. Єгоричева С. Б., Вовченко О. С. Трансформація системи управління ризиками банків як передумова забезпечення їх фінансової стабільності. *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 3 (19). С.56-63.
75. Єрмошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 309 с.
76. Єрмошенко М. М., Горячева К. С., Аушев А. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: Препринт наукової доповіді. К.: Національна академія управління, 2005. 78 с.
77. Жарій Я.В., Куфаєв В.В. Вплив кредитного та валютного ризиків на ліквідність банківської системи України. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2013. № 2. С.244-253.
78. Забчук Г., Іващук О. Банківські ризики в Україні в умовах стратегічної невизначеності розвитку національної економіки. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. Випуск 2. С. 102-117.
79. Завальнюк І. Попит на кредити знизився у понад 150 разів: як війна вплинула на ринок кредитування. URL: <https://ua.news/ua/money/spros-na-kredyty-snyzylsya-bolee-chem-v-150-raz-kak-vojna-povlyuala-na-rynok-kredytovanyua>
80. Закон України «Про банки і банківську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
81. Закон України «Про Національний банк України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>

82. Засади стратегічного реформування державного банківського сектору (стратегічні принципи). URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/20200814%20SOB%20Strategy.pdf>
83. Затворницький К. Управління ризиками кредитного портфеля банку: теорія і практика. *Вісник Університету банківської справи*. 2019. № 1. С.70-77.
84. Збанкрутілі банки винні за кредитами рефінансування ще 38,2 млрд гривень – НБУ. URL:<https://mind.ua/news/20251715-zbankrutili-banki-vinni-za-kreditami-refinansuvannya-shche-382-mlrd-griven-nbu>
85. Зверяков М. І., Коваленко В В., Сергєєва О. С. Управління фінансовою стійкістю банків. К. : Центр учбової літератури, 2016. 520 с.
86. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2022 року. К.: НБУ, 2022. 54 с.
87. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2022 року. К.: НБУ, 2022. 47 с.
88. Значення економічних нормативів в цілому по системі. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#2>
89. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності. К.:КНЕУ, 2003. 154 с.
90. Індикатори фінансової стійкості та довідкові дані. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/dataset-sector-financial#4fsi>.
91. Інтерв'ю заступника Голови НБУ Сергія Ніколайчука «Економічній правді» про оновлені макропрогнози НБУ, ефективність монетарної політики, доцільність зміни курсового режиму, передумови для пом'якшення валютних обмежень та перспективи євроінтеграції України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/intervyu-zastupnika-golovi-nbu-sergiya-nikolaychuka-ekonomichniy-pravdi-pro-makroprognozi-nbu-monetarnu-politiku-valyutniy-rinok-ta-yevrointegratsiyu-ukrayini>
92. Інституційні трансформації соціально-економічної системи України: монографія / за ред. чл.-кор. НАН України Гриценко А.А.; НАН України, ДУ «Інститут економ. та прогнозування НАН України». К.: 2015. 344 с.
93. Інтегрована система управління ризиками банку : монографія / за ред. Н.П. Шульги. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 440 с.
94. Інфляційний звіт. Січень 2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q1.pdf?v=4

95. Карта ризиків фінансового сектору України. 22 жовтня 2021 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Risk_map_2021.pdf?v=4
96. Карчева І. Я. Використання ризик-орієнтованого підходу при оцінці ефективності систем електронного банкінгу. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Фінансово-економічна стратегія розвитку в умовах євроінтеграційних процесів: аспекти сталості та безпеки». Ч.1. Чернігів, 2014. 164 с. С.82-84
97. Квасницька Р. С., Доценко І. О., Приступа Д. В. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки банківської установи. *Modern Economics*. 2021. №25. С.73-78.
98. Кириченко О. А., Кім Ю. Г. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 12. С. 53-65.
99. Клименко Д. Б., Підсонна Я. Г. Особливості оподаткування банківських установ у зарубіжних країнах. *Інфраструктура ринку*. 2018. Випуск 22. С.188-195.
100. Кльоба Л.Г. Напрями вдосконалення управління банківськими ризиками. *Економіка та держава*. 2018. № 6. С. 80-85.
101. Коваленко В. В. Концептуальні основи формування системи безпеки банківської діяльності. *Економічний часопис – XXI*. 2013. № 1-2. С.56-59.
102. Коваленко В. В., Радова Н. В. Моніторинг фінансової стабільності банківської системи України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 2(19). С. 321-330.
103. Коваленко В. В. Стратегічні напрями реалізації макропруденційного банківського нагляду та регулювання. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1151/1>
104. Коваль Я. С. Механізми державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України : монографія. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». 2020. 200 с.
105. Ковальчук Т. Як протидіяти відмиванню брудних коштів. *Урядовий кур'єр*. 2001. 12 грудня. С. 13.

106. Коментар Національного банку щодо рівня інфляції у 2022 році. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-u-2022-rotsi>
107. Косевцов В.О., Бінько В.Ф. Національна безпека України. Проблеми та шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів. К.: НІСД, 1996. 61 с.
108. Кримінальні ризики – неодмінні реалії українських банкірів, навіть під час воєнного стану, наголошує партнер VB Partners Денис Шкаровський. URL: <https://pravo.ua/kryminalni-ryzyky-nevid-iemni-realii-ukrainskykh-bankiriv-navit-pid-chas-voiennoho-stanu-naholoshuie-partner-vb-partners-denys-shkarovskyi/>
109. Крупка І. М. Фінансово-економічна безпека банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2012. № 6. С.168-175.
110. Кузніченко Я., Фролов С. Вплив банківських ризиків на фінансову безпеку банків. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 8. С.105-112.
111. Куницька-Ляш М. В. Щодо концептуальних засад методології аналізування фінансової безпеки стратегічних галузей національної економіки. *БІЗНЕС ІНФОРМ*. 2022. № 1 . С.21-27.
112. Лук'янова В. В., Головач Т. В. Економічний ризик. К.: Академвидав, 2007. 464 с.
113. Маккарти М. П., Флінн Т. П. Риск: управління ризиком на рівне топ-менеджерів і рад директорів: Пер.с англ. М.: Альпіна Бізнес Букс, 2005. 234 с.
114. Макроекономічні наслідки впливу коронакризи в Україні та пріоритети прискорення економічного відновлення. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/4018>
115. Малкіна Я. Д. Аналіз податкового навантаження банків України та напрями його оптимізації. *Агросвіт*. 2020. № 24. С. 72–78.
116. Марич М. Г., Марич А. В. Банківські ризики та система управління ними. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2017. Вип. 23(3). С. 84-88.
117. Маршалл А., Пігу А. Принципы экономической науки. М.: ЭКСМО, 2007. 594 с.
118. Маслій О. А. Загрози банківській безпеці України в умовах цифровізації. Розвиток банківських систем світу в умовах глобалізації фінансових ринків:

матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф., 19 листоп. 2020 р. Черкаси: ЧННІ УБС, 2020. С.62-64.

119. Махмудов А. Г. Инвестиционная политика и управление. Донецк: Донбасс, 2000. С. 372–393.

120. Михайленко А., Груздов С. Понятия угрозы и вызова национальной безопасности. *Обозреватель*. 2011. № 2. С. 57-63.

121. Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: Автореф. дис. ...канд. екон. наук: спец.: 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Донецьк, 2007. 17 с.

122. Мозговий О., Павлюк О. Формування концепції ризик-орієнтовного банківського нагляду в країнах центральної та Східної Європи. *Міжнародна економічна політика*. 2020. № 1-2. С.137-152.

123. Моїсєєв В. Як банківській системі України вдається без збоїв працювати в умовах війни. URL:<https://thepage.ua/ua/economy/bankivska-sistema-ukrayini-za-umov-vijni-sep>

124. Москаленко Н.В. Климчук Н.Я. Управління ризиками легалізації доходів одержаних злочинним шляхом. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2017. № 1. С. 183-194.

125. Музичка О.М., Журибіда Н.Р., Галько Є.О. Методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки банків. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 322-327.

126. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль: Пер. с англ. М.: Дело, 2003. 360 с.

127. Національний банк вживає подальших заходів для посилення монетарної трансмісії та стимулювання конкуренції банків за строкові кошти вкладників. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-vjivaye-podalshih-zahodiv-dlya-posilennya-monetaranoi-transmisiyi-ta-stimulyuvannya-konkurenciyi-bankiv-za-strokovii-koshti-vkladnikiv>

128. Національний банк та IFC спільно працюватимуть над розвитком «зеленого фінансування». URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ta-ifc-spilno>

pratsyuvatimut-nad-rozvitkom-zelenogo-finansuvannya?fbclid=IwAR0-
_xPdPlzrZAsObfZpwzW-q_TVSZOi0OFd-QeeH3ypXUv51Wq-tIrluH4

129. НБУ: Банківська система працює у штатному режимі. URL:
<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3409409-bankivska-sistema-kraini-pracue-u-statnomu-rezimi-nbu.html>

130. НБУ впервые рассказал об операционных рисках банков: у кого больше. URL:
<https://minfin.com.ua/2022/01/21/79526703/>

131. НБУ розпочав імплементацію анонсованих заходів для посилення монетарної трансмісії. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-rozpochav-implementatsiyu-anonsovanih-zahodiv-dlya-posilennya-monetaranoi-transmisiyi>

132. Недашковский А. Развитие институтов гражданского общества как фактор укрепления безопасности. *Власть*. 2012. № 5. С. 94-96.

133. Неплатоспроможні банки отримали 4,5 млрд грн у 2022 році, третина – від продажу активів. URL: <https://mind.ua/news/20251948-neplatospromozhni-banki-otrimali-45-mlrd-grn-u-2022-roci-tretina-vid-prodazhu-aktiviv>

134. Непрацюючі кредити або про показник NPL у банківській системі. URL:
<https://uba.ua/ukr/news/8906/>

135. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) / За заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304с.

136. Ніколаєнко Ю. В. Світовий досвід та сучасні тенденції у галузі управління кредитним ризиком. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. С. 1–7. URL:
http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2015/52.pdf

137. Ніколаєнко Ю. В. Державне регулювання і фінансова безпека банківського сектору України : проблемні питання та шляхи вирішення. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3, ч. 2. С.131-137.

138. Огляд банківського сектору. Лютий 2022 року. URL:
<https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-lyutiy-2022-roku>

139. Огляд банківського сектору. Лютий 2023 року. URL:
<https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-lyutiy-2023-roku>

140. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості у період воєнного стану в Україні. 1.11-30.11.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-u-period-voyennoho-2>
141. Олійник А. В. Формування системи управління фінансовою безпекою банку та виклики воєнного стану. The 11th International scientific and practical conference «Eurasian scientific discussions» (November 21-23, 2022) Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2022. С.498-507.
142. Опитування про системні ризики фінансового сектору. Листопад 2022 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Risk_Survey_2022-H2.pdf?v=4
143. Орищак М. Чи зростатимуть депозитні ставки? URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/chi-zrostatimut-depozitni-stavki.html>
144. Орлов П. І., Духов В. Є. Основи економічної безпеки фірми. Х.: Прометей-Прес, 2004. 284 с.
145. Основні (стратегічні) напрями діяльності банків державного сектору на період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%9D%D0%B0%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC.pdf>
146. Оцінка ситуації в країні, довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян (березень 2021р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-berezen-2021r>
147. Ощадбанк продає 44 000 кредитів фізичних осіб за 157 млн грн. URL: <https://mind.ua/news/20251665-oshchadbank-prodae-44-000-kreditiv-fizichnih-osib-za-157-mln-grn>
148. Пантелеєва Н. Нові форми грошей в умовах формування інформаційного суспільства. *Вісник НБУ*. 2015. № 5. С. 25–31.
149. Панченко К. С. Оцінка та управління ринковим ризиком комерційного банку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 5. С.45-48.
150. Пасічник І.В. Курочкін С.А. Фінансова безпека банківської системи України в

умовах сьогодення. Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку». 2019. №37. С. 631-637. URI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct37-91>

151. Педченко Н.С., Дячек С.М. Розвиток методичних підходів до оцінки рівня фінансової безпеки банківської системи України. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 1(91). С. 133–145.

152. Перехрест Л. М. Вплив ризиків і загроз на фінансову безпеку банків. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: глобалізація та євроінтеграція* (Збірник наукових праць). 2008. Вип. 1 (69). С. 275–276.

153. Петрик О. І., Зорянський В. А. Податкове навантаження в контексті забезпечення стабільності банківської системи. *Інноваційна економіка*. 2019. Вип. 3-4. С. 141-149.

154. Петрук О. М., Петрук А. О. Теоретичні засади забезпечення безпеки операцій банків з похідними фінансовими інструментами. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 3(101). С. 87–98.

155. Підсумки дискусії членів Комітету з монетарної політики Національного банку щодо рівня облікової ставки 25 січня 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pidsumki-diskusiyi-chleniv-komitetu-z-monetaryi-politiki-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-oblikovoyi-stavki-25-sichnya-2023-roku>

156. Підсумки 2022 року для банківської системи, фінансового ринку та економіки. Прогнози на 2023 рік. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/pidsumky-2022-roku-dlya-bankivskoyi-systemy-finansovoho-rynku-ta-ekonomiky>

157. Плукар Л. А. Концептуальні підходи до зміцнення фінансової безпеки банківського сектору регіону. *Вісник університету банківської справи НБУ*. 2012. № 2(14). С. 188–192.

158. Прибуток українських банків зріс за 2021 рік майже в 2 рази до рекордного рівня. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/pribyl-ukrainskih-bankov-vyrosla-2021-god-1643987342.html>

159. Приказюк Н., Погибіль А. Оцінка фінансової стабільності банківської системи України на основі комплексного індикатора та таксономічного показника з

- урахуванням FSI. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*. 2022. 2(219). С.25-33.
160. Примак Ю. Р. Вдосконалення аналізу процентного ризику банку. Метод дюрації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 4. С. 56-61.
161. Пріоритети досліджень Національного банку України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Priorities_NBU_2025_new.pdf?v=4
162. Проблеми та перспективи зміцнення стійкості фінансової системи України : аналіт. доп. / за наук. ред. Я. А. Жаліла. К. : НІСД, 2021. 104 с.
163. Про затвердження змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Постанова правління НБУ від 12.05.2015 № 312. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312500-15#Text>
164. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. Постанова правління НБУ від 11.06.2018 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>
165. Про основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. Рішення Ради Національного банку України від 15.04.2022. № 4рд. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/PB22087>.
166. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України. Постанова правління НБУ від 02.08.2004 № 361. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04#Text>
167. Рада з фінансової стабільності визначила пріоритетні напрями докладання спільних зусиль для подолання викликів, спричинених повномасштабною війною. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rada-z-finansovoyi-stabilnosti-viznachila-prioritetni-napryami-dokladannya-spilnih-zusil-dlya-podolannya-viklikiv-sprichinenih-rovnomasshtabnoyu-viynoju>
168. Регуляторы США выпустили совместное заявление для банков о рисках, связанных с криптоактивами. URL: <https://www.block-chain24.com/news/novosti-regulirovaniya/regulatory-ssha-vypustili-sovmestnoe-zayavlenie-dlya-bankov-o-riskah>

169. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. К. : НІСД, 2022. 532 с.
170. Резнікова О. О., Войтовський К. Є., Лепіхов А. В. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2020. 84 с.
171. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/strategichnyy-analiz-bezpekovooho-seredovishcha-ukrayiny>
172. Ризики та ключові напрями посткризового відновлення банківської системи України. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-12/bank_sustem-93e11.pdf
173. Різник Н. С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки*. 2007. Вип. 66. С.118-123.
174. Річний звіт Національного банку України за 2019 рік. К., 2020. 123 с.
175. Річний звіт Національного банку України за 2020 рік. К., 2021. 140 с.
176. Річний звіт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за 2020 рік. К., 2021. 151 с.
177. Родченко С. С. Система забезпечення безпеки комерційного банку за вартісно-орієнтованим підходом. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 42. С.97-102.
178. Руководство ФАТФ по применению риск-ориентированного подхода для банковского сектора. FATF/OECD. 2014. 88 с.
179. Свірідов Є.Ю. Фінансово-банківський аспект економічної безпеки держави. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць*. 2011. Вип. 33. С.185-191.
180. Селекція проблемних кредитів і вірогідність банкрутства банків, – інтерв'ю з першою заступницею голови Національного банку Катериною Рожковою. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/intervyu-pershogo-zastupnika-golovi-katerini-rojkovoyi-portaludeloua-pro-potochniy-stan-bankivskogo-sektoru-ta-yogo-diagnostichne-obstejennya-u-2023-rotsi>

181. Система ризик-менеджменту в банках: теоретичні та методологічні аспекти: монографія / за ред. В. В. Коваленко. Одеса : ОНЕУ, 2017. 304 с.
182. Ситник Н.С., Самбірська О.Р. Фінансова безпека банку як основа його стійкості. *Регіональна економіка та управління*. 2019. № 4(26). С. 100–103.
183. Славкіна М.А. Економічна безпека банківського сектору національної економіки України: дис... канд. екон. наук: 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Запоріжжя, 2019. 198 с.
184. Слепцова Л. Карти на стіл: із січня 2022 року українські банки втратили понад 1,8 млн активних карток. Що тримає на плаву цей сегмент банківського бізнесу? URL: <https://mind.ua/publications/20250899-karti-na-stil-iz-sichnya-2022-roku-ukrayinski-banki-vtratile-ponad-18-mln-aktivnih-kartok-shcho-trimae>
185. Слепцова Л. (Не)ідеальний шторм: як українські банки протистоять ризикам воєнного часу. URL: <https://mind.ua/publications/20246661-neidealnij-shtorm-yak-ukrayinski-banki-protistoyat-rizikam-voennogo-chasu>
186. Смоляк В. А., Муродов М. М. Виявлення агрегованих чинників, що впливають на стан фінансової безпеки банку. Science and technology: problems, prospects and innovations: Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. Osaka (Japan): CPN Publishing Group., 2022. P. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iimizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-technology-problems-prospects-and-innovations-17-19-11-2022-osaka-yaponiya-arhiv/>
187. Соловаров А. В. Боргова безпека банківського сектору економіки України: дис...на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук зі спеціальності: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Київ, 2019. 253 с.
188. Соловійов В. І. Сучасний стан банківської безпеки України. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. №4. С.79-82.
189. Сороківська З. До питання фінансової безпеки банку в умовах світової економічної кризи. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8. Ч. 1. С.404-408.
190. Статус України як кандидата на членство в ЄС наближає інтеграцію НБУ в європейську спільноту центробанків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/status->

ukrayini-yak-kandidata-na-chlenstvo-v-yes-nablijaye-integratsiyu-nbu-v-yevropeysku-spilnotu-tsentrobankiv

191. Стацук О. В. Фінансова безпека акціонерних товариств: концептуальні засади теорії та практики: дис. на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук за спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Тернопіль, 2018. 528 с.

192. Стратегія Національного банку України до 2025 року URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=4

193. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Звіт про реалізацію за 2021 рік. Url: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-z-realizatsiyi-strategiyi-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-za-2021-rik>

194. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П., Гіжевський В. К. Банківське безпекознавство. К.: Кондор, 2007. 602 с.

195. Стрес-тестування банків України 2021 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Stress_Test_Results_2021.pdf

196. Сунгуровський М. В. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2001. № 3–4. С.46-51.

197. Сучасні економіко-правові ризик-орієнтовані засоби регулювання розвитку ринку фінансових послуг : монографія / За ред. Н. М. Внукової, С. В. Глібка. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. 304 с.

198. Тихоненко О. О. Механізми профайлінгу в сфері виявлення загроз в державній безпеці: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. Харків, 2021. 23 с.

199. Ткаченко С. І. Міжнародний банківський бізнес та фінансова безпека у світі. *Економіка та держава*. 2009. № 11. С. 76-78.

200. Указ Президента України № 347/2021 від 11.08.2021 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>

201. Укргазбанк виставив на аукціон проблемні кредити на 683 млн грн. URL: <https://mind.ua/news/20251932-ukrgazbank-vistaviv-na-aukcion-problemni-kredit-na-683-mln-grn>
202. Управление банковскими рисками. URL: <https://finacademy.net/materials/article/upravlenie-bankovskimi-riskami>
203. Ушакова О. А., Гарбарук А. Б. Управління відсотковим ризиком у системі банківського ризик-менеджменту. *Економічний простір*. 2020. № 157. С.85-88.
204. Фінансова безпека банківської діяльності. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 112 с.
205. Фінансова звітність за рік, що закінчився 31 грудня 2020 року, АТ «Перший український міжнародний банк». URL: https://about.pumb.ua/finance/annual_reports
206. Христін А. І. Сутність та чинники виникнення репутаційного ризику банків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8 (2). С. 108-111.
207. Хуторна, М. Е. Забезпечення фінансової стабільності кредитних установ: теорія, методологія, практика: монографія. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2019. 450 с
208. Циганова Н. В. Консолідація банків в умовах структурних трансформацій на фінансовому ринку: дис... на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». К., 2020. 524 с.
209. Частка непрацюючих кредитів у банках у 2022 році зросла до 38% унаслідок війни. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/chastka-nepratsyuyuchih-kreditiv-u-bankah-u-2022-rotsi-zroslo-do-38-unaslidok-viyni>
210. Чепелюк Г. М. Аналіз податкового навантаження комерційних банків в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/117.pdf
211. Чирва С. Фінансовий патріотизм: як уникнути масової втечі біженців з українських банків. URL: <https://mind.ua/openmind/20251839-finansovij-patriotizm-yak-uniknuti-masovoyi-vtechi-bizhenciv-z-ukrayinskih-bankiv>
212. Шарп У. Ф., Александер Г. Д., Бэйли Д. В. Инвестиции / пер. с англ. М. : ИНФРА-М, 2010. 1028 с.

213. Шевців Л. Ю., Сенишин Б. Б. Шляхи підвищення фінансової безпеки банків України в умовах глобалізаційних процесів. *Бізнес Інформ*. 2020. №9. С. 254–262.
214. Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Макуха С. М. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування. Х.: Право, 2009. 312 с.
215. Шило Ж. С. Основні напрями стабілізації банківської системи в умовах ризикової економіки. *Вісник НУВГП*. 2019. № 1 (85). С. 191-202.
216. Шим Дж., Сигел Дж. Финансовый менеджмент. Перевод с англ. М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 1996. 400 с.
217. Шиян Д. В. Організаційно-методичні аспекти формування механізму фінансової безпеки банківської системи. *Фінансовий простір*. 2014. № 2. С. 158-163.
218. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. К.: НІСД, 1997. 143 с.
219. Шумпетер Й. А. Капитализм, социализм и демократия. М.: Экономика, 1995. 540 с.
220. Щодо напрямів антиінфляційної політики в умовах посилення інфляційних ризиків. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/shchodo-napryamiv-antyinflyatsiynoyi-polityky-v-umovakh-posylennya>
221. Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Грудень 2022 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-12.pdf?v=4
222. Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Січень 2023 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2023-01.pdf?v=4
223. Яременко С. М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків: автореф. дис. ...канд. екон. наук: 08.00.08. К., 2010. 25 с.
224. Abdelsalam O. A. Asset securitizations and bank stability: Evidence from different banking systems. *Global Finance Journal*. Available online 29 June 2020. URL: <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2020.100551>.
225. Accenture 2019 Global Risk Management Study. URL: <https://www.accenture.com/us-en/insights/financial-services/global-risk-study>
226. Aldridge I., Krawciw S. Real-Time Risk: What Investors Should Know About Fintech, High-Frequency Trading and Flash Crashes, 2017. 83. 154 p.

227. Altunbaş Y., Thornton J., Uymaz Y. Money laundering and bank risk: Evidence from U.S. banks. *International Journal of Finance and Economics*. 2021. Issue 26, Volume 4. P. 4879–4894.
228. Apostolik R., Donohue C., Went P. *Foundations of Banking Risk and Regulation*. John Wiley & Sons, Inc. 2009. 256 p.
229. Banking Environment and Performance Survey III Economy Profile. URL: https://www-ebrd-com.translate.goog/what-we-do/economics/data/banking-environment-and-performance-survey.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc
230. Belan L. *Bezpečnosť a manažérstvo rizika*. Vydala Žilinská univerzita v Žiline, 2015. 193 p.
231. Bemeleit B., Schumacher J., Hans C. *Methods of Risk Assessment and their suitability in a logistic environment*. ResearchGate, 2005. URL: https://www.researchgate.net/publication/237330932_Methods_of_Risk_Assessment_and_their_suitability_in_a_logistic_environment
232. Bernhard D. *Competitive Intelligence: how to acquire and use corporate intelligence and counter-intelligence*. London: Prentice Hall, 2003. 128 p.
233. Börner C. J. *Treu und redlich? Eine explorative Bewertung qualitativer Bankenregulierung*. Duisburg, 2003. S. 335–352.
234. Brown C., Robinson L. *Breaking the Cycle: From Poverty to Financial Security for All*. *PolicyLink*. 2016. 42 p.
235. Caminal R. *Taxation of Banks; Modeling the Impact*. *Taxation of Financial Intermediation: Theory and Practice for Emerging Economies* / ed. P. Phonohan. The World Bank and Oxford University Press. 2003. P. 31–80.
236. *Cashless-розрахунки в Україні стабільно зростають*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/cashless-rozrahunki-v-ukrayini-stabilno-zrostayut>
237. Cauoette J., Altman E. I., Narayanan P. *Managing credit risk: The next great financial challenge*. – London: John Wiley & Sons, Inc., 1998. 464 p.
238. Cetorelli N., Goldberg L. S. *Global Banks and International Shock Transmission: Evidence from The Crisis*. 2009. December [Електронний ресурс]. URL: <http://www.imf.org/external/np/res/seminars/2010/paris/pdf/goldberg.pdf>.

239. Cho K.R. *Multinational Banks: Their Identities and Determinants*. Michigan: UMI Research Press, 1985. 320 p.
240. Danielsson J., Valenzuela M., Zer I. Learning from History: Volatility and Financial Crises. *Review of Financial Studies*. 2018. 31 (7). P. 2774-2805.
241. Financial Sector Trust: 5-th Review. Price Waterhouse Coppers, 2020. 460 p.
242. Five golden rules for creating effective security policy. URL:www.gartner.com/doc/2849418?ref=SiteSearch&sthkw=banking%20risk&fnl=search&srcId=1-3478922254
243. Girling P., Shimko D.C., Went P. *Operational risk management*. Global Association of Risk Professionals. 2010. 119 p.
244. Goldberg L. G., Saunders A. The determinants of foreign banking activity in the United States. *Journal of Banking and Finance*. 1981. Vol. 5, issue 1. P.17-32.
245. Gray J. M. and H. P. Gray. The Multinational Bank: A Financial MNC. *Journal of Banking and Finance*. 1981. Vol. 5, issue 1. P.33-63.
246. Hammouri Q Explore the Relationship between Security Mechanisms and Trust in E-Banking: A Systematic Review. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*. 2021. № 6. P.17083–17093.
247. Hanausek T. Zarzadzanie bezpieczenstwem – nowa dziedzina nauka. Bezpecnost a ochrana majetku. Kosice: LIPORT LFK, 2001. S.36-39.
248. Heilman Wolf-Rudinger. Mathematik und Muthos. *Versicherungswirtschaft*. 1989. № 12. P. 761.
249. Heilman Wolf-Rudinger. Versicherungs-mathematische Methoden des Risk Management. Blatter. *Deutsche Gesellschaft fur Versicherungs-mathematik*. 1989. № 2. P. 141.
250. Honahan P. Consequences for Greece and Portugal of the Opening Up of the European Banking Market. URL:<http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/429901468760162143/pdf/290290Consequences0greece010%20portugal.pdf>
251. Kazbekova K., Adambekova A., Baimukhanova S., Kenges G., Bokhaev D. Bank risk management in the conditions of financial system instability. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2020. Issue 7, Vol. 4. P. 3269–3285.

252. Korner T., Schnabel I. Public Ownership of Banks and Economic Growth The Role of Heterogeneity, Preprints of the Max Planck Institute for Research on Collective Goods, 2010/41, September 2010.
253. La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. Government ownership of banks. *Journal of Finance*. 2002. № 57. P. 265–301.
254. Philipp H., Havas A., Kremer A., Rona D., Samandari H. The future of bank risk management . Global Risk Practice. McKinsey & Company. December 2015. 32 p.
255. Putnis J. The banking regulation review. London: The Lawreviews, 2017. 633 c.
256. Rebuilding Ukraine: Principles and policies / edited by Yuriy Gorodnichenko Ilona Sologoub Beatrice Weder di Mauro 7 Dec 2022. URL: https://new.cepr.org/system/files/publication-files/178114-paris_report_1_rebuilding_ukraine_principles_and_policies.pdf
257. Schiozer R. F., Mourad F. A., Vilarins R. S. Bank risk, bank bailouts and sovereign capacity during a financial crisis: A cross-country analysis. *Journal of Credit Risk*. 2018. Issue 14. Vol. 4. P. 69–96.
258. ISO 31000: Risk management. URL: http://www.iso.org/iso/iso_31000_for_smes.pdf
259. Jorion P. Value at Risk: the New Benchmark for Managing Financial Risk. 2 ed. McGraw-Hill, 2001. 544 p.
260. Kaplan R. S., Norton D. P. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. Harvard Business Review Press; 1st edition. 1996. 336 p.
261. Kim C. Strengthening the Global Financial Safety Net: Challenges and Prospects. *Emerging Markets Finance and Trade*. 2016. vol. 52, iss. 10. P. 2212–2220.
262. Laeven L., Valencia F. Systemic Banking Crises: An Update. IMF Working Paper, Washington. 2012. №12 (163). P.1-32.
263. Levine R. Foreign Bank, Financial Development, and Economic Growth in Claude E. B. (Ed), *International Financial Markets: Harmonization Versus Competition*. Washington: DC: AEI Press, 1996. P. 85-96.
264. Mikolaj J., Hofreiter L., Mach V., Mihok J., Selinger P. Terminologia bezpečnostneho mankamentu: Vykkladovy slovník. Kosice: Multiprint, 2004. 191 s.

265. Mohanty M. The transmission of unconventional monetary policy to the emerging markets – An overview. BIS Papers No 78. 2014. August. P. 4.
266. Ong M. K. Internal Credit Risk Models. Capital Allocation and Performance Management. London: Risk Books, 1999. 343 p.
267. Principals for the Management of Credit Risk / Basel Committee on Banking Supervision. Basel: Bank for International Settlements, 1999. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs75.htm>.
268. Putnis J. The banking regulation review. London: The Lawreviews, 2017. 633 c.
269. Pyle D. Bank Risk Management: Theory. Conference on Risk Management and Deregulation in Banking, Jerusalem, May 17-19, 1997. URL: <http://www.haas.berkeley.edu/groups/finance/WP/rpf272.pdf>
270. Rebuilding Ukraine: Principles and policies / edited by Yuriy Gorodnichenko, Ilona Sologoub, Beatrice Weder di Mauro 7 Dec 2022. URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/rebuilding-ukraine-principles-and-policies>
271. Rehman, H., Ramzan M., Haq M. Z. U., Hwang J., Kim K.-B. Risk Management in Corporate Governance Framework. *Sustainability*. 2021. Vol. 13, Issue 9. No article 5015. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/9/5015>
272. Sawka K. Department of Surprise Avoidance. *Competitive Intelligence Magazine*. 2002. Volume 5, Number 5. P.32-34.
273. Shortreed J. H., Craig L., McColl S. Benchmark Framework for Risk Management. Washington: NERAM, 2000. 175 p.
274. Stiglitz J. The Role of the State in Financial Markets. In Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics, 1993. P. 19-52.
275. The concept of systemic risk in Financial Stability Review, ECB, December 2009. URL: <http://www.ecb.europa.eu/pub/>
276. Uiboupin J. Short-Term effects of foreign bank entry on bank performance in selected CEE countries. Bank of Estonia Working Papers. 2005. № 4. P.1002-1018.

ДОДАТКИ

Додаток А

Дорожня карта реалізації Стратегії та стратегічні індикатори

Напрямок I. Сприяння відновленню та розвитку економіки

Ціль 1. Підтримання макростабільності

Для підтримання макростабільності планується здійснення таких стратегічних ініціатив:

1. Підвищення довіри до монетарної політики
2. Підвищення ефективності монетарних інструментів
3. Поліпшення якості управління ЗВР та врахування вимог МВФ щодо інвестиційного еталону
4. Гармонізація регуляторних вимог із законодавством ЄС та розвиток міжнародного співробітництва
5. Удосконалення управління системними ризиками

Про досягнення цілі свідчатимуть такі індикатори:

Індикатор виконання стратегічної цілі	Значення індикатора на кінець	
	2020 року	2024 року
Зміна індексу споживчих цін, %	5%	5% ± 1 в.п.
Інфляційні очікування фінансових аналітиків на два роки, %	TBD	± 1 в.п. від цілі
Частка NPL у портфелі банків, %	41%	Не більше 10%
Частка загальних активів державних банків у системі, %	55,9%	Не вище 25%
Рівень прийнятних активів у структурі загальних активів страхових компаній, %	78%	Не нижче 80%

Ціль 2. Відновлення кредитування економіки

Для відновлення кредитування планується здійснення таких стратегічних ініціатив:

1. Сприяння розвитку іпотечного кредитування
2. Стимулювання розвитку ринку небанківського кредитування
3. Розвиток Sustainable Finance ("сталого фінансування")
4. Підтримка та розвиток експортерів та пріоритетних галузей економіки

Про досягнення цілі свідчатимуть такі індикатори:

Індикатор виконання стратегічної цілі	Значення індикатора на кінець	
	2020 року	2024 року
Обсяг чистих банківських кредитів суб'єктам господарювання та фізичним особам до ВВП, %	13,9%	22%
Частка валових іпотечних кредитів домашнім господарствам у загальному кредитному портфелі резидентів, %	3,2%	Більше 10%
Кредитний портфель МСП (що не належать до груп юридичних осіб під спільним контролем або груп пов'язаних контрагентів), % до ВВП	2,3%	3%
Рівень проникнення небанківського кредитування, % до ВВП	1,9%	Не менше 3%

Ціль 6. Підвищення рівня фінансової інклюзії

Для розвитку фінансової інклюзії планується здійснення таких стратегічних ініціатив:

1. Удосконалення та розвиток дистанційної ідентифікації та верифікації для отримання фінансових послуг
2. Підвищення рівня фінансової обізнаності населення
3. Удосконалення механізмів захисту прав споживачів фінансових послуг

Про досягнення цілі свідчатимуть такі індикатори:

Індикатор виконання стратегічної цілі	Значення індикатора на кінець	
	2020 року	2024 року
Індекс рівня фінансової грамотності населення, дослідження OECD	11,6 (2018)	12,5
Кількість відкритих рахунків/дорослого населення, %	63% (2019)	80%
Рівень довіри населення до комерційних банків, %	44%	55%
Рівень довіри населення до НФУ, %	12%	55%
Індекс розкриття інформації	2 (2019)	5

Джерело: [192]

Додаток Б

Опитування про системні ризики фінансового сектору. Листопад 2022 року.

Джерело: [142]

За умов триваючої повномасштабної війни абсолютна більшість респондентів, як і раніше, зазначала, що *загальний рівень ризику у ФС високий чи дуже високий* (рис. Б.1). Однак частка керівників, які вважали рівень ризику дуже високим, скоротилася порівняно з травневим опитуванням на користь нейтральних оцінок. Незважаючи на високі ризики і доволі негативні очікування розвитку ФС в майбутньому, віра в його стійкість міцна.

Від минулого опитування в травні перелік основних джерел ризиків у ФС майже не змінився. Як і шість місяців тому, всі респонденти зійшлися на думці, що війна з росією створює високі або дуже високі ризики. *Чинники корупції, діяльності правоохоронних органів та судової системи*, що до повномасштабного вторгнення тривалий час створювали *найбільші ризики* для ФС, цього разу ледве потрапили до чільної десятки. Чинники *рівня інфляції, обмінного курсу* і далі перебували серед лідерів джерел ризику. За останні пів року суттєво підвищилися *ризики рівня економічної активності*. Також зросли *ризики шахрайства та кібернетичних загроз* – вони традиційно входять до *п'ятірки найбільших загроз*.

На противагу їм чинники *припливу іноземного капіталу (інвестицій), вартості активів та якості застави*, а також *політичної та соціальної ситуації в країні* помітно опустилися в ренкінгу порівняно з опитуванням піврічної давності.

Загалом *схильність фінустанов до ризику* за останні пів року *не змінилася* після травневого зниження (рис. Б.2). Про це заявило близько половини респондентів. Думки решти розділилися навпіл: *частина підвищила ризик-апетит*, інші й надалі *знижували схильність до ризиків*.

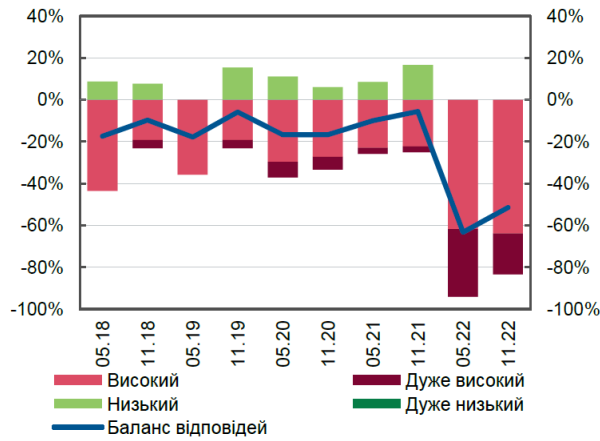

Рис. Б.1. Оцінка загального рівня ризику у ФС України

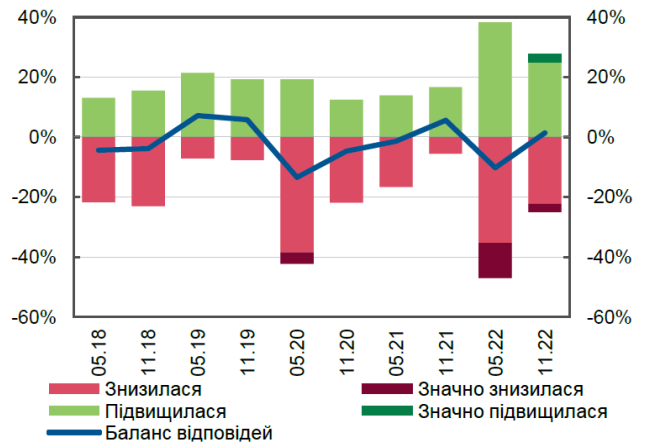

Рис. Б.2. Оцінка зміни схильності до ризику установи-респондента за останні 6 місяців

Джерело: [142]

Рівень ризиків за окремими факторами наведено на рис. Б.3.

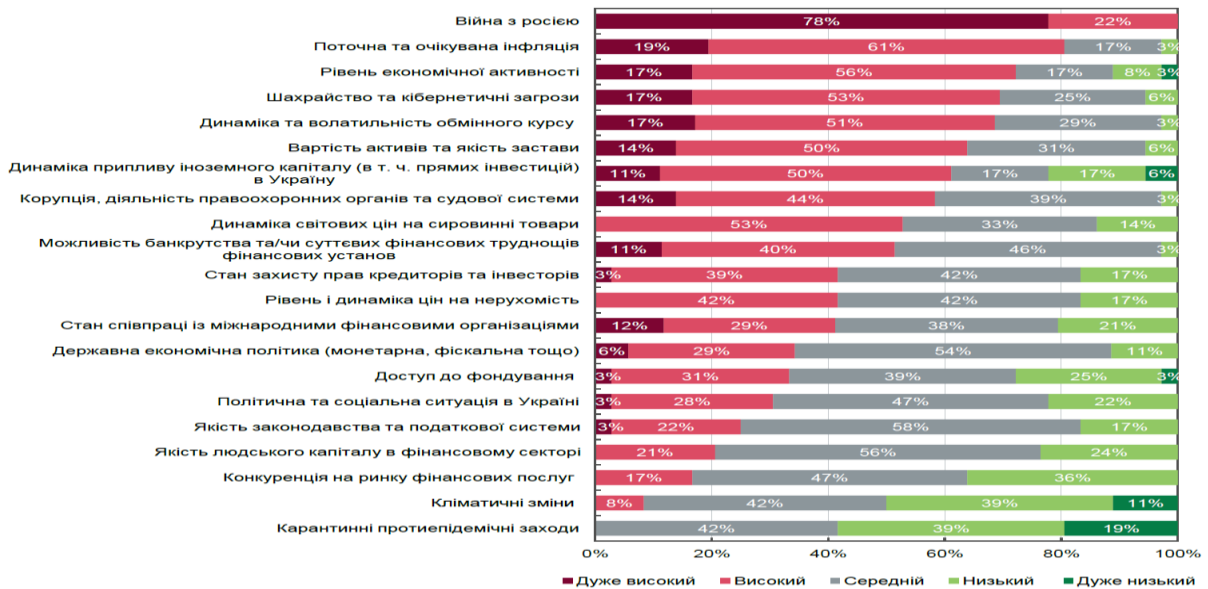

Рис. Б.3. Рівень ризику у фінансовому секторі за окремими факторами* в листопаді 2022 року

*Фактори на графіку впорядковані за сумарною часткою відповідей «дуже високий» та «високий»

Джерело: [142]

Ранги факторів ризику (за сумарною часткою відповідей «дуже високий» та «високий») представлені в табл. Б.1.

Таблиця Б.1

Ранги факторів ризику (за сумарною часткою відповідей «дуже високий» та «високий»)

Фактор ризику	Ранг, листопад 2022	Ранг, травень 2022	Зміна, +/-
Війна з росією	1	1	0
Поточна та очікувана інфляція	2	2	0
Рівень економічної активності	3	7	4
Шахрайство та кібернетичні загрози	4	6	2
Динаміка та волатильність обмінного курсу	5	5	0
Вартість активів та якість застави	6	3	-3
Динаміка припливу іноземного капіталу (в т. ч. прямих інвестицій) в Україну	7	4	-3
Корупція, діяльність правоохоронних органів та судової системи	8	12	4
Динаміка світових цін на сировинні товари	9	8	-1
Можливість банкрутства та/чи суттєвих фінансових труднощів фінансових установ	10	9	-1
Стан захисту прав кредиторів та інвесторів	11	12	1
Рівень і динаміка цін на нерухомість	11	11	0
Стан співпраці із міжнародними фінансовими організаціями	13	19	6
Державна економічна політика (монетарна, фіскальна тощо)	14	15	1
Доступ до фондування	15	14	-1
Політична та соціальна ситуація в Україні	16	10	-6
Якість законодавства та податкової системи	17	16	-1
Якість людського капіталу в фінансовому секторі	18	17	-1
Конкуренція на ринку фінансових послуг	19	18	-1
Кліматичні зміни	20	20	0
Карантинні протиепідемічні заходи	21	21	0

Опитування про системні ризики фінансового сектору | Листопад 2022 року

Джерело: [142]

Додаток В

Таблиця В.1

**Монетарні інструменти ЦБ окремих країн ЕМ з інфляційним таргетуванням у
2022 році, %**

Країна	ІСЦ, % р/р		Ключова ставка		↑ Нормативів ОР	Боргові інструменти ЦБ
	макс. у 2022 р.	на кінець 2023 р.*	зміна, б.п.**	на кінець року, %		
Єгипет***	21.3	9.2	+800	16.75	✓	✓
Гана	54.1	17.5	+1250	27.00	✓	✓
Албанія	8.3	3.3	+225	2.75		
Польща	17.9	9.0	+500	6.75	✓	
Румунія	16.8	7.7	+500	6.75		
Угорщина	24.5	6.7	+1060	13.00	✓	✓
Чехія	18.0	4.0	+325	7.00		
Сербія	15.1	6.0	+400	5.00		
Грузія	13.9	3.8	+50	11.00		✓
Молдова	34.6	8.0	+1500	20.00	✓	
Індонезія	6.0	3.3	+200	5.50	✓	✓
Індія	7.8	4.9	+225	6.25	✓	
ПАР	7.8	4.5	+325	7.00		✓
Колумбія	13.1	6.0	+900	12.00		
Чилі	14.1	6.2	+725	11.25		✓

* IMF WEO, жовтень 2022.

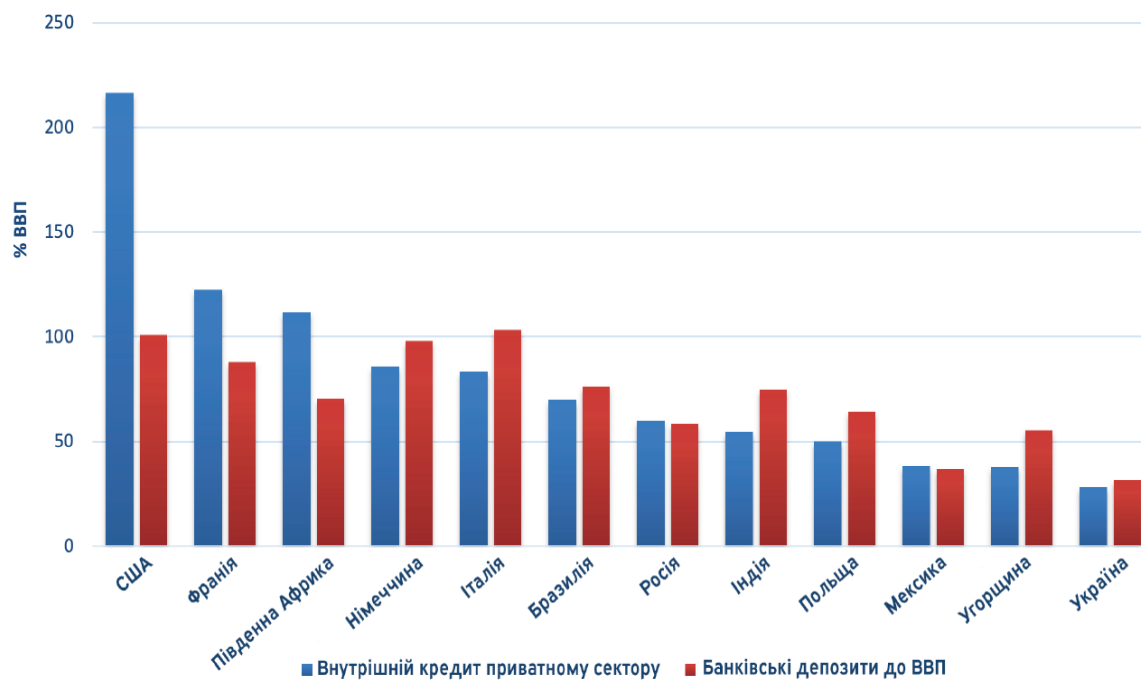
** Сумарне підвищення у 2022 році.

*** ЦБ у процесі переходу до IT (AREAER, 2021).

Джерело: офіційні сторінки центральних банків, МВФ

Джерело: [94]

Додаток Г

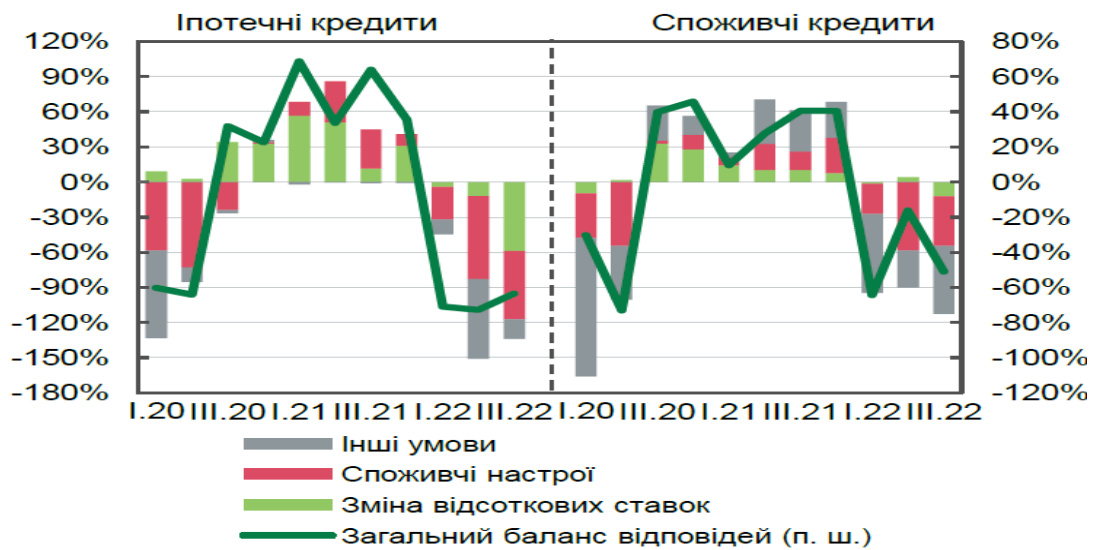
Дані за 2020 рік, за винятком даних про французькі депозити (які відносяться до 2019 року). Джерело: Світовий банк

Рис. Г.1. Банківська система України в міжнародному порівнянні

Джерело: [256]

Додаток Д

За даними Info Sapiens, *нижчим за середній* свій добробут вважають **58%** опитаних. У жовтні 2022 р. після початку масових ракетних обстрілів *погіршилися споживчі настрої та знизився попит на товари тривалого вжитку*. Тож *споживчий попит населення залишається пригніченим*. Це знижує і кредитний попит як на споживчі незабезпечені позики, так і на іпотеку (рис. Д.1).

* Позитивний баланс відповідей свідчить про збільшення попиту.

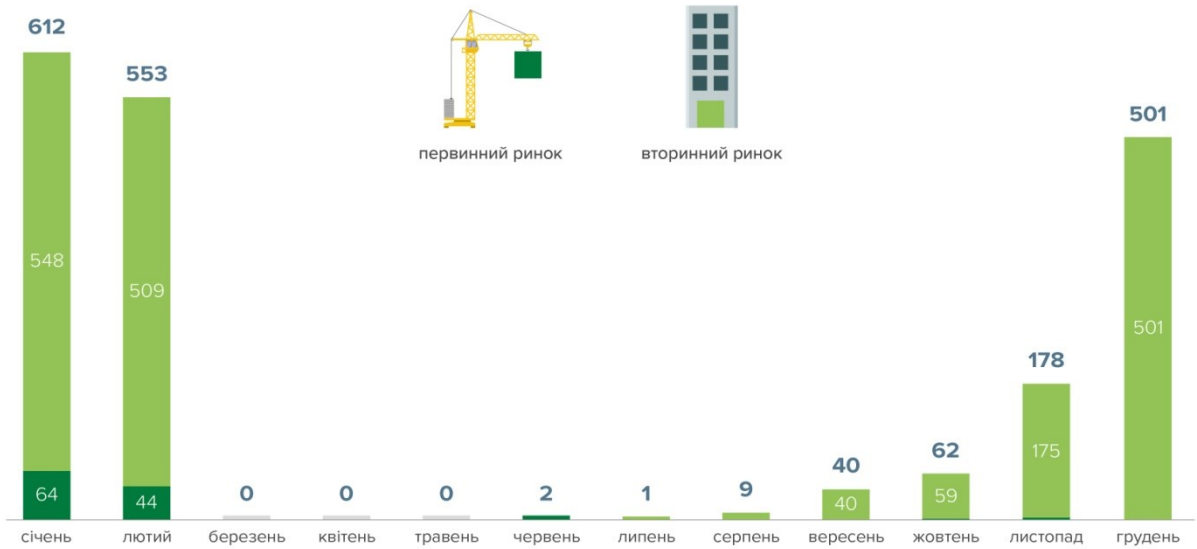
Джерело: НБУ, опитування про умови банківського кредитування.

Рис. 2. . Чинники зміни попиту на кредити домогосподарствам (баланси відповідей*)
Джерело: [87, с.17]

Оскільки кредитний портфель населення зменшується, а номінальні доходи зростають, кредитне навантаження домогосподарств децю скоротилося. Проте така тенденція не була рівномірною. Для багатьох домогосподарств втрата роботи чи скорочення зарплати в приватному секторі значно ускладнило обслуговування кредитів. Боржники, які найбільше постраждали від наслідків війни, масово припинили обслуговування позик, насамперед споживчих. Для них відновлення доступу до позик, передусім банківських, буде вкрай ускладненим.

Додаток Е

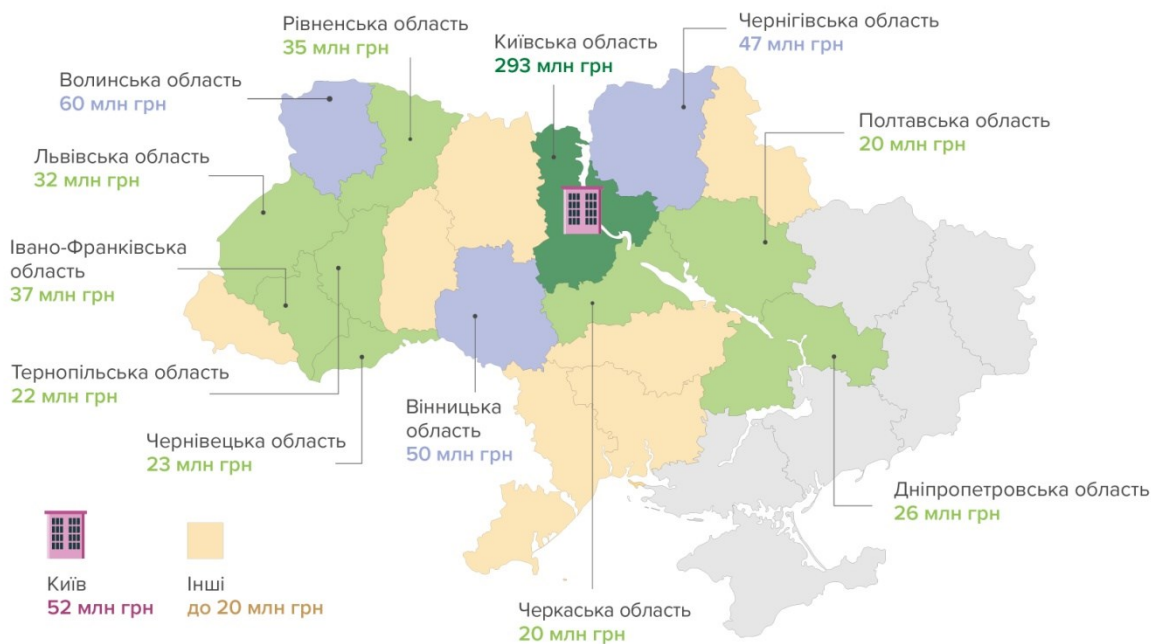
Обсяги іпотечного кредитування у 2022 році (млн грн)*

Національний банк України

*Результати опитувань банків про обсяги виданих іпотечних кредитів населенню

Обсяги виданих іпотечних кредитів у розрізі регіонів у червні – грудні 2022 року*

Національний банк України

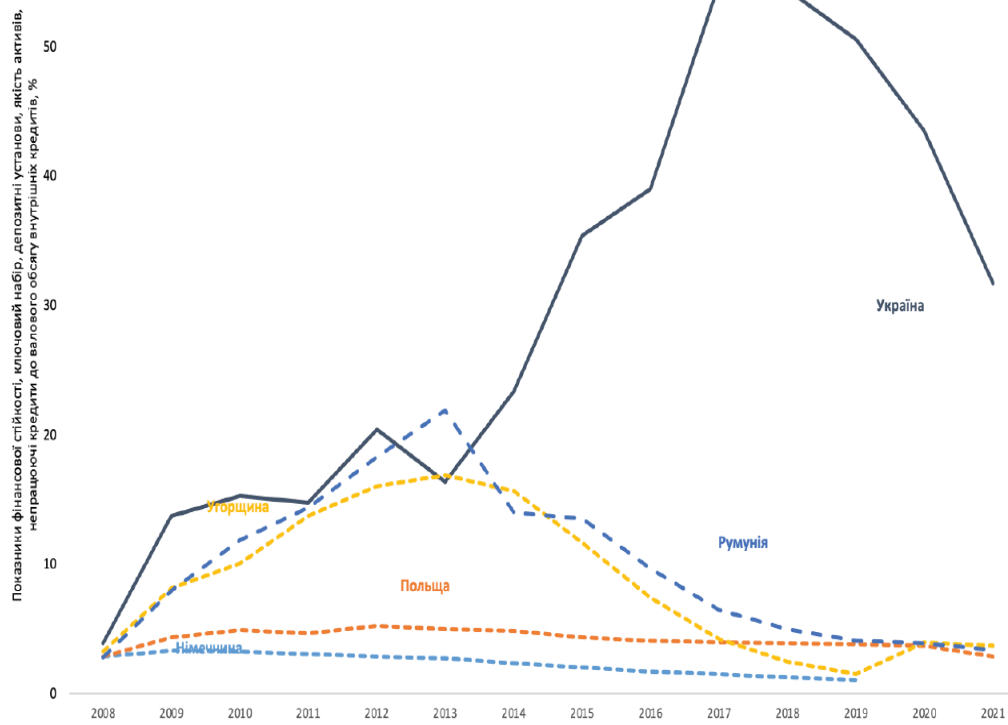
*Результати опитувань банків про обсяги виданих іпотечних кредитів населенню

Додаток Є

Згідно з дослідженням Першого всеукраїнського бюро кредитних історій (ПВБКІ), у перші місяці широкомасштабної війни, попит на кредитування впав катастрофічно – понад у 150 разів. Причому, обвал спостерігався, як у КБ, так і у фінансових компаній (ФК). КБ почали відновлювати кредитування лише у квітні, тоді як ФК наздогнали їх тільки влітку. Найменше скорочення кредитування навесні 2022 р. спостерігалось саме у державних КБ, що пов'язано із держпідтримкою аграріїв. КБ з іноземним капіталом повністю зупинили кредитування. Водночас після російських обстрілів нашої інфраструктури восени та блекаутів, тенденція на поживлення кредитування знов пішла на спад. Фахівці ПВБКІ у дослідженні «Обсяги наданих кредитів» зробили аналіз за кількома категоріями: «Банки: строкові кредити», «Банки: кредитні картки» і «Кредити фінансових компаній». Найсильніше просідання у перші місяці вторгнення рф було зафіксовано саме за строковими кредитами. Карткові просіли не так сильно. Із квітня-травня 2022 р. ситуація в обох секторах почала відновлюватись. *Показник строкових кредитів був усемеро нижчим, ніж звичайних карткових кредитів, що пов'язано з масовою міграцією населення з зони бойових дій у більш безпечні регіони та за кордон. У цей період КБ масово випускали картки – переважно дебетні, хоча деякі фінустанови – і кредитні. Тому зменшення порівняно зі строковими кредитами, не було катастрофічним.* На початку весни найсильніше просів середній сегмент строкового кредитування (від 30 до 150 тис грн), тоді як малі кредити (до 30 тис грн) посідали друге місце за кількістю. А великі кредити (від 150 тис) утримували лідерство, особливо у квітні та травні. З травня ситуація почала вирівнюватись і КБ почали відновлювати кредитування на середні суми. У КБ частка нових клієнтів дещо зросла, особливо у видачі карткових кредитів, зберігалася тенденція з заохочення нових клієнтів. Водночас, відбувалося зменшення частки нових клієнтів у виданих кредитах до довоєнного рівня і навіть дещо нижче. У перші місяці масштабної війни частка нових клієнтів великих державних й інших українських КБ зросла, а потім впала до довоєнного рівня. В КБ іноземних груп з початком війни частка нових клієнтів зменшилася. Аналіз сум кредитування нових клієнтів показав,

що в перші місяці широкомасштабної війни частка малих кредитів зросла, а потім впала і також була невеликою. Рівень дефолтності клієнта у звичайних обставинах визначається у корзинах протермінованої заборгованості. За цим показником після вторгнення спостерігалось зменшення протермінованої заборгованості, що сталося не тому, що клієнти почали гасити кредити, а через запровадження урядом кредитних канікулів на період війни. Клієнти могли не платити за кредит, а при цьому прострочена заборгованість на ці кредити не нараховувалася. У березні 2022 р. понад третини кредитів не були погашені так, як зазвичай. У квітні така тенденція збереглася, а у травні була дещо меншою. У червні мораторій на нарахування простроченої заборгованості скасували, і рівень погашення кредитів стабілізувався й залишився на досить високому рівні – майже тричі вищим від довоєнного рівня. ПВБКІ зробило аналіз й за показниками: «залишок заборгованості зріс два місяці поспіль» і «залишок заборгованості збільшився тричі поспіль». Спостерігалася тенденція до доволі великої прострочки і переддефолтний рівень. Динаміка залишків великих українських КБ повторювала загальну картину. У невеликих КБ спостерігалася негативна тенденція постійного збільшення, що є досить великим ризиком. В КБ іноземних груп ситуація була дещо кращою. Найбільша динаміка зростання боргів спостерігалася в областях, де йшли активні бойові дії, або мала місце окупація територій. У жовтні найбільше порівняно із січнем 2022 р. борги зросли у Херсонській, Луганській і Донецькій областях. Далі розташувались Запорізька, Харківська, Миколаївська, Одеська області. Дещо менший рівень заборгованості був у Києві, на Чернігівщині, у Тернопільській та Вінницькій областях. Стабільна ситуація була в інших західних та центральних областях, та на Київщині. Ситуація з кредитуванням юридичних осіб була подібною до кредитування фізичних осіб[79].

Додаток Ж

Джерело: Показники фінансової стійкості МВФ.

Рис. Ж.1. Непрацюючі кредити в Україні та в інших країнах для порівняння

Джерело: [270]

Додаток З

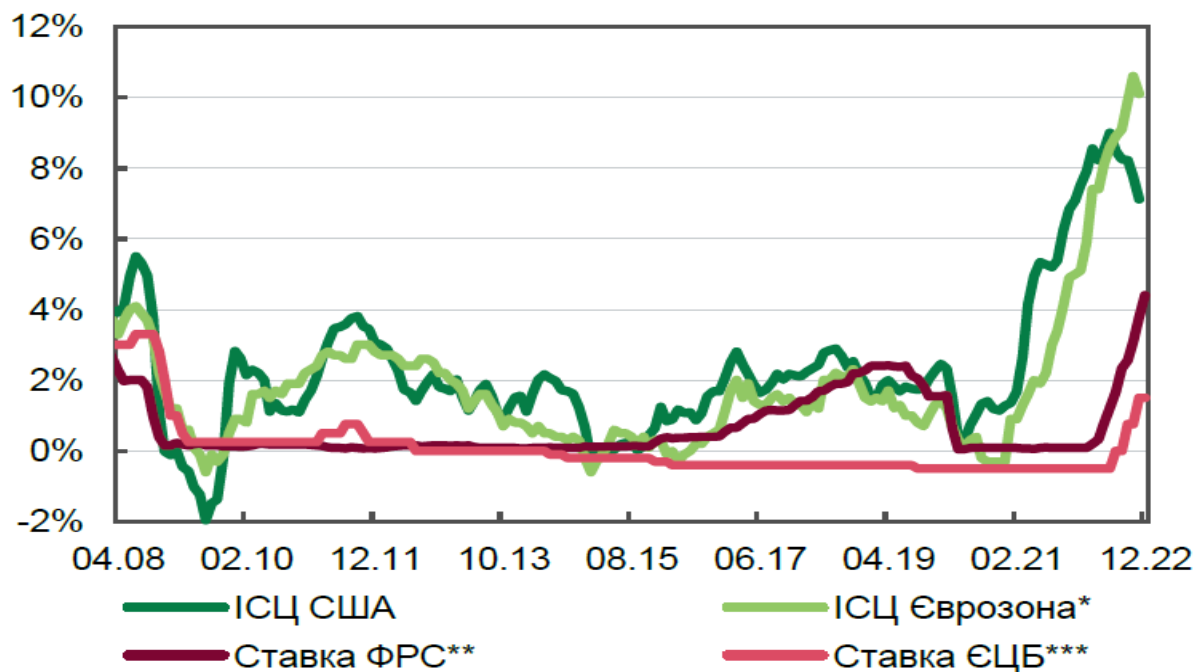
Таблиця 3.1

Базові податки, що сплачуються КБ в окремих країнах світу, %

Податки, що сплачуються КБ	Україна	США	+ /-	Німеччина	+/-	Франція	+/-	Велика Британія	+/-
Податок на прибуток	18	35	194	33	183	33,3	185	40	222
ПДВ	20	-	-	-	-	18,6	93	-	-
Податок на нерухоме майно	1	1,4	140	0,6	60	1,5	150	1,5	150

Джерело: [99, с.190]

Додаток И

* Гармонізований індекс споживчих цін. ** Ставка ФРС за федеральними коштами. *** Ставка за депозитним інструментом ЄЦБ.

Джерело: Інститут світової економіки, Кіль (Німеччина).

Рис. И.1. Рівень інфляції та ставки ЦБ у США та Єврозоні

Джерело: [87, с.8]

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:**

1. Лагно А. А. Сутність загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері. *Фінансовий простір*. 2022. № 3. С.26-43 (1,25 д.а.) (Index Copernicus) DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(47\).2022.264344](https://doi.org/10.18371/fp.3(47).2022.264344). URL: <http://fjnpnu.cibs.ubs.edu.ua/article/view/271373>

2. Лагно А., Барановський О. Природа фінансової безпеки банківської системи. *Світ фінансів*. 2022. № 3. С.141–155 (1,05 д.а.) (Index Copernicus) DOI: 10.35774/SF2022.03.141 URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/issue/view/98>
Особистий внесок: визначено рівні дослідження безпеки банківської сфери, компоненти ФБ банківської сфери, значущість дотримання її сутність ФБ банківської системи та наведено її авторське визначення; охарактеризовано аспекти розгляду ФБ банківської системи загалом та її окремих складових; з'ясовано основні складові ФБ банківської системи; наведено класифікацію різновидів ФБ банківської системи; виявлено чинники ФБ банківської системи та підходи до оцінки її рівня.

3. Лагно А. А. Напрями забезпечення банківської системи України від загроз її фінансовій безпеці й усунення ризиків у цій сфері. *Соціальна економіка*. 2022. № 64. С.103-116 (1,08 д.а.) (Index Copernicus). DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2022-64-09>. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socoeconom/article/view/21159>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Лагно А. А. Внутрішні загрози фінансовій безпеці комерційних банків. Сучасні тренди у розвитку фінансів, банківської справи та страхування: збірник тез III Всеукраїнської наукової конференції, 05 листопада 2021 року. Львів. 2021. С. 102-104 (0,15 д.а.) (*Форма участі – очна, усна доповідь*).

5. Лагно А. А. Загрози у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України. «Банківська система: стійкість і перспективи розвитку»: збірник наукових

статей XII міжнародної науково-практичної конференції з питань банківської економіки (м. Пінськ, 29 жовтня 2021 р.). С. 107-110. (0,22 д.а.) (*Форма участі – заочна*).

6. Лагно А. А. Проблематика досліджень розпізнання загроз та усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України. Розвиток банківських систем світу в умовах глобалізації фінансових ринків: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси: Навчально-наукове відділення ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. С.95-97 (0,26 д. а.) (*Форма участі – очна, усна доповідь*).

Асоціація Українських Банків

вул. С. Сверстюка, 15, м. Київ, 02002 Україна
 тел.: +38 044 516 87 75
 E-mail: secret@aub.org.ua
 http://aub.org.ua

ASSOCIATION OF UKRAINIAN BANKS

15, Y. Sverstiuk St, Kyiv, 02002, Ukraine
 phone: +38 044 516 87 75
 E-mail: secret.the.aub@gmail.com
 http://aub.org.ua

№ _____ від _____

**Довідка
 про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Лагно Анастасії Андріївни**

Пропозиції Лагно А. А., викладені в дисертації «Розпізнавання загроз та усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – фінанси, банківська справа та страхування, зокрема, з удосконалення виявлення / розпізнавання / попередження / протидії / локалізації загроз фінансовій безпеці банківської системи України і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері завдяки вжиттю пропонованих дисертантом аналітичних, моніторингових, організаційних, управлінських, ресурсозабезпечувальних заходів з убезпечення банківської системи від загроз її фінансовій безпеці й ризиків у цій сфері, а також поліпшенню їхнього наукового, нормативно-правового, регуляторного, методичного, інформаційного забезпечення використані Асоціацією українських банків у підготовці програмних документів і для покращення координації дій усіх ланок вітчизняної банківської системи у вирішенні цього дуже важливого питання.

**Доктор економічних наук,
 Перший Віце-президент АУБ**

В. В. Романчук

Вих.№ 04/1200
від 23.02.2023р

АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «КОМІНБАНК»
Юридична адреса:
вул. Бульварно-Кудрявська, 6 м. Київ, Україна, 04053
Адреса для листування:
вул. Предславинська, 28, м. Київ, Україна, 03150

Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи

Підходи до оцінки і підвищення ефективності виявлення / розпізнавання / попередження загроз фінансовій безпеці банківської системи України і усунення / мінімізації ризиків у цій сфері, зокрема: щодо з'ясування різновидів, критеріїв і показників зазначеної ефективності, використання схем і методів її оцінки, що містяться в дисертації Лагно Анастасії Андріївни «Розпізнавання загроз та усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – фінанси, банківська справа та страхування, використані АТ «КОМІНБАНК» для підготовки рекомендацій з побудови системи забезпечення і підвищення рівня його фінансової безпеки.

Голова Правління

Тетяна ПУТІНЦЕВА

Міністерство освіти і науки України

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА**

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, тел. +38(099) 615-67-01; +38(093) 122-11-58
www.kbi.karazin.ua; E-mail: kbi@karazin.ua

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
«КАРАЗІНСЬКИЙ БАНКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ»**

№ _____

на № _____

від _____

**Довідка
про використання результатів дисертаційної роботи
Лагно Анастасії Андріївни
у навчальному процесі Навчально-наукового інституту «Каразінський
банківський інститут» Харківського національного університету імені
В. Н. Каразіна**

Представлені в дисертаційній роботі теоретико-методологічні засади, методичні підходи і практичні рекомендації з розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України використані в навчальному процесі Навчально-наукового інституту «Каразінський банківський інститут» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна при складанні навчальних програм і підготовці методичного забезпечення з дисциплін «Безпека банківської діяльності» (освітня програма «Банківська справа та фінансовий консалтинг»), «Фінансова стабільність суб'єктів господарювання» (освітня програма «Фінансові технології та банківський менеджмент») і «Управління фінансовою стабільністю банку».

Директор

Анна ЧХЕАЙЛО

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД
Сертифікат 248197DDFAB977E5040000005684C800745EC303
Підписувач ЧХЕАЙЛО АННА АНДРІВНА
Дійсний з 07.12.2022 0:09:32 по 07.12.2023 23:59:59

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

4601-62 від 23.02.2023